T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Gazetecilik Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

12 EYLÜL 2010 TARİHİNDE YAPILAN REFERANDUM SÜRECİNDE SİYASİ PARTİ LİDERLERİNİN SÖYLEMLERİNİN BASINA YANSIMASI: CUMHURİYET, RADİKAL, SABAH VE ZAMAN GAZETELERİ ÖRNEKLERİ

Çiğdem TOSUN
2501090917

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Murat ÖZGEN

İstanbul 2012

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Çiğdem TOSUN** Numarası : **2501090917**

Anabilim/Bilim Dalı : **Gazetecilik** Tez Savunma Tarihi: **30.11.2012**

Danışman : **Prof.Dr.Murat ÖZGEN** Tez Savunma Saati : **11.00'da**

Tez Başlığı :**'12 Eylül 2010 Tarihinde Yapılan Referandum Sürecinde Siyasi Parti Liderlerinin Söylemlerinin Basına Yansıması: Cumhuriyet, Radikal, Sabah ve Zaman Gazeteleri Örnekleri.'**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **35. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Suat GEZGİN	[signature]	Kabul
2-Prof.Dr.Murat ÖZGEN	[signature]	Kabulü
3-Prof.Dr.Atilla GİRGİN	[signature]	Kabulü
5-Prof.Dr.Aslı YAPAR GÖNENÇ	[signature]	kabulü
5-Doç.Dr.Güven BÜYÜKBAYKAL	[signature]	kabulü

12 EYLÜL 2010 TARİHİNDE YAPILAN REFERANDUM SÜRECİNDE SİYASİ PARTİ LİDERLERİNİN SÖYLEMLERİNİN BASINA YANSIMASI: CUMHURİYET, RADİKAL, SABAH VE ZAMAN GAZETELERİ ÖRNEKLERİ

ÇİĞDEM TOSUN

ÖZ

Çalışmada 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum sürecinde siyasi parti liderlerinin söylemlerinin basına yansıması incelenmiştir. Çalışma kapsamına Devlet Bahçeli, Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun Cumhuriyet, Radikal, Sabah ve Zaman gazetelerindeki söylemleri alınmıştır. Gazetelerin 20 Temmuz- 20 Eylül 2010 tarihleri arasındaki nüshaları taranmış, konuyla ilgili nüshalardan alıntılar yapılarak çalışma gerçekleştirilmiştir. Veri toplama tekniği olarak kaynak tarama yöntemi, içerik çözümlemesi ve söylem analizi kullanılmıştır. Liderlerin söylemlerinde anayasa değişikliğinin basına nasıl yansıdığı çözümlenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

PRESS REFLECTION OF THE DISCOURSES OF THE POLITICAL PARTIES' LEADERS DURING THE REFERANDUM, DATED 12TH OF SEPTEMBER 2010. CUMHURIYET, RADIKAL, SABAH AND ZAMAN NEWSPAPERS EXAMPLES.

In this study, press reflections of discourses of political parties' leaders have been examined. Discourses of Devlet Bahçeli, Recep Tayyip Erdoğan and Kemal Kılıçdaroğlu at Cumhuriyet, Radikal, Sabah and Zaman newspapers have been included in the scope. The newspapers' copies between the dates of 20th of July 2010 – 20th of September 2010 have been reviewed. Study has been practiced by quoting relevant copies. Literature review, content analysis, discourse analysis have been applied as data collecting technique. How constitutional amendment reflected in the press, in the discourses of leaders has been tried to analyze.

ÖNSÖZ

Çalışmada 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum sürecinde, siyasi parti liderlerinin, söylemlerinde anayasa değişikliğine ne kadar yer verdiklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Anayasa partiler üstü bir konumda olduğundan, değişikliklerin uzlaşı temelinde yapılması demokrasinin kaçınılamaz bir zorunluluğudur. Çalışmada, devletin temelini oluşturan ve devletin yasama, yürütme ve yargı güçlerini çatısında barındıran anayasa metninin değiştirilmesi için yapılan referandum sürecinde, liderlerin söylemlerinin ve basının bilgilendirme işlevinin ne ölçüde işleyerek bilinçli bir oy verme davranışına neden olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

İdeolojilerin bireylerin karar verme davranışına etkisi, liderliğin karar verici siyasilere yüklediği sorumluluk ve basının görevini siyaset ve ekonomi ekseninde nasıl ve ne kadar gerçekleştirdiği sorgulanmış, bu kadar önemli bir konuda yapılan ve tüm toplumu ilgilendiren bir referandumun neden bir seçim havasında halka yansıtıldığı konusu üzerinde durulmuştur.

Çalışmada 20 Temmuz-20 Eylül 2010 tarihleri arasında Cumhuriyet, Radikal, Sabah ve Zaman gazetelerinde Devlet Bahçeli, Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylemleri içerik çözümlemesi ve söylem analizi yöntemleri kullanılarak çözümlenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki katkısı, konu seçimindeki yardımı, paylaştığı bilgi birikimi ve desteği için değerli hocam Prof. Dr. Murat ÖZGEN'e teşekkürü bir borç bilirim. Tezin hazırlanma sürecinde bir dönem boyunca yüksek lisans dersine katıldığım Prof. Dr. Şengül ÖZERKAN'a da teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
AP	Adalet Partisi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
HES	Hidroelektrik Santrali
HSYK	Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
s.	sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği
t.y.	Basım tarihi yok
YARSAV	Yargıçlar ve Savcılar Birliği
YAŞ	Yüksek Askeri Şura
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Referandumlar halkın kendi geleceklerini tayin etmek ve bir durum karşısında görüş bildirmek için başvurdukları oylamalardır. Anayasa gibi bir devletin temelini oluşturan metinler konusunda yapılan referandumlar söz konusu olduğunda ise yapılan oylamalar daha fazla önem arz etmektedir. Bilgi sahibi olunmadan yapılan tercihler toplumsal açıdan uzun vadede olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Geçmişi bilmeden gelecek tayin edilemeyeceği gibi, geçmişin koşullarıyla bugünü kıyaslamak ve bu düşüncelerle oy kullanmak da sorumlu bir davranış olmayacaktır. Kuruluşundan itibaren üç askeri darbe geçiren ve darbe sonrası hazırlanan anayasalarla yönetilen bir ülkede, anayasa değişikliği, üzerinde en çok durulması, konuşulması ve tartışılması gereken konudur. Yaşananların her zaman sonuçları üzerine konuşmak ve nedenlerini sorgulamamak; geçmişten ders çıkarmak değil, geçmişi tekrarlamaktır. İlerlemenin önündeki en büyük engel, geçmişi eleştirip, şimdi için hiçbir şey yapmadan, geçmişin bile gerisinde kalmaktır. Referandum sürecinde de 12 Eylül askeri darbesine atıf yapılarak, anayasa değişikliği yapılacağı iddia edilmiştir.

Bilinçsizliği ve edilgenliği kanıksamış olarak, hayatın her alanına sinmiş bir fanatizmle hareket etmek, yaşananları olağan karşılamak ve bizim adımıza karar vericiler olarak seçtiklerimizi sorgulamadan her söyleneni doğru kabul etmek bireysel anlamda üzerimize düşen sorumluluğu hem kendimiz hem de gelecek nesiller adına gerçekleştiremediğimizi göstermektedir. Seçimler, siyasilerin yönetimi devralmalarını sağlayan bir onay sürecidir. Siyasiler halk adına aldıkları bu görevi lider, parti ve siyasi akım odaklı düşünmemelidirler. Siyaset çatışma, çıkar kavramlarıyla değil, uzlaşma ve kamu yararı kavramlarıyla anılmalıdır. Siyasilerin de seçilmişler olarak "ortak iyi" için çalışmaları ve çaba harcamaları gerekmektedir. Seçim atmosferinde yürütülen bir referandum sürecinde halkı yeterince bilgilendirmeden, fikir sahibi olmalarını umarak, "doğru" bir seçim yapmalarını beklemek etik açıdan üzerinde durulması gereken bir konudur.

Halkın bilgilendirilmesi sadece siyasilerin değil, dördüncü güç olduğu iddiasıyla her seferinde karşımıza çıkan basının da görevidir. Basının görevi kamuoyunu

bilgilendirmektir. Bu görevin siyasetle ve ekonomik alanla çatıştığı ya da çakıştığı noktalarda, basının yapması gereken siyasilerle ve ekonomik sistemle bütünleşmek değil, dışarıdan var olan durumu aktarmaktır. Basının siyasilerin basın sözcülüğünü ve ekonomideki yatırımların reklamını yapmak gibi bir işlevi yoktur. Haber üretim sürecinde olay hiçbir zaman olduğu gibi aktarılmamakta birçok süreçten geçerek okuyucunun karşısına gelmektedir. Bu da basın çalışanlarına hem kamusal hem de etik bir sorumluluk yüklemektedir. Mutlak tarafsızlığın olmadığı savının kabulüyle bu sorumluluk mümkün mertebede yerine getirilmelidir.

İdeolojilerin sarmaladığı ve sınırlar çizdiği bir dünyada, belirli düşünce kalıplarına hapsolarak, dünyayı anlamlandırma çabası, farklılıklarla uzlaşma değil, çatışma sonucunu doğurmaktadır. Öyle ki şiddet bile bu anlamlandırma çabası adına yapıldığı iddiasıyla savunulabilmektedir. Anlamlandırmak biz-öteki karşıtlığını insanlar arasında yaratmak değil, fikirler arasındaki zıtlıklara rağmen bir uzlaşı zemini oluşturabilmektir. İdeolojilerin ötesinde dilde bile farklılıklar sürdürülerek mücadele devam etmektedir. İktidar için yapılan bu mücadele, söylemin bu süreçte anlamını güçlendirmektedir. Seçkinlerin söylemlerinin etkililiği, onların da konumları ve karizmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Bazılarının söylemlerinin diğerlerine göre ikna gücünü daha fazla barındırması, sadece siyasi konumla açıklanamamaktadır. Bu da karşımıza lider kavramını çıkarmaktadır. Liderliğin etkisi kabul edilmekle birlikte, kişide var olan bir yetenek mi olduğu, yoksa yaratılmış, üretilmiş bir kavram mı olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Bu çalışmada 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum sürecinde siyasi parti liderlerinin söylemlerinin basına yansıması incelenecektir. Bu konunun seçilmesinin nedeni devletin temelini oluşturan ve devletin yasama, yürütme ve yargı güçlerini çatısında barındıran anayasa metninin değiştirilmesi için yapılan referandum sürecinde, liderlerin söylemlerinin ve basının bilgilendirme işlevinin ne ölçüde işleyerek bilinçli bir oy verme davranışına neden olduğunun saptanmasıdır. Bilinçli ve bilgi sahibi olarak yapılmayan tercihler, sonraki süreçlerde bir tercihte bulunma özgürlüğünü devamında getirmeyebileceği için hakların ve kuralların yer aldığı bir metin üzerindeki değişim kararını kabul etmek ya da reddetmek, sadece bireysel

anlamda değil, toplumsal ve zamanı da aşan bir sorumluluktur. Bu sorumluluk birey olarak vatandaşa, halk adına karar verenler olarak siyasilere ve dördüncü güç olarak kamu yararı için denetleme yetkisine sahip basına aittir. Bu çalışmada ideolojilerin bireylerin karar verme davranışına etkisi, liderliğin karar verici siyasilere yüklediği sorumluluk ve basının görevini siyaset ve ekonomi ekseninde nasıl ve ne kadar gerçekleştirdiği konusu üzerinde durulacaktır. Bu kadar önemli bir konuda yapılan ve tüm toplumu ilgilendiren bir referandumun neden bir seçim havasında halka yansıtıldığı da üzerinde durulması gereken bir konudur. Anayasa partiler üstü bir konumda olduğundan, yapılması istenen değişiklikler ve bu değişikliklere karşı çıkılmasının temelindeki nedenler sorgulanarak uzlaşı temelinde bir referanduma gidilmesi demokrasinin kaçınılamaz bir zorunluluğudur. Partilerin ya da liderlerin kendilerini aşan bir metin üzerinde tek karar verici olmaları da demokratiklik açısından tartışmalıdır. Her alanda olduğu gibi fanatizmi bu alana da taşımak, kabul eden ya da karşı çıkan tarafta olup, karşı tarafın söylemlerine kendini kapatarak karar vermek; bu süreçte etken değil, ideolojilerin esiri olarak edilgenliği bilinçli olarak tercih etmektir. Parti liderlerinin söylemlerinde anayasa değişikliğine ne kadar yer verdikleri ve değişikliği nasıl anlattıkları çözümlenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada Devlet Bahçeli, Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun referandum sürecinde basına yansıyan söylemleri incelenecektir. Bu üç liderin seçilmesinin nedeni 2007 yılında yapılan genel seçimler sonucunda, barajı geçerek mecliste temsil oranına sahip partilerin liderleri olmaları ve yapılacak anayasa değişikliği konusunda mecliste söz sahibi olmalarıdır.

İlk bölümde kuramsal çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Dil, söylem ve ideoloji kavramları incelenecek, ideolojinin tanımı, işlevleri üzerinde durulacaktır. Söylemin iktidar ve aktörle bağlantısı aktarılacaktır. Dil, ideoloji ve söylem bağlantısı kurulmaya çalışılacaktır. İdeoloji bir gösterge sistemi olarak tanımlandığından gösterge kavramı ve anlamlandırma süreci üzerinde durulacaktır. Liderlik kavramı tanımlanacak, partinin liderliğe liderliğin de parti içi demokrasiye etkisi tartışılacak, Türkiye'de siyasi liderliğin işleyişi aktarılacaktır. Çalışmaya konu olan partiler ve

liderler hakkında bilgi verilecektir. Oy verme davranışını etkileyen etmenler üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde 12 Eylül 1980 askeri darbesini hazırlayan koşullar, darbenin gerekçeleri ve darbenin nedenleri aktarılacak, dış siyasetteki durum, dünya konjonktürü bağlamında ele alınacaktır. Darbe sonrası gelişmeler ve 1982 Anayasası'nın hazırlanması konusunda bilgi verilecektir. Medya, iktidar ve sermaye ilişkisine değinilerek, gazetelerin sahiplikleri ve yayın politikalarının haberler üzerindeki etkisi incelenecektir. Medya grupları ve iktidar arasında yaşanan gerilimler aktarılacaktır. Haber söylemi ve haber değeri kavramında yaşanan dönüşüm üzerinde durularak, basının işlevi sorgulanacaktır.

Üçüncü bölümde anayasa değişikliği ve referandum hakkında bilgi verilecektir. 20 Temmuz-20 Eylül 2010 tarihleri arasında Cumhuriyet, Radikal, Sabah ve Zaman gazetelerinin vitrin sayfası olarak adlandırılan ilk sayfalarında yer verilmiş olan referandum haberleri incelenecektir. Bu zaman aralığının seçilmesinin nedeni referandum öncesinde ve sonrasında basının lider söylemlerine ne kadar ve nasıl yer verdiğini ve sonuçları nasıl değerlendirdiğini saptamaktır. Cumhuriyet gazetesi laik, Atatürkçü bir söyleme sahip olduğu için, Radikal gazetesi Doğan Yayın Grubu'na ait olduğu için, Sabah gazetesi yandaş medya tartışmalarının odağında yer aldığı için, Zaman gazetesi de muhafazakar bir söyleme sahip olduğu için çalışma kapsamına alınmıştır.

Veri toplama tekniği olarak kaynak tarama yöntemi, içerik çözümlemesi ve söylem analizi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında kaynak tarama yöntemi kullanılarak yazılı kaynaklar taranmıştır. Yazılı kaynak olarak kitaplar, dergiler ve internet sitelerinde konuyla ilgili yazılar incelenmiştir. İncelenen gazetelerin ilk sayfalarındaki haberler ve sadece ilk sayfadaki haberlerin iç sayfadaki devamları inceleme kapsamına alındığından taranmıştır. Çalışmaya konu olan gazetelerin ilgili tarihler arasındaki nüshaları tam sayım şeklinde birebir olarak incelenmiştir. Ancak konumuz itibariyle ilgili olan nüshalardan alıntılar yapmak suretiyle çalışma gerçekleştirilmiştir.

Basın kamuoyunu yansıtmakta ve biçimlendirmektedir. Olayları yazılış ve sunuşuyla olduğundan farklı sunmaktadır. Gerçeği algılamak için de farklı gazeteleri kıyaslamak gerekmektedir. [1] İncelemede kullanılacak yöntem içerik çözümlemesi ve söylem analizidir. içerik analizi mesajların (iletilerin) açık içeriğinin nesnel ve ölçülebilir açıklamasıdır. Anlamlandırmanın düzanlamsal düzeyinin çözümlenmesidir.[2] Sözcüklerin seçimi çoğu kez bir yananlam seçimidir. [3] İçerik analizinde amaç metin içeriklerinin betimlenmesi ve metin ötesi bağlamla ilişki kurulmasıdır. [4]

Thompson'a göre söylem çözümlemesi, ideolojinin işleyişi içindeki dilsel inşalar üzerine çalışmaktır. Söylem çözümlemesi sadece bir çözümleme değildir, aynı zamanda anlamın bir inşasıdır.[5] Söylem çözümlemesinde yorum esas alınarak, keşif yoluyla bilgi edinilmeye çalışılır. Çözümleme yorumlayıcı, biraz da sezgiseldir. Niyet ve ideolojilerin söylemde nasıl gerçekleştirildiği sorusunu temele alır. Bağlamsal özellikler ve öznellik belirleyicidir.[6]

Çalışmada içerik çözümlemesi yapılarak sayısal veriler elde edilecek, söylem analiziyle de elde edilen sayısal veriler yorumlanarak teze ilişkin veriler derlenecektir. içerik çözümlemesinde gazetelerde belirlenen temaların liderler tarafından ne sıklıkta dile getirildiği belirlenecek, söylem analizinde de belirlenen temalarla ifade edilmek istenen anlamlar ve yananlamlar ifade edilecektir. Basında yer alan söylemlerin seçmenlerin oy verme davranışına etkisi incelenerek, tercihlerinde belirleyici olanın parti mi, lider mi, ideoloji mi, anayasa değişikliği mi olduğu tespit edilmeye çalışılacak ve değerlendirmeler yapılacaktır.

---

[1] Maurice Duvarger, **Sosyal Bilimlere Giriş**, Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, 6.Baskı, Ankara, 2002, s.99-100.
[2] John FISKE, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev:Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003, s.176.
[3] J. FISKE, a.g.e., s.117.
[4] Orhan GÖKÇE, **İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.25.
[5] Çiler DURSUN, **TV Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s.68.
[6] O. GÖKÇE, a.g.e., s.43-45.

Araştırmada liderlerin doğrudan ve dolaylı olarak aktarılan söylemleri incelenecektir. Belirlenen temalar üç kategoride sınıflandırılacaktır. Bu kategoriler doğrudan referandumla ilgili olan temalar, dolaylı olarak referandumla ilgili olan temalar ve referanduma yönelik olmayan temalardır. Liderlerin söylemlerinde hangi temaları ön plana çıkardıkları, bu temalara yükledikleri olumlu ve olumsuz anlamlar belirlenecektir.

Söylemlerin çözümlenmesinde Çiler Dursun'un TV Haberlerinde İdeoloji kitabında yer alan çözümleme kategorileri incelenmiş ve çalışmanın yapısına uygun olarak yeni çözümleme kategorileri de eklenmiştir. John Fiske'nin İletişim Çalışmalarına Giriş kitabında belirtilen, anlamlandırma edimini açıklayabilmek için kullanılan eğretileme ve düzdeğişmece kavramları da çözümleme kategorisi olarak eklenmiştir. Çözümleme kategorileri temaları belirleme, ötekileştirme, öznelleştirme, eğretileme ve düzdeğişmece olarak belirlenmiştir.

Söylemler çözümleme kategorilerine göre sınıflandırılacak, açıklamalar yapılacak ve açıklamalara kanıt teşkil eden lider söylemleri örnek cümleler olarak tarihleriyle birlikte kronolojik sıraya göre yazılacaktır. Liderlerin söylemleri soyadlarının alfabetik olarak sırasına göre verilecektir. Gazetelerin sıralanışı da alfabetik sıraya göre yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.DİL, İDEOLOJİ, SÖYLEM ve LİDERLİK

İdeolojiler söylemlerle aktarıldığından dilin kullanımı ve söylemin aktörü ideolojinin işeyişine etki etmektedir. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde dil, ideoloji, söylem ve liderlik kavramları açıklanmıştır.

1.1.Dil

"Dil belirli ve standart anlamları olan sözcüklerden ve bir iletişim yöntemi olarak kullanılan konuşma formlarından meydana gelen yapı ya da bütündür. Birbiriyle karşılıklı olarak, sistematik bir ilişki içinde bulunan ve sözcük düzeyinde uzlaşım yoluyla oluşan bir anlama sahip olan birimlerden meydana gelen sistemdir."[1]

Dil, seslerin bir araya gelmesiyle oluşan sözcüklere, anlamların toplumda uzlaşımla yüklendiği ve bu anlamların o toplumun kültürüne sahip tüm üyelerince paylaşıldığı bir sistemdir. Düşüncenin somut hali olarak ifade edilebilen dil, bireyin düşüncelerini aktararak kendini var kılmasının aracıdır.

Dil toplumsal bireyin inşa edildiği yerdir.[2] Bireyler dünyayı nesnel olarak değil, yaşadıkları toplumdaki dil ile tanımakta[3] ve dili kullanma becerisini örtük bir şekilde öğrenmektedirler.[4]

Dil sadece sözcüklerin nesnel olarak aktarılması da değildir, dilin ifade ettiğinin ötesinde ima ettiklerini algılayabilmek, o dilin konuşulduğu toplumun kültürünü, dinamiklerini bilmeyi gerektirir. Düşüncenin sınırları dili aştığından, dil ile belirli düşüncelerin açığa çıkarılması, düşüncenin bir bütün halinde algılanmasının önündeki ilk engel olmaktadır. Mesajı kodlayarak gönderenin ve mesajı alarak kod açımını gerçekleştirenin, aynı kültürün kodlama sistemine sahip olmaları

---

[1] Ahmet CEVİZCİ, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1999, s.234.
[2] Serpil SANCAR, **İdeolojinin Serüveni**, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2008, s.87.
[3] Deniz ZEYREK, "Söylem ve Toplum", **Söylem Üzerine**, Haz:Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2009, s.27.
[4] D. ZEYREK, a.g.e., s.35.

gerekmektedir. Bu açımlama da sadece ifade edilen anlamlar için söz konusudur, ima edilen anlamlar açısından sadece kodlama sistemini bilmek yetmemektedir.

Dil, anlamın gizil yapısının gösterildiği ve ideolojinin bulunduğu yer olarak tanımlanmaktadır. İdeolojik mesajlar dil aracılığıyla kodlanmaktadır. Dili kullananlar bu sürecin özelliklerini kolay bir şekilde anlayamazlar ve açığa çıkaramazlar.[5]

Dil anlamların aktarılmasında tarafsız olamamaktadır, her aktarım farkında olunmaksızın dil dışı öğeleri de kapsamaktadır. Sözcük seçimi, söz sırası bile anlamın aktarılışında nesnel olmayı engellemektedir.

Volosinov da dili ideolojik olarak nitelendirmiş, ideoloji dışında bir dili varsaymamıştır. Dil iktidar ilişkilerini yansıtan ve sürdüren bir araçtır. Bu yüzden iktidar mücadelesi, dilsel anlamlandırma mücadelesini gerekli kılmaktadır.[6]

İktidara sahip olma isteği, kendi düşüncelerinin daha fazla kitle tarafından bilinmesi ve kabul edilmesini gerektirmektedir. Dili kullanmanın önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Kendini anlatmanın en doğrudan yolu dili kullanmaktır.

1.2.İdeoloji

İdeoloji ilk defa 1796 yılında Destutt de Tracy tarafından *ahlak, ekonomi politik, fizik, matematiksel hesap alanları ve politika alanlarını kapsayan, entellektüel çevreye hükmetmek amacıyla* bir entellektüel tasarı olarak düşünülmüştür. 19.yy'da ise düşünceler bilimi anlamında kullanılmıştır.[7]

---

[5] David McLellan, Ideology, Open University Press, 1986, s.69'dan Aktaran:S. SANCAR, a.g.e., s.94.
[6] Ayşe İNAL, "Medya, Dil ve İktidar Sorunu", **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, Gazi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, 1999/3, s.27.
[7] E. Kennedy, Ideology from Destutt de Tracy to Marx, Journal of the History of Ideas,1979, 355-358'den Aktaran: Norman FAIRCLOUGH, Phil GRAHAM, "Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx:Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi ile Bağlantısı", Çev: Zeynep Özarslan, Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji**, Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003, s.202-203.

"Edward Shils'a göre ideolojiler, kesin, kapalı, yeniliğe direnen, büyük ölçüde insanların duygularına hitap ederek yayılan ve kendisini savunanlardan mutlak bağlılık isteyen şeylerdir."[8]

Raymond Williams'a göre de ideolojinin üç temel kullanımı şöyledir:

1-Belirli bir sınıf ya da gruba özgü inançlar sistemi.

2-Doğru ya da bilimsel bilgiyle çelişebilecek aldatıcı inançlar sistemi, yanlış fikirler ya da yanlış bilinç.

3-Anlatım ve fikir üretiminin genel süreci.[9]

Althusser ise ideolojiyi insan ve onun dünyası arasında yaşanan bilinçdışı bir ilişki olarak tanımlamaktadır.[10] İdeoloji özneye egemen olan değerleri kabul ettirerek, sistemle uyumlu kılmaktadır. Özne ideolojiyi üretmemekte, ideoloji özneyi üretmektedir.[11]

İdeolojiler özneye egemen değerleri kabul ettirirken, aslında özneleri etkileyerek kendi değerlerinin egemen olmasını sağlamakta ve bu egemenliği pekiştirmektedirler. Üretilen özne ideolojinin devamlılığının garantisi olmaktadır.

Marx her toplumsal düşünceyi ideoloji olarak tanımlamamaktadır. Bir düşüncenin ideolojik olarak nitelendirilmesi için toplumsal pratik içindeki insanların maddi ve toplumsal ilişkilerinden kaynaklanması ve bu pratikteki çelişkileri görmeyi engellemesi, nesnel çelişkilerin üstünü örterek öznelerin bilinçlerinden saklaması gerekmektedir.[12] Pozitif anlamda ise ideoloji tarihsel ve toplumsal çelişkilerin üzerini örten bir algılama değil, toplumsal sınıfların çıkarlarını ifade ettikleri ve siyasal alanda kendilerini tanımladıkları bir temsil düzeyidir.[13]

---

[8]Edward Shils, "The Concept and Function of Ideology", International Encyclopaedia of the Social Sciences, Cilt 7, 1968'den Aktaran: Terry EAGLETON, **İdeoloji**, Çev:Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s.21.
[9] J. FISKE, a.g.e., s.212.
[10] S. SANCAR, a.g.e., s.55.
[11] S. SANCAR, a.g.e., s.49-50.
[12] S. SANCAR, a.g.e., s.23-24.
[13] S. SANCAR, a.g.e., s.34.

İdeolojinin pozitif anlamı, çelişkilerin üzerini örten bir algılama olmadığı savını ileri sürse de, temsil ettiği toplumsal çıkarlar, diğer sınıfları dışarıda bıraktığı için onların ikna edilmesi sürecinde, gerçeklerin üzerini örten bir algılama yaratması gerektiğini göz ardı etmektedir. Her ideolojik düşüncenin amacı kendi savının doğru olduğuna dair çoğunluk üzerinde bir kanaat oluşturmaktır. Bir ideolojinin de toplumun tüm bireylerini kapsaması ütopiktir, o halde çoğunluk için bir şeyler yaptığı izlenimi uyandırmalıdır.

Egemen olmak isteyen her sınıf çıkarlarının evrensel olarak geçerli ve rasyonel ortak çıkarlar olduğunu iddia eder.[14] Siyasal düşünürlere göre iktidarın sürekliliği için halkın ikna edilmesi gerekmektedir. İkna sürecinde yöneten yönetilen ayrımı doğru bilgiye sahip olanla olmayan arasındaki doğal bir ayrım olarak kabul edilmektedir. Bu ayrımın gerçek olmadığı durumlarda bile iktidarı sürdürmek için doğal olduğu yalanına halk inandırılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında iktidarın sürekliliği için yanlış bilincin üretilmesi devletin işlevlerinden birisi olarak görülmektedir. Bu bakış açısına göre düzen eşitsizdir ve bu eşitsizlik ancak yanlış bilinçle sistem için bir tehdit olmaktan çıkacaktır. [15]

Cohen de bu düşünceyi şu sözleriyle desteklemektedir:

"*Eğer sömürülenler sömürüldüklerini fark etmiş olsalar bağımlılıklarına hınç duyabilir ve toplumsal dengeyi tehdit edebilirlerdi. Ve eğer sömürenler sömürdüklerini fark etmiş olsalar güvenle yönetmeleri gereken birlik dağılırdı. Toplumsal varlıklar olarak sömürenler kendi toplumsal davranışlarının haklı olduğunu hissetmek gereğini duyarlar.*"[16]

Abercrombie, Hill ve Turner'a göre gelişmiş kapitalist toplumlarda, egemen ideoloji çelişkilidir, sınıflar arasında bir birlik kurmamıştır. Yönetilen sınıfların söylemleri yönetici sınıfın inanç ve değerleri dışında oluşmuştur. Abercrombie ve arkadaşlarına göre toplumsal birliği sağlayan bu birliğin varlığını reddetmektir. Alt sınıfların kendilerini yönetenlere rıza göstermeleri ideolojik araçlarla değil, iktisadi araçlarla sağlanmıştır. Düzenin devamını sağlayan da, sömürülen grupların kendi aralarındaki

---

[14] Nur Betül ÇELİK, **İdeolojinin Soykütüğü I:Marx ve İdeoloji**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005, s.130.
[15] N. B. ÇELİK, a.g.e., s.163-164.
[16] N. B. ÇELİK, a.g.e., s.165.

bölünmelerdir. Sömürülen grupların kendilerinden istenenler yerine getirildiği sürece egemen ideolojiyi onaylamalarına gereksinim duyulmaz. Bu yüzden yönetim istenilenden çok katlanılan bir durumdur.[17]

Zora dayanan yönetimlerde ve maddi üretim araçlarına sınırlı bir elit grubun sahip olduğu toplumlarda ideolojinin katlanılan bir durum olması olağandır. Yönetilenler değişimi gerçekleştiremeyeceklerine o kadar inanmışlardır ki böyle bir durumda ideolojinin çelişkilerin üzerini örtmesine gerek duyulmadan, çelişkiler yönetilenlerce bilinçli bir şekilde kabul edilmektedir.

İdeolojiler yöneten sınıfın egemenliklerini meşrulaştıran araçlar olarak kabul edildiğinde, ideolojinin işlevi yöneten sınıfın yönetilenler üzerindeki zihinsel denetimi olmaktadır.[18]

Zihinsel denetimin uygulanması her zaman zora dayalı yönetime ya da maddi üretim araçlarına sahip bir sınıfa gereksinim duymamaktadır. İkna yoluyla duygulara seslenerek de zihinsel denetim sağlanabilmektedir.

Egemen ideoloji sadece yönetici sınıfın dünya görüşü değildir. Yöneten sınıf ile yönetilen sınıf arasındaki ilişkileri yansıtmaktadır. İşlevi toplumsal birliği kurmaktır. Bu yüzden ideoloji de sınıf mücadelesi bağlamında ele alınmalıdır. Poulantzas, Marksizmin egemen ideolojinin toplumsal birliği güvenceye aldığı düşüncesine katılmaz. Poulantzas, egemen ideolojinin bir birlik kurmadığını, var olan birliği yansıttığını savunur.[19]

Toplumsal birlik toplumun tüm üyeleri arasında uzlaşı sağlanması, ortak çıkar için çalışılmasıdır. Çoğunluğun zihinsel denetim altında olduğu, kendi çıkarlarının gözetilmediği bir durumda gerçekte böyle bir birlikten bahsedilememektedir. İdeolojiler siyasi alanda birlik kurdukları iddiasıyla kendi hegemonyalarını kurmaktadırlar.

---

[17] T. EAGLETON, a.g.e., s.62-63.
[18] Teun VAN DIJK, "Söylem ve ideoloji:Çok Alanlı Bir Yaklaşım" Çev:Nurcan Ateş, **Söylem ve İdeoloji**, Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003, s.48.
[19] T. EAGLETON, a.g.e., s.176.

Var olan dünyayı betimleyen ideolojiler politik dünyayı da kurmakta, ancak içerikleri değiştiği halde kendileri değişmediği için tarihlerini kuramamaktadırlar. Sürekli olarak bize dünyanın imgesini vererek kendilerini gerçekleştirmektedirler.[20]

Başat olan gruplar kendi ideolojilerini gizleyerek, ideolojilerinin doğal değerler ve amaçlar sistemi olduğunu kabul ettirmektedirler. Bu süreçte ideoloji yeniden üretilirken oydaşmanın oluşumu sağlanıyormuş izlenimi vermektedir. Bu şekilde ortaya çıkmış iktidar da hegemonik olmaktadır.[21] Kendisini ve kendisine yakın olan inanç ve değerlerin tutunmasını sağlamaktadır. Bu inançları doğallaştırmakta ve evrenselleştirmektedir. Kendisine karşı olan fikirleri karalamakta, rakip olabilecek fikirleri açığa vurmadan dışlamaktadır. Toplumsal gerçekliği kendisine uygun olarak muğlaklaştırmaktadır.[22]

Oydaşmanın sağlandığı izlenimi, yönetilenlerin iktidarı sorgulamasını engellemektedir. Rızaya dayalı bir yönetim olduğu iddiası en baştan muhalefet edilecek bir durum olmadığı düşüncesini yerleştirmektedir. Bu aşamada hegemonyayı kuran ve sürdüren anlamların belirlenmesi gerekmektedir.

Thompson ideoloji üzerine çalışmayı anlamın veya anlamlandırmanın tahakküm ilişkilerinin sürdürülmesine etkisi üzerine çalışmak olarak nitelendirmiştir.[23]

1.2.1.İdeolojinin İşlevleri

Poulantzas'a göre ideolojinin üç temel işlevi vardır:

a)Maskeleme ve yerinden etme: İdeoloji sınıfsal sömürgeciliği maskelemektedir.

b)Parçalama veya ayırma: İşçi sınıfı içindeki farklı tabakalar arasında karşıtlık yaratılarak, ortak çıkarlar parçalanmaktadır.

---

[20] Ufuk URAS, **İdeolojilerin Sonu mu?,** Chiviyazıları Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul, 2004, s.140.
[21] Teun VAN DIJK, "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Der. ve Çev:Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2005, s.323.
[22] T. EAGLETON, a.g.e., s.23-24.
[23] T. EAGLETON, a.g.e., s.23.

c)Hayali bir birlik veya uyum: Sınıflar parçalanıp bireyselliğe indirgendikten sonra, farklı bir şekilde yeniden birleştirilmektedir. Bu birleştirmeyle de ekonomik çelişkiler maskelenmekte ve düşman olmayan bir bütünlük sunulmaktadır.[24]

D.J. Sholle da televizyonda ideolojinin işleyişini sekiz başlıkta açıklamıştır:

1.Çökelme: Televizyon, kendini bir ideoloji olarak depolayan söylemin toplumsal yaşam içinde yer almasını sağlamaktadır.

2.Şeyselleşme: Var olanın doğallaştırıldığı ve belli bir algılama tarzının sabit kılındığı söylemdir.

3.Uyarlama: Uyumluluğun yaratılmasıdır. Televizyon, gözle görülen gerçekliği tek akılsal söylem haline getirmektedir.[25]

4.Yatıştırma: Yoğunluğu pasif kılmakta ve susturmaktadır. İdeoloji bilince dayanan eylem üretmemektedir.

5.Meşrulaştırma: Egemen söylemdeki çelişkilerin sorgulanmasını engellemek için toplumsal rıza üretilmektedir.

6.Depolitizasyon: Pratik sorunlar kamusal tartışmadan dışlanmaktadır. Söylem siyasal olanı dışarıda bırakmakta, sorunları teknik ve kişisel dünyayla sınırlandırmaktadır.

7.Fosilleşme: Bir şeyi değiştirme gücünden yoksun bırakmaktır. Dışlanarak alternatif söylemlerin önü kesilmektedir.

8.Ters Yönde Tartışma: Yarattığı çatışmalarla beslenen söylemdir. Medya çoğulluğu, ancak oydaşma meydana getirecek biçimde sunmaktadır. Tartışmadan oydaşmayı sağlayacak öğeleri seçmekte, diğerlerini sessizliğe mahkum etmektedir.[26]

---

[24] Korkmaz ALEMDAR, **Öteki Kuram**, Erk Yayınları, Ankara, 2002, s.402.
[25] David J. SHOLLE, "Eleştirel Çalışmalar:İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Der. ve Çev:Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2005, s.279-281.
[26] D. J. SHOLLE, a.g.e., s.282-284.

İdeolojinin bir diğer işlevi inançların toplumsal temsili olduklarından, inançların tutarlılığını tanımlamaktır.[27]

İdeolojinin işlevlerinden biri de kendisine dışarıdan bakılmasını engellemek, bakıldığında ise dışlayarak etkisini en aza indirmektir. Tutarlı yapıya sahip ideolojilerin, ideolojik nitelikleri ortaya çıkarılabildiğinden, dışarıdan bakılarak tüketilebilmektedirler.[28]

İdeolojinin kendisine dışarıdan bakılmasını engellemesinin temelinde de devamlılığını sağlama düşüncesi yatmaktadır. İdeolojilerin, ideolojik niteliklerinin ortaya çıkarılmasıyla dışarıdan bakılarak tüketilebilecekleri fikri, Marx'ın bir düşüncenin ideolojik olarak nitelendirilebilmesi için, nesnel çelişkilerin üzerini örtmesi gerektiği kabulüyle örtüşmektedir.

1.2.2.İdeoloji ve Gösterge

Gösterge ile mitleri ve yananlamları arasındaki ilişki ve gösterge ile kullanıcı arasındaki ilişki ideolojiktir. Göstergeler mitlere ve değerlere somut biçim vererek kamusal hale getirmektedirler. Göstergeler kullanılarak ideoloji yaşatılmakta, ideolojik göstergelere verilen yanıtlarca da inşa edilmektedir. Barthes yananlamlandırıcıları ya da mitleri ideolojisinin retoriği olarak görmektedir.[29]

Hall de ideolojiyi bir gösterge sistemi olarak tanımlamaktadır. Kodların yani 'içinde göstergelerin düzenlendiği sistemlerin'[30] açımlanmasında yananlam düzeyinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Hall kültürel anlamlandırmayı sağlayanın da göstergelerin kodlar ve alt kodlar olarak düzenlenmesi ve kodların metinlerarasılığı olduğunu belirtmektedir.[31]

---

[27] T. VAN DIJK, "Söylem ve ideoloji…", s.24.
[28] U. URAS, a.g.e., s.110.
[29] J. FISKE, a.g.e., s.219.
[30] J. FISKE, a.g.e., s.91.
[31] Gülseren ŞENDUR ATABEK, "İletişim Çalışmalarında Göstergebilimsel Yöntem", **Medya Metinlerini Çözümlemek**, Der: Gülseren Şendur Atabek, Ümit Atabek, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, s.79.

İdeolojinin açığa çıkarılmasında göstergelerin içinde düzenlendiği sistemler olarak kodların çözümlenmesi önemlidir. Kodların yananlamlarının ve anlamlandırma sürecinde belirleyici olanların ortaya çıkarılması ideolojik yanı görmemizi sağlamaktadır.

İçinde göstergelerin düzenlendiği sistemler olan kodların özellikleri şunlardır: 1-Kodlar birçok birimden oluşurlar, uzlaşımlar aracılığıyla birleştirilebilirler.

2-Tüm kodlar anlam taşırlar. Başka bir şeye göndermede bulunan göstergelerdir.

3-Tüm kodlar için kullanıcılar arasında bir anlaşma vardır, kültürel bir geçmişe sahiptirler.

4-Tüm kodlar toplumsal yada iletişimsel bir işlev görürler.

5-Tüm kodlar uygun medya ve iletişim kanalıyla aktarılabilirler.[32]

Saussure göstergelerin kodlar içinde paradigmalar ve dizim yoluyla düzenlendiğini belirtir. Dil açısından sözcük dağarcığı paradigma, cümle ise dizimdir. Mesajlar bir paradigmadan seçilmeli, bir dizimde birleştirilmelidir.[33]

Anlamın aktarılmasında belli sözcüklerin seçilmesi, cümlede konumlandırılması tesadüfi değildir. Sözcük seçimi, cümle dizimi ideolojinin işleyiş sürecindeki tercihler olmaktadır.

1.2.2.1.Gösterge Kavramı

Gösterge, kavramla işitim imgesinin birleşimidir. Kavram yerine gösterilen, işitim imgesi yerine gösteren terimi kullanılmaktadır.[34] Göstergenin oluşturucularından gösteren anlatım düzlemini, gösterilen içerik düzlemini oluşturmaktadır.[35] Göstergeler nedensiz, saymacadır, çünkü bir kavram her dilde başka sesler ve

[32] J. FISKE, a.g.e., s.91-92.
[33] J. FISKE, a.g.e., s.82.
[34] Berke VARDAR, "Ferdinand de Saussure", **Yirminci Yüzyıl Dilbilimi**, Der. ve Çev:Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1999, s.31.
[35] Roland BARTHES, **Göstergebilimsel Serüven**, Çev:Mehmet Rifat, Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2009, s.47.

sözcüklerle belirtilebildiğinden, dilsel göstergelerin mantıksal bir temele dayandığı söylenememektedir.[36]

Saussure göstergenin anlamı olan fiziksel bir nesne olduğunu ifade etmiştir. Gösteren göstergenin algıladığımız imgesi, kağıt üzerindeki işaretlerdir.Yani göstergenin fiziksel varlığıdır. Gösterilen ise gösterenin göndermede bulunduğu zihinsel kavramdır. Bu zihinsel kavram da aynı kültürün üyeleri açısından ortaktır.[37]

Gösterenin bireylerde aynı zihinsel kavramlara göndermede bulunması için aynı kültürün üyeleri olunması gerekse bile, anlamlandırma söz konusu olduğunda bireylerin anlamlandırma süreçlerinde farklı etmenler etkili olduğundan aynı gösteren herkes için ayrı bir anlam yaratabilmektedir.

Dilin temel işlevi göstergeler aracılığıyla anlamlandırmadır.[38] Anlam ise gösteren ile gösterilen arasındaki bağıntıdan meydana gelmektedir.[39] Anlam, mesajda mutlak ve sabit değildir. Yaratma, üretme ve müzakere etmeyi içinde barındıran anlamlandırma etkin bir süreçtir. Anlam, gösterge, yorumlayıcı ve nesne arasındaki etkileşimden ortaya çıkmaktadır. Tarihsel olarak konumlandırılsa da zaman içerisinde değişebilir. Saussure'e göre anlamı belirleyen değerdir. Değer göstergenin sistemdeki diğer göstergelerle ilişkisidir. Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi belirleyen, kullanıcılar arasında var olan uzlaşımlardır.[40] Uzlaşımlar olmazsa gösterge anlam kazanamaz ve yanlış kod açımına neden olur. Uzlaşım göstergelerin toplumsal boyutudur. Göstergenin uygun kullanılışı için kullanıcılar arasındaki anlaşmadır. Uzlaşım boyutu olmayan gösterge özeldir ve iletişim değeri yoktur.[41]

Üzerinde uzlaşılmamış göstergeler kodlanmadıkları için, kod açımlarının gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Etkin bir süreç olan anlamlandırma da ancak bilinen kodlar üzerinde gerçekleştirilmektedir.

---

[36] Tahsin YÜCEL, **Yapısalcılık**, Can Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s.30.
[37] J. FISKE, a.g.e., s.67.
[38] S. SANCAR, a.g.e., s.89.
[39] T. YÜCEL, Yapısalcılık, s.30.
[40] J. FISKE, a.g.e., s.69-70.
[41] J. FISKE, a.g.e., s.80-81.

Göstergebilimde okur kavramı daha etkin olduğu için önemlidir. Okurun metni anlamlandırmasında deneyimleri, tutumları ve duyguları etkili olmaktadır.[42]

Anlam ambalajlanmış ve izleyiciye sunulmuş bir paket değildir. Medyadaki üreticiler anlamı, izleyicilerin takip etmelerini istedikleri şekilde düzenlemektedirler. İzleyiciler ise bu düzenlenmiş halinden farklı bir şey oluşturabilirler.[43]

Medya metinlerinin okur tarafından anlamlandırılmasında okurun özgür olarak mı davrandığı yoksa verili sınırlar içerisinde mi bir özgürlük tanındığı konusu önemlidir. Bazen medya üreticilerinin düzenledikleri anlamlar, izleyicilerin farklı bir okuma gerçekleştirmesine izin vermemektedir.

Her zaman edilgen toplumsal özneler yoktur. Anlamlar kültürel ve siyasal pratiklerle toplumsal özneleri oluşturmaktadırlar. Anlamlar iktidar ilişkilerinin belirledikleri çerçeveler dışında kavramsallaştırılamamaktadır. Söylem de bu çerçeve içinde iktidara eklemlenmektedir.[44]

1.2.2.2.Anlamlandırma süreci

Barthes'a göre anlamlandırmanın iki düzeyi vardır. Bunlardan birinci düzey düzanlamdır. Anlamlandırmanın ikinci düzeyi ise üç yoldan işlemektedir. Üç yoldan birincisi yananlamdır, ikincisi mittir, üçüncüsü ise simgeseldir.

1.2.2.2.1.Düzanlam-Yananlam

Düzanlam göstergenin ortak duyusal, aşikar anlamıdır. Yananlam göstergenin kullanıcının duygu, heyecan ve kültürel değerleriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Anlamın öznelliği söz konusudur. Yorum hem yorumlayıcıdan hem göstergeden etkilenir. Düzanlam neyin fotoğraflandığı, yananlam nasıl

---

[42] Nuran YILDIZ,**Türkiye'de Siyasetin Yeni Biçimi Liderler, İmajlar ve Medya**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.59-60.
[43] Graeme BURTON, **Görünenden Fazlası**, Çev:Nefin Dinç, Alan Yayıncılık, İstanbul, t.y., s.43.
[44] Stuart HALL, "İdeoloji ve İletişim Kuramı", Çev:Ahmet Gürata, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der:Süleyman İrvan, Alp Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2002, s.117.

fotoğraflandığıdır. Yananlamlar bir kültüre özgüdür, öznel düzeyde işledikleri için de çoğunlukla farklarına varılmaz.[45]

Medyada farklı gazetelerde aynı haberlerin ve fotoğrafların farklı verilmesi sürecinde yananlamlar işlemektedir. Bu yananlamların işleme sürecinde haber üretim aşamasında yer alan profesyoneller etkin bir şekilde çalışmaktadır. Var olan aynı eylem ya da söylem olsa da yansıtılışı çok farklı olabilmektedir. Her gazetenin hedef kitlesi de kendine özgü olduğundan, bu yananlamları fark etmeleri zordur. Yananlamlar onlar için düzanlam gibi işlemektedir.

Yananlamlar belli gruplar tarafından kullanılan ve belirli alanlara gönderme yapan alt kodları tanımlamak için de kullanılmaktadır.[46] Yananlam ideolojik anlamlamanın ya da mitlerin temsil edildiği anlamlama düzeyinin çözümleme araçları olarak görülmektedir. Barthes'a göre, ideoloji yananlamlar düzeyinde ortaya çıkmakta, dil ile düzanlamlara bağlanmakta, böylece doğallaştırılmakta ve normalleştirilmektedir. Barthes yönetici sınıfın iktidarını tanımlayan yapının ideolojiyi belirlediğini dile getirmektedir. İdeolojiler egemen çıkarların hizmetinde bir gizleme ve doğallaştırma olarak işlemektedirler. Dilin işlevi de ideolojiyi doğallaştırmak ve dolayısıyla egemen sistemin çıkarlarıyla bağdaştırmak olmaktadır.[47]

Barthes'a göre düzanlam ilk anlam değildir; ilk anlam gibi görülse de yananlamların sonuncusudur. Baudrillard'a göre de "*düzanlam evrensel ve nesnel masumluğunu onaran ideolojik süreçlerin izlerini silen tekil işleviyle diğer anlamlandırmalardan ayrıdır. Nesnel olmaktan uzak, ideolojik bir terim olarak yananlama muhalefet eden düzanlam bu nedenle, bu ideolojik süreci doğallaştırdığı için, daha ideolojik bir terimdir".*[48]

Düzanlam da yananlamı gizleyerek, ideolojiye hizmet ettiğinden, Baudrillard'ın savunduğu gibi düzanlam ideolojik olarak görülebilir.

---

[45] J. FISKE, a.g.e., s.116-118.
[46] Marina Camargo HECK, "Medya İletilerinin İdeolojik Boyutu", Çev:Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji**, Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003, s.303.
[47] S. SANCAR, a.g.e., 99-100.
[48] M.C. HECK, a.g.e., s. 307-308.

Göstergebilim de, bir bildirinin yananlam olarak adlandırılan ikincil, genellikle de ideolojik olan yanını incelemeye başlamıştır.[49]

Barthes'a göre yazar artık ölmüştür. Okur metne kendi anlamlarını yüklemekte, kodları kendi kültürüne göre çözmekte ve kendi anlamlarını yaratmaktadır.[50] Yazılı bir metinde bile, birinci bildirinin satır aralarından ikinci bir bildiriyi okuma olanağı sunulmuştur. Tüm okumalar toplumsal, ahlaksal, ideolojik değerler içermektedir.[51] Metin, okuyucuyla kurduğu ilişkiye göre anlam kazandığından, metinsel iletişim anlam müzakeresi olmaktadır.[52]

Okur metni kendi bakış açısıyla yorumladığından aynı metin farklı okuyucuların anlamlandırmasıyla farklılaşmaktadır.

Fiske de metinlerin okuyucuların ürünleri olduğunu ve metinlerin kapanmadığını söylemektedir. Metinden çıkan anlamların benzer başka metinlerin anlamları tarafından kısmen belirlenmesine Fiske, metinlerarasılık adını vermiştir.[53]

L.Grossberg'in metinsel siyaset kavramı metinlerin kodlama ve kodaçımı bağlamında yorumlanmasıdır. Kitle iletişim araçlarının mesajlarını yorumlamak, mesajlardaki anlamları bulmanın ötesinde bu anlamların üretildiği toplumsal süreçlerle ilişkisini ortaya koymaktır.[54]

Hall üç farklı varsayımsal okuma konumundan bahsetmektedir:

1-Başat-hegemonik konum:Okur, başat kod içinde okuma yapar.

2- Müzakereci konum:Okur, başat kodu bilir, kod açımı sürecinde karşıt öğeleri de dikkate alır.

---

49 R. BARTHES, a.g.e., s.187.
50 Yasemin GİRİTLİ İNCEOĞLU, Nebahat AKGÜN ÇOMAK, "Teun A. Van Dijk", **Metin Çözümlemeleri**, Der: Yasemin Giritli İnceoğlu, Nebahat Akgün Çomak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009, s.27.
51 R. BARTHES, a.g.e., s.185.
52 Şükriye RUHİ, "Söylem ve Birey", **Söylem Üzerine**, Haz:Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2009, s.17.
53 Ç. DURSUN, a.g.e., s.60-61.
54 D. J. SHOLLE, a.g.e., s.259.

3-Karşıt konum:Okur karşıt kodlar içinde okur.[55]

Dil felsefecisi Paul Grice iletişimde 'dile getirilen söz ve dile getirilmeyen ama sezdirilen amaç' olduğunu belirtmektedir. 'Doğrudan söylenen ve sezdirilen anlamlar' arasındaki boşluk dinleyici tarafından doldurulmaktadır.[56]

Haber metinleri açısından bu düşünüldüğünde daha karmaşık bir tablo ortaya çıkmaktadır. İdeoloji yüklü söylemlerin haber haline getirilmesi sürecinde yüklenen anlamlar ve sonrasında okuyucuların kendi yükledikleri anlamlar, ideolojinin gizlenerek işlemesine katkı sağlamaktadır.

1.2.2.2.2.Mit

Göstergelerin ikinci düzeyde işleyişinin üç yolundan ikincisi mittir. 'Mit bir kültürün, gerçekliğin ya da doğanın bazı görünümlerini açıklamasını ya da anlamasını sağlayan bir öyküdür.' Barthes ise miti bir şeyi kavramlaştırma ya da anlamanın kültürel yolu ve birbiriyle ilişkili kavramlar zinciri olarak tanımlamaktadır. Yananlam gösterenin ikinci düzeydeki anlamı, mit gösterilenin ikinci düzeydeki anlamıdır. Mesela İngiliz polisiyle ilgili mit, dostça davranma, güven verme ve silah taşımamadır.[57]

Barthes mitin yananlamın özel bir türü olarak düşünülebileceğini söylemektedir. Bu nedenle mitler baskın-hegemonik hale gelmiş yananlamlar olarak ifade edilebilmektedir.[58]

Bir toplumun kültüründeki mitler artık kalıplaşmıştır. Kültüre özgü alışılmış, olağan düşünceler haline gelmişlerdir. Değiştirilmeye karşı dirençlidirler. Dönüşüm de miti yaratanların çıkarlarının izin verdiği ölçüde gerçekleşmektedir.

---

55 Ç. DURSUN, a.g.e., s.62.
56 Gürkan DOĞAN, "Söylemin Yorumlanması", **Söylem Üzerine**, Haz:Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2009, s.85.
57 J. FISKE, a.g.e., s.118-119.
58 M. C. HECK, a.g.e., s.304-305.

Mitler belli bir tarihsel dönemde egemen olmuş sınıfın ürünüdür. Mitin temel işlevi de tarihi doğallaştırmaktır. Bu işlevi yerine getirmesi içinde anlamların tarihsel ve toplumsal değil, doğal olması gerekir. Bu yüzden mitlerin kökenlerini, tarihsel ve toplumsal boyutlarını gizlemeleri gerekir. Böylece anlamlar evrensel ve adil görünmektedir.[59] Mitlerde meydana gelen değişim de devrimsel değil, evrimseldir. Mitler evrensel değildirler, başat ve karşıt mitler vardır. Barthes'a göre mitler değişir, kültürün gereksinim ve değerlerine uyum sağlayabilmek için dönüşürler.[60]

Her toplum kendi mitlerini üretmekte ve bu mitler doğal olmayan gerçekliği insanlara doğal gibi kabul ettirmekte ve meşrulaştırmaktadır.[61] Yazılı ve sözlü öyküler mit olduğu için haber öykülerinin mit olarak kabul edilmesi haberin kültürel bir metin olarak incelenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Haber, toplumsal, kültürel ve başat paradigmanın söylemsel özelliklerini kullandığı için mitsel nitelik taşımaktadır.[62]

1.2.2.2.3.Simgeler

Göstergelerin ikinci düzeyde işleyişinin üç yolundan sonuncusu simgelerdir. Barthes simgeyi, bir nesnenin uzlaşım ve kullanımla başka bir şeyin yerine geçmesine olanak sağlayan anlamı kazanması olarak tanımlamaktadır. Altının zenginliğin simgesi olması olarak anlam kazanması buna örnek verilebilir.[63]

1.2.2.2.4.Eğretileme ve Düzdeğişmece

Anlamlandırma edimi için eğretileme ve düzdeğişmece kavramlarına da değinmek gerekir.

Eğretileme (metafor)'de bilinmeyen bilinen açısından ifade edilir. *'Bilinmeyenlerin anlamı bilinenin araçları aracılığıyla ortaya konmaktadır.'*[64] Toplumsal konum,

---

[59] J. FISKE, a.g.e., s.119-120.
[60] J. FISKE, a.g.e., s.121-122.
[61] Ayşe CENGİZ, Şebnem ÇAĞLAR, "Anlatı Olarak Haber", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Basımevi, Sayı: 18, İstanbul, 2003, s.169.
[62] A. CENGİZ, Ş.ÇAĞLAR, a.g.e., s.174-175.
[63] J. FISKE, a.g.e., s.123.
[64] J. FISKE, a.g.e., s.124.

kazanç, ahlak gibi soyutlamaları anlamlandırabilmek için eğretileme kullanılmaktadır. Eğretileme bu soyutlamaları bir araya getirirken ideolojik olarak işlemektedir. Yüksek toplumsal konum, yüksek kazanç, yüksek ahlak arasında bağlantı kuran doğal bir şey yoktur. Başat değerleri topluma yaymanın bir yolu da, eğretileme kullanarak bu soyutlamaları anlamlı hale getirmektir. Gündelik eğretilemeler fazla dikkat çekmezler, sinsidirler. Yarattıkları anlamı toplumun ortak duyusunun bir parçası haline getirirler. Gündelik eğretilemeler toplumsal olarak üretildiklerinden ideolojiktirler. Başat sınıflar da fikirlerinin tüm sınıfların ortak duyusu olduğunu iddia ederek varlıklarını sürdürürler. Mavi yakalı işçilerin konumlarını yöneticilerden aşağı görmeleri ideolojik ortak duyudur.[65]

Bu şekilde işleyen eğretilemeler yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkileri yönetenler açısından istenen düzeye getirmektedir. Düzende yerini bilen ve değiştirmek için çaba harcamayan kitle ortak duyunun eseridir.

Düzdeğişmece (metonymy) ise parçanın bütünü temsil etmesidir. Eğretilemede nitelikler bir gerçeklik düzleminden diğerine yer değiştirirken, düzdeğişmecede aynı düzlemdeki anlamlar arasında bağlantı kurulmaktadır. Düzdeğişmecenin seçimine dikkat etmek gerekir, gerçekliğin bilinmeyen yönü bu seçimden hareket edilerek inşa edilmektedir. Düzdeğişmecelerde de keyfi bir seçim vardır. Bu keyfilik gizlenmektedir. Fiske ve Hartley haberlerde mitlerin düzdeğişmeceli olarak işlediğini göstermişlerdir. Gösterge miti oluşturan kavramlar zincirinin devamını inşa etmemiz için bizi uyarır.[66]

Haberlerde kurulan çerçeveler, haber haline getirilen her olayın tekliğinde ele alınmamasına ve aynı çerçeveye yerleştirilmesine neden olmaktadır. Benzer hikayelere sahip haberlere bakış açısı da aynı olmaktadır. Parça bütünü temsil etmektedir.

İnsanlar yargıda bulunurken algılamalarının çoğunu iyilik ve kötülük ekseninde değerlendirmektedirler. Bu eğilime de 'halo etkisi' denilmektedir. İyi olarak

[65] J. FISKE, a.g.e., s.126-127.
[66] J. FISKE, a.g.e., s.127-129.

algılanan birine olumlu nitelikler yüklenerek, olumlu bir çerçevede konumlandırılmaktadır.[67]

Halo etkisinde de düzdeğişmece işlemektedir. Kavramlar zinciri olumlu bir şekilde oluşturulmakta, yeni karşılaşılan gösterge de bu zincirlerin devamında olumlu olarak inşa edilmektedir. Lider imajlarını düşündüğümüzde halo etkisi düzdeğişmeceli olarak işlemektedir.

1.3.Söylem

" Söylem Latince discurrere (oraya buraya koşuşturma; gidiş gelişler) ile discursus sözcüğünün uzaklaştırma, eritme, yayılma anlamlarına karşılık gelmektedir." Terimi felsefede ilk kullanan Thomas Aquinos'a göre söylem zihni çıkarımdır.[68] "*Söylem, düzenli düşünce, ussallık; düşüncelerin sözel olarak aktarılması, konuşma; bir konuya ilişkin resmi, düzenli ve uzunca düşünce aktarımıdır*."[69] Klasik söz biliminde ise *"daha çok siyasal amaçlı, inandırıcılığı yüksek konuşmaları planlama ve düzenleme ile ilgili ilkeleri belirleme konusuyla uğraşan bir alan"* olarak tanımlanmıştır. Söylem söz dizimi ve sözcük yapısı dışında bağlam ve işlevi de içermektedir.[70]

Dil incelemelerindeki araç söylemdir. Söylemin en küçük birimi tümcedir. Bu yüzden söylem büyük bir tümce olarak adlandırılabilir. Fakat söylem genellikle tümceyi de aşar.[71]

Söylemin tümceyi aşması, diğer tümcelerle bağlantısında ve metnin bağlamında farklı anlamlara sahip olmasıdır.

Pécheux'a göre "*dil sistemi, hem materyalist hem idealist için, hem devrimci hem karşı devrimci için…aynıdır. Ancak bu, karşıt karakterlerin aynı söyleme sahip oldukları anlamına gelmez. Dil, farklılaşmış söylem süreçlerinin ortak tabanıdır."*[72]

---

[67] Ferruh UZTUĞ, **Siyasal İletişim Yönetimi**, Mediacat Kitapları, 3. Baskı, İstanbul, 2007, s.65.
[68] Y. GİRİTLİ İNCEOĞLU, N. AKGÜN ÇOMAK, "Teun …", s.22.
[69] Ahmet KOCAMAN, "Dilbilim Söylemi", **Söylem Üzerine**, Haz:Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2009, s.1.
[70] Veli POLAT, **Politik Konuşma ve Politik Söylenme**, Derin Yayınları, İstanbul, 2008, s.129-130.
[71] Y. GİRİTLİ İNCEOĞLU, N. AKGÜN ÇOMAK, "Teun…", s.24-25.

Söylem dil ve dil pratiğidir. Dilin kullanımı da cümle, paragraf, metin gibi dilbilim unsurlarıyla sınırlı değildir. Bir meta-eylem olan söylem, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlar ile ilişkilidir.[73] Söylem dil ve dil dışı bağlamın etkileşimidir.[74]

Söylem sadece dil ile ilgili değildir, söylemin aktörü, aktörün ideolojisi, söylemin dile getirildiği zaman ve mekan söyleme anlam katan unsurlardır. Aynı cümleleri sarf eden kişilerden bazılarının daha etkili olması söylemi etkileyen dil dışı bağlamla açıklanabilmektedir. Bu da lider kavramının ortaya çıkmasında bazı siyasilerin ayrıcalıklı konumda bulunmalarında belirleyici bir unsur olmaktadır.

Metin, metni ortaya koyan aktör, metnin bağlamı ve toplum söylemi oluşturan öğelerdir. Bu öğeler birbirlerini etkilemekte ve yenilemektedirler. Söylem de bu öğelere bağlı olarak dinamik ve kendini yenileyen bir olgu olduğundan hiçbir zaman değişmeyecek anlamlara sahip değildir.[75]

Siyasetçilerin farklı dönemlerde aynı konularda farklı fikirlere sahip olmaları söylemin değişebilirliğinin kanıtıdır. AKP'nin Kürt açılımı, CHP'nin çarşaf açılımı buna örnek verilebilir.

Söylemin yaratılan, yapay bir durum olduğu ve bu yolla gerçeğin gizlendiği ve engellendiği söylenebilir.[76] Söylem, kullanan öznenin becerisine ve konuşulan kişilerin anlama düzeylerine bağlı olarak, açıklama ve gizleme gibi iki karşıt edimi, aynı anda aynı sözcüklerle gerçekleştirebilmektedir.[77] Söylem anlamı kurup değiştirdiği gibi, anlamı sabitleyip kapatabilmektedir de. Böylece değişim halindeki anlamların çoğulluğunda bir şeyi anlamlandırabilmektedir.[78] Söylem, bir anlamı sabitlediğinde diğer anlamlar dışlanmaktadır. [79]

---

[72] Ç. DURSUN, a.g.e., s.49.
[73] Edibe SÖZEN, **Söylem, Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite,** Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.20.
[74] A. KOCAMAN, a.g.e., s.10.
[75] D. ZEYREK, a.g.e., s.47.
[76] V. POLAT, a.g.e., s.141.
[77] Tahsin YÜCEL, **Göstergeler**, Can Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s.56.
[78] S. SANCAR, a.g.e., s.111.
[79] Ç. DURSUN, a.g.e., s.56.

Liderler de söylemlerini sabitlemek için diğer söylemleri dışlamakta, kendi söylemlerini de devamlı tekrar etmektedirler. Referandum sürecinde “Recep Bey”, “Memur Kemal” ifadeleri devamlı tekrar edilmiştir. Mücadele alanı olan dil, söylemlerde kendini göstermektedir.

Metin kavramı üzerinde çalışan Paul Ricouer söylemin bazı özelliklerini sıralamıştır:

1-Söylem hep zamansal olarak ve şimdi içinde gerçekleşir.

2-Söylem her zaman bir özneye sahiptir.

3-Söylem her zaman bir şey hakkındadır.

4-Söylem, dilden farklı olarak, sadece iletişimle ilgilenmez. Mesajlar dünyasına sahiptir.

Bu özellikler dilden söyleme geçiş aşamasında ortaya çıkar. Söylem yazıya aktarıldığında konuşma değil, söylenen vardır. Yazarın ifade ettiği ile metnin anlamı ayrışmıştır. Yorum metin ile okur arasına girer.[80]

Haber metinlerinde de konuşulan ile aktarılan farklıdır. Haber kaynağının söylemleri doğrudan alıntı olarak tırnak içinde verilmiş bile olsa konuşmanın sadece bir bölümünün verilmesi ile kaynak tarafından ifade edilen ve metinde verilen farklı okumalara yol açabilmektedir.

1.3.1.Söylem ve Aktör

Söylemi anlaşılır kılan, söylemi kullanan aktörlerdir. Aktörlere kimlik kazandıran da kullandıkları söylemlerdir.[81] Lider söylemleri, tabansız siyasette siyasetin belirleyicisi olmaktadır.[82]

Söylemler toplumsal yaşamın farklı temsilleridir. Toplumsal aktörler de farklı konumlandırıldıklarından toplumsal yaşamı değişik söylemlerde temsil

[80] S. SANCAR, a.g.e., s.158-160.
[81] E. SÖZEN, a.g.e., s.13.
[82] N. YILDIZ, a.g.e., s.107.

etmektedirler. Böylece söylem bir var olma biçimi olarak tarzları oluşturmaktadır. Politik liderlerin tarzları da buna örnek verilebilmektedir.[83] Söylem liderin karakterini yansıtmaktadır. Siyasal söylemin öznesi baskın bir karakterdir. Özne söylemleriyle statüler kazanmaktadır.[84]

İnsanlar bilinmeyen konusunda kuşkulara sahip olduklarından siyasette aktörlerin tanınması önemli olmaktadır. Tanınmayı sağlayan en önemli öğe de politik konuşma olmaktadır. Söylem, imaj ve marka da tanınma sürecinin diğer unsurları olmaktadır. [85]

Söylem sadece dilde ortaya çıkmamakta; beden, tavır, jest ve hareket şekillerinde maddileşmektedir.[86]

Söylem dil ve dil dışı bağlamın etkileşimi olarak tanımlandığından, jest ve mimikler de söylemin bir parçası olmaktadır. Bazen neyin söylendiği değil, nasıl ve hangi ifadeyle söylendiği etkili olmaktadır. Sesin tonlanması, sözcüklerdeki vurgular önemli olmaktadır.

Liderler söylemleriyle olduğu kadar, bazen yaptıkları 'bilinçli ya da bilinçsiz' gaflarla da habere konu olabilmektedirler.

Gaf kastedilen anlamın dışına çıkmak olarak tanımlanmaktadır. Gaf hata olarak görülse de haber yapanlar ve haber izleyenler açısından dikkat çektiğinden lideri gündemde tutmakta ama saygınlığını azaltmaktadır.[87]

1.3.2.Söylem ve İktidar

Foucault'ya göre söylem bir iktidardır.[88] İktidarı da sadece devletin egemen olması ve yasalar olarak görmemek gerekir. Bu bakış açısıyla devletin ötesinde işleyen

---

[83] Norman FAIRCLOUGH, "Söylemin Diyalektiği", Çev:Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji**, Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003, s.175.
[84] V. POLAT, a.g.e., s.147.
[85] V. POLAT, a.g.e., s.273.
[86] N. FAIRCLOUGH, "Söylemin …", s.178.
[87] N. YILDIZ, a.g.e., s.41.
[88] S. SANCAR, a.g.e., s.127.

iktidarlar çözümlenemez. İktidarın kurulması uygulanması için söylem üretmek gerekir.[89]

Söylem hem iktidarın aracı hem de bir engel, direniş ve muhalif bir tavır için başlangıç noktası da olabilmektedir. Söylem iktidarı üretip güçlendirirken, zayıflatıp yok edebilmektedir de.[90] "*Her söylem bir şeye karşıdır ve onun anlamını bozmaya yöneliktir.*"[91]

Söylemi iktidara özgü düşünmemek gerekir, muhalif söylemlerin de iktidarı zayıflatma ve iktidar olma amacı vardır. Farklılık, her zaman muhalif söylemlerin, iktidar kadar ifade edilme olanağı bulamamalarıdır.

Söylem üretimi, üreten aktörlere bulundukları toplumda güç kazandırmaktadır. Toplumda gücün paylaşılması gibi söylem üretimi de paylaştırılmaktadır. Güç dengeleri değiştiğinde ise bu paylaşım yeniden yapılmaktadır. Foucault'ya göre söylem her zaman güç tarafından işgal edilmiştir. Her söylemin içinde güç ve direniş stratejileri bulunmaktadır.[92]

Söylem üretimi aktörlere güç kazandırdığı gibi, medyada sadece güçlülerin söylemlerine yer verilmesi de söz konusudur. Bir gazetede verilen haberlerde önce iktidar partisine, sonra muhalefet partilerine yer verilmesi, söylemlerin uzunluğunun partilere göre değişmesi bunu göstermektedir.

Toplumsal iktidarın uygulanması ve sürekliliğinin sağlanması için gerekli olan ideoloji söylem ile kazanılmakta, onaylanmaktadır. Van Dijk'a göre toplumsal denetimi sağlamak için söylem denetlenir ve bizzat söylem üretilir. Güçsüz olanların söyleyecek sözleri, konuşacak kimseleri yoktur; güçlü olanlar konuşurken sessiz kalmaları gerekir. Kamusal ve basılı söylem tipleri açısından güçsüz olanlar sadece alımlayan konumundadırlar. Daha güçlü gruplar söylem türlerini ve üsluplarını

---

[89] S. SANCAR, a.g.e., s.145-147.
[90] Sara MILLS, "Söylem ve İdeoloji", Çev:Zeynep Özarslan, **Söylem ve İdeoloji**, Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003, s.128.
[91] S. SANCAR, a.g.e., s.112.
[92] Emine YAVAŞGEL, "Habermas Dersleri", **Metin Çözümlemeleri**, Der: Yasemin Giritli İnceoğlu, Nebahat Akgün Çomak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009, s.132-133.

denetlerler ve bunlara erişme olanağına sahiptirler. Kamusal bilginin, inançların, tutumların, normların, değerlerin, ahlakın ve ideolojilerin imalatçılarıdırlar. Bu nedenle iktidarları da ideolojiktir.[93]

Söylemsel iktidar ikna edici özelliği sayesinde alımlayıcı konumunda olanların istenilen zihinsel tasarımları inşa etmelerini sağlayan araçları içerir. İktidarın gizlenmesindeki en önemli strateji, güçsüzlerden yapmaları istenilen eylemlerin, onların çıkarları için olduğuna inandırmaktır. Söylemsel iktidar söylemin kendisini de denetlemektedir. İktidarın uygulanması için bilgi ve inançlar yönlendirilmeli, inançlar önceden formülleştirilmeli, karşı ideolojiler sansür edilmelidir.[94]

Kitlelerin sessiz kalmalarını sağlamak için hegemonya kurulmalıdır. Rızaya dayanmayan iktidar daha fazla tepki çekip, direnişle karşılaşacağından, var olan iktidarın sürekliliği için birleştirici bir söylem benimsemesi gerekmektedir.

Egemen sınıf zor kullanma gücüne sahip olduğu gibi bağımlı olan sınıfların rızasını da kazanmalıdır. Bu süreçte hegemonya oluşmaktadır. Hegemonya ideoloji aracılığıyla işleyerek egemen sınıfın iktidarını meşru ve doğal göstermektedir.[95]

Gramsci hegemonya kavramı ile iktidarın ideolojiyle zihinlerde kurulduğunu ve onaya dayandığını ortaya koymuştur. Devlet zora dayalı bir iktidar alanıyken, sivil toplum onaya dayalı hegemonya alanıdır. Klasik Marksizm devletin zora dayanan iktidar biçiminden bahsederken, Gramsci devletin baskıyı meşru ve görünmez kılarak sivil toplum alanında onay alarak nasıl egemenlik kurduğu sorusuna odaklanmıştır. Gramsci hegemonyayı egemen sınıfın egemen olma pratiği olarak tanımlamıştır.[96]

"Gerçek yıldırı kıyımlardan tiksinir ve kaçar. Kanı, ılıklığını ve kokusunu sevmek şöyle dursun, soyut arılığı arar. Çenesi düşüktür, tasımlarla dolup taşar, yumruğunu beyne indirir, imgelemi, sinir düzenini işlemez duruma getirir. Kuşkuyu yayar, pişmanlıkları derinleştirir, her birimizin içinde uyuklayan suçluyu uyandırır.

[93] T. VAN DIJK, "Söylemin Yapıları… ", s.319-321.
[94] T. VAN DIJK, "Söylemin Yapıları…" , s.360-361.
[95] Eser KÖKER, **Politikanın İletişimi İletişimin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s.75.
[96] S. SANCAR, a.g.e., s.31-33.

Gerçeğin üstüne alacakaranlığın ışığını düşürür. Arı yıldırı tumturaklı sözleri, duygusallığı, gözü yaşlı acımayı sever.” [97]

1.3.3.Söylem ve İdeoloji

İdeolojiyi maddi bir olgu olarak değerlendirmek için dil, anlam ve söylem kavramlarıyla bağlantılandırmak gerekir.[98]

İdeolojiler bir grubun ve grupların aralarındaki toplumsal pratiklerini denetleme işlevine sahiptir. Bu toplumsal pratiklerin en önemlisi de söylemdir. Söylem ideolojileri aktarabilen tek şeydir. İdeolojiler doğuştan gelmez, öğrenilir ve belirli söylemlerde daha doğrudan kavranabilirler. İdeolojiler söyleyeceğimiz şeyi ve nasıl söyleyeceğimizi belirler.[99]

Bütün söylemler ideolojik olarak nitelendirilemez. Söylem bir etki oluşturuyorsa ideolojiden söz edilebilir.[100] İdeoloji, dilden çok bir söylem sorunudur. Anlamlandırmadan çok, somut söylemsel etkiler yaratma sorunudur.[101]

Siyasetçilerin söylemlerinin etkililiği de, birleştirici söylemlerinin altında kendi ideolojilerini tekrarlamalarıdır.

İdeoloji mesajların kodlanması, söylem ise bu mesajların iletilmesidir. Mesajların kodlanması da kodlama ve kodaçım süreçlerini içermektedir. Kodlama düzanlamı, kodaçım yananlamı ifade etmektedir. Bu bağlamda ideoloji mesajların anlamlandırılma düzeyi olarak açıklanabilir. İdeolojiyi okumak mesajlardaki gizli

---

[97] Michel del Castillo, La Tunique d’infamie, Fayard,1997, s.25’den Aktaran:T. YÜCEL, Göstergeler, s.39.
[98] Ç. DURSUN, a.g.e., s.57.
[99] T. VAN DIJK, “Söylem ve ideoloji…”, s.111-112.
[100] T.Purvis ve A. Hunt, “Discourse,Ideology, Discourse,Ideology…”,British Journal of Sociology, S.44 (3), Eylül,1993, s.497’den Aktaran:S. SANCAR, a.g.e., s.131.
[101] T. EAGLETON, a.g.e., s.308.

anlamı okumaktır.[102] Günümüzdeki anlamıyla söylem, dil içinde gizlenmiş ideolojiyi toplumsal ve kurumsal olarak ortaya çıkarmaktadır.[103]

Söylem toplumsal pratiklerde üç şekilde ortaya çıkmaktadır:

a.Bir pratikteki toplumsal etkinlik. (Bir ülkenin yönetiminde görev almak.)

b.Söylemin temsillerde kendini göstermesi. (Aktörler kendi pratiklerinin temsilidir.)

c.Kimliklerin oluşturulmasındaki var olma biçimi olarak söylem. (Bir liderin kimliğinin kısmen göstergesel olarak var olması.)[104]

Söylem özellikle kimliklerin oluşturulmasında ortaya çıkmaktadır. Günümüz siyasetinde partiler arasındaki farkların belirsizleşmesi lideri, dolayısıyla lideri tanıtan söylemi önemli bir ayrıştırıcı unsur haline getirmiştir.

1.4.Liderlik

Söyleme kimlik kazandıran aktörü olduğu için liderlik kavramı söylemlerin çözümlenmesinde önemli bir unsur olmaktadır.

1.4.1.Lider Kavramı

"En etkili baskı kuran kişi, buyruğu altındaki insanları kendi iktidarını sevmeye, arzulamaya ve kendilerini onunla özdeşleştirmeye ikna edebilmiş olan kişidir; bu nedenle,her politik kurtuluş pratiği, özgürleşme biçimlerinin en zoru olan, kendimizi kendimize karşı özgür kılmayı içerir."[105]

---

[102] Marina Comargo Heck, "The Ideological Dimensions of Media Messages", içinde Culture, Media, Language, CCCS, Hutchinson,1980, s.122-125'den Aktaran:S. SANCAR, a.g.e., s.131-132.
[103] R. Foowler, Language in the News: Discourse and Ideology in the Press, Routledge, Londra ve New York, 1991'den Aktaran:Ç. DURSUN, a.g.e., s.56.
[104] N. FAIRCLOUGH, "Söylemin…", s.174-175.
[105] T. EAGLETON, a.g.e., s.14-15.

Siyasal lider, siyasal topluluğun önderi olarak, topluluğu amaçları yönünde yönlendiren, üyelerin bireysel amaçlarıyla topluluğun amaçlarını uyumlu hale getiren, üyelerde ortak bilinç yaratarak, topluluğu ilerletme çabasında olan kişidir.[106]

Liderin insanları harekete geçirebilmesi için ortak bir amaç ve mensubiyet duygusu yaratması gerekmektedir.[107] Liderin mensubiyet duygusunu yaratması ırk ve din temelinde olabildiği gibi ideoloji aracılığıyla da kurulabilmektedir.

Karar verme, sözcülük etme ve ortak sorunları çözme konularında bir yöneticiye ihtiyaç olduğu için lidere gereksinim duyulmuştur. Lider özelliklerini kişilik özellikleri, politik görüşü ve sorunlara yaklaşımı oluşturmaktadır.[108]

Liderlik özgür iradenin eylemidir. Çoğu insan içinde bulunduğu koşulların ürünüdür. Bu koşullarını değiştirme ve kapasitesini geliştirme iradesine sahip değildir. [109]

Lideri lider yapan bir özellik de liderden etkilenmeyi seçen insanlardır. Bireyler etkileyen, etkilenen ve seyirci kalmak arasında bir tercihte bulunmaktadırlar. Temel varoluşunda eksiklik yaşayanlar, kendi ayakları üzerinde kendilerini rahat hissetmeyenler daha kolay etkilenmektedir.[110]

Demokratik gelişmeler sonucunda toplumda meydana gelen değişimlerin liderin etkisini azaltacağı ya da tam tersine sanayileşmenin getirdiği hızlı değişimin bireyin belirsiz ortamda lidere olan bağlılığını arttıracağı düşünceleri dile getirilmiştir.[111]

Demokratik gelişmeler liderin etkisini azaltmamış, karizmatik lider kavramıyla etkisini arttırmış, siyasi kampanyalar yürütülerek imajla liderlik putlaştırılmıştır.

---

[106] Ümit ARKLAN, "Siyasi Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, Konya, 2006, s.48.
[107] Mustafa ÖZEL, **Liderlik Sanatı**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.56-57.
[108] Selim OKTAR, "Bir Liderin Özellikleri", **Yeni Türkiye Dergisi Türk Siyaseti Sayısı**, Sayı:9, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Mayıs-Haziran 1996, s.160-161.
[109] Warren BENNIS, **Bir Lider Olabilmek**, Çev:Utku Teksöz, Sistem Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s.10.
[110] Füsun AKKOYUN, "Liderlik Gücünün Psikolojik Dinamikleri", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu**, Cilt:2, Deniz Harp Okulu Komutanlığı Basım Evi, İstanbul, 1997, s.407-408.
[111] Aytekin YILMAZ, "Siyasal Liderlik ", **Yeni Türkiye Dergisi Türk Siyaseti Sayısı**, Sayı:9, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Mayıs-Haziran 1996, s.180.

Lideri lider yapan asıl unsur, kendini bütün içinde konumlandıramayıp varlığını bir tarafa ait olma duygusuyla anlamlandıran bireylerdir. Bu aşamadan sonra kişilik özellikleri, politik duruşu kişiyi diğerlerinden ayırıp lider yapmaktadır.

İnsanların yaşadıkları sorunların, onları otoriter liderliği kabul etmeye mecbur kıldığı, yaşadıkları karmaşık dünyada karar verme sorumluluğunu da lidere yükleyerek liderin etkisini arttırdıkları belirtilmektedir.[112]

Küreselleşen dünyada, bireyler, tekbiçimliliğin, kendi kişiliğinden kopmanın ve yabancılaşmanın mutlu bilinçsizliğine erişmektedirler.[113]

Teknolojinin ilerlemesiyle bütünün ortaya çıkma süreçlerinden habersiz parçaya odaklanan bireylerde öğrenilmiş çaresizlik gelişmektedir. Bu da bir konuda hüküm verme yeteneğini köreltmekte, hüküm vermesi için seçilmiş kişiyi de olduğundan daha fazla yüceltmektedir.

1.4.2.Lider ve Parti

Partinin mi lideri yarattığı yoksa liderin mi partiyi sürüklediği konusu zamana, toplumsal koşullara, partinin iç dinamiklerine ve lider olarak seçilen kişiye bağlıdır.

Batıda parti bağlılığının azaldığı, seçim kampanyalarında adayın partinin önceliğini aldığı görülmektedir. Sınıf yapılarının da belirsiz hale gelmesiyle seçim kampanyaları önem kazanmakta, medya da bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır.[114]

Sağ ve sol partilerin benzer hale gelmesiyle fark liderlerde ortaya çıkmaktadır. Parti bağlarının zayıflığı ve parti içi demokrasinin olmaması da bu sürece eklendiğinde imaj önemli olmaktadır.[115]

---

[112] A. YILMAZ, a.g.e., s.176.
[113] T. YÜCEL, Göstergeler, s.37.
[114] Stephen J. Wayne, The Roads to White House,(The Politics Presidental Elections) St.Martin Press, New York, 1984, s.25'den Aktaran:A. YILMAZ, a.g.e., s.163.
[115] N.YILDIZ, a.g.e., s.5.

Depolitizasyon süreci farklılıkları tehdit unsuru olarak dışsallaştırdığından, Alev Alatlı'nın belirttiği gibi anti-ideolojide uzlaşma, merkezdeki benzerlikleri yaratılan liderlerle ayrıştırma çabası göstererek, demokratik bir işleyiş olduğu izlenimi yaratmaktadır. Sadece merkez sağ ve sol kalınca partilerin benzeşmesiyle, ayırt etme de lider üzerinden işlemiştir. Çünkü lider partinin en görünür unsuru, öznesidir. Aslında liderler de aynı şeyleri farklı şekilde söylemektedirler. Bu farklılıkları görebilecek ya da gördüğü farklılığı dillendirebilecek bireylerin olması gerekmektedir.

Siyasi partiler medya teknikleriyle kamuoyunu yönlendirmekte ve seçmenleri fikirler arasında değil, parti liderleri arasında bir seçim yapmaya zorlamaktadır.[116]

Türk seçmeni lidere odaklanmakta, parti programı ve parti politikaları hakkında bilgi sahibi olmamaktadır. İşlerin kimlerle yapıldığına değil, işin başında kimin olduğuna bakmaktadır. Seçmen siyasi partilerin genel başkanlarından etkilenmekte, parti başkanlarının kişisel başarılarını partinin başarısı olarak görmektedir. Partinin lideriyle "duygusal bir bağ" kurmaktadır. Bu yüzden seçimleri de partiler değil, liderler kazanmaktadır. Liderlerin karizmaları, söylemleri ve eylemleri seçmenlerin oy verme davranışını etkilemektedir.[117]

Parti bağlarının zayıflığı ve parti içi demokrasinin yokluğunda, seçmenin de bilinçsizliği etkilidir. Partiden anlaşılan fanatizmle hareket ederek sorgulamadan karşıt düşünceyi düşmanlaştırmak ve biz-öteki karşıtlığını kurmaktır. Karşıt görüşler anlaşılmaya çalışılmadığı gibi, seçmenin oy verdiği partinin programından dahi haberi olmamaktadır. Partilerin daha iyi yönetim ve daha iyi yaşam koşulları için seçildiği fikri çok da benimsenmemiştir. Liderin halkla birarada görüldüğü görüntüler bile seçmen üzerinde etkili olmaktadır. Seçmen birarada olmakla birlikte olmayı ayırt edememektedir. Bu yüzden seçimleri liderler kazanmaktadır.

---

[116] Oya TOKGÖZ, **Siyasal iletişimi Anlamak**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s.151.
[117] Abdullah ÖZKAN, "Referandumda Seçmenin Oyunun Rengini Neler Belirleyecek?", 26 Ağustos 2010, http://www.siyasaliletisim.org/ariv/analiz/664-referandumda-secmenin-oyunun-rengini-neler-belirleyecek.html. Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

Seguela'nın ANAP lideri Mesut Yılmaz'a sunduğu belirtilen '10 altın öğüt' de bu düşünceleri desteklemektedir. Bu öğütler şunlardır:

1.Seçimleri ideoloji değil, lider kazanır.

2.Seçimlerde geçmiş için değil, gelecek için oy verilir.

3.Oy, umut için verilir, program için değil.

4.Seçim, siyasal olmaktan öte, psikolojik bir olaydır.

5.Devlet adamı olmak isteyen her siyasetçi kendi efsanesini geliştirmelidir.

6.Lider, bağımsız kişiliğini vurgulamalıdır.

7.Devlet adamı, ülkesinin yapısını yansıtmalı, bugünden yarını temsil etmelidir.

8.Lider, ülke içi imajı kadar dış imajına da önem vermeli ve onu geliştirmelidir.

9.Seçimi lider kazanır, ama yalnız olmadığını unutmamalıdır. Politika dışı ilişkilere de önem vermelidir.

10.Zamana zaman tanımak gerekir. Lider, orta ve uzun vadeli düşünmeli ve bunları yansıtabilmelidir [118]

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın siyasi partiler üzerine yaptığı araştırma, Türkiye'de partilerin liderlerin denetiminde şekillendiğini ortaya koymuştur. Partilerde kurum kültürü ve istikrarlı bir siyasi taban oluşmamıştır. Bu da parti içi demokrasinin yerleşmesini engellemiş ve partinin elit bir grubun elinde olmasına neden olmuştur.[119]

---

[118] Necati ÖZKAN, **Seçim Kazandıran Kampanyalar**, Medicat Kitapları, 2.Baskı, İstanbul, 2004, s.115-116.

[119] Tarhan Erdem, Mehmet Kabasakal, Ömer Faruk Gençkaya, Siyasi Partilerde Reform, TESEV Yayınları, İstanbul, 2000, s.36'dan Aktaran:Abdullah ÖZKAN, **Siyasal İletişim Stratejileri**,Tasam Yayınları, İstanbul, 2007, s.99-100.

Türk demokrasisinin en zayıf noktalarından biri parti içinde demokrasinin yerleşememesidir. Kendi içinde demokrasiyi hazmedememiş parti, iktidara geldiğinde, muhalefete saygı göstermemekte, tahammül edememektedir. Parti liderleri çevrelerindeki yetersiz kişilerce tabu haline getirildiklerinden, tartışılamaz ve eleştirilemez olmakta, gerçeklere gözünü kapatmaktadır. Bu da sadece aksaklıkları öğrenmektir.[120]

Parti içi demokrasinin yerleşmemesi liderlerin de hep aynı kişiler olmasına neden olmuştur. Lider değişmezliği fenomen haline gelmiştir.

Saraçoğlu, liderlerin değişmemesiyle ilgili şunları belirtmiştir:

"Bürokrasi koltuğu kısa sürede alışkanlık yaratır. Alışkanlık yapmakla kalmaz. Bir de virüs bulaştırır. Koltuk virüsü kapanlar virüsün etkisiyle koltuktan bir türlü ayrılmak istemezler. Sanki oturdukları koltuğu boşaltsalar, Türkiye'de bütün işler karışacak, hayat duracaktır."[121]

Liderin değişmezliği ve partinin devamlı olarak liderle anılması iktidarın tek kişiye bağlanması sonucunu doğurmuştur. İktidar algısı seçimle belirlenmekten, parti kurumundan uzaklaşarak tek kişiyle sınırlanmıştır.

İktidarın kişiselleşmesi durumu yaşanmaktadır. Liderler konumlarını eylemleriyle yeniden tanımlamaktadırlar. Halk da siyasal iktidar ile lideri ayrıştıramamaktadır. İktidar liderin kişiliğinde sembolleşmekte, parti hakkındaki kanaat liderin yarattığı imaj ile oluşmaktadır. Bu da liderle özdeşleşme eğilimini kuvvetlendirmektedir.[122]

Parti hakkındaki kanaatin liderin yarattığı imajla oluşması durumunu Oktay Ekşi ve Hurşit Güneş, 'lidervekil' kavramıyla köşe yazılarında açıklamışlardır.

Oktay Ekşi'nin 9 Ocak 1999 tarihli Hürriyet gazetesindeki köşe yazısı:

---

[120] Zeki SARAÇOĞLU, Alperen KURTDERELİ, **Liderlik Üzerine**, Ortadoğu Yayınları, İstanbul, 2004, s.85.
[121] Z. SARAÇOĞLU, A.KURTDERELİ, a.g.e., s.109.
[122] Philip Davies j. "The Resurgence of the Presidency", Political Issues in America Today, içinde (Ed.P.J. Davies, F.A. Waldstein) Manchester Un. Press., 1987, s.18'den Aktaran:A.YILMAZ, a.g.e., s.164.

"Lider seçecek, seçmen de liderin seçtiği herhalde iyidir diyerek sempati duyduğu partiye oy verecek. Kısacası parlamentomuz yine 'milletvekillerinden' değil, 'lidervekillerinden' meydana gelecek."[123]

Hurşit Güneş'in 12 Haziran 2007 tarihli Milliyet gazetesindeki köşe yazısı:

"liderler lidervekillerini neye göre belirliyor? İki temel etmen gözleniyor: Birinci gruba vitrin deniyor. Yani asıl stok farklı ama satış olsun diye seçiliyorlar. Kimisi kamuoyunun medyadan tanıdığı, kimisi ise kariyerinde değerli olan kişiler. Listelerin seçkin yerlerini bunlar süslüyor. Ama adayların çoğu liyakat, yani bağlılık esasına göre belirleniyor. Bu adaylar aynı lideri sürekli ve her koşulda seçmeye yeminli ve koşulsuz destek verenler. Bağlılık sadece kongrelerde oy vermekle sınırlı değil. Ne yapıp edip kongreye asker delege getirmesi gerekiyor. Al gülüm ver gülüm. Eğer lider seçimlerde partisini iyi bir noktaya getiremezse parti içinde sorun çıkmıyor. Lidervekilleri onu koruyor ve lider yerinde kalıyor. 1980 sonrası hemen tüm partiler bu yapı içine girdi. Hepsinde parti içi demokrasi sorunu oluştu. Adeta siyaset "partiler arasında" değil "liderler arasındaki" mücadeleye dönüştü. Malum, başkanlık sisteminde yürütme erki parlamento içinden çıkmaz. Doğrudan halk seçer ve denetler. Bu anlamda parlamentonun ve milletvekillerinin önemi daha sınırlıdır. Diğer bir deyimle, genel seçimlerde seçmenler partilere değil, doğrudan liderlere ve onun belirlediği temsilcilere oy verdiğine göre bir anlamda başkanlık sistemine girdiğimiz savunulabilir."[124]

"Son günlerde Menderes, Özal ve Erdoğan'ın resimleri ilan panolarına "demokrasinin yıldızları" diye konuluyor. Partilerine demokrasiyi çok görenler nasıl da demokrasi yıldızı oluyor? "Lidervekilleri hayırlı olsun"."[125]

1.4.2.1.Siyasi Partiler

Siyasi partiler iktidarı elde etmek ve kararlar üzerinde etkili olmak amacıyla örgütlenmiş kuruluşlardır. Partilerin programları, toplumsal tabanları ve ideolojileri farklıdır.[126]

Siyasi partilerin varlığı demokrasinin gereğidir. Katılımın çoğulculuğu, kararların uzlaşmayla alınması ve liderin tek baskıcı güç olmaması açısından partiler demokrasinin işleyişinin araçlarıdır. Türkiye'de yakın tarihe bakıldığında partilerin

---

[123] Oktay EKŞİ, "Lidervekilleri...", 9 Ocak 1999, http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-57232&yazarid=1 Erişim Tarihi:14 Temmuz 2012 .

[124] Hurşit GÜNEŞ, "Başkanlık sistemi ve 'lidervekilliği'", 12 Haziran 2007, http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetayArsiv&KategoriID=3&ArticleID=201950&PAGE=1 Erişim Tarihi:14temmuz 2012.

[125] H. GÜNEŞ, "Başkanlık sistemi ve 'lidervekilliği'".

[126] Ahmet Taner KIŞLALI, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, Ankara, 2010, s.261.

darbelerin etkisiyle kalıcı olamadıkları, aynı liderlerin denetiminde farklı adlarla varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu da parti adlarından çok darbelere rağmen siyasette varlığını sürdürmüş liderlerin kalıcı olmasını sağlamıştır.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında partilerin "ocak-bucak" örgütleri kamplaşmaya neden oldukları gerekçesiyle kapatılmıştır. Böyle örgütlenmelerin parti ile tabanı arasında bağ kurma, siyasal katılımı arttırma ve parti içinde demokrasinin işlemesini sağlama işlevleri olduğundan kapatılmaları olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde bu şekilde bir parti örgütlenmesi olmadığından ellerinde silahlar olan ideolojik gruplar bu durumdan faydalanmışlardır.[127]

Fanatizmi yaşatacak ortam bulamayan gruplar ideolojilerini daha şiddet içerikli bir şekilde ortaya koymuştur. Bu şiddet olaylarını da aynı ideolojiye sahip kitleye genellememek gerekmektedir. Darbenin gerekçelerinden birisi olarak şiddet olaylarını göstermek, sorumluları olarak da daha geniş bir kitleyi nitelemek müdahaleyi meşrulaştırmak ve daha otoriter bir yapı için zemin hazırlamaktır.

Türkiye'de 80 darbesi sonrası siyasetçilerin yasaklı olması ve yeni partilerin kurularak eski partilerle bağlarının koparılması sonucunda yeni bir süreç başlatılmıştır. Merkezde yer alan partilerle merkezde yığılma olarak tanımlanan durum yaşanmıştır. Hatta ideolojik olarak kendini tanımlamada zorluk çekenler ilerici muhafazakar kavramlarını kullanmışlardır.[128]

Darbeler partilerin kalıcılığını engellediğinden partilerin tabanlarının da kaybolmasına neden olmuştur. Ara partiler ortaya çıkmış, uç noktadakiler var olamamıştır. AKP'nin kendini muhafazakar demokrat olarak tanımlaması da kendini merkezde konumlandırmak istemesine bağlıdır. Günümüzdeyse merkezde olmak merkezin sağında ve solunda olmayı değil, yeni dünya düzenine entegre olabilmeyi ifade etmektedir. Böylece 'merkezinde merkezinde' olunmaktadır. Söylemlerde de yeni dünya düzeni, küreselleşme, bilgi toplumu kavramlarına sıkça başvurulmaktadır. Seslenilen kitle de daha kapsayıcı olmaktadır.

---

[127] A. T. KIŞLALI, a.g.e., s.274.
[128] N. YILDIZ, a.g.e., s.86.

Ortak paydaya seslenip merkeze yığılan partiler yüzer gezer oyların ortaya çıkmasına neden olmuştur.[129]

1990'lı yıllarda koalisyon hükümetlerine bakılırsa yüzer gezer oyların nasıl alakasız partileri bir araya getirdiği görülebilir. Bir seçimde barajı geçemeyen parti diğer seçim döneminde fark edilir derecede oy oranını arttırabilmiştir. Dönemin partilerinde güçlü liderliğin olmaması da oyların hedefini farklılaştırmıştır. Bu durum yeni arayışları gündeme getirmiştir.

Kitleleri, artık bir partinin bütün haline getirmesinin zor olduğuna inananlar, parçalanmışlık duygusundan bahsetmektedirler. Bu duygu da dinin bütünleyici etkisini gündeme getirmektedir.[130]

Türkiye'de artık toplumsal taban yeni arayışlar içindedir. Siyasi partilere olan güvensizlik de bu arayışların dinsel ve etnik kimlikler çerçevesinde oluşmaya başlamasına neden olmuştur.[131]

Böyle bir kimlik oluşturulması karşıtını da yaratmış, iki kutuplu bir düzen işler hale gelmiştir. Bu da Amerikanvari siyaset anlayışıdır.

Siyasal iletişim alanındaki bu benzeşmede, Amerikanlaşmada küreselleşmenin etkisi vardır.[132]

Amerikanvari siyaset anlayışında seçimle iktidara gelen iki siyasi parti vardır. Seçim kampanyaları da halkı eğlendirip bilgilendirerek iki siyasi parti arasında seçim yapılmasını sağlamaya yöneliktir.[133]

2007 yılında Cumhurbaşkanı seçimi konusunda iki partinin uzlaşamaması bu siyaset anlayışına örnek verilebilir.

---

[129] N. YILDIZ, a.g.e., s.88.
[130] N. YILDIZ, a.g.e., s.90.
[131] Necat Erder, Sunuş Yazısı Tüzün Sezgin ve Ahmet Kardan (1998). "Türkiye'de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları", Ankara: Veri Araştırma, 25'den Aktaran:F. UZTUĞ, a.g.e., s.120.
[132] A. ÖZKAN, Siyasal İletişim Stratejileri, s.28.
[133] O. TOKGÖZ, Siyasal…, s.241.

Nisan 2007'de, Sezer'in yedi yıllık görev süresi dolduğunda mecliste çoğunluğa sahip, AKP ve CHP yeni cumhurbaşkanının seçilmesi konusunda uzlaşamamıştır. Özkan bu durumu şöyle açıklamıştır:

"*Aslında uzlaşmadılar demek daha doğru olur. Çünkü 60'dan fazla yasal partinin olduğu Türkiye'de, bu iki büyük parti, seçmenleri kutuplaştırarak küçük partileri saf dışı etmeyi hesaplıyorlardı. Doğrusu, siyasi kutuplaşmanın bu yönde iki partiye de yardım ettiğini söyleyebiliriz.*"[134]

İki siyasi partinin siyasette iktidar ve muhalefet olarak yön verici olmaları kendi varlıklarını pekiştirmiş, güçlüleri güçlendirirken, zayıfları daha da zayıflatmıştır. Bu süreç de dönüşüme uğramaktadır.

Obama'nın Türkiye'ye gelmesiyle hem globalist-islamist kamp hem de nasyonalist laik kamp sarsılmıştır. Siyasette kutuplar erimekte, siyasette küyerel ısınma yaşanmaktadır.[135]

Küreselleşme toplumsal tabanı ve ideolojileri dönüştürmektedir. Örneğin milliyetçilik birçok partinin söyleminde yer almaktadır.

Milliyetçilik yapısal koşullara, yere ve zamana göre farklılaşabilen, varlığını sürdürebilen oldukça dayanıklı bir ideolojidir.[136] Siyasi partilerin çoğu milliyetçiliğin çerçevelediği bir ideolojik temelde konuşmaktadırlar. AKP ve MHP iki farklı sınıf ve ideoloji değildir. CHP de milliyetçiliği kentli çağdaş yaşam vurgusuyla benimsemektedir.[137]

1.4.2.1.1.AKP, CHP ve MHP

Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Hakan Yılmaz iktidar ve muhalefet partileri için şu yorumu yapmaktadır:

---

[134] Necati ÖZKAN, "22 Temmuz Ve "Demokrasinin Zaferi"" 17.01.2008, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/763/22_temmuz_ve_demokrasinin_zaferi Erişim Tarihi:11 temmuz 2012.
[135] Süreyya EVREN, "Kutuplar Eriyor: Siyasette Küyerel Isınma", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Mayıs 2009, s.83-85.
[136] Nezahat ALTUNTAŞ "Yıldızı Sönmeyen Bir İdeoloji: Milliyetçilik", **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:30, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, Aralık 2004, s.174.
[137] Ömer LAÇİNER, "AKP ve MHP'nin "Kürt Sorunu" Üzerinden Milliyetçilik Mücadelesi", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Aralık 2008-Ocak 2009, s.4-5.

"*Bizim ana muhalefet partileri bir anlamda tek yemek sunan lokanta gibiler. CHP sadece laikliği, MHP de sadece milliyetçilik yemeğini pişirdi. Biz buna siyaset çevresinde tek konulu, tek davalı çıkar grubu diyoruz.O tek davaya gönül vermiş insanlar gelip sizin peşinizde dururlar ama başka insanlara da satacak malınız olması lazım. Benim gördüğüm CHP ve MHP'nin en büyük sorunu sundukları menünün tek yemekli olmasıydı. AKP'nin menüsü ise çok daha geniş; içinde biraz dindarlık, muhafazakarlık, politik istikrar, AB, dışa açılma, liberal İslam, medeniyetler buluşması olan eğlenceli bir menü. Yeni açılmış, şık, egzotik bir restoran. Dolayısıyla sadece bu açıdan bakıldığında AKP'nin çok daha geniş bir kitleye hitap etme şansının yüksek olduğunu söyleyebilirim. Kitle partisi olma özelliğini kazanıyor."*[138]

Partilerin kitle partisi özelliğini kazanmaları sadece insanlara farklı konuları sunmalarıyla açıklanamaz. Yeni dünya düzeni partilere kendi doğrultularında hareket ettikleri sürece, ulusal ve uluslar üstü politikaları birleştirmeleri sayesinde daha geniş bir kitleye hitap etme olanağı sağlamaktadır.

Uludağ Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay'ın da yorumu şöyledir:

"Türkiye'de politika da bir gölge oyunudur. Bu sebeple, değerlerden ideolojilere, tutumlardan inançlara kadar neredeyse her şey en kötüsünden bir gölge, en iyisinden bir isimden ibarettir. AKP bu doğrultuda başarılı bir gidişat sergiler gibidir. Dolayısıyla, ismi "İslam", uygulamaları "liberal", tutumu "demokrat", yönü "Batı" olan bir politik kimlikle, global kapitalist tüketimciliğin nimetlerini tatmış bir tabana ters gelmesi zor görünmektedir. Bu da şaşırtıcı değil: Postmodern bir darbeden sonra, ancak böyle postmodern bir demokrasi gelebilirdi."[139]

İdeolojilerin belirsizleştiği bir zamanda ekonominin tek güç olması partilerin de bağdaşmaz görülen farklı konulardaki farklı tutumlarının bir potada erimesi ve meşru görünmesi sonucunu doğurmaktadır.

Türk siyasetinde muhafazakarlık *"Türk milliyetçiliği ile İslam(cılık) arasında bir sığınma koridorudur."* AKP kültürel olarak muhafazakar ama siyasi olarak değil, izlediği politikalarda liberal demokrattır.[140]

---

[138] A. ÖZKAN, Siyasal İletişim Stratejileri, s.255.
[139] "AKP kimliksizliğe mahkum", 12.10.2003, http://haber.gazetevatan.com/0/15666/1/Haber Erişim Tarihi:20 Temmuz 2012.
[140] Mücahit BİLİCİ, "Muhafazakarlık Neyi Muhafaza Ediyor?", **Karizma Dergisi**, Yıl:5 Sayı:17, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 2004, s.59.

AKP'nin kendini ideolojik anlamda muhafazakar demokrat olarak adlandırmasının somut bir sınıfsal tabanı bulunmaktadır. Bu da kültürel olarak muhafazakar, siyasi olarak milliyetçi, ekonomik olarak da liberal yeni orta sınıftır. Bu muhafazakarlık söyleminin de üç adresi vardır; seçmen kitlesi, dış kamuoyu ve Kemalist merkez. Dış kamuoyuna muhafazakarlığın meşruiyet sorunu olmayan batılı bir ideoloji olduğu, Kemalist merkeze de siyasal İslam'la ilgimiz yok mesajı verilmektedir. [141]

İdeolojinin varlığını sürdürmesi için nesnel gerçeklerin üzerini örtmesi gerektiğinden, maskelemesi ya da çelişkilerin görünmesini engellemek için toplumsal rızayı kazanmak adına meşrulaştırması gerekmektedir.

Özal döneminde başlayan neoliberal dönüşüm AKP'nin iktidara gelmesiyle tamamlanmaktadır. Bu süreç İslam'ın küresel kapitalizmle bir araya gelmesi olarak da görülebilir. AKP'nin iktidara gelmesini Büyük Ortadoğu Projesiyle de ilişkilendirmek gerekir.[142]

Milli Görüş Hareketi 1970'lerden 1990'lara kadar Batı/Avrupa karşıtıyken AKP bu çizgiden farklılaşan bir parti olmuştur.[143] AKP'nin dini temele dayanan siyasi söylemden uzaklaşması, Refah Partisi kapatıldıktan sonra İslamcı akımın liberal demokrasiyle uzlaşmasıdır. Partide sistemle barışıklık yönelimi vardır.[144]

AKP'nin seçim beyannamesindeki söylemleri de politikalarının temelini yansıtmaktadır:

"Küreselleşme ve bilgi toplumuna dönük gelişmeler, geleneksel devlet ve yönetim yaklaşımlarını büyük ölçüde geçersiz hale getirmektedir. Devletin toplum üzerindeki

---

[141] Ahmet YILDIZ, "Muhafazakarlığın Yerlileştirilmesi ya da AKP'nin Yeni Muhafazakar Demokratlığı", **Karizma Dergisi**, Yıl:5 Sayı:17, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 2004, s.55.

[142] İlhan UZGEL, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", httpwww.mulkiyedergi.orgindex.phpoption=com_rokdownloads&view=file&Itemid=2&id=1061akp-neoliberal-doenueuemuen-yeni-aktoerue-ilhan-uzgel Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

[143] Burhanettin DURAN, "AKP ve Dönüşümün Aracı Olarak Politika", **AK Parti ve Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri,** Ed:Hakan Yavuz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s.334.

[144] Ülkü DOĞANAY, "AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık: Muhafazakar Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, Ocak-Mart 2007, s.68.

geleneksel kontrol ve müdahalesi azalmakta, yerel ve uluslar üstü düzeylerde çok aktörlü politikalar oluşturulmaktadır."[145]

CHP ise küreselleşme sürecinde tehdit hisseden kesimin sözcüsü olmuştur. CHP tarafından temsil edilen kesim, fazla sermayesi olmayan, modernist-okumuş küçük burjuva olarak adlandırılmaktadır.[146]

CHP parti programında küreselleşmeyle ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

"Ekonomik krizler yerel ve ulusal nitelikten çıkarak hızla diğer ülkelere yayılmaktadır. Ulusların kaderi ve dünya ekonomisinin geleceği küresel sermayenin risk iştahına emanet edilemeyecek kadar önemlidir."[147]

Partilerin programlarında yansıttıkları görüşler politikalarının temelini oluşturmakta ve liderlerin söylemlerinde tekrarlanarak güç kazanmaktadır. Bu söylemler referandum gibi seçim dönemlerinde de gündeme getirilmektedir.

CHP ideolojisinin temel dayanaklarını da parti programında şöyle sıralamıştır:

"Atatürk'ün modernleşme devrimi ve altı ok ilkeleri, Sosyal demokrasinin evrensel kuralları ve Anadolu ve Trakya'nın tarihsel ve felsefi birikimi." [148]

Kendisini sosyal demokrat kitle partisi olarak tanımlayan CHP, dış politikadaki tavrını da şu sözlerle yansıtmaktadır:

"Bu dönemde CHP'nin barış, özgürlük ve adalet konularındaki duyarlılıkları dış politika yaklaşımına da yansımıştır. Nitekim CHP'nin Irak Savaşı ve 1 Mart Tezkeresi sorunlarında aldığı pozisyon, Sosyalist Enternasyonel'in politikalarıyla uyumluluk gösterdiği gibi, dünya çapında büyük destek görmüştür."[149]

Kemal Kılıçdaroğlu'nun Milliyet gazetesine parti kurultayı sonrası yaptığı açıklamada yer alan şu ifadeler de önemlidir:

---

[145] http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/SEÇİM%20beyanname-KISALTILMIŞ Erişim Tarihi:20 Temmuz 2012.

[146] Yüksel TAŞKIN, "Asabiye'nin Haşarı Çocuğu AKP Barış Çubuğunu Uzatırken…", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Ağustos-Eylül 2007, s.70.

[147] http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf Erişim Tarihi:29 Temmuz 2012.

[148] http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf Erişim Tarihi:29 Temmuz 2012.

[149] http://www.chp.org.tr/?page_id=67&page=21 Erişim Tarihi:29 Temmuz 2012.

"CHP'nin batıdaki imajı şöyleydi; 'AKP değişim ve dönüşüm yapmak istiyor ama CHP muhafazakar, tutucu. AKP'nin dinamizmini engelliyor.' Şimdi roller tamamen değişti. Değişimi dönüşümü isteyen biziz. Statükonun temel aktörü ise AKP."[150]

Bugün CHP'ye göre modern ve ilerici olan AKP'nin ileride değişen koşullarla CHP'nin tutuculuk koltuğuna yeniden oturabileceğine dair görüşler bulunmaktadır.[151]

Türkiye'de siyaset, iktidarın kendi konumunu koruma isteğiyle statüko yanlısı bir tavır takınması, muhalefetin de bu statükoyu yıkmak için muhalif bir çizgi izlemesi sonucunu doğurmuştur. Değişime karşı olmak ya da değişimi savunmak partilerin politikalarından değil, iktidar ve muhalefet konumlarından etkilenerek şekil almıştır.

CHP'yi muhalefette yeterince sert bulmayan ve CHP'nin söylemlerini karmaşık olarak niteleyen gençlerin MHP'ye kayabileceği ve MHP'nin ana muhalefet olabileceği de öngörülmektedir. 'CHP'li Baba ve MHP'li çocuklar' tablosu çizilmektedir.[152]

MHP'nin parti programında da küreselleşme konusunda şu ifadeler yer almaktadır: *"Bölgesinde lider ülke olarak Türkiye; Kafkasya -Balkanlar - Orta Doğu üçgeninde iş birliğinin geliştirilmesini ve istikrarın hâkim olmasını sağlayacak bir dış politika takip edecek, bölgeyi istikrarsızlaştıran, kan ve gözyaşı getiren hiçbir küresel projenin içinde yer almayacaktır."*[153]

MHP bu düşüncelerinin ekseninde dünya ekonomisiyle bütünleşme hakkında da parti programında şu ifadeleri dile getirmiştir: *"Dışa açık ve rekabetçi bir yapı içerisinde dünya ekonomisi ile bütünleşilerek, bölgesel ve küresel gelişmelerin önde gelen belirleyicileri arasında yer alınmasını; bilgi çağının gereği olarak bilgi üretiminin desteklenmesi, bilgiye hızlı ve kolay ulaşımın sağlanması suretiyle bilginin en etkin tarzda kullanımının gerçekleştirilmesini; kolay ve spekülatif kazanç sağlayan ranta dayalı bir tüketim ekonomisi yerine, teknolojik gelişmeyi, yenilikçiliği, verimliliği ve*

---

[150] " Oy da gelmesin ama cenaze de gelmesin",http://siyaset.milliyet.com.tr/oy-da-gelmesin-ama-cenaze-de-gelmesin/siyaset/siyasetdetay/20.07.2012/1569396/default.htm Erişim Tarihi:20 Temmuz 2012.

[151] Çetin GÜRER, "Aydınlanmanın Diyalektiği Türkiye ve Seçimler", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Ağustos-Eylül 2007, s.129.

[152] Y. TAŞKIN, a.g.e., s.71.

[153] http://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf Erişim Tarihi:29 Temmuz 2012.

istihdamı esas alan bir üretim ekonomisinin oluşturulmasını gerekli görmekteyiz." [154]

İlerleyen süreçte yeni dünya düzenine entegre olma yolunda partilerin attığı adımlar ve bu adımda liderlerin vereceği kararlar etkili olacağından partilerin küreselleşme ve ekonomi konularındaki hedefleri ve politikaları önemli olmaktadır. Bu politikaların uygulanması iç siyasetteki değişikliklerle somutluk kazanacağından yapılan seçimlerin ve referandumların sonuçları da, politikaların uygulanabilirliğinin derecesi hakkında ipucu verecektir.

1.4.2.2.Oy Verme Davranışı

Siyasi otoriteye meşruluk kazandıran seçim sandığıdır. Siyasi otorite gönüllü olarak kabul edilmektedir, ancak keyfi uygulamaların olmaması için yasal düzenlemeler söz konusudur.[155] Oy verme davranışını parti, lider ve sorunlar etkilemektedir. Bazı dönemlerde parti, bazı dönemlerde ise lider ön plana çıkmaktadır.[156]

Türkiye'de oy verme davranışı partiler söz konusu olduğunda sağ ve sol partiler ayrımı olarak ele alınmaktadır. Bunun dışında parti yapısıyla ilgili olarak da kitle ve kadro partisi ayrımı yapılmaktadır.

Türkiye'de sağ partiler ekonomik ve somut politikalar, sol partiler ise ideolojik ve soyut politikalar sunmaktadırlar.[157] Sol partiler düzeni değiştirme, sağ partiler düzeni koruma amacı gütmektedirler. Düzen değiştirilmek istendiğinde, yeni düzenin inandırıcı olması, programın umut vaat etmesi ve yöneticilerin güven vermesi gerekmektedir. Sol partinin inandırıcı olmaması ve mesajlarının çelişkili olması durumunda seçmen kazanma şansı azdır. Bu da tepki oylarıyla yetinmesine neden olur. Sağ partiler açısından bakıldığında ise korunmak istenen ve iktidarda

---

[154] http://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2012.
[155] M. ÖZEL, a.g.e., s.55.
[156] S.OKTAR, a.g.e., s.161.
[157] Yavuz ODABAŞI, "Siyasal Pazarlama Uygulamalarına Yön Veren Dönüşüm ve Açılımlar" , **Siyasetin İletişimi**, Ed:Abdullah Özkan, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009, s.40.

olunduğunda yapılanlar belli olduğundan bazı aksaklıklar olsa bile başarı sağlanabilir. [158]

Kitle partilerinde üyeler ve parti arasında daha sıkı bir bağ vardır. Parti merkezinde otorite, meclis grubunda da "oy disiplini" hakimdir. Kadro partilerini gelir düzeyi yüksek olanlar, kitle partilerini ise gelir düzeyi düşük olanlar oluşturmaktadır.[159]

Merkezde yığılma durumu kitle ve kadro parti ayrımını daha geçerli hale getirmiştir. Bunda liderliğin ön planda olmasının ve siyasi kampanyaların etkisi vardır. Liderlik partide otorite unsurunu pekiştirmektedir. Bu da oy disiplinini etkilemekte, grup kararları daha çabuk istenilen yönde alınabilmektedir.

Seçmenler oy verirken parti bağları ve ideolojiler eskisi kadar etkili değildir, etkili olmadıkları için bu bağlılığı değiştirilebilmektedir. Şimdi imaj seçmenin isteklerine göre şekillendirilebilmektedir. [160]

Kamuoyu araştırmalarının seçmenlere "gözde olana yönelme" ve "zayıf olana destek" gibi etkileri vardır. Gözde olana yönelme önde olan parti ya da liderin desteklenmesi,[161] zayıf olana destek ise kararsız seçmenlerin, önde giden partiye ya da lidere muhalif olanları desteklemesi anlamına gelmektedir.[162]

Bu durumu Yavuz Odabaşı köşe yazısında şöyle belirtmektedir:

"Siyasal iletişim, artık sadece akılları değil, kalpleri de hedef alıyor. Duygulara hitap eden ve dokunan, kalplere seslenen mesajlar ve seçmen ilişkileri artık daha geçerli olmaya başladı. Sadece mantığa, akla, bilişe değil, aynı zamanda duygulara da yönelik bir yolun bulunması tüm siyasal partilerin arzu ettikleri bir bileşen olacak gibi görünüyor."[163]

[158] A. T. KIŞLALI, a.g.e., s. 267.
[159] A. T. KIŞLALI, a.g.e., s.263.
[160] N. YILDIZ, a.g.e., s.85.
[161] Erol MUTLU, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları, Ankara ,1994, s.79.
[162] E. MUTLU, a.g.e., s.255.
[163] Yavuz ODABAŞI, " Ben seçmenim, hem akıllıyım hem de duygusal", 13/07/2007, http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=819703&CategoryID=99) Erişim Tarihi:11 Temmuz 2012.

Oy verme davranışı partilerin ideolojilerinden çok imajlarından etkilenmektedir. Kutuplaşan ideolojik ortamda güçlü olduğu imajını çizen parti oylarını arttırmaktadır. Parti imajının ekranı da lider ve onun söylemleri olmaktadır.

1.4.3.Karizmatik Liderlik

Max Weber egemenliği akılcı, geleneksel ve karizmatik olarak üçe ayırır. Akılcı egemenlik emirlerin ve egemenliği kullananların; geleneksel egemenlik eski geleneklerin kutsal niteliğinin ve gelenek tarafından otoriteyi kullanmaya çağrılanların meşru olduğu inancına sahiptir. Karizmatik egemenlikte ise bir kişinin kutsal niteliği ve onun yarattığı düzene gösterilen olağanüstü bir sadakat vardır.[164]

Karizmatik otoritede, kişinin karizmatik özellikleri otoriteyi ortaya çıkardığından, bir meşruiyet söz konusudur. Fakat bu otoritenin ortaya çıkmasının asıl nedeni, liderin gerçekten olağanüstü niteliklere sahip olması değil, toplumun bu yöndeki inancıdır.[165]

Karizmatik liderler, örgütlerin geçiş dönemlerinde, resmi otoritenin etkisiz kaldığı ciddi krizlerde ve geleneksel değer ve düşüncelerin kaybedilmeye başlandığı ortamlarda ortaya çıkmaktadırlar.[166]

Karizmatik liderlikte liderin kişilik özellikleri belirleyicidir. Kriz dönemlerinde karizmatik liderliğin ortaya çıkması da, ona 'kurtarıcı' gözüyle bakılmasından kaynaklanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde kuvvetli liderler fazla arzulanmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise tersine kuvvetli liderlere umut bağlanmaktadır. Bu durum gelişmiş ülkelerde sadece kriz dönemlerinde görülürken, az gelişmiş ülkelerde her zaman ortaya çıkabilmektedir.[167]

---

[164] Raymond ARON, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev:Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1994, s.385-386.
[165] Erol GÖKA, **Türklerde Liderlik ve Fanatizm**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.118.
[166] Uğur ZEL, **Kişilik ve Liderlik**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001, s.152.
[167] D. Cushman Coylle, National Development, New York, 1963, s.129'dan Aktaran A.YILMAZ, a.g.e., s.175.

Gelişmiş ülkelerde kuvvetli liderin arzulanır olmamasının nedeni liderin sistemin memuru gibi çalışması ve görevden çekildiğinde yerine başka birisinin getirilebilmesidir. Liderin yaptıkları ön plandadır. Az gelişmiş ülkelerde ise liderden beklentiler daha fazladır. Bunları gerçekleştirecek bir lider bulunduğunda da ona abartılı nitelikler yüklenmektedir. Liderin kişiliği ön plandadır.

Savaş muhabiri Alan Moorehead liderlikle ilgili şu gözlemde bulunmuştur:

"*Lider kişi, bireysel deneyselciden ziyade, sistemin ürünü ve en iyi ifadesi olmak zorundadır. Sistemin ise esnek ve en iyi adamları liderliğe itecek kadar ilham verici olması gerekir ki, bir liderin vereceği karar, tüm adamlarının da uyacağı bir karar olsun."*[168]

Duverger da demokratik ilkelerin gerektirdiği liderlik hakkında şunları belirtmektedir:

"*Demokratik ilkeler, liderliğin bütün kademelerde seçimli olmasını, sık sık yenilenmesini, kolektif nitelik taşımasını ve zayıf bir otoriteye sahip bulunmasını gerektirir. Bu şekilde örgütlenmiş bir parti ise, siyaset mücadelesi için gerekli silahlara sahip değildir. Liderler doğal olarak iktidarlarını koruma ve artırma eğiliminde olduklarından, üyeler ise, bu eğilimi engellemek şöyle dursun, tersine liderleri putlaştırmak suretiyle, onu büsbütün güçlendirdiklerinden, iş daha kolaylaşmış olur. Bütün insan grupları gibi, partiler de tutucudur; evrim kendilerini değişmeye zorlasa bile, kolay kolay yapılarını değiştirmezler."*[169]

Türkiye'de halk değiştirilmesi ve dönüştürülmesi gereken nesne olarak görüldüğünden, halk ve yöneticiler arasındaki mesafe artmıştır. Bu uzaklık halkın taleplerine duyarsız kalınmasına ve 'halka rağmen halk için' politikasının sürdürülmesine neden olmuştur. Bu yönetme anlayışı halkın içinden gelmiş karizmatik liderlerin desteklenmelerinin nedeni olarak görülebilir. [170]

Türkiye özelinde de demokratik ilkelerin gerektirdiği bir liderlik anlayışının olmadığı görülmektedir. Partilerin efsanevi liderleri olmadığında parti yapılarının zayıflaması bunu göstermektedir. Değişmesi gereken partiler değil, halk olarak algılanmıştır. Türkiye'de sadece partilerin adı değişmiş, liderler aynı kalmıştır. Liderlerin değişmesi de çoğu zaman onların kendi istekleriyle çekilmelerinden

---

[168] John ADAIR, **Kışkırtıcı Liderlik**, Çev:Pelin Ozaner, Alteo Yayıncılık, Bursa, 2005, s.243
[169] A. T. KIŞLALI, a.g.e., s.269.
[170] Ç. GÜRER, a.g.e., s.129.

kaynaklanmamıştır. Lider karizması o kadar etkili olmuştur ki Süleyman Demirel yedi defa başbakanlık koltuğuna oturmuştur.

Karizmatik liderliğin doğuştan gelen bir yetenek ya da kişilik özelliği mi olduğu, yaratılan ve üretilen bir kavram mı olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Üretilen bir kavram olmasıyla ilgili propaganda kavramından bahsetmek gerekir.

Propagandanın amacı "*fertleri kabule zorunlu olmadıkları bir düşünceyi, istekleriyle kabule, yapmaya zorlanamayacakları bir hareketi istekleriyle yapmaya yöneltmektir."*[171] Propaganda taktikleri ile parti liderlerinin karizmaları yaratılarak olumlu bir efsane oluşturulmaktadır. Karşı parti yöneticileri gülünç gösterilmekte, karşı propagandanın güvensiz olduğu yaygınlaştırılmaktadır.[172]

Karizma üretilirken gizem ve mesafe de yaratmak gerekmektedir. Denton mesafenin bizi temiz tuttuğunu, televizyonun ise bu mesafeyi korumaya izin vermediğini belirtmiştir. [173]

Sennet'a göre karizma dikkatleri toplumsal sorunlardan lidere çevirmektedir. Sennet'a göre, "*Yakın dönemde, televizyondaki biçimiyle karizma, kitleleri toplumsal sorunlara duyarlı olmaktan alıkoyar. Kişi kendini Başkanın sıradan bir aile ile golf oynamasına ya da akşam yemeği yemesine öyle kaptırır ki,ancak sorunlar rasyonel olarak çözümlenme şansını yitirip de kriz noktasına ulaştığında onların farkına varır. (...) karizma, bürokrasi gibi, (...)bir kurumdur. Dikkatleri politikadan politikacıya çeker, seküler karizma insanları, dünyanın bir yerinde savaş çıkması, petrolün tükenmesi, şehir bütçesinin açık vermesi gibi tatsız olaylar için kaygılanmaktan kurtarır."*[174]

---

[171] Osman ÖZSOY, "Propagandanın Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi", **Siyasetin İletişimi**, Ed:Abdullah Özkan, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009, s.55.
[172] Arsev BEKTAŞ, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2007, s.161.
[173] N. YILDIZ, a.g.e., s. 32.
[174] N. YILDIZ, a.g.e., s. 30.

1.4.4.İmaj Kavramı

Seçmenlerin kararsızlığı, grup bağlarındaki zayıflama, partilerden çok liderlerin öne çıkması, imaj kavramının önemini arttırmıştır. Parti liderleri ticari bir ürün gibi pazarlanmak için hazırlanmaktadır.[175]

Eski partilerin bölünmesiyle benzer programlara sahip partilerin artması ve dünyada liberalleşme eğilimleri de imaj konusundaki çalışmaları hızlandırmıştır.[176]

Siyasetin yarısı imaj oluşturma yarısı da insanları bu imaja inandırma sanatıdır.[177] Beden ve söz kişisel imajı belirleyen iki temel unsurdur. Liderin sunulduğu ortam ve bağlam da önemlidir.[178]

İmaj denildiğinde sözden çok görüntü akla gelmektedir. Görüntünün değişmezliği, sözlerin akıcılığı, görsel hafızadaki tasarıyı daha belirleyici hale getirmektedir.

Patterson'a göre ise , "*imaj görüntülerden çok sözcüklerle oluşmaktadır. Seçmenler adayların siyasi geçmişleri hakkında sözcüklere önem vermektedir ve sözcükler de gazetelerde bulunmaktadır.*" [179]

Bu düşüncenin geçerli olması fikir gazetelerinin düzenli olarak takip edildiği, sadece fotoğraf ve başlığın haberi değerli kılmadığı okuyucu kitlesinin var olmasına bağlıdır.

Siyasetçiler için medya propaganda yapılan araçtır. Propagandanın başarılı olması için başarılı bir imaj oluşturmak gerekmektedir. Başarılı bir imaj üretiminin de üç öğesi vardır. Bennett bunları şöyle sıralamıştır:

1-Dinleyiciler için basit tema ya da mesajlar hazırlamak; yani mesaj düzenlemesi yapmak,

---

[175] Zühal ÖZEL, "Siyasi Lider İmajları: Gerçekliğin Yeniden Üretilmesi", **Siyasetin İletişimi**, Ed:Abdullah Özkan, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009, s.170.
[176] Şengül ÖZERKAN, Yasemin İNCEOĞLU, **İletişimde Etkileme Süreci**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.112.
[177] John KEANE, **Medya ve Demokrasi**, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2010, s.104.
[178] N. YILDIZ, a.g.e., s.25.
[179] N. YILDIZ, a.g.e., s.62.

2- Rekabet edeceği mesajlardan daha dikkat çekici görünecek şekilde bu mesajı bütün iletişim kanallarına yaymak; yani göze çarpıcılığı artırmak,
3-Mesajı, kabul edilecek şekilde güvenilirlik tuzaklarıyla sarmalamak; yani mesajın güvenirliliğini sağlamak."[180]

İmaj, günümüzde reklam ajanslarının siyasi partilerle koordineli olarak çalışmalarıdır. İmaj yaratımı da adayın başarılı olacağına dair seçmende bir algı oluşturabilmektir.[181]

Siyasette destek sağlamak için kamunun idealine uygun bir profil çizilmeye çalışılmaktadır. Bu da siyasetteki aktörler için sanal dünya yaratılmasını gerekli hale getirmiştir.[182]

Başarılı lider algısı yaratmak sanal dünyayı gerektirse de, sanal dünyanın gerçeklikle örtüşmesi gerekmektedir. Güçlü bir kamuoyu oluşturmak imajı destekleyen somut kanıtlara da ihtiyaç duyar. Liderin sadece görüntüsü ve söylemleri yetmez, vaatlerini gerçekleştirmesi gerekir.

Günümüzde imajın bir yanılsama, yönlendirme ve yaratma olduğu düşünülmektedir. Fakat imaj, kişiler arasında, farklılaştırıcı bir unsur olarak görülmelidir. İmaj, hedeflenen kitlenin nasıl gördüğü ve algıladığına dair bir değerlendirmedir. [183]

İletişim araçlarıyla dünyaya bakan birey nesneler dünyasıyla araya mesafe koyduğundan gerçeklik duygusunu da yitirmektedir. İmaj gerçeği reddetmek değil, gerçeğin iletişim araçlarının kullanılmasıyla yeniden tanımlanmasıdır. Zannettirmek de bir şeyin var olmasına katkı sağlamaktadır. [184]

---

[180] Erkan YÜKSEL, "Siyasiler Medyayı Nasıl Yönetir; Başarılı Siyasal İmaj Nasıl Üretilir?", 21 Ocak 2009, "http://www.siyasaliletisim.org/ dr-bahadr-kaleaas/doc-dr-erkan-yueksel/505-siyasiler-medyay-nasl-yoenetir-baarl-siyasal-maj-nasl-ueretilir-2.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.
[181] Meltem ÜNAL ERZEN, "Siyasi Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi", httpwww.siyasaliletisim.orgpdfsiyasiliderimaji.pdf Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.
[182] V. POLAT, a.g.e., s.275-276.
[183] Ferruh UZTUĞ, "Siyasal İletişimde Hikaye: Profesyonelleşme ve İmaj Yönetimi", 15 Haziran 2011, http://www.siyasaliletisim.org/ariv/analiz/717-siyasal-letiimde-hikaye-profesyonelleme-ve-maj-yoenetimi.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.
[184] N. YILDIZ, a.g.e., s.18-19.

Medyanın lideri pazarlamasıyla “sözde” veya “üretilmiş” liderin oluşabileceği kabul edildiği gibi, medyanın etkisinin sınırlı olduğu ve toplumdaki kurumların ve güçlerin lideri ortaya çıkardığı da savunulmaktadır.[185]

Medyanın ürettiği liderler, toplumsal güçlerin desteği olmadan kalıcı olamazlar. İyi olmayan bir ürünün reklamı, sadece ilk çıktığı zaman ürünün satışını arttırır, ilerleyen süreçlerde ürün talep edilmez. Talep edilmeyen ürün de kar getirmeyeceğinden üretilmez.

Medyanın lideri üretmesi liderin kişiliğinin ikinci plana itilmesine neden olmaktadır. Burada Seugela’nın devlet adamlığı ve kişilikle ilgili görüşüne değinmek gerekir.

Seugela şunu ifade etmiştir: *“Bir devlet adamı için en önemli kalitenin zeka olduğuna inanmıyorum. Çok zeki olduğunuzda entellektüellik devreye giriyor ve ister istemez o olayda kişiliğiniz ön plana çıkıyor. Böylece hikayeyi değiştirebiliyorsunuz.”*[186]

1.4.5.Türkiye’de Siyasal Liderlik

Rousseau’ya göre politik bütünün özü, boyun eğme ile özgürlüğün uzlaşmasıdır. Uyruk ve egemen varlık kavramları da bu şekilde yurttaş kavramında özdeşleşmektedir.[187]

Türkiye açısından bakıldığında siyasal liderlik, boyun eğme ve özgürlük ekseninde daha çok boyun eğilen bir konumda olmuştur. Seçimlerle başa gelmeleri özgürlükle uzlaşmanın görüntüsü olarak kalmıştır.

Türk kültüründeki itaat, en büyük etkisini liderlikte göstermektedir. Liderin uhrevi niteliği de dikkate alındığında itaat ibadet düzeyine indirgenmekte, itaat ibadetle özdeşleşmektedir.[188] Kültürde itaat ve otorite önemli olmasına rağmen yeterince içselleştirilmemiştir. İtaat için emir olması gerekir. Otorite de içselleşmediği için

---

[185] A. YILMAZ, a.g.e., s.163.
[186]Tulûhan TEKELİOĞLU, “Reklamı politikacılar sevdirdi”, 15 Aralık 1997, http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1997/12/15/19616.asp Erişim Tarihi:13 Temmuz 2012.
[187] Jean Jacques ROUSSEAU, **Toplum Sözleşmesi**, Çev:Vedat Günyol, Adam Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, 2001, s.106.
[188] E. GÖKA, a.g.e., s.106-107.

hafif bir korku yaratması dışında sorun teşkil etmemektedir. Türkiye'de itaatkar ama otoriteyi içselleştirmemiş bir topluluk söz konusu olduğundan, uygun manevralarla hareket etmeyi becermek başarılı bir liderliğin ölçütü sayılmaktadır.[189]

Liderlik ve hükmetmek farklı olmasına rağmen, Türkiye'de bu iki kavram arasında önemli bir ayrım yoktur. Yönetim kişinin hakimiyetinde sürdüğünden, grup üyeleri arasında karşılıklı ilişkiler gelişemez. Bu nedenle lider varken sorun olmazken, lider görevden ayrıldığında grup yapısı bütünlüğünü koruyamaz. Özal'dan sonra ANAP'ın, Demirel'den sonra DYP'nin durumu buna örnek verilebilir. Günümüzde liderlik artık "değişimlerin yönetimi" olarak kabul edilmektedir.[190]

Liderleri değiştirebilen tek güç karşı koyamadıkları zaman olmaktadır. Zaman da farklılığı değil, benzerliği ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'de Menderes, Özal ve Erdoğan üçlemesi yapılırken bunun karşısında Ecevit Kılıçdaroğlu benzerliği gündeme getirilmiştir. Benzer politikaları yürütenler aynı siyasetin devamlılığını sağlamaktadırlar. Değişim yenilik anlamı taşımamaktadır.

Türkiye'de siyasi liderlerin, parti üzerinde denetimlerinin fazla olması iç ve dış siyaset konularında kişisel olarak karar verici olmalarına imkan sağlamaktadır. Parti liderinin kişisel gücü ve parti örgütünün güçsüzlüğü siyasi liderlerin seçim yenilgilerine rağmen uzun süre aynı konumda kalmalarına neden olmaktadır.[191]

Siyaset ve liderlik sadece yönetim değil, sorumluluk işidir. Liderlerin iç ve dış siyasette kişisel karar verme ve davranışta bulunma lüksleri yoktur. Verilen kararlar kendisini seçenlerin dışında, seçmeyenleri ve ilerleyen zamanda seçmen olacak nesilleri de etkilemektedir. Uzlaşıya dayanmayan her karar mutlaka bir tarafın çıkarına olmaktadır.

---

[189] E. GÖKA, a.g.e., s.114.
[190] Sabahat BAYRAK, "Değişen Liderlik Anlayışı ve Türkiye Gerçeği", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu**, Cilt:2, Deniz Harp Okulu Komutanlığı Basım Evi, İstanbul, 1997, s.359-360.
[191] Sabri SAYARI, "Giriş", **Türkiye'de Liderler ve Demokrasi**, Ed:Metin Heper, Sabri Sayarı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.11-12.

Liderler topluma konuştukları izlenimi vererek, aslında birbirlerine karşı konuşmaktadırlar.[192] Türk siyasetinde de fikirlerden çok kişilikler çatışmış, bu durum liderler arasında karşılıklı düşmanlıklara neden olmuştur. Bu düşmanlıklar siyasi bunalımların aşılmasına engel olmuş hatta bazı durumlarda yaşanan bunalımlar askeri müdahaleyle sonuçlanmıştır.[193]

Liderlik kişilikten öte konum meselesidir. Kişiliklerin değil, toplumsal statü olarak benimsenen liderlik konumlarının ön planda tutulması gerekmektedir. 1980 askeri darbesi öncesinde parti liderlerinin cumhurbaşkanını seçmek konusunda uzlaşamamaları kişiliklerin çatışmasına örnek verilebilir.

Liderlik konusunda Türkiye için Huntington'un saptamasına da değinmek gerekir.

"Huntington'a göre Batı'nın laik ve demokratik düzeninde yeterince deneyim kazanmış olan Türkiye, artık İslam aleminin lideri olabilir. Ama bunu yapması için, Rusya'da Lenin'in reddedildiğinden daha şiddetle Atatürk'ün mirasını yadsımalıdır. Bu ise ancak hem siyasal hem de dinsel açıdan meşruiyet sahibi olan, üstelik de Atatürk kalibresinde bir lider tarafından gerçekleştirilebilir."[194]

1.4.5.1. Referandum Sürecindeki Liderler

Liderlerin parti genel başkanlık süreleri ve partilerinin kuruluş tarihleri birbirinden farklıdır. Bahçeli 1997 yılında, Erdoğan 2001 yılında, Kılıçdaroğlu 2010 yılında parti genel başkanı olmuştur. CHP 9 Eylül 1923 tarihinde kurulmuştur. 1969 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin ismi MHP olarak değiştirilmiştir. AKP 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulmuştur.

Liderlik açısından Erdoğan partinin kurucusu ve genel başkanıdır. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu kökleri çok daha öncelere dayanan iki partinin liderliğini yapmaktadır. Liderlik süresi en kısa olan Kılıçdaroğlu'dur.

---

[192] Pierre BOURDİEU, "Politikanın Krizi, Entellektüeller, Medya", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Aralık 1994-Ocak 1995, s.86.
[193] Metin HEPER, "Sonuç", **Türkiye'de Liderler ve Demokrasi**, Ed:Metin Heper, Sabri Sayarı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.256.
[194] Emre KONGAR, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 43.Baskı, İstanbul,2010, s.237.

Devlet Bahçeli, MHP'nin karizmatik lideri Alparslan Türkeş'ten sonra liderlik sıkıntısı yaşanacağı düşüncesinin tersine kendini genel başkan olarak kabul ettirmiş ve Türkeş'in gölgesinde kalmamıştır.[195] Hareketli MHP tabanı ile durgun, az konuşan bir lider olarak Bahçeli'nin liderlik çelişkisi yaratacağı düşünülse de Bahçeli'nin iletişim stratejilerindeki becerisi bunları önlemiştir. İmajını belirleyen konuşma üslubunun üç özelliği vardır; kısa cümleler kurmakta, konuşma metinlerinde şiirsellik hakim olmakta, 'biz' olarak bir anlatım kullanmaktadır.[196]

Kemal Kılıçdaroğlu, 2002 seçimlerinde CHP İstanbul milletvekili olarak meclise girmiştir. CHP Grup Başkanvekili olduğu dönemde Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek ve AKP Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat ile katıldığı tartışma programlarında ortaya koyduğu dosyalardaki yolsuzluk iddiaları ile dikkat çekmiştir.

Deniz Baykal'ın 10 Mayıs 2010 tarihinde genel başkanlıktan istifa etmesi üzerine, 22 Mayıs 2010 tarihinde yapılan kurultayda genel başkan seçilmiştir. Diğer liderler gibi siyasi deneyimi eskilere dayanmamaktadır.

Genel Başkan olduktan kısa bir süre sonra yaptığı şu açıklama da ilginçtir: *'Halk yeni CHP'yi tanısın. Gücünü bir yerlerden alanlar bu partiden değildir. Ben gücümü halktan alıyorum, partideki korku imparatorluğunu yıktık.'* [197]

Kılıçdaroğlu, referandumdan kısa bir süre önce parti genel başkanlığına seçilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın popülerliği ve partinin geçmişinin kısa olması partinin merkezileşmesine neden olmuştur. Merkezileşme partinin kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır.[198]

---

[195] N. YILDIZ, a.g.e., s.131-132.
[196] N. YILDIZ, a.g.e., s.133-135.
[197] "Kılıçdaroğlu Önder Sav'a meydan okudu",http://www.milliyet.com.tr/kilicdaroglu-onder-sav-a-meydan-okudu/siyaset/sondakika/03.11.2010/1309775/default.htm Erişim Tarihi:1 Ağustos 2012.
[198] Sultan TEPE, "İslami Eğilimli Bir Parti Olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Değişim Vaatleri, Çelişkileri ve Sınırları", **AK Parti ve Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Ed:Hakan Yavuz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s.155-156.

Erdoğan'ın söylemi zamanla merkeze kayma iddiası taşımaya başlamıştır. Halkın elit siyasetçilerin zıddı bir karakteri desteklemelerinin nedeni de, Erdoğan'da kendilerini bulmalarıdır.[199]

AK Parti'nin seçim kampanyasını yürüten Arter Reklam Ajansı sahibi Erol Olçak, 2002 seçimlerinde liderin karizmatik kişiliğine dikkat çektiklerini belirterek, uyguladıkları stratejiyi şöyle açıklamıştır: *"Bu kampanyanın başarısı için üç temel unsuru kullandık. Birincisi halkla bütünleşmiş bir lider, ikincisi iyi bir program, üçüncüsü iyi bir ekip. AK Parti bunlara fazlası ile sahipti. Özellikle yeni kurulan bir partinin söyleminin ve biçimsel formatının tutması çok önemlidir. Toplumun algısı liderin mesajına açıktı. Stratejik iletişim planımızın birinci öğesi liderin kendisiydi. Erdoğan çok yüksek bir siyasal marka ve toplumun kabulüne açık bir lider. AK Parti'nin kurumsal iletişimi bu şemsiyenin altında gerçekleşti... Liderin karizması, halkla bütünleşme biçimi ve AK Parti'nin kurumsal dinamiği tek başına iktidarı getirdi."*[200]

Erdoğan'ın söylemi geniş bir kitleyi hedef aldığından, konular siyasi olarak tartışılmamakta, halkla dertleşme şeklinde gerçekleşmektedir.[201]

Erdoğan televizyon programlarına tek başına katılmamaktadır. Böyle bir ortamda siyasi mesajlar daha net verilirken iletişim kazalarının olma ihtimali de azaltılmaktadır.[202]

İlk AKP hükümetinde başbakan yardımcılığı yapmış olan Ertuğrul Yalçınbayır'a göre parti içi demokrasi 'fırça (atma) demokrasisi' haline gelmiştir.[203]

---

199 N. YILDIZ, a.g.e., s.137-138.

200 "İktidar karizmanın ucundaydı" http://arsiv.sabah.com.tr/2002/11/07/s0507.html Erişim Tarihi:12 Temmuz 2012.

201 V. POLAT, a.g.e., s.219.

202 Zeynep KARAHAN USLU, "Siyasetin Sıcak Temas Alanı Seçimler; 22 Temmuz ve AK Parti", **Siyasetin İletişimi**, Ed:Abdullah Özkan, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009, s.108.

203 S. TEPE, a.g.e., s.154.

İKİNCİ BÖLÜM

2.12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ VE SONRASINDA MEDYA, SİYASET VE SERMAYE ETKİLEŞİMİ

Referanduma sunulan anayasa maddeleri, 1980 askeri darbesi sonrası hazırlanan 1982 Anayasası üzerinde değişiklik yapılmasına ilişkin olduğundan ikinci bölümde askeri darbeyi hazırlayan koşullar ve darbe sonrası dönem aktarılacaktır. Medya ve siyaset ilişkisi darbe sonrasında yaşanan depolitizasyon sürecinin etkisiyle ve sermayenin medya alanına girmesiyle dönüşüme uğradığından bu bölümde medya siyaset ve sermaye ilişkisi yansıtılacaktır.

2.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Sonrası

12 Eylül askeri darbesini hazırlayan koşullar siyaset, ekonomi ve dış siyasetin etkileşimiyle ortaya çıkmıştır. Darbe dönemini değerlendirebilmek için bu koşulları birbirleriyle etkileşimleri bağlamında ele almak gerekmektedir.

2.1.1.12 Eylül 1980 Askeri Darbesini Hazırlayan Koşullar

Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik açıdan Kemalist düşüncedeki ilerlemesini önemli ölçüde değiştiren iki olay İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve bu savaş sonrasında inşa edilen yeni dünya düzenidir.[1]

1977 seçimlerinde en fazla oyu CHP almasına rağmen mecliste yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır. Parti lideri Ecevit "azınlık" hükümeti kurmuş, hükümet listesi için Cumhurbaşkanı'ndan onay almıştır. Bu azınlık hükümeti Mecliste güven oylamasını kaybedince; Demirel, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi ile İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetini kurmuştur.[2]

Bülent Ecevit'in iktidara gelmesi için hükümeti düşürmesi gerekmiştir. İktidara gelebilmesi için 13 oya ihtiyacı olan Ecevit, İstanbul Güneş Otel'de 11 Adalet Partisi

---

[1] Ali GEVGİLİLİ, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, 2.Baskı, İstanbul,1987, s.12.
[2] E. KONGAR, a.g.e., s.185.

milletvekiliyle pazarlık yapmıştır. Pazarlık yapılan milletvekilleri Adalet Partisi'nden ayrılmıştır. Bağımsız kalan milletvekilleri hükümetin düşmesi yönünde oy kullanmıştır. Hükümet düşürülmüş, Ecevit iktidar koltuğunu, Adalet Partisi'nden ayrılan milletvekilleri de bakanlık koltuğunu elde etmiştir. 1977 yılının son günü yeni hükümet açıklanmıştır.[3]

Böylece İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti gensoru önergesiyle düşürülmüştür. Yeni koalisyonu CHP, Demokratik Parti, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Bağımsızlar oluşturmuştur. Bir süre sonra Cumhuriyetçi Güven Partisi hükümetten ayrılmıştır. Bazı bağımsız bakanlar yasalara uyma gereği duymamıştır. TÜSİAD da gazetelere ilan vererek hükümete karşı tavır almıştır, bu durum ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. 14 Ekim 1979 tarihinde yapılan ara seçimlerde Ecevit istediği desteği alamayınca istifa etmiştir. Demirel, parlamentodaki sağ partilerden destek alarak azınlık hükümeti kurmuş, 24 Ocak kararlarını uygulamaya koymuştur.[4]

24 Ocak kararları ile karma ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Bu kararlar aslında Uluslararası Para Fonu'nun çözüm önerilerinin özetidir. 57 yıl boyunca uygulanan korumacı politikalar 24 Ocak kararlarıyla son bulmuştur. Bu kararlarla;

-İhracat teşvik edildi.
-Bir dolar 47 liradan 70 liraya yükseldi.
-Döviz kurları günlük ayarlanmaya başladı.
-Faizler ve fiyatlar serbest bırakıldı.
-Yabancı sermayeye kapılar sonuna kadar açıldı.
-Ücretlerdeki artışa ve tarımda destekleme alımlarında frene basıldı.

Ecevit serbest piyasa ekonomisine çabuk geçişin, ayaklanmalara neden olacağını, dengeleri bozacağını ifade ederek, 24 Ocak kararlarına ilk tepki gösteren isim olmuştur.[5]

---

[3] Mehmet Ali BİRAND, Hikmet BİLA, Rıdvan AKAR, **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, Doğan Kitap, 6.Baskı, İstanbul, 2010, s.62-63.
[4] E. KONGAR, a.g.e., s.186-187.
[5] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.108.

Batı o dönemde Adalet Partisi'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinden rahatsız olmuştur. Sovyetler Birliği Türkiye'ye 3 milyar 300 milyon dolar kredi vermiştir. Türkiye de Sovyetlerin Ortadoğu'daki kıta nakillerinde kolaylık sağlamış, kendi topraklarında Sovyetlere karşı silah bulundurulmasını istememiştir. Bu dönemde Türkiye ekonomisi de bağımsızlaşmaktadır. Tüm bu olaylar 1980 darbesini hazırlamıştır.[6]

2.1.1.1. Darbenin Gerekçeleri ve Darbenin Nedenleri

12 Eylül askeri darbesinin Kenan Evren tarafından ilan edilen gerekçeleri şunlardır:
1-Politik istikrarsızlık: Siyasi cinayetler, Meclis'teki partilerin uzlaşma sağlayamayarak cumhurbaşkanını seçememesi ve 6 Eylül 1980 tarihinde Konya'da Milli Selamet Partisi'nin düzenlediği Kudüs mitingi.

2-Ekonomik iktidarsızlık: Dış ticaret açığı, döviz yokluğu, işsizlik, kıtlık ve toplu sözleşme anlaşmazlığı.

3-Politik ve toplumsal şiddet olayları: Sağ-sol gerginliği, Emniyet Teşkilatı'nın Pol-Bir ve Pol-Der olarak ikiye bölünmesi ve bu bölünmenin TSK'ya da yansıması.

4-Kürt hareketi: Doğuda etkinliği artan Kürt hareketinin Türkiye'yi bölünmeye sürükleyeceği kaygısı.[7]

Darbenin Kenan Evren tarafından açıklanan gerekçeleri dışında darbenin nedenleri olarak siyasi istikrarsızlık, ekonomik durum ve dış siyaset sıralanmaktadır.

2.1.1.1.1.Siyasi İstikrarsızlık

Darbe öncesinde hükümetlerin kalıcı olmamaları, iktidar hırsıyla istikrarı sağlayamamaları toplumsal olayların da artmasına ve önlenememesine neden olmuştur. 1977 yılında yapılan seçimlerden sonra aradan bir yıl geçmeden İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin düşürülmesi, 1979 yılında yapılan ara seçimlerden

---

[6] Mahir KAYNAK, **Darbeli Demokrasi**, Timaş Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2006, s.47.
[7] Haşim AKMAN(Haz.), **Otuz Yıldır 12 Eylül**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s.18-19.

sonra Ecevit'in istifa etmesiyle Demirel'in azınlık hükümeti kurması, toplumsal şiddet olaylarına zemin hazırlamış bir kaos ortamıdır. Bu dönemde çok ses getiren şiddet olaylarından birisi 1 Mayıs 1977 tarihinde gerçekleşmiştir.

1977 yılında 1 Mayıs İşçi Bayramı'nın Taksim'deki kutlamasında Kemal Türkler'in konuşma yaptığı sırada Sular İdaresi binası ve İntercontinental Otel'inden kalabalığa ateş edilmiştir. Kalabalık Kazancı Yokuşu'na sürüklenmiştir. Yokuşun ortalarına doğru yolu kapatacak şekilde bir kamyonet konulduğu için halk kaçarken ezilmiştir. Bu olay tarihe Kanlı 1 Mayıs olarak geçmiştir.[8]

1978 yılı da iç karışıklıkların devam ettiği bir yıl olmuştur. 1978 yılı Anadolu'nun farklı şehirlerinde meydana gelen mezhep çatışmalarının yaşandığı bir yıl olmuştur.

16 Mart'ta Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi'nin önünde sol görüşlü öğrencilere ateş edilmiş, üzerlerine bomba atılmıştır. 7 kişi ölmüş, 40 kişi yaralanmıştır. Malatya'nın Adalet Partili Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'nun evine bombalı paket gönderilmiş, Fendoğlu ölmüştür. Camilerde 'din elden gidiyor' vaazları verilmiş, dükkanlar yağmalanmış, şehir karışmıştır.[9]

9 Ekim 1978 tarihinde Bahçelievler katliamı yaşanmıştır. Türkiye İşçi Partisi üyesi 7 üniversite öğrencisi öldürülmüştür.[10]

12 Eylül'e giden yolda önemli bir kilometre taşı olarak adlandırılan Kahramanmaraş olaylarında, bir evde bombalar bulunmuş ve daha sonra Türk Yıldırım Komandoları adı verilen bir sağ örgütün olduğu ortaya çıkarılmıştır. Solcu ve Alevi vatandaşların gittiği kahve taranmış ve bir Alevi dedesi öldürülmüştür. Maraş'ın etnik çatışmanın ortaya çıktığı yer olması, Alparslan Türkeş'in "verimli hilal" stratejisiyle bağlantılıdır. Orta Anadolu'yu ülkücü hareketin cephesi haline getiren bu stratejide,

[8] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.52-54.
[9] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.69-71.
[10] Jan DEVLETOĞLU, **İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s.91.

Maraş en güney ucu oluşturmaktadır. Bu sebeple ülkücü hareketin kalesi olarak nitelendirilmiştir.[11]

George Harris'in analizine göre sağ ve sol çatışmasının sebebi mezhep farklılıkları ve bu farklılığın siyasi blokla pekiştirilmesidir. Solculuk Alevilikle, sağcılık Sünnilikle birleştirilmiş, bu ayrım kutuplaşmaya neden olmuştur. Bu sağ ve sol çatışmasına Maraş ve Çorum olayları da eklenmiştir.[12]

Toplumdaki farklılıklar diğer ayrıştırıcı unsurlarla pekiştirilerek şiddet olaylarının artmasına neden olmuştur.

Rousseau toplumsal hoşgörüsüzlükle dinsel hoşgörüsüzlüğü birbirinden ayıranların yanıldıklarını ifade etmektedir.[13]

1979 yılında iki önemli suikast yaşanmıştır. 1979 yılı terörün tırmandığı bir yıl olarak anılmıştır.

1 Şubat 1979 tarihinde Milliyet gazetesi başyazarı Abdi ipekçi öldürülmüştür.[14] 27 Mayıs 1980'de MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak öldürülmüştür. Suikastın ardından Çorum'da mezhep çatışmaları yaşanmıştır. Olaylardan çok kısa bir zaman önce Ankara'daki ABD Büyükelçiliği İkinci Katibi Alexander Pack bir heyetle Çorum'u ziyaret etmiştir.[15] Terzi Fikri olarak bilinen Fikri Sönmez 1979 yılında Fatsa Belediye Başkanı seçilmiştir. Belediye Başkanı Terzi Fikri ilçede halk iktidarı kurduklarını ifade etmiştir. Fatsa'ya girişler halk komitesinin denetimi altına alınmıştır. Yaşananlar nedeniyle ordu Fatsa'ya operasyon düzenlemiştir.[16] 1980 yazında da üç önemli suikast yaşanmıştır. CHP Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu işyerinde öldürülmüştür. 19 Temmuz'da 12 Mart döneminin başbakanı

---

[11] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.79-80.
[12] H. AKMAN "Taha Akyol Söyleşisi", s.204-205.
[13] J. J. ROUSSEAU, a.g.e., s.158.
[14] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.89.
[15] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.115-117.
[16] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.119-120.

Nihat Erim evinin önünde öldürülmüştür. 22 Temmuz'da DİSK eski lideri Kemal Türkler evinin önünde öldürülmüştür.[17]

Yaşanan siyasi cinayetler ve terör darbeyi çağırırken Milli Selamet Partisi'nin 6 Eylül'de Konya'da düzenlediği miting son damla olarak nitelendirilmiştir.

Milli Selamet Partisi Başkanı Necmettin Erbakan 30 Ağustos Zafer Bayramı törenlerine katılmamıştır. İsrail'in Kudüs'ü işgalini protesto etmek için Milli Selamet Partisi 6 Eylül 1980 tarihinde Konya'da miting düzenlemiştir. İstiklal Marşı okunduğu sırada ayağa kalkmayanlar olmuştur. Konya mitingi müdahalenin terörden sonraki nedeni olarak gösterilmiştir.[18]

Tüm yaşananların ötesinde en büyük sorun cumhurbaşkanının seçilememesi olmuştur. Devamlı değişen iktidarlar istikrarı sağlayamadıkları gibi cumhurbaşkanını seçmek konusunda da uzlaşmamışlardır.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi sona erdikten sonra meclisin cumhurbaşkanını seçmesi gerekmiştir. Meclisteki partiler cumhurbaşkanını seçecek çoğunluğa sahip değillerdir.Tek aday üzerinde anlaşmaları beklenen Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi de anlaşamamışlardır. 6 Nisan 1980 günü Fahri Korutürk'ün görev süresi bitmiş, İhsan Sabri Çağlayangil vekalet etmeye başlamıştır. Milletvekilleri seçime kayıtsız kalmışlardır. AP Sadettin Bilgiç'i, CHP ise Muhsin Batur'u aday göstermiştir. Her iki aday da yeterli oyu alamamıştır. Daha sonra AP Faik Türün'ü aday göstermiş, yine yeterli oy alan aday olmamıştır.[19]

Siyasiler ülke sorunlarını çözmekle ilgilenmemiş, birbirleriyle uğraşmışlardır. İngilizler bu durumu şöyle ifade etmişlerdir: " *Demirel ve Ecevit anlaşmamak için anlaşmışlardı.*"[20]

---

[17] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.120-122.
[18] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.126.
[19] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.111.
[20] J. DEVLETOĞLU, a.g.e., s.264.

2.1.1.1.2.Ekonomik Durum

Bir ülkede siyasi hakimiyet kurmanın yolu ekonomik hakimiyet kurmaktır. Darbe sonrasında da Demirel'in politikasının tersi olmuş ve Batı ile Türkiye ekonomik alanda yakınlaşmıştır. [21]

1974 yılı sonrasında petrol fiyatlarındaki yükselme dünya ekonomisine durgunluk getirmiştir. Türkiye bu süreçte kısa dönemli borçlanarak, ithalat ve milli gelirdeki büyüme hızını sürdürmeye çalışarak krizi atlatmaya çalışmıştır. Kriz üç yıl gecikerek gelmiştir. 1977 yılında dış ticaret göstergeleri bozulmuştur. 1978 ve 1979 yıllarında ithalatta durgunluk yaşanmış, milli hasıladaki büyüme durmuştur. İhracatta ise artış eğilimi başlamıştır.[22] 1979 yılının sonuna gelindiğinde ekonomik bunalım halkı ve sermayedarları etkilemiştir. Ecevit'in istifasıyla hükümet kuran Demirel, istikrar programı hazırlama görevini Turgut Özal'a vermiştir. Özal 24 Ocak Kararları olarak bilinen istikrar programını hazırlamıştır.[23]

1978 yılı sonlarında Türkiye'nin 1,5 ayda ödemesi gereken dış borcu 12,4 milyar dolar olarak bildirilmiştir.[24]

1974 yılında başlayan ekonomik yavaşlamanın etkisini üç yıl sonra siyasi istikrarsızlığın yaşandığı bir dönemde göstermesi ekonomik ve toplumsal krizlerin birarada yaşanmasına neden olmuştur.

Ekonomik krizin etkisi 1980'lere kadar sürmüş, borç yükü olan ülkeleri zor durumda bırakmıştır. Batılı ülkelerin alacaklarını tahsil edemez duruma düşmelerine neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'de tüketim malları bulunamaz hale gelmiştir. Süleyman Demirel'in "70 sente muhtacız" sözü de o dönemi özetlemektedir. Ecevit hükümeti, kabul ettiği istikrar programını uygulayamamıştır.[25]

---

[21] M. KAYNAK, a.g.e., s.72.
[22] Korkut BORATAV, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2005, s.140-142.
[23] K. BORATAV, a.g.e., s.145-147.
[24] J. DEVLETOĞLU, a.g.e., s.107.
[25] H. AKMAN, "Nabi Yağcı Söyleşisi", s.32.

Türkiye, ABD ve Avrupa için ekonomik ve askeri güvenlik garantisi olmuştur. ABD Ortadoğu petrollerini elinde bulunduran Arap ülkelerine karşı Türkiye'ye yani Ortadoğu'ya açılan pencereye ihtiyaç duymuştur. İngiltere de o dönemde Türkiye'ye yardım etmek istemiştir.[26]

2.1.1.1.3.Dış Siyaset

12 Eylül'ün uluslararası alanda bağlantılı olduğu üç durum vardır. Bunlar;

1-1974 yılında petrol krizinin sebep olduğu dünya ekonomik krizi.
2-Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle soğuk savaş sürecinin başlaması ve uluslararası alanda meydana gelen gerginlik.
3-İran İslam Devrimi. [27]

12 Eylül, hem Türkiye'nin Yeni Dünya Düzeni'ne dahil edilmesi hem de 24 Ocak kararları olarak bilinen ekonomik programın uygulanabilmesi için hazırlanmış bir proje olarak görülmektedir.[28]

12 Eylül askeri darbesi uluslararası sermayenin Türkiye'de etkili olmasını sağlamıştır.[29] Uluslararası sermayenin hedefleri ulus devlet yapılarıyla çatışmaktadır.[30]

Uluslararası sermaye ulus devlet yapılarıyla çatıştığından kendi politikalarını uygulayabilecek iktidarları desteklemekte, yeni dünya düzenine entegre olmalarını sağlamaktadır.

Mahir Kaynak'a göre darbeler dış talebe cevap vermektedir ve darbelerin belirlenmiş bir programı bulunmaktadır.[31] Kaynak, Darbeli Demokrasi kitabında 1980 darbesiyle ilgili izlenimlerini şöyle aktarmaktadır:

[26] J. DEVLETOĞLU, a.g.e., s.145-146.
[27] H. AKMAN, "Nabi Yağcı Söyleşisi", s.32.
[28] H. AKMAN, "Süleyman Çelebi Söyleşisi", s.63.
[29] H. AKMAN, "Muzaffer Oruçoğlu Söyleşisi", s.165.
[30] M. KAYNAK, a.g.e., s.19.
[31] M. KAYNAK, a.g.e., s.12.

"Her darbenin önceden belirlenmiş bir programı vardır mutlaka. Türkiye'de darbeler, ülkeyi yönetenler tarafından yapılır. Darbeler, yönetenlere karşı yapılmış hareketler değildir, hiçbirisi."[32]

"Sağcılarla solcular çatışıyorlardı: Ben "darbe yapacaklar" diye ortalıkta dolaşıyordum. Ne Sol'una inandım, ne Sağ'ına. Ve o tarihte darbenin olacağına dair darbeden iki yıl önce rapor verdim. ABD ile Avrupa'nın bu darbede ortak hareket ettiğini söyledim. Geçenlerde bir para kitabı okuyordum: "Hot Money". Diyor ki: '1980 darbesi, NATO'nun himayesinde yapılmıştır. Amacı, Türkiye'yi batı ekonomisi ile birleştirmektir.' Bu cümle benim 1978 yılında verdiğim raporda aynen yazılmıştır."[33]

1974-80 yılları arasında özellikle Latin Amerika ülkelerinde ardı ardına askeri darbeler yaşanmıştır. Alacaklı konumda bulunan ülkelerin alacaklarını tahsil edebilmelerinin en kısa yolu borçlu olan ülkelerde askeri yönetimleri başa getirerek, doğrudan kontrolü sağlamak olmuştur. Bu dönemde Türkiye de borçlu ülkelerden biridir.[34]

Bülent Ecevit 24 Ocak kararlarıyla ilgili olarak "Bu kararları yürütmek ancak Latin Amerika tipi diktatörlükler altında olabilir" ifadesini kullanmıştır.[35]

Farklı iç dinamiklere sahip ülkelerde aynı senaryoların işlemesi de ilginçtir. Uluslararası arenada olan güçlülerin konuşması, zayıfların savaşması durumudur.

Türkiye'nin iç veya dış politikasında menfaatlerine aykırı durumlar görenler müdahale için gerekli koşulları hazırlamışlardır. Batı, Türkiye'de, iktidarda bağımsız davranmak isteyenler olduğunda ya da Sovyetler Birliği'yle iyi ilişkiler içinde bulunulduğunda müdahale etme gereği duymuştur. Türkiye 1980'de hem sağ ve sol açısından, ekonomik ve fikir alanlarında bağımsız bir yol izlemiş hem de Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler içinde olmuştur. Batı'nın o dönemde Türkiye'nin durumuyla ilgili şikayetlerinin başlıkları ise şöyledir: "*Türkiye artık Osmanlılaşıyor", "Türk-*

[32] M. KAYNAK, a.g.e., s.13.
[33] M. KAYNAK, a.g.e., s.17.
[34] H. AKMAN, "Nabi Yağcı Söyleşisi", s.32.
[35] H. AKMAN, "Aydın Çubukçu Söyleşisi", s.148.

Sovyet ilişkileri artık onların, NATO'da olup olmadıklarını şüpheye düşürecek kadar ileri bir seviyeye gitti".[36]

Türkiye'nin NATO üyesi olması ve İslam ülkeleriyle olan komşuluğu bölgede Türkiye'ye stratejik olarak önemli bir konum sağlamıştır. SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran İslam Devrimi'nin bölgede güç dengesini değiştirmesi tehdidine karşı, ABD ve Avrupa Türkiye'yi daha kolay kontrol edebilmek için demokratik açılım gibi bir riski ortadan kaldırmak istemiştir. Fakat 12 Mart sonrasında Türkiye'de işçi hareketleri ve sendika etkin olmaya başlamıştır.[37]

Türkiye'nin stratejik konumuyla ilgili başka bir tespitte şudur:

"*Türkiye'nin stratejik konumuna baktığınızda hür dünyanın, Rusya'nın dibinde en güçlü ülkesi. Bir taraftan Rusya gitmiş Amerika'nın burnunun dibinde Küba'ya el koymuş, Küba'da kendi düşüncesini hayata geçirmiş. Siz de Rusya'nın burnunun dibindesiniz, Amerika'da burada! Hatta hatırlarsanız, 1978'de Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye bir teklifi vardı, "Şartsız gelin" diyordu. Çünkü jandarmalık yapacaktık."*[38]

ABD, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a girmesi üzerine, komünizmin Akdeniz'e inmesini istemediği için Türkiye'de "Yeşil Kuşak" projesini desteklemiştir. Ilımlı İslam'ı etkili kılacak Yeşil Kuşak projesi, demokrasi ve sosyalizm için bir set olarak görülmüştür. [39]

Yeşil Kuşak projesinin günümüzdeki versiyonu ise Arap Baharı olarak nitelendirilmektedir. Sözde demokrasi, özde şiddet ve sömürge ülkeler üzerinde etkili olmaktadır. Ülkeler arasında tırmandırılan bir gerginlik de söz konusudur.

1979 yılında İran Devrimi'nin yaşanması ABD'nin Yeşil Kuşak projesinin başarısız olmasına neden olmuştur.[40]

---

[36] M. KAYNAK, a.g.e., 27-28.
[37] H. AKMAN, "Nabi Yağcı Söyleşisi", s.32-33.
[38] H. AKMAN, "Yaşar Yıldırım Söyleşisi", s.188.
[39] H. AKMAN, "Selim Mahmutoğlu Söyleşisi", s.44.
[40] H. AKMAN, "Aydın Çubukçu Söyleşisi", s.149.

ABD, Yeşil Kuşak projesinde Afganistan ile İran'da yaşananları ve Suriye ile Irak'taki rejimlerin güven vermemesini tehdit olarak gördüğünde ise Türkiye'de otoriter bir yönetimi gerekli görmüştür.[41]

Batılı diplomatlara göre, *"İran'da Şah devrilir, Türkiye'de Ortadoğu kaosuna katılırsa"* bölgede karışıklık çıkabilirdi. Eğer İran'daki durum düzelmeyecekse, Türkiye ekonomisi kesinlikle düzene sokulmalıydı. [42]

2.1.2.12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

"Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil." [43]

Türk büyükelçisi danışmanı Davi Lane, darbeyi Türkiye için yazılı olmayan bir anayasa maddesi olarak değerlendirmiştir. Siyasi ve ekonomik alanda istikrarsızlık meydana gelmesi halinde ordunun yönetime müdahale ettiğini ifade etmiştir.[44]

Darbe öncesinde, 27 Aralık 1979 tarihinde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e uyarı mektubu vermiştir. Bu mektupta şu ifadeler yer almaktadır: *"Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke yönetiminde etkili ve sorumlu anayasal kuruluşları ve özellikle siyasi partileri göreve davet etmek mecburiyetinde kalmıştır."* Bu mektubun sureti Fahri Korutürk tarafından siyasi parti liderlerine gönderilmiştir. Fakat hiç kimse mektubun muhatabı olmayı kabul etmemiştir.[45]

Darbe Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesi'ne dayanılarak yapılmıştır. 35. Madde:

"Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır." [46]

---

[41] H. AKMAN, "Celalettin Can Söyleşisi", s.106.
[42] J. DEVLETOĞLU, a.g.e., s.146.
[43] J. J. ROUSSEAU, a.g.e., s.81.
[44] J. DEVLETOĞLU, a.g.e., s.285.
[45] E. KONGAR, a.g.e, s.188-190.
[46] http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1044.html 10 Eylül 2011.

Eylül 1980'de terör artmış, enflasyon ve grevler nedeniyle ekonomi kötüleşmiştir. Siyasiler de uzlaşmadığı için sorunlar çözülememiştir. 5 Eylül günü genç subaylar Genelkurmay binasından aldıkları, içinde hareket emri olan kapalı zarfları ülkenin farklı noktalarına ulaştırmıştır. Bayrak Harekatı adı verilmiştir. Tarih 12 Eylül saat 04.00'tür.[47]

Kenan Evren'in 12 Eylül günü saat 13.00 konuşması:

"*Silahlı Kuvvetler, aziz Türk milletinin haklı refah ve mutluluğu, vatan ve milletin bütünlüğü ve gittikçe etkisi azaltılmaya çalışılan Atatürk ilkelerine yeniden güç ve işlerlik kazandırmak, kendi kendini kontrol edemeyen demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmak, kaybolan devlet otoritesini yeniden getirmek için yönetime el koymak zorunda kalmışızdır."*[48]

Uğur Mumcu 14 Eylül 1980 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde şunları yazmıştır:

"*Silahlı Kuvvetlerin emir-komuta zinciri içinde yönetime el koyması, yağmurun yağması gibi doğal bir olaydır! Kuraldır, belli nedenler, belli sonuçlar doğurur. Devlet, devlet olmaktan çıkar, parlamento on beş gün içerisinde seçilmesi gereken Cumhurbaşkanını seçemez ve ülke baştan başa örtülü bir iç savaşın kanlı arenasına dönüşürse, Silahlı Kuvvetler'in yönetime el koymasından doğal ne olabilir ki? Sonuç şaşırtıcı değildir."*[49]

Kenan Evren, darbenin ABD'nin bilgisi ve desteği ile yapılıp yapılmadığı sorusuna şu yanıtı vermiştir: *"Şahinkaya, NATO Komutanı tarafından Amerika gezisi bulunduğunu, bunun daha önceden planlandığını söyleyerek 'İsterseniz ben gitmeyeyim' dedi. Ben de kendisine "Bu geziyi iptal edersek ne cevap vereceğiz. Sen git ancak 11 Eylül günü geri dön" dedim. Yönetime 12 Eylül 1980 günü el koyma konusunda yaklaşık bir hafta kadar önce komuta heyeti olarak karar vermiştik. Dönme konusunda da bir bahane bulursun diye söyledim. Bizim müdahale kararımızdan ABD'nin bilgisi ve desteği yoktur. Ancak 12 Eylül günü ben Genelkurmay'dayken tahminime göre 02.00 sıralarında Amerikan yardım kuruluşu JUSMAT'ın bulunduğu yere tanklar gitmiş. Emir subayım bana söz konusu yere tankların gitmesinden dolayı Amerikalıların sorduklarını söyleyip "Ne diyelim" dedi.*

---

[47] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.131.
[48] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.141.
[49] Uğur MUMCU, "Bundan Sonra…", **Darbeli Kalemler**, Der:Mine Söğüt, Getto Basın Yayın, İstanbul, 2010, s.208.

Ben de "Zaten müdahaleye 2 saat kaldığı için söyleyin yönetime el koyuyoruz" dedim. Durum bundan ibarettir."[50]

Mehmet Ali Birand, ABD Milli Güvenlik Uzmanı Paul Henze'in kendisine anlattığını iddia ettiği bir anekdotta şu ifadeler dikkat çekicidir: *"Türk askerinin müdahale ettiğini bildiren telgrafı büyükelçilikten aldık. Hemen konser izleyen Başkan Jimmy Carter'a gittim ve 'Bizim çocuklar başardı' dedim."*[51]

2.1.3.12 Eylül Askeri Darbesi Sonrası

Avrupa Konseyi'ne üye olmak için demokratik olma koşulu vardı. Darbe yaşanmasına rağmen Konsey Türkiye'yi üyelikten çıkarmamıştır. Bu ılımlı tavır, darbenin iç savaşı önlediği haklı gerekçesine ve demokrasinin kurulduktan sonra sivillere geçeceği düşüncesine dayandırılmıştır.[52]

Müdahale "Can güvenliğinizi artık biz sağlayacağız" vaadi ile halktan destek almıştır. Ekonominin de düzeleceği ifade edilmiştir. Fakat 12 Eylül sonbaharının ılıman rüzgarları şiddetini arttırarak kasırgaya dönüşmüştür.[53]

Darbe sonrasında toplumun hesaplaşmadan uzlaşmayı ve belleksizleşmeyi seçmesinde, darbenin yaşattığı sarsıntı ve darbe yapanların kendileri için oluşturdukları dokunulmazlık zırhı etkili olmuştur. Dokunulmazlık var olan eşitsizliği güçlendirmiştir.[54]

Geçici 15. Madde ile darbeyi gerçekleştirenlerin yargılanması engellenerek dokunulmazlık zırhı oluşturulmuştur. Bu zırh sadece gerçekleştirenleri değil, darbeyi gerçekleştiren düşüncenin sorgulanmasını da engellemiştir.

---

[50] "Darbe Yapacağımızı ABD'ye Bildirdik", http://www.trthaber.com/haber/gundem/darbe yapacagimizi-abdye-bildirdik-1.html Erişim Tarihi:30 Temmuz 2012.
[51] "Cuntacılara 'bizim çocuklar' diyen ajan öldü", http://dunya.milliyet.com.tr/cuntacilara-bizim-cocuklar-diyen-ajan oldu/dunya/dunyadetay/04.06.2011/1398393/default.htm Erişim Tarihi:30 Temmuz 2012.
[52] E. KONGAR, a.g.e., s.197.
[53] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.159.
[54] H. AKMAN, a.g.e., s.17.

Darbe sonrasında Atatürk'ün kurduğu CHP de dahil olmak üzere tüm siyasi partiler 16 Ekim 1981 tarihinde kapatılmıştır. Türk Dil ve Türk Tarih kurumları kapatılmıştır. Din dersi zorunluluğu getirilmiştir. Halk Evleri kapatılmıştır.[55]

Darbe siyasi partileri kapattığından kutuplaşmaların din ile ortadan kaldırılacağı düşünülmüş ama bu seferde demokrasiyi isteyenler ile İslami diktatörlük kurmak isteyenler arasında olması gereken ayrım şeriatçılar ve laikler ayrımına neden olmuştur.[56]

6 Kasım 1983'de yapılan seçimleri Özal yüzde 45 oy ile kazanmıştır. Özal dönemi, 12 Eylül'ün sivilleşmesi olarak nitelendirilmiş ve "askerlerin denetimindeki sivil yönetim dönemi" olarak adlandırılmıştır.[57] "Rejimi sivilleştiren politikacı" Özal, "Polis Vazife ve Selahiyet Yasası" ve "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu"* ile toplum ve basın üzerinde baskı kurmuştur. Rakipleri siyasi yasaklı olduğu için 1987 yılına kadar Özal iktidarı sürmüştür. 1987 yılında, Özal ve Evren'in eski siyasetçilerin yasaklarının kaldırılmasına karşı çıkmalarına rağmen yüzde birin altında farkla halk referandumda yasaklarının kaldırılmasını kabul etmiştir.[58]

Darbe sonrası kitleler pasif hale getirilmiş, sorunların kamusal alan dışında konumlandırılmasıyla uygulanan baskılara direnç gösterilememiştir. Çelişkilerin sorgulanması engellenmiş, alternatif söylemlerin dile getirilmesi önlenerek kapanması sağlanmıştır.

1970'li yıllarda ağır sanayi, devletçilik, merkezden gelişme; 1980'li yıllarda piyasa ekonomisi, özelleştirme, yerinden yönetim ve küreselleşme halini almıştır. Devletin

---

[55] Ahmet ÇOBANOĞLU, **12 Eylül'ün Getirdikleri ve Götürdükleri ve CHP'nin Serüveni**, Ülkü Basımevi, Konya, 1992, s.21-25.
[56] E. KONGAR, a.g.e., s.259.
[57] E. KONGAR, a.g.e., s.219-220.
* "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu" 21 Haziran 1927 tarihinde kabul edilmiştir. 6 Mart 1986 tarihinde bazı maddeler eklenmiş, bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır. (http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/438.html Erişim Tarihi: 23 Eylül 2012.)
[58] E. KONGAR, a.g.e., s.221-222.

denetimindeki ekonomi, piyasanın alanına girerek; girişimcilerin çıkarlarına, tüketicilerin isteklerine göre şekillenmiştir.[59]

Özal, cuntanın kan ve şiddetle yapamadığını Özalizm ideolojisiyle başarmıştır. Bireyciliği, gemisini kurtaran kaptan anlayışını getirmiştir. Bu durum 1980'li yılların sonlarına doğru değişmiş, kurtuluşu dünya mallarının dışında öte dünyada aramaya başlayan İslami bir kalabalık ortaya çıkmıştır.[60]

2.1.4. 1982 Anayasası

Anayasa tasarısı halkoyuna sunulduğunda, Anayasa'ya "Evet" oyu verenlerin Evren'i Cumhurbaşkanı olarak seçmiş olacaklarına dair bir madde eklenmiştir.[61]

7 Kasım 1982 günü anayasa için halk oylaması yapılmıştır. Oylamaya katılım zorunlu kılınmıştır. Oy pusulalarının konulduğu zarflar şeffaf olarak tasarlanmıştır. Anayasaya evet oyu beyaz, hayır oyu mavidir ve mavi renk zarfın içinden kolaylıkla görülmüştür. Oy sandıklarının başında da güvenlik güçleri beklemiştir.[62]

Anayasa yüzde 91.37 evet oyu almıştır.

1961 Anayasası Kurucu Meclis tarafından yazılmıştır. Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi'nden oluşmuştur. İkisi arasında hiyerarşik bir düzen olmamıştır. Temsilciler Meclisi'nde kapatılan Demokrat Parti dışındaki siyasi partiler, dernekler ve sivil toplum örgütleri yer almıştır. 1982 Anayasası partilerin kapatıldığı bir ortamda yazılmıştır. Milli Güvenlik Konseyi de Danışma Meclisi'nden üstün bir konumdadır. Anayasanın hazırlanma aşamasında da tartışma

---

[59] Nilüfer GÖLE, **Mühendisler ve İdeoloji**, Metis Yayınları, 2.Baskı, İstanbul,1998, s.16-17.
[60] Yaşar KANBUR, "12 Eylül'ü Unutmak İçin Onunla Yüzleşmeyi Göze Almalıyız", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Ekim 2005, s.59.
[61] E. KONGAR, a.g.e., s.198.
[62] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.216.

ve uzlaşma olmamıştır. Böyle bir ortamda yazıldığından anti demokratik hükümler içermektedir. Bu nedenle 1982 Anayasası'nda birçok kez değişiklikler yapılmıştır.[63]

Hazırlanış koşulları açısından değerlendirildiğinde 1982 Anayasası'nın partilerin kapatıldığı bir ortamda yazılması daha çok dayatılan bir anayasa metni olduğu izlenimi yaratmaktadır.

1982 Anayasası demokratik katılım olmadığı için sivil anayasa niteliğine sahip değildir.1961 Anayasası ise sivil anayasadır. 1961 Anayasası "özgürlükler belgesi", 1982 Anayasası "vesayet belgesi" olarak görülmektedir.[64] 1961 Anayasası'nın kişiye, 1982 Anayasası'nın devlete öncelik tanıdığına dair görüşler tartışılan temel konulardan biridir.[65]

1961 Anayasası'ndaki tüm düzenlemeler yeniden yapılmıştır. 1982 Anayasası siyaset yasağının kapsamını genişlettiği için, artık siyaset elitlere bırakılmıştır. Bu yasağa göre:

"*-Siyasi partiler kadın kolu, gençlik kolu kuramazlar.*
-Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yüksek öğretim elemanları, YÖK üyeleri, memurlar, öğrenciler ve askerler siyasi partilere giremezler."[66]

2.2.Medya, Siyaset ve Sermaye

Darbe sonrasında yaşanan depolitizasyon süreci medyanın dördüncü güç olduğu iddiasını zayıflatmış, sermayenin medya alanına girmesiyle ekonominin belirleyiciliği ivme kazanmıştır.

---

[63] Süleyman ŞENSOY, "Yeni Bir Anayasa Nasıl Yazılmalı?" 12 Haziran 2009, http://www.siyasaliletisim.org/suleyman sensoy-kose-yazileri/559-yeni-bir-anayasa-nasl-yazlmal.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.
[64] A. Ülkü AZRAK, "Hazırlanmakta Olan Anayasa Tasarısına İlişkin Bazı Düşünceler" httpwww.mulkiyedergi.orgindex.phpoption=com_rokdownloads&view=file&Itemid=2&id=1130hazrlanmakta-olan-anayasa-tasarsna-ilikin-baz-dueuenceler-a Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.
[65] Emine YAVAŞGEL, **Siyasal İletişim Kavramlar ve Ardındakiler,** Babil Yayıncılık, Ankara, 2004, s.258.
[66] M. A. BİRAND, H. BİLA, R. AKAR, a.g.e., s.215.

2.2.1.Medya ve Siyaset

Siyasetin temelinde farklılıklardan doğan çatışma vardır. Çatışmanın konusu değerlerin paylaşılması, hedefi ise iktidarın ele geçirilmesidir. Bu düşüncenin karşısında olanlara göre siyasetin amacı, toplumsal bütünlüğü sağlamak, genel yararı gerçekleştirmektir.[67] Siyaset savaş olarak kabul edildiğinde, bu savaşın araçları da kitle iletişim araçları olmaktadır.[68]

Demokrasi ve kamu hizmeti medyası siyasal gücün kullanımına sınırlar getiren araçlar ve erken uyarı sistemleri olarak nitelendirilmektedirler. Gücü kullananları denetlemekte ve sağduyulu davranmaktadırlar.[69]

Basının dördüncü güç olarak adlandırılması kamuoyu oluşumuna etki ederek, gücün sınırsız kullanımını engellemek ve demokrasinin işlemesine katkı sağlamaktır. Basının bu görevi zaman zaman siyasetçilerle ve iktidarla karşı karşıya gelmesine neden olmuş, basın özgürlüğü kavramı tartışılmıştır. Basın özgürlüğü demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. Kamuoyunun sözcülüğünü yapan basına getirilen sınırlama ve yasaklamalar, halkın bilgilendirilmesinin engellenmesinin ötesinde, yönetimlere otoriter bir nitelik yüklemektedir.

Devletin basın özgürlüğünü korumasıyla ilgili Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Basın Meslek İlkeleri'nden birisi şudur: *"Devlet otoriteleri bilgilendirme hakkının kendine ait olduğunu düşünmelidir. Bu otoriteyi temin edenler, medya içinde, çoğulculuğu, serbest ifade özgürlüğünü, bilgilendirme hakkını sağlar ve sansürü ortadan kaldıran düzenlemeleri yapar".*[70]

Graham Murdock da medyanın tümüyle demokratik işleyebilmesi için dört önkoşul belirlemiştir:

1-Medya bireylere siyasal ve bireysel tercihlerini bağımsız olarak yapabilmeleri için gerekli bilgileri vermelidir.

---

[67] Münci KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 13.Baskı, Ankara, 2001, s. 17-18.
[68] N. YILDIZ, a.g.e., s.82.
[69] J. KEANE, a.g.e., s.167.
[70] Vedat DEMİR, **Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2007, s.28-29.

2-Medya güncel olaylarla ve dünyada olan olaylarla ilgilenmeli, bilgiler sunarak bakış açıları oluşturmalıdır.

3-Çoğulculuğu sağlamalıdır. Farklı fikirler yorumlar medyada yer almalıdır.

4-Çoğulculuk cesaretlendirilmelidir.[71]

Bu koşulların yerine getirilmesi hem medyanın hem de siyasetin sorumluluğundadır. Siyasetin ve sermayenin söz sahibi olduğu bir medyanın demokratik işleyebilmesi, toplumdaki pek çok yapının dönüşmesini gerektirmektedir. Basın kamuoyu oluşturamadığı gibi, basın özgürlüğü için siyaset üzerinde de bir yaptırım söz konusu olamamaktadır.

Otoriter sistemlerde medya yasal düzenlemelerle siyasi gücün egemenliği altına alınabilmektedir. Bu sistemlerde basın özgürlüğünden söz edilememektedir. Yönetenler basın üzerinde denetim kurarak, basın da siyasetin güdümünde hareket ederek varlığını sürdürmektedir.[72] İktidar basını kendi güdümünde kullanmak, karşısında pasif hale getirmek için, basın ise iktidara karşı özgürlüğünü korumak için çaba harcamaktadır.[73]

İktidar ve basın arasında süregiden bu mücadele ilişkisi sermayenin varlığını hissettirmesiyle şekil değiştirmiş ve şiddetini azaltmıştır. Ortak çıkarlar söz konusu olduğunda kurumların asli görevlerini göz ardı etmeleri -görünüşte yapıyormuş görünmeleri- hem etik açıdan hem de kamuoyu açısından tartışmalıdır.

---

[71] Knut LUNDBY ve Helge RONNİNG, "Medya-Kültür-İletişim:Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanışı", Çev:Nilgün Gürkan, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der:Süleyman İrvan, Alp Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2002, s.23.
[72] Metin IŞIK, "Türkiye'deki İletişim Sisteminin Medya Siyaset İlişkilerine Yansımaları", **Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine**, Ed:Zülfikar Damlapınar,Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.77.
[73] V. DEMİR, a.g.e., s.24.

Siyasi iktidarlar havuç ve sopa politikalarıyla basını denetimleri altında tutmaktadırlar. Sopa politikalarında yasalarla kısıtlama, sansür ve şiddet varken, havuç politikalarında ekonomik destek, teşvik ve krediler söz konusudur.[74]

Fransa'da I. Napolyon *"dizginleri basına bırakırsam, iktidarda üç aydan fazla kalamam"* demiştir.[75] Psikolojik savaş uzmanı Michael K. Deaver da kamuoyuyla ilgili olarak şunları ifade etmiştir: *"Askeri strateji bundan böyle televizyon güvencesine göre düşünülmelidir, [çünkü] kamuoyu sizinleyse, hiçbir şey size karşı direnemez; kamuoyu sizinle değilse, hiç gücünüz yok demektir."* [76]

Basının dördüncü güç olması, artık kamuoyunun sözcüsü olmasıyla değil, siyasal iletişimin siyaseti, liderleri bir ürün gibi pazarlamasındaki başarısıyla ilişkili olmaktadır.

Basının dördüncü güç olması için, ilk üç gücün olması ve hiyerarşilerinin de geçerli olması gerekmektedir. Günümüzde bu hiyerarşi değişmiş, birinci güç ekonomi, ikinci güç medya, üçüncü güç siyasi iktidar olmuştur.[77]

Bazı yayın organları siyasi partilerin propagandasını yapmaktadırlar. Kamuoyunu bilgilendirme sorumluluğunu yerine getirmemektedirler. Tek taraflı bilgilerle de kitleler yönlendirilerek kararlarına etki edilmektedir.[78]

Siyasetin medyatikleşmesi, günümüzde siyasetin bir gösteri olmasından kaynaklanmaktadır.[79] Thomas Meyer'a göre medya siyaseti sömürgeleştirmektedir. Medya kamuoyunu şekillendirip seçmenlerin karar almalarında etkili olmaktadır.[80]

---

[74]Bülent Tellan, Yıldız Yazıcıoğlu, Volkan Yanardağ, "Türkiye'de Hükümet ve Medya İlişkileri Açısından Teşvik Politikası ve Uygulamaları", 1.Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirisi, İletişim Dergisi Yayınları:2, Ankara, 2000, s.120'den Aktaran:Abdullah ÖZKAN, Siyasal İletişim Stratejileri, s.56.

[75] Jean-Noel JEANNENEY, **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Çev:Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1998, s.85.

[76] Ignacio RAMONET, "Devlet Yalanları", Çev: Olcay Kunal, Eylül 2003, http://www.kozmopolit.com/Druck/eylul03/iramonettr.html Erişim Tarihi:12 Temmuz 2012.

[77] Ignacio RAMONET, **Medyanın Zorbalığı**, Çev:Aykut Derman, Om Yayınevi, İstanbul, 2000, s.46.

[78] A. ÖZKAN, Siyasal İletişim Stratejileri, s.63-64.

[79] O. TOKGÖZ, Siyasal…, s.329.

[80] O. TOKGÖZ, Siyasal…, s.298.

Chomsky medya için *'liberal demokrasi içinde imtiyazlı kesimleri halkın kavrayışı ve katılımı tehdidinden koruyan uyanık bekçiler'* ifadesini kullanmıştır.[81] Medya ise kendini seçkinlerin sözcüsü değil, toplumsal iktidarın kalıcı bir öğesi olarak konumlandırmaktadır.[82]

Ülkemizde 'besleme basın', 'yandaş medya' kavramlarının ortaya çıkması, yayın organlarının, propaganda tekniklerini iktidarlar için etkili bir şekilde kullanmalarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de hem devlet hem basın anti-ideolojide uzlaşmış gibidir. Siyasi partilerde olduğu gibi basın da merkezde toplanmıştır.[83] Türk Basını siyasi partilere ve liderlere daha tepkili davranırken, ihtilal ve muhtıralar söz konusu olduğunda daha uysal olmuştur.[84] Basın darbeler öncesinde kışkırtıcı olurken sonrasında itaatkar davranarak, demokrasi dışı uygulamaları desteklemiştir.[85] Basının iktidarlarla ilişkisi "*12 Eylül sonrasında siyasetin bir türlü kişilik kazanamaması*"na bağlıdır. İktidarlar medyayı kendilerine zararsız duruma getirememektedirler.[86]

1980 yılının ikinci yarısı ise basın için Özal'la mücadele yılları olmuştur. 1990'lı yıllar ilk özel televizyon kanalının yayına girmesiyle basında dengeler değişmiştir. Gazete gruplarının televizyon kanallarına ortak olması görünüşte denge sağlamış olsa da bu durum ülke açısından bozulmuştur.[87]

Her ne kadar yandaş medya tartışmaları sürse de bu yandaşlıklar merkezdekiler arasında yaşanmaktadır. Kastedilen sağ ve sol değil, merkezin sağı ve solu olmaktadır. Bu merkezileşme yerel ve alternatif medyaların gelişmesini ve söz sahibi olmalarını engellemektedir. Halk aynı sesin farklı tonlarını duymakta, farklı sesleri yine duyamamaktadır. Alternatif medyaya sesini duyurma imkanı verilmemektedir.

---

[81] V. DEMİR, a.g.e., s.19.
[82] T. VAN DIJK, "Söylemin Yapıları …", s.350.
[83] Alev ALATLI, "İdeolojisizlik İdeolojisi ve Basın", **Karizma Dergisi**, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak/Şubat/Mart/2001, s.55.
[84] Metin IŞIK, "Medya ve Siyaset", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, Yıl:2 Sayı:11, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Eylül-Ekim 1996, s.756.
[85] V. DEMİR, a.g.e., s.223.
[86] Melih AŞIK, "Basın Muhalefet Partisi mi?", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, Yıl:2 Sayı:11, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Eylül-Ekim 1996, s.766.
[87] M. IŞIK, "Medya ve Siyaset", s.758.

Türkiye'de medya siyaset ilişkisi, yeni teknolojiler, sermayenin devreye girmesi, tekelleşme olgusu gibi unsurlarla dönüşüm yaşamıştır.

2.2.2.Medya ve Sermaye

Önceden haberin değeri gerçeği yansıtmasıyla ölçüldüğünden, haber siyasal mücadelede kullanılan bir silah olarak algılanmıştır. Yeni teknolojiler, haberin, satış ve dağıtımından kar edilebilecek bir meta olduğunun keşfedilmesini sağlamıştır. Haber değeri, sağladığı kara ve geniş kitleleri ilgilendirmesine bağlanmıştır. Bu da sermayenin medya alanına kaymasına neden olmuştur.[88]

Medyanın ticaretle uğraşanların yatırım yapmak istedikleri bir alan olması, getirdiği karın da ötesinde, sahiplerinin diğer yatırımlarının reklamını yaparak karı katlamasıyla ilgilidir.

1979 yılında Aydın Doğan'ın Milliyet gazetesini ve 1988 yılında Asil Nadir'in bazı basın kuruluşlarını satın almasıyla sermaye medya alanına girmiş, aile tipi basın işletmesi yerini sermayesi dışarıdan sağlanan basın kuruluşlarına bırakmıştır. Bu değişimler 12 Eylül darbesi ve Turgut Özal politikalarının ürünüdür.[89]

Sermaye ekonomik ve toplumsal egemenliği kuran bir unsur olduğundan hem mülkiyet hem kontrol konusudur.[90] Karma ekonomide, özgürlükler ve denetimler karmaşasında, ekonomi, baskı grupları tarafından yönetilmektedir. Baskı grupları, hükümetlerin kendilerine çıkar sağlayacak yasalar çıkarmaları için de basını kullanmaktadırlar. Televizyon kanalı ya da gazete sahibi olmaktadırlar. Hükümet ya da kamuoyuna değil, birbirlerine verdikleri tavizlerle ayakta kalan baskı gruplarının tavizlerinin, entelektüel alanda da olması gerekmektedir. Laik basının Kur'an

---

[88] Ryszard KAPUCINSKİ, "Medya Gerçeği Yansıtıyor mu?", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Kasım 1999, s.60.
[89]Murat ÖZGEN, "1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu", **2.Uluslararası İletişim Sempozyumu**, İstanbul, 17-19 Mart 2004, s.471.
[90] Gülseren ADAKLI, **Türkiye'de Medya Endüstrisi**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006, s.65.

armağanları, holding gazetelerinin sol görüşlü köşe yazarları ideolojisizlik ideolojisinin göstergesidir.[91]

Sermayenin kontrol konusu olması, toplumda maddi üretim araçlarına sahip olanların söz sahibi olmaları ve medya gibi alanlarda da etkin olarak zihinler üzerinde de yönlendirici olmalarıdır.

İnsanlar kendi düşünce tarzlarına uygun gazeteleri almaktadır. Her gazetenin arkasındaki mali destek çevrelerinin incelenmesi, gazetenin kamuoyunu etkilemekte taşıdığı amacı aydınlatmakta yol gösterici olmaktadır. Bir gazetenin kimin kontrolü altında olduğunu anlayabilmek için de sermayenin nereden geldiğini bilmek gerekmektedir.[92]

Max Weber, sermaye yoğunlaşmasının, basının politik işlevini yitirmesine neden olduğunu ve gazetecilerin siyasette eskisi kadar etkin olmadıklarını belirtip, politik kayıtsızlığın yükseldiğini ifade etmiştir.[93]

Siyasi iktidarın alacağı kararlar, basın kuruluşu sahibi grupların ticari işlerinde kar sağlamalarını etkilemektedir. Kararlar üzerinde etkili olmak da, basın kuruluşunun güçlü olmasına bağlıdır.[94] Basın sektöründeki patronların siyasilere mahkum olmasının nedeni ticari yatırımlarının olmasıdır. "Sen benim aleyhimde yazı yazma ben de sana hak etmediğin kredileri vereyim." [95]

Kişisel çıkarlar söz konusu olduğunda politik kayıtsızlığın yükselmesi, medya sermaye etkileşiminin dışında meslek etiğiyle de ilgilidir.

Mustafa Sönmez Filler ve Çimenler kitabında medyada yaşananlarla ilgili olarak şunları yazmıştır: *"satıhta medya savaşı gibi görünenler, aslında Türkiye burjuvazisinin, yani toplumumuzun fillerinin çatışan çıkarları, çatışan programlarıyla ilgili. Medyada yansıyan filler çatışmasının altında, her büyük krizde*

---

[91] A. ALATLI, a.g.e., s.56.
[92] M. DUVARGER, a.g.e., s.100-102.
[93] E. KÖKER, a.g.e., s.142.
[94] Orhan ERİNÇ, "Medya ve Politika", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, Yıl:2 Sayı:11, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Eylül-Ekim 1996, s.759.
[95] Kadir ÇELİK, "Siyaset-Medya İlişkileri", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, Yıl:2 Sayı:11, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Eylül-Ekim 1996, s.774.

görülen ve Karl Marx'ın "kapitalistlerin kapitalistler tarafından mülksüzleştirilmesi" diye nitelendirdiği sermaye içi egemenlik savaşı var. Krize dayanamayıp egemenlik kaybına uğrayanların direncine karşı, düşenleri temizleyip pazara daha çok hakim olmak isteyenler kavgasıdır filler kavgası."[96]

Gazeteci Nuri Çolakoğlu sahiplik ve gazetecilik ayrımına dair görüşlerini şöyle ifade etmektedir*: "Yönetimin ayrı bir iş olduğu yolundaki fikir Türkiye'de oluşmamış vaziyette, geç oluşuyor. Bu ortamda tabii aynı şey, gazeteciliğe de yansıyor. Gazeteler de ilk başladığında; başyazıyı yazan, gazetenin genel çizgisini çizen adam, aynı zamanda o gazetenin sahibi, yöneticisi vs. olarak çalışıyor. Oysa Batıda çok standart bir editor/Publisher ayrımı var. Editör; gazetenin içeriğiyle, fotoğrafıyla, makalesiyle, sayfa düzeniyle, sunumuyla ilgilenen adam. Publisher ise parayı koyan; satışı, alımı, basımı, prodüksiyonu düzenleyen adam. Şimdi böyle bir ikili ayrım var Batıda, medyada, yani gazetecilikte."*[97]

Bu ayrım Türkiye açısından değerlendirildiğinde, geçmişte de şimdi de yoktur. Önceden gazetecilik yapanlar aynı zamanda sahipliğini de yapıyorlardı, şimdi ise diğer ticari alanlardan gelen sahipler müdahaleleriyle gazetecilik yapıyorlar. Önceki işleyiş basına özgürlük ve kamuoyu sözcülüğü gibi işlevler yüklediğinden daha tercih edilebilir bir durum olmaktadır.

2.2.2.1.Doğan-Erdoğan Savaşı

Doğan Grubu medyadaki yatırımlarını diğer sektörlerdeki yatırımları için kazanım olarak görmektedir. Medya enformasyon sağlayarak diğer sektörlerin açılım sağlamasında etkili olmakta, güç ve para sağlamaktadır.[98]

Doğan Grubu ve Başbakan Tayyip Erdoğan arasındaki gerilim 2008 yılında yaşanmıştır. Doğan Grubu medyada bir çok yayın organına sahip olduğundan gerilim uzun sürmüştür.

Deniz Feneri davasının Doğan Grubu'na ait yayın organlarında verilmesiyle Başbakan Erdoğan bu grubun gazetelerinin satın alınmamasını söylemiştir. Şubat 2009'da Doğan Grubu'na benzeri görülmemiş vergi cezası verilmiştir.[99]

---

[96]Mehmet SÖNMEZ, **Filler ve Çimenler, Medya ve Finans Sektöründe Doğan/Anti-Doğan Savaşı,** İletişim Yayınları , istanbul, 2003, s.264.
[97] G. ADAKLI, a.g.e., s.337-338.
[98] G. ADAKLI, a.g.e., s.266.

Doğan Grubu'nun zayıf koalisyon hükümetleri ve alternatifsiz medya dönemindeki durumu, AKP iktidardayken yaşanmayınca, grup iktidarı devirme ve yeni kurulacak iktidardan bunun karşılığını almayı hedeflemiştir.[100]

Erdoğan 6 Eylül 2008 tarihinde Güngören ilçe kongresinde yaptığı konuşmada Doğan Grubu için şunları söylemiştir: " *AK Parti, alışılmış siyasi partilerden, bundan önceki siyasi partilerden biri değil. Şunu da bil; Tayyip Erdoğan da bu alışılmış başbakanlardan biri değil. Onlar Aydın Doğan ile pazarlığa oturmuş olabilirler ama Tayyip Erdoğan'ı pazarlığa oturtamadığın için bu çılgınlıkları yapıyorsun ve şu ana kadar olan bütün kampanyaların arkasında olan gerçek bu. Açık söylüyorum, şimdi Hilton Oteli'nde istediği plan tadilatlarını bana ve belediye başkanıma yaptıramadığı için bu adımları atmaktadır"* Aydın Doğan'ın buna karşılık Kanal D ana haber bülteninde Mehmet Ali Birand'a yaptığı açıklama şöyledir: *"Ben sadece bir ruhsat istiyorum. Bu ruhsatta yatırım yapıp direkt 2000-2500 kişiye iş vereceğim. Endirekt yolla 15 bin kişiye iş vereceğim ve 3 yılda da bu işi bitireceğim, rafineri kuracağım dedim. Nerede kuracaksın dedi. Ceyhan'da dedim. Hayır dedi. Orayı bizim Çalık Grubu istiyor ona söz verdik dedi."*[101]

Önce Deniz Feneri davasıyla sonra da yatırım alanlarında yaşanan anlaşmazlıkla ilintilendirilen bu gerilim, yayın organlarındaki haberlerin verilişine etki etmiştir. Daha önceki süreçte de Doğan Grubu'nda çalışan bazı köşe yazarlarının işten çıkarılması kamuoyunda tepki çekmiştir.

2.2.2.2.Sabah Gazetesi ve Çalık Grubu

2007 seçimlerinden sonra Sabah gazetesi Bankacılık Denetleme Kurulu'na geçirilerek ihaleye çıkarılmıştır. İhaleye tek şirket girmiş, Sabah Grubu, Katar Şeyhi'nin dahil olduğu ve Başbakanın damadının genel müdürü olduğu Çalık Grubuna verilmiştir. Devir işlemi için gerekli para iki kamu bankasından alınmıştır.[102]

İhaleye tek şirketin girmesi ve gerekli parayı kamu bankalarının vermesi toplumda tepki çekmiştir.

---

[99] Alev COŞKUN, **Türkiye'nin İkinci 12 Eylül'ü Anayasayla Sivil Darbe,** Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s.70-71.
[100] Alper GÖRMÜŞ, "Medya-İktidar: Ne Olmuştu, Ne Olmakta", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Ekim 2008, s.51.
[101] Yetvart DANZİKYAN, "Doğan-Erdoğan Kavgası:Sermaye ve İktidar Bölüşümünde Son İtişmeler…" **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Ekim 2008, s.55.
[102] A. COŞKUN, a.g.e., s.69-70.

Çalık Grubu 2003 sonrasında Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesini de ihalesiz almıştır. Bu da AKP iktidarı döneminde Kamu İhale Yasası'nın değiştirilmesi sayesinde olmuştur.[103]

Gazete Çalık Grubu tarafından yönetilmeye başladıktan sonra 'yandaş medya' tartışmaları başlamış, Sabah gazetesi haberlerinde iktidar partisi yanlısı bir tutum izlemiştir.

2.2.3.Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Medya

Althusser'e göre devletin ideolojik aygıtları üzerinde hegemonya kurulmadan devlet iktidarı kalıcı hale getirilemez. Althusser devlet iktidarı ve devlet aygıtı arasında ayrım yapar. Althusser devlet kuramını geliştirmek için devletin baskı aygıtları ve devletin ideolojik aygıtları ayrımını yapmıştır. Devletin baskı aygıtları hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler ve hapishanelerdir. Devletin ideolojik aygıtları ise din, eğitim, aile ve medyadır. Hukuk, devletin hem baskı aygıtı hem de ideolojik aygıtıdır.[104] Baskı aygıtları zor kullanarak, ideolojik aygıtlar ise ideoloji kullanarak işlerler. Fakat tamamen baskıya dayanan ve tamamen ideolojiye dayanan aygıt yoktur. Baskı aygıtları zor kullanırken ikincil olarak ideolojiyi kullanarak işlerler. İdeolojik aygıtlar da ikincil olarak baskıyı kullanırlar.[105]

Althusser, medyayı devletin ideolojik aygıtı sınıfına dahil etmiş ve ideolojiyle ilgili üç önerme kabul etmiştir.Bu önermeler ideolojinin gerçek varoluş koşullarıyla kurulan imgesel bir ilişki olduğu, ideolojinin maddi bir pratik olduğu ve bireylere özne olarak seslendiğidir.

Althusser'e göre ideoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları imgesel bir ilişkiyi gösterir. İdeolojide tasarımlanan da, bireylerin varoluşunu yöneten gerçek

[103] Yetvart DANZİKYAN, "AKP:Çevre de Biziz, Merkez de; Gaddar da Biziz, Mağdur da…", **Birikim Dergisi,** Birikim Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008, s.21.
[104] Louis ALTHUSSER, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev:Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2008, s.168-169.
[105] L. ALTHUSSER, a.g.e., s.170-172

ilişkiler sistemi değil, bu bireylerin boyun eğerek yaşadıkları gerçek ilişkilerle kurdukları imgesel ilişkidir.[106]

Haber metinlerinde de bu imgesel ilişkiler tekrar kurularak meşrulaştırılmaktadır.

Medyanın görevi, kitle iletişim araçlarını ellerinde bulunduranların çıkarlarını yanlış bilinç üretimiyle meşru hale getirmektir. Bunu da sınıf düşmanlıklarını gizleyerek ve çarpıtarak yapmaktadır. *"Medya içeriği kapitalist sistemin kültürel bir metasıdır."*[107]

Althusser'de ideoloji, bir aygıtta ve bu aygıtın pratiklerinde var olduğu için, maddi bir varoluşa sahiptir. Örneğin Tanrı'ya inanıyorsa kiliseye gider, adalete inanıyorsa hukuk kurallarına boyun eğer.[108]

İdeolojiler de söylemlerde maddi bir varoluşa sahip olmaktadır. Bireyin kendi ideolojisine uygun yayın politikasına sahip gazeteyi satın alması da ideolojinin maddi varoluşudur.

Althusser'e göre ideoloji bireylere özne diye seslenir. Bir kişinin seslenmesi ve seslenilen kişinin sese doğru dönmesiyle, seslenilen birey özne olup çıkar. Kendisine seslenildiğini ve tam da kendisinin hedef alındığını anlar.[109]

Özne dil ve söylem içinde oluşurken, ideoloji de bu sürece eşlik etmektedir. Medya da öznenin oluşumunda, medya metinlerini ideolojik söylemler olarak ele aldığı için etkilidir.[110]

İdeoloji bireylere özne olarak seslenerek onların toplumsal konumlarını belirlemektedir. Bu belirleme de masum değildir. Konumları onlara ne yapmaları ne yapmamaları gerektiğini bildirmektedir. Liderler de söylemlerinde bireylere özne olarak seslenmektedir.

---

[106] L. ALTHUSSER, a.g.e., s.89-92.
[107] Pamela SHOEMAKER ve Stephen D. REESE, "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi" , **Medya, Kültür, Siyaset**, Der:Süleyman İrvan, Alp Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2002, s.141.
[108] L. ALTHUSSER, a.g.e., s.191-193.
[109] L. ALTHUSSER, a.g.e., s.103.
[110] Ayşe İNAL, **Haberi Okumak**, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996, s.61.

İdeoloji ve pratikleri devlet, medya, eğitim, kilise dışında aile gibi gayri resmi kurumlarla da kazanılmaktadır.[111]

Devlet hegemonya kurarak, medya üstü örtülü mesajlar göndererek, eğitim resmi ideolojiye uygun bir müfredatla ideolojiyi kurmaktadır. Zora dayanmayan ideolojik aygıtlar daha kolay yerleşik hale gelmektedir. İkna ve belirsiz propaganda insanları farkında olmadan esir almaktadır.

Ticareti esas almış bulunan toplumlarda televizyonun, radyonun ve sinemanın hedefi, sosyal ve ekonomik meselelerle bireyin dikkatini çekmek değil, bireyin dikkatini bu olaylar üzerinden çekmektir. Medyanın ve düzenin düzenbazlarının ulaşmak istedikleri sonuç da, bireysel pasiflik yani eyleme geçmeyi engelleyen bir tembellik halidir. Bunun sebebi de pasifliğin, statükonun devamlı var olmasını garanti etmesidir. Pasiflik, kendi kendisini beslemekte ve katılımcılığı engelleyen koşulların yıkılmasını sağlayacak toplumsal hareketlerin oluşmasına imkan vermemektedir. Bireysel pasifliği teşvik eden en etkili araç televizyondur. Yapılan istatistiklerin sonuçlarına göre, Amerikalılar saatlerinin çoğunu parmaklarını bile oynatmadan televizyon karşısında geçirmektedirler. İnsanlar sadece fiziksel açıdan pasifize edilmemekte, zihinsel açıdan da yönlendirilmektedirler.[112]

2.2.3.1.Haber Söylemi

Haberler de kurgusal metinler oldukları için bir söyleme sahiptir ve bu söylemle olaylar/gerçekler kurulup, canlandırılarak insanlara aktarılırken; aynı zamanda egemen söylemler doğallaşmakta ve egemen ideoloji yeniden kurulmaktadır.[113]

Medya metinleri ve haberlerin siyasette toplumsal rızanın kazanılmasındaki etkisi, medya metinleri ve haberlerin söylem olarak ele alınmaları sonucunu doğurmuştur. Bu söylem de siyasi ve sembolik seçkinlerin söylemidir.[114]

---

[111] T. VAN DIJK, "Söylemin Yapıları …", s.323.
[112]Herbert SCHILLER, **Zihin Yönlendirenler**, Çev:Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2005, s.47-49.
[113] Oya TOKGÖZ, **Temel Gazetecilik**, İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2003, s.185.
[114] A. İNAL, Haberi Okumak, s.93.

Dünyada meydana gelen olaylar hakkındaki bilgi ve kanaat edinimi haber söylemine dayanmaktadır. Bu söylem birçok kişi tarafından aynı anda paylaşılmaktadır. Haber söylemi bu yüzden güce sahiptir ve haber raporlarının şemalarının, başlıklarının ve üslubunun incelenmesinin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel iktidarın uygulanmasını ve bu uygulamayı destekleyen ideolojileri anlamak açısından önemi vardır.[115]

Pek çok kişi tarafından aynı anda paylaşılan haber söylemi çoğunluktan çok egemen olanın söylemi olmaktadır. Dirençlerin ve farklılıkların dışsallaştırıldığı durumda haber söylemi bilgilendirme işlevini değil, egemen söylemi meşrulaştırma işlevini yerine getirmektedir.

Haber metinlerinin üretiminde haber söylemiyle ilgili dört boyut ele alınmaktadır:

1-Haber söylemi, gazeteciliğin günlük pratikleri içinde oluşur.

2-Haberin söylemi gazetecilerin profesyonel ideolojileri içinde oluşur.

3-Haberin söylemi haber metinlerinin üretildiği somut tarihsel koşullar ve üretim anı ile belirlenir.

4-Haberin söylemi medyanın ekonomi politikası içinde yapılanır.[116]

"Üretim pratiklerinin ve metinlerin gazeteciliğin profesyonellik söylemi içinde biçimlendiği ve yapılandığı bir anlatı olarak haber, egemen söylemler içinde kapanma özelliğini en fazla taşıyan türdür"[117] *"Kapanmayan, sonlanmayan metinler farklılıkların temsiline daha uygun anlatılardır."*[118]

Haberlerin kapanma özelliğine sahip olmaları yoruma ve sorgulamaya olanak vermemeleridir. Haber verilen çerçevenin dışında okunamamaktadır. Farklı temsiller bir tehdit unsuru olarak algılandığından, açık metinlere yer verilmemektedir.

---

115 T. VAN DIJK, "Söylemin Yapıları…", s.353.
116 A. İNAL, Haberi Okumak, s.95-96.
117 Ayşe İNAL, "Televizyon, Tür ve Temsil", **Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999, s.269,
118 A. İNAL, "Televizyon…", s.272.

Medya çeşitliliği yansıtmamaktadır. Azınlıkta kalmış fikirleri gündeme getirmemektedir. Özel çıkarı kamusal çıkar olarak, kar amacı güden bir grup azınlığın çıkarını da çoğunluğun çıkarı olarak göstermekte ve çoğunluğu temsil ettiğini iddia etmektedir. [119]

Haber söyleminde 'azınlıkta kaldığı iddia edilen fikirler' temsil olanağı bulamadıkları için 'azınlığın' fikirleri olarak nitelendirilmektedir. Nicel olarak azınlığın çıkarı, çoğunluğun çıkarıymış gibi, çoğunluğun fikri de küçük bir azınlığın çıkarlarına ters düştüğü için azınlığın fikriymiş gibi gösterilmektedir. Medya azınlığı da çoğunluğu da kendisi tanımlamakta, tanımları da kapatmakta, yoruma açık kapı bırakmamaktadır.

Medya kültürel normları aktarırken, bir taraftan düzene uyulmasını öğütlemekte bir taraftan da uyulmadığında karşılaşılabilecekleri göstermektedir. Bu da sosyal kontrol sürecidir. Bu süreçte var olan tanımlar etrafında bir kapanma olmaktadır. Her olayda var olan tanım da pekişmektedir.[120]

Hall bu kapanmayı şöyle ifade etmiştir:"*Gazeteciler yalnızca belli olayları tanımlamakla kalmaz aynı zamanda bu olayları belli bir bağlama yerleştirirler. Bundan sonra bu adlandırma ne zaman kullanılsa, bu bağlam, onunla birlikte kurulan anlamlar ve yan anlamlarla birlikte harekete geçer"*[121]

2.2.3.2.Haber Değeri Kavramında Yaşanan Dönüşüm

12 Eylül darbesiyle anayasal sınırlılıkların getirilmesi, basın özgürlüğünün kısıtlanmasına yol açmıştır. Magazin haberlerine ağırlık verilmiştir. Sermaye medya alanına girmiş, medya dışından kişiler gazete ve dergi sahibi olmuştur.[122]

1980 sonrasında medya neoliberal pazar ekonomisine uyum göstererek, satış rakamlarına odaklanan bir ticari kuruluşa dönüşmüş, toplumsal sorumluluklarını göz

---

[119] A. İNAL, "Medya…", s.30-31.
[120]Ayşe İNAL, "Yazılı Basın Haberlerinde Yapısal yanlılık Sorunu", **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı:67, İstanbul, 1995, s.127.
[121] Robert A. HACKETT, "Bir Paradigmanın Önemini Yitirişi: Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik", Çev:Ayşe İnal, **Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1997-1998, s.41.
[122] V. DEMİR, a.g.e., s.184-185.

ardı etmiştir. Toplumsal hafıza yeniden düzenlenirken, basın da apolitik bir konuma getirilmiştir.[123]

Depolitizasyon süreci medya üzerindeki etkisini, haber içeriğinin değişmesinde, magazin içerikli yayınların yapılmasında göstermiştir. Siyasi alandaki sınırlamalar ve sermayenin medya alanına girmesi haber değeri kavramını dönüştürmüştür. Haberin değeri doğrulukla değerlendirilmemeye başlanmıştır. Medyanın kamuoyunun oluşmasına, demokrasinin işlemesine katkısı, medyanın görevi gibi görülmemeye başlanmıştır. Haberler siyaset alanındaki mücadelelerin değil, ekonomik alandaki mücadelelerin arenası olmuştur. Yaşanan dönüşüm zamanla kanıksanmış, haber söylemi sabit hale gelmiştir. Değişimlerin suçu çoğunlukla depolitizasyon sürecine yüklense de, sermaye depolitizasyonu da aşarak dönüşümü tamamlamıştır. Depolitizasyon süreci ve sermayenin medya alanına girmesi dile getirilirken meslek etiği üzerinde çok da durulmamıştır. Haberin değerini belirleyenlerin bir ölçüde çalışanlar olduğu göz ardı edilmiştir.

Haberdeki uzmanlaşma haberin üreticisinden bağımsız hale gelmesine neden olmuştur. Muhabirin hazırladığı haber editoryal süreçten geçtikten sonra öznesine yabancılaşmıştır.[124]

Yabancılaşma yayın politikasını belirleyenlerin haber değerini de belirlemelerinden kaynaklanmaktadır.

Türk Basını'nda gazetecilerin haber seçimini üç faktör etkilemektedir. Bunlar haber değerleri, kaynaklarla kurulan ilişkiler ve gazetelerin yayın politikalarıdır. [125] Haber sunma ideolojisi haber bülteninin tarzı ve içeriği dışında haberin toplanması, kaynakların belirlenmesi, habere konu olan kişilerle görüşülmesi süreçlerinde de etkindir.[126]

---

[123] M. ÖZGEN, a.g.e., s.468-469.
[124] G. ADAKLI, a.g.e., s.304-305.
[125] A. İNAL, "Yazılı…", s.123.
[126] T. VAN DIJK, "Söylem ve ideoloji…", s.47.

Enformasyon üreten kitle iletişim araçlarını ellerinde bulunduranlar ekonomik güç kazandıklarında hem üretim araçlarını ele geçirmekte hem de enformasyonun anlamını değiştirerek bir anlam kaybının ortaya çıkmasına neden olmaktadırlar.[127]

Denis Mcquail de nesnellik konusunda, nesnelliğin mümkün olmadığını, ölçülemeyeceğini; ayrıca nesnelliğin arzulanır, olumlu bir norm olarak gösterilmediğini söylemiştir.[128]

Haberler yayın politikasına uygun olarak sunulurken, ölçüt hedef kitlenin istekleri olmaktadır. Hedef kitle de kendi dünya görüşüne uygun olmayan bir haberi okuyucusu ya da izleyicisi olduğu yayın kuruluşunda görmek istememektedir. Nesnellik bu yüzden olumlu bir norm değildir.

---

[127] Umberto Eco, "Göstergebilimsel Bir Gerilla Savaşına Doğru", Enformasyon Devrimi Efsanesi, Çev. ve Der:Yusuf Kaplan, Rey Yayınları, Kayseri, 1991, s.94'den Aktaran: V. DEMİR, a.g.e., s.7.

[128] Bedriye POYRAZ, **Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2002, s.20.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.12 EYLÜL 2010 TARİHİNDE YAPILAN REFERANDUM SÜRECİNDE SİYASİ PARTİ LİDERLERİNİN SÖYLEMLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

3.1.12 EYLÜL 2010 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ REFERANDUMU

1982 Anayasası'nın bazı maddelerini değiştirmek için 12 Eylül 2010 tarihinde referanduma gidilmesi kararı alınmıştır. Anayasa değişikliği konusunda uzlaşma sağlanamaması üzerine, referandum sürecinde anayasa değişikliği maddeleri, siyasi parti liderlerinin söylemlerinin gölgesinde kalmıştır.

3.1.1.Anayasa Değişikliği

Anayasa toplumsal uzlaşma belgesidir. Sınırlama ve güvence kavramları da anayasayı nitelemektedir. Bu kavramlar bir yandan siyasal iktidarı sınırlandırmayı, diğer yandan hak ve özgürlükleri güvence altına almayı ifade etmektedir. Bir anayasanın etkililiği zaman, mekan ve toplumsal koşullara bağlıdır. Aynı toplumda kuşak farkı bile belirleyici bir etki yaratmaktadır. Anayasanın kalıcılığını sağlayan ise yapım yöntemi ve içeriğidir.[1]

Anayasanın etkililiğinde kuşak farkı bile belirleyici olduğundan, 1982 Anayasasını kabul edenler ile o dönemi yaşamamış ve o dönemdeki referandumun hangi şartlarda yapıldığını bilmeyen, değişiklik yapılacak maddeler hakkında bilgisi olmayan bir kitlenin referandumda anayasa değişikliği için oy kullanması da düşündürücüdür.

Aristoteles, anayasayı bir devlet içinde yaşayanları örgütlemenin bir yolu olarak tanımlamıştır. Devlet yurttaşların bir anayasa içinde birleşmeleri demek olduğundan,

[1] İbrahim Ö. KABOĞLU, **Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s.11-13.

yurttaşların anayasası değiştiğinde devlet de değişmiş olmaktadır.[2] Anayasaları yasalara göre değil, yasaları anayasalarına göre yapmak gerekmektedir.[3]

Anayasa devletin yazılı, temel uzlaşma belgesi olduğundan böyle bir değişikliği bir seçim gibi görmek, anayasaların çokluğu fikrine inanmaktır. Oysa anayasa tüm toplumu kapsayan tek yazılı metindir. Belirli uygulamalar için anayasa metnini değiştirmek de anayasayı yasalara göre yapmaktır.

2010 Anayasa değişikliği açısından bakıldığında, 1982 Anayasası'nda yapılan hiçbir değişiklik bu kadar siyasal çatışmaya ve toplumsal olarak ayrışmaya neden olmamıştır. Bunun nedeni de siyasi hesaplaşmanın yargı gücü üzerinden yapılmasıdır. Kaboğlu 2010 Anayasa değişikliğiyle ilgili olarak şu önemli tespitlerde bulunmuştur:

"-Bir kez tek parti (AKP) tarafından kotarılan bir değişikliktir.
-Değişiklik metni, referanduma bir bütün olarak sunulmuştur.
-Yüksek Seçim Kurulu, referandum tarihini, yeni yasal düzenlemede öngörülen süre olarak 60 gün yerine yürürlükten kalkmış olan 120 günlük süreyi uygulamış olmakla, halkoyu tarihi 12 Eylüle denk gelmiş, bu da halkoylamasını, TBMM tarafından oylanmış olan ve 13 Mayıs günü Resmi Gazete'de yayımlanan metnin ötesinde bir "siyasal bağlam"a yerleştirmiştir.
-Anayasa Mahkemesinin kısmen iptal kararı da, 2010 Anayasa değişikliğine özgü olup, anayasa kampanyasını hukuki zemine çekme yerine daha çok bir seçim kampanyasına dönüştürme yönünde yeni malzemeler üretmiş bulunuyor."[4]

Siyasi hesaplaşmanın anayasa üzerinden yapılması devletin temelini sağlamlaştırmak değil, sarsmaktır. Anayasa partilerin kendi iktidar ve muhalefet konumlarını sağlamlaştıracakları bir onay süreci değildir. Anayasanın 'ideolojiler üstü' bir konumu olmalıdır.

Kaboğlu 2007 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, 2008 yılında üniversiteye başörtüsü ile girilmesine dönük değişiklikler ve 2010 yılı değişikliğinin öncekilerden farkını da şöyle ifade etmektedir:

---

[2] ARISTOTELES, **Politika**, Çev:Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, 4.Baskı, İstanbul,1993, s.70-73.
[3] ARISTOTELES, a.g.e., s.110.
[4] İ. Ö. KABOĞLU, a.g.e., s.15-16.

"1-Değişikliklere çoğunluk partisinin beklentileri damgasını vurdu: bu nedenle, değişiklik süreçlerine uzlaşmacı ve müzakereci demokrasinin gerekleri yerine, daha çok dayatmacı ve çatışmacı üslup egemen oldu,
2-Her üç değişiklik de, öncekilerin aksine Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi tutuldu,
3-Söz konusu değişiklikler, sorun çözme yerine, mevcut sorunları derinleştirme veya yeni sorun yaratma gibi sonuçlara yol açtı,
4-2007 ve 2010 değişikliklerinde ise, 1982 Anayasasını aşma yerine, daha çok 1982 metninin felsefesini derinleştirici, pekiştirici ve kalıcı olmasını sağlayıcı öğeler ağır bastı." [5]

Coşkun da anayasa değişiklikleriyle 12 Eylül'ün ürünü olan 1982 Anayasası'nın güçlendirildiğini ifade etmektedir. Yaşananları anayasa yoluyla yapılan bir sivil darbe girişimi olarak nitelendirmektedir. [6]

Kaboğlu 1982 Anayasasının değiştirildikçe meşruluğunun pekiştiğini ve değiştirmenin, çatışmacı bir yaklaşımla yapıldığı için de 1982 Anayasasının kıymete bindiğini belirtmektedir.[7] 2010 yılı değişikliğini, temeli 1982'de atılan 2007'de tamamlanan başkanlık rejimine gidişin kilometre taşlarından biri olarak nitelendirmektedir.[8]

1982 Anayasası uzlaşmaya dayanılarak yapılmadığı için eleştirilirken, üzerinde yapılması düşünülen değişiklikler konusunda da uzlaşma sağlanamamaktadır. Türkiye'de uzlaşılması mutlak olan konular bulunmaktadır. Bu konularda dikkatli kararlar verilmemesi karışıklıklara neden olabilmektedir.

Türkiye'de üzerinde oydaşma zorluğu bulunan kırılma halkaları vardır. Bunlar yurttaşlık, laiklik ve yönetimde merkez-çevre ilişkisidir. Yurttaşlık kimlikle, laiklik anayasanın dünyeviliğiyle, merkez-çevre ilişkisi de katı merkeziyetçi devlet yapısıyla ilgilidir. Anayasal uzlaşmanın sağlanması için bu kırılma halkaları üzerinde oydaşma sağlanmalıdır.[9]

---

[5] İ. Ö. KABOĞLU, a.g.e., s.229.
[6] A. COŞKUN, a.g.e., s.23.
[7] İ. Ö. KABOĞLU, a.g.e., s.201.
[8] İ. Ö. KABOĞLU, a.g.e., s.209.
[9] İ. Ö. KABOĞLU, a.g.e., s.26.

3.1.2.Referandum Süreci

Halk oylaması anlamına gelen referandum, halkın türlü siyasi ve toplumsal sorunlar karşısında olumlu veya olumsuz görüşünü belirlemek için başvurulan oylamadır.[10]

2010 Anayasa değişikliği için sunulan referandum halkın olumlu veya olumsuz görüşünü bildiren bir oylamadan çok partilerin icraatlarını anlatarak kendilerini sınadıkları bir seçime dönüşmüştür. Seçmen referandumu anayasa değişikliğinden çok 'Evet-Hayır' olarak algılamıştır. Liderlerin 'anlatmadığı ya da anlatamadığı' anayasa değişikliği Amerikan siyaset anlayışındaki gibi iki partinin seçim yarışına dönüşmüştür. Liderlerin birbirlerine hitap şekilleri de bu referandum sürecinde Türk siyasetinin seviyesini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Muhalefet partilerinin kısmi anayasa değişikliğine Meclis görüşmeleri sırasında destek vermemesi kutuplaşmaya neden olmuştur. Siyasal iktidar ile muhalefet arasında yaşanan bu kutuplaşma, referandumun "genel seçim" gibi algılanması sonucunu doğurmuştur. Özellikle iktidar partisi referanduma genel seçim stratejisi ile hazırlanmıştır. AKP Genel Başkanı ve Başbakan Erdoğan mitinglerde öncelikle sağlık, eğitim, ekonomi gibi halkı doğrudan etkileyen hükümet icraatlarını anlatmıştır.Yapılan icraatlar ve Başbakan Erdoğan'ın kişisel karizması referandumda ikna stratejilerinin bir parçası olarak kullanılmıştır.[11]

Liderler 12 Eylül askeri darbesi öncesi dönemdeki gibi adete anlaşamamak için anlaşmışlardır. Bu anlaşmazlığın onları yıprattığı mı yoksa konumlarını güçlendirdiği mi sorusu da önemlidir. Referandumun genel seçim gibi algılanması partilerin kutuplaşmasının ötesinde, seçmenin liderler tarafından 'bilinçli ya da bilinçsiz' olarak bilgilendirilmemesinden, seçmenin de bu konuda bireysel bir çaba göstermemesinden, medyanın da liderlerin karşılıklı kişisel çekişmelerini yansıtan söylemlerini aktarmalarından kaynaklanmaktadır. Akıllarda kalan liderlerin icraatları bile değil, mal varlıkları olmuştur.

[10] http://tdkterim.gov.tr/bts/ Erişim tarihi:25 Ağustos 2012.
[11] Abdullah ÖZKAN, "Referandumda Siyasi Partilerin İletişim Stratejileri..." 15 Ağustos 2010, http://www.siyasaliletisim.org/ariv/yorum/662-referandumda-partilerin-letiim-stratejileri.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

Negatif siyasal reklamda parti ya da örgüte doğrudan olumsuz mesajlar gönderilmektedir. Amaç karşı tarafı kötüleyerek, hedef kitlede kafa karışıklığı yaratmaktır.[12]

Bu referandum sürecinde de negatif siyasal reklamlar kullanılmıştır. Referanduma sunulan Anayasa değişikliği maddelerinden söz edilmemiş, karşı taraf ötekileştirilmiş ve muhalif tarafta olan liderlerle ilgili söylemlerde öznelleştirmeler yapılmıştır.

Referandum seçim olarak görülmüştür. Bu süreçte referanduma sunulan anayasa maddeleri değil, iktidar ve muhalefet arasındaki atışmalar gündeme gelmiştir. İktidar partisi icraatlarını anlatırken muhalefet partileri bu icraatları eleştirmiştir. Seçmen de bu seçim havasından etkilenmiş, particilik referandum sürecini etkilemiştir.[13]

2010 Anayasa değişikliği referandumunun da 1982 Anayasası için yapılan referandumdan farkı kalmamıştır. Birinde sandık başında bekleyen görevliler diğerinde de ikna stratejileri ve lider karizmaları etkili olmuştur. Silahın yerini imaj, korkunun yerini ikna almıştır. Yine bilgi sahibi olunmadan, bir fikrin ifadesi olan oylar sandıkta somutluk kazanmıştır.

Referandum sonuçları şöyledir:
Ülke geneli sandık seçmen listesine kayıtlı olanların sayısı 52.051.828
Ülke geneli halkoylamasına katılanların sayısı 38.369.099
Ülke geneli halkoylamasına katılma oranı (%) %73,71
Ülke geneli geçerli oyların toplamı 37.644.037
Ülke geneli evet oyu verenlerin sayısı 21.787.244
Ülke geneli evet oyu verenlerin oranı (%) %57,88
Ülke geneli hayır oyu verenlerin sayısı 15.856.793
Ülke geneli hayır oyu verenlerin oranı (%) % 42,12 [14]

---

[12] Emine ÇAKMAK KILIÇASLAN, **Siyasal İletişim İdeoloji ve Medya İlişkisi**, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2008, s.46-47.
[13] Abdullah ÖZKAN, "Referandumun Siyasal İletişim Karnesi..." 18 Eylül 2010, http://www.siyasaliletisim.org/ariv/yorum/665-referandumun-letiim-dersleri.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.
[14]http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2010Referandum/KesinSonuc/Sonuc.pdf Erişim Tarihi:19 Temmuz 2012.

3.2.SİYASİ PARTİ LİDERLERİNİN SÖYLEMLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Araştırmada liderlerin doğrudan ve dolaylı olarak aktarılan söylemleri incelenmektedir. Gazetelerin vitrin sayfası olarak adlandırılan ilk sayfasındaki referandumla ilgili haberler ve sadece ilk sayfadaki haberlerin devamı olan iç sayfadaki haberler inceleme kapsamına alınmıştır. Belirlenen temalar üç kategoride sınıflandırılmıştır. Bu kategoriler doğrudan referandumla ilgili olan temalar, dolaylı olarak referandumla ilgili olan temalar ve referanduma yönelik olmayan temalardır. Liderlerin söylemlerinde hangi temaları ön plana çıkardıkları, bu temalara yükledikleri olumlu ve olumsuz anlamlar belirlenecektir.

Söylemlerin çözümlenmesinde Çiler Dursun'un TV Haberlerinde İdeoloji kitabında yer alan çözümleme kategorileri incelenmiş ve çalışmanın yapısına uygun olarak yeni çözümleme kategorileri eklenmiştir. John Fiske'nin İletişim Çalışmalarına Giriş kitabında belirtilen, anlamlandırma edimini açıklayabilmek için kullanılan eğretileme ve düzdeğişmece kavramları da çözümleme kategorisi olarak eklenmiştir. Çözümleme kategorileri temaları belirleme, ötekileştirme, öznelleştirme, eğretileme ve düzdeğişmece olarak belirlenmiştir.

Söylemler çözümleme kategorilerine göre sınıflandırılmış, açıklamalar yapılmış ve açıklamalara kanıt teşkil eden lider söylemleri örnek cümleler olarak tarihleriyle birlikte kronolojik sıraya göre yazılmıştır. Liderlerin söylemleri soyadlarının alfabetik olarak sırasına göre verilmiştir. Gazetelerin sıralanışında da alfabetik sıra dikkate alınmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesi ilk sayfada referandum haberlerine 42 defa yer vermiştir. Bu haberlerin 3 tanesi manşet ya da sürmanşet haber olarak, 14 tanesi manşet altı haber olarak, 25 tanesi genişletilmiş bir spot formatında küçük haber olarak ilk sayfada verilmiştir. Gazete Kılıçdaroğlu ve Erdoğan'ın söylemlerine daha fazla yer vermiştir. Bahçeli'nin söylemlerine ilk sayfada çok az yer verilmiştir.

Radikal Gazetesi

Radikal gazetesi ilk sayfada referandum haberlerine 36 defa yer vermiştir. Bu haberlerin 10 tanesi manşet ya da sürmanşet haber olarak, 12 tanesi manşet altı haber olarak, 14 tanesi genişletilmiş bir spot formatında küçük haber olarak ilk sayfada verilmiştir. Gazete Kılıçdaroğlu ve Erdoğan'ın söylemlerine daha fazla yer vermiştir. Bahçeli'nin söylemlerine ilk sayfada çok az yer verilmiştir.

Sabah Gazetesi

Sabah gazetesi ilk sayfada referandum haberlerine 43 defa yer vermiştir. Bu haberlerin 11 tanesi manşet ya da sürmanşet haber olarak, 24 tanesi manşet altı haber olarak, 8 tanesi genişletilmiş bir spot formatında küçük haber olarak ilk sayfada verilmiştir. Gazete Erdoğan'ın söylemlerine daha fazla yer vermiştir. Tüm temalarda sadece Erdoğan'ın söylemlerine yer verilmiştir. Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine ilk sayfada çok az yer verilmiştir. Bahçeli'nin söylemlerine ilk sayfada hiç yer verilmemiştir.

Zaman Gazetesi

Zaman gazetesi ilk sayfada referandum haberlerine 19 defa yer vermiştir. Bu haberlerin 6 tanesi manşet ya da sürmanşet haber olarak, 5 tanesi manşet altı haber olarak, 8 tanesi genişletilmiş bir spot formatında küçük haber olarak ilk sayfada verilmiştir. Gazete Erdoğan'ın söylemlerine daha fazla yer vermiştir. Kılıçdaroğlu'nun ve Bahçeli'nin söylemlerine ilk sayfada çok az yer verilmiştir.

Tüm gazetelerde lider söylemleri daha çok doğrudan alıntılarla verilmiştir. Doğrudan alıntılar çoğunlukta olduğundan cümleler etken yapıdadır.

3.2.1.TEMALARI BELİRLEME

Temalar belirlenmiş ve hangi tarihlerde bu temalara olumlu, olumsuz ve nötr olarak değinildiği sayılmıştır. Her temanın tarihi ve o tarihte temayı yansıtan cümle örnek

olarak yazılmıştır. Bazı temalarda örnek cümleyi tamamlayan o tarihe ait birden fazla cümle örnek olarak verilmiştir.

3.2.1.1.Doğrudan Referandumla İlgili Temalar

Referandum sürecinde liderlerin söylemlerinde doğrudan referandumla ilgili olarak 35. maddenin kaldırılması, anayasa değişikliği ve anayasa maddeleri, anayasaların uzlaşmayla hazırlanması, demokrasi ve özgürlükler, dokunulmazlıkların kaldırılması, genel af, muhalefet partilerinin tutumu, statükonun devamı, yargının bağımsızlığı,YÖK'ün kaldırılması,Yüce Divan temaları belirlenmiştir.

3.2.1.1.1.35. Maddenin Kaldırılması

12 Eylül 1980 askeri darbesine gerekçe olarak gösterilen 35. maddenin kaldırılması temasına referandum sürecinde değinilmiştir. 35. Madde:

" Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır." [15]

Cumhuriyet gazetesinde 35. maddenin kaldırılması teması Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde yer almıştır. Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Öneriyi Kılıçdaroğlu gündeme getirmiş, Erdoğan da destek vermiştir. İki lider de birbirlerine 35.maddenin kaldırılmasında samimi olup olmadıklarını sormaktadırlar.

Radikal gazetesinde 35.maddenin kaldırılması teması Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde yer almıştır. Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. İki lider de söylemlerinde 35.maddenin kaldırılmasını desteklemiştir. Erdoğan bunun için Meclis'in olağanüstü toplanabileceğini belirtirken Kılıçdaroğlu 12 Eylül'le hesaplaşmak için 35. maddenin kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir.

---

[15] http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1044.html Erişim tarihi:10 Eylül 2011.

Sabah gazetesinde Erdoğan'ın söylemine yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan 35. maddenin kaldırılması konusunda Kılıçdaroğlu'nun çağrısını "bu uyanış bizi mutlu etti" diyerek desteklemiştir.

35. maddenin kaldırılması temasına Zaman gazetesinde sadece Erdoğan'ın söylemlerinde yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan 35. maddenin kaldırılmasına destek vermiştir.

3.2.1.1.1.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet gazetesi

Erdoğan'nın söylemine 25 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

(Kılıçdaroğlu'na) " Bu uyanış bizi çok memnun etti, buyrun, bunda samimi misiniz?" (25 Temmuz)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 25 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Gerekirse Meclis'i olağanüstü toplarız, gündeme alırız, 35. maddeyle ilgili yeni bir düzenleme yaparız." (25 Temmuz)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 25 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"12 Eylül'le yüzleşemeyenler şimdi TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesini hatırladılar." (25 Temmuz)

Zaman Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 25 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“Gerekirse yeni yasama yılı açılışında gündeme alırız. 35. maddeyle ilgili yeni bir düzenleme yaparız.” (25 Temmuz)

3.2.1.1.1.2.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 24 Temmuz, 25 Temmuz, 28 Temmuz tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Kılıçdaroğlu, 35. Maddenin AKP için bir samimiyet testi olduğunu belirtti.” (24 Temmuz)

(Erdoğan’a seslenerek) “35. maddeyi getirsin, değiştireceğiz.” (25 Temmuz)

(35. maddeyi kastederek) “AKP’ye diyoruz ki, hangi yasal düzenlemeden rahatsızsanız getirin kaldıracağız.” (28 Temmuz)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 22 Temmuz, 25 Temmuz, 28 Temmuz tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Eğer Başbakan 12 Eylül ile hesaplaşmak istiyorsa Türk Silahlı Kuvvetleri’nin 12 Eylül’e gerekçe yapılan 35’inci maddesinin değiştirilmesine neden yanaşmıyor?” (22 Temmuz)

“Ne getirse onu Meclis’ten geçiririz. Artık bir şeylerin arkasına saklanmasın.” (25 Temmuz)

“TSK İç Hizmet Kanunu’nun darbelere dayanak yapılan 35. maddesinin değiştirilmesi için hükümete çağrı yapan Kılıçdaroğlu” (28 Temmuz)

3.2.1.1.2.Anayasa Değişikliği ve Anayasa Maddeleri

Liderlerin söylemlerinde anayasa değişikliğine ve değiştirilmesi istenen maddelere çok fazla yer verilmemiştir. Anayasa değişikliği konusunda evet ya da hayır oyu kullanılması dile getirilirken, maddelerin içeriği hakkında gazetelere çok az açıklama yansımıştır.

Cumhuriyet gazetesinde anayasa değişikliği konusunda Erdoğan'ın olumlu, Kılıçdaroğlu'nun olumsuz söylemleri gazetede yer bulmuştur. Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yapısının değişeceğini belirtmiştir. Kılıçdaroğlu ise söylemlerinde anayasa değişikliğinin grev hakkını ve Danıştay'a başvurma hakkını ortadan kaldıracağını savunarak eleştirmiştir.

Radikal gazetesinde liderlerin söylemlerinde anayasa değişikliği paketindeki maddelere ayrıntılı olarak değinilmemiştir. Bahçeli anayasa değişikliğini Anayasa Mahkemesi'ni AKP'leştirme projesi olarak değerlendirirken, Erdoğan söylemlerinde anayasa değişikliğinden en fazla söz eden lider olmuştur. Erdoğan söylemlerinde Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yapısının değişeceğini ifade etmiştir. Referandum sonrası yeni bir anayasa için çalışmalara başlanacağını belirten Erdoğan, Başkanlık sisteminin de düşünülebileceğini dile getirmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde anayasa değişikliği ile yurttaşın elinden bazı haklarının alındığını ifade etmiştir.

Sabah gazetesinde Anayasa değişikliği paketinde yer alan maddeler hakkında Erdoğan'ın açıklamalarına yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan'ın çocuk hakları, kadın hakları, fişlemeye son verilmesi, Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yapılanması konularındaki madde değişikliklerine ilişkin söylemlerine yer verilmiştir. Söylemlerinde Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yapısı konusunda gelişmiş ülkeleri örnek aldıklarını vurgulamıştır. Erdoğan söylemlerinde değiştirilecek maddeler hakkında konuşulmamasını eleştirmiştir.

Zaman gazetesinde liderlerden sadece Erdoğan'ın söylemlerine yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde çocuk hakları, HSYK üyelerinin hakim ve savcılar tarafından seçilmesi, Anayasa Mahkemesi'nin yapısı ve fişlenmeye son verilmesi konularına değinmiştir.

3.2.1.1.2.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Radikal Gazetesi

Bahçeli'nin söylemine 29 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Gizli gündemlerinden biri PKK açılımını siyasallaştırma sürecini, yasa ve anayasa maddelerindeki değişikliklerle, bugünkü Anayasa Mahkemesi'nden kazaya uğratmamak için Anayasa Mahkemesi'ni sayısal yönden değiştirip AKP'leştirme projesi." (29 Ağustos)

3.2.1.1.2.2.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 29 Ağustos, 30 Ağustos, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 11'den 17'ye çıkacak. Değişikliğin özü budur. Sayıştayın 6 üyesinden sadece ikisini Meclis seçecek. HSYK'ya ise parlamento karışmayacak." (29 Ağustos)

"HSYK'nın değişimi birçok şeylerin önünü açıyor. Artık telefonla, 'filancayı filanca yere atayalım mı' deme süreci bitiyor." (30 Ağustos)

"Fişlemeye son verdiklerini belirten Erdoğan" (30 Ağustos)

"HSYK'da hiç yokuz. Sadece hükümet olarak şu anki tabloda kim var? Adalet Bakanı ve Müsteşar var. Bu 22'de bunlar yine olacak. Fakat üç tane daire olacak. Genel Kurul'un başkanı Adalet Bakanı olacak. Bu dairelerin toplantılarına Adalet Bakanı katılamayacak. Adli ve idari yargı 10 tane üye seçecek." (13 Eylül)

"Türkiye'deki barolar bir üyelik için üç tane isim gönderecekler TBMM'ye. TBMM bir tanesini tercih edecek." (13 Eylül)

"Sayıştay da iki üye hakkına sahip. Üç isim gönderecek. Meclis tercih edecek." (13 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 15 Ağustos, 19 Ağustos, 23 Ağustos, 29 Ağustos, 30 Ağustos, 6 Eylül, 10 Eylül, 11 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"12 Eylül'de geleceğimizi, çocuklarımızın geleceğini oylayacaksınız." (15 Ağustos)

"Daha kapsamlı bir anayasa için önemli bir adım olacak. Bu yaptığımız değişiklik her şey değil." (19 Ağustos)

"Erdoğan yapılan düzenlemeler uyarınca kendilerinin ne Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na ne de Anayasa Mahkemesi'ne üye atamayacağını söyledi." (23 Ağustos)

"Şu anda Anayasa Mahkemesi üyelerinin 11 asıl 4 yedeği var. 4 yedek ne olacak asıl olacak. Ne oldu 15. İki tanesi yeni üyelik, bunları da hukukçulardan Cumhurbaşkanımız atayacak. Sayı 17'ye çıktı." (29 Ağustos)

"Anayasa Mahkemesi'nin yeni döneminde bir farklılık olacak. Barolar Birliği bir tane üyelik verecek. Sayıştay iki isim, ama bu iki isim için 6 isim verecek. Bu 6 isimden de iki tanesini Parlamento seçecek." (29 Ağustos)

"Van'daki, Hakkari'deki, Erzurum'daki, Edirne'deki hakim savcı oy kullanacak, 10 tane HSYK'ya üye seçecek." (30 Ağustos)

"Diyoruz ki Anayasa Mahkemesi değişecek. 17 üye oluyor. Meclis'in mahkemeye seçeceği üye yok. Tercih edeceği üye var. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na (HSYK) kürsü hakimleri seçim yapacak. Kendileri en az 15 yıllık hakim savcılardan oraya 10 üye seçecekler." (6 Eylül)

"Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yeniden şekillenmeye gittiğini kaydeden Erdoğan, "Bunlar rahatsız. Niye? Kurdukları saltanat zinciri bozuluyor" dedi." (10 Eylül)

"Anayasa referandumu yapıldıktan sonra yeni bir anayasa için kolları sıvayacaklarını söyleyen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye için başkanlık sisteminin de düşünülebileceğini söyledi."(11 Eylül)

(Başkanlık sistemi konusunda) "Üzerinde çalışmalar yapılabilir, nihayetinde bununla ilgili bile gerekirse halkoylamasına gidilir, ama şu anda illa da bu olmazsa olmazımız değil." (11 Eylül)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 24 Temmuz, 25 Temmuz, 1 Ağustos, 6 Ağustos, 8 Ağustos, 13 Ağustos, 17 Ağustos, 19 Ağustos, 25 Ağustos, 26 Ağustos, 29 Ağustos, 1 Eylül, 3 Eylül, 4 Eylül, 7 Eylül, 8 Eylül, 9 Eylül, 10 Eylül, 11 Eylül, 13 Eylül, 15 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Neden bugün yeniden 12 Eylül'lerin yaşanmaması için anayasa değişikliğine evet demiyorsunuz?" (24 Temmuz)

"Demokratikleşmeye, özgürlüğe, çocuk haklarına hayır diyor. Darbe anayasasına evet diyorlar."(25 Temmuz)

"Kadın erkek fırsat eşitliği diyoruz, haklar konusunda eşit diyoruz. Yoksa fiziki eşitlikten bahsetmiyoruz." (1 Ağustos)

"12 Eylül'de evet diyeceğiniz bir başka değişiklik fişlemeye son verilmesidir." (6 Ağustos)

"İleri demokrasilerde Anayasa Mahkemesi, HSYK nasıl bir yapıya sahipse Türkiye'de de olacak." (8 Ağustos)

"Gelişmiş ülkelerdeki Anayasa Mahkemesi ve HSYK ne ise bunların ortalamasına yakın bir model getiriyoruz." (13 Ağustos)

"2011 seçimleri, parlamentoda ciddi bir konsensus oluşmasa dahi çok daha güçlü bir iktidarı getirecektir. O iktidar da bu anayasa değişikliğini yapacaktır." (17 Ağustos)

"HSYK'ya biz atama yapmıyoruz. Kocaeli'den Van'a kadar hakimlerimiz, savcılarımız oy kullanacak ve 10 aday tespit edecek." (19 Ağustos)

"Anayasanın içinde ne var ne yok konuşmuyorlar." (25 Ağustos)

"Bu değişiklikle Türkiye şaha kalkacak." (26 Ağustos)

"Referandumla Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 11'den 17'ye çıkıyor, değişikliğin özü budur. Sayıştay'ın 6 üyesinden sadece ikisini Meclis seçecek. HSYK'ya ise parlamento karışmayacak." (29 Ağustos)

"Referandumda bir partiyi değil, çocuklarınızın geleceğini oylayacaksınız." (1 Eylül)

"(BDP'nin boykot çağrısını kastederek) "Partim kapatılıyor diye her yerde şikayet edeceksin. Sonra bu anayasa değişikliğine karşı çıkacaksın. Partinin kapatılmasını zorlaştıran maddenin oylamasında da bulunmayacaksın." (3 Eylül)

"2011 seçimlerinden sonra daha geniş tabanlı yeni bir Anayasa'nın temellerini atıyoruz." (4 Eylül)

“Bu anayasanın önünde tank olanlar hiçbir tankın önünde duramaz. Olsa olsa selam verirsiniz.” (7 Eylül)
“Şu anda Avrupa’da ya da dünyada Meclis’in Anayasa Mahkemesi’ne üye vermediği bir ülke yok. HSYK’da da Adalet Bakanı’nın yetkisi daraltılıyor.” (8 Eylül)
“Kazanan insanım, gençler ve çocuklar olacaktır.” (9 Eylül)
“Anayasa Mahkemesi üye sayısı 11’den 17’ye çıkıyor. 11 bin hakim ve savcının 10 tane üye seçmesine razı değiller.” (10 Eylül)
“Anayasa değişiklik paketiyle kadın haklarını ve çocuk istismarının önlenmesini anayasal teminat altına aldık.” (11 Eylül)
“fişleme dönemine son veriyoruz.” (11 Eylül)
“fişleme dönemini sona erdirdik.” (13 Eylül)
“26 maddeyi bir an önce hayata geçirmenin gayreti içinde olacağız.” (15 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 25 Temmuz, 19 Ağustos, 30 Ağustos, 1 Eylül, 4 Eylül, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“Çocuk haklarına ‘hayır’ diyor. Bunlar milletin projesine hayır diyor.” (25 Temmuz)
“Erdoğan, paketin geçmesi halinde, HSYK’ya hükümetin değil her ilden hakim ve savcıların seçim yapacağını belirtti.” (19 Ağustos)
“Paketteki en önemli maddenin Anayasa Mahkemesi’nin yapısı ve yargıyla ilgili olan konular olduğuna dikkat çeken Erdoğan” (30 Ağustos)
“Referandumda ‘evet’ çıkması halinde taşrada görevli hakim ve savcıların da HSYK’da söz sahibi olacağını söyledi.” (30 Ağustos)
“12 Eylül’de çocuklarınızın geleceğini oylayacaksınız.” (1 Eylül)
“Artık kimse bunun hanımı başörtülüdür, bu Alevi’dir, bu Sünni’dir, bu alkol kullanır diye fişlenemeyecek.” (1 Eylül)
“Unutmayın 2011 seçimleri var, 2011 seçimlerinden sonra daha geniş tabanlı, yeni bir anayasanın temellerini atıyoruz.” (4 Eylül)
“Parti kapatmayı zorlaştıracak madde geliyor, hiçbiri oy kabinine gitmiyor. Bu nasıl bir demokrasi mücadelesidir?” (4 Eylül)
“Artık HSYK’ya 15 yıllık hakim ve savcılardan üye seçecekler.” (6 Eylül)

3.2.1.1.2.3.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 23 Ağustos, 6 Eylül, 7 Eylül, 8 Eylül, 9 Eylül, 11 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Erdoğan'ın memura toplu sözleşme hakkı vermekle övündüğünü belirten Kılıçdaroğlu, grev hakkı olmayan bir toplu sözleşmenin uluslar arası sözleşmelere uygun olmadığının altını çizdi. Referandum paketinin kabul edilmesi için engellilere yönelik de göstermelik maddeler eklendiğini belirten Kılıçdaroğlu "63 bin engelli kadrosu boş. Anayasada engellilerin atanmaları için yasal engel mi var?" dedi." (23 Ağustos)

"Danıştay'a başvurma hakkını milletin elinden alıyorlar." (6 Eylül)

"Otobüs, metro, köprü biletlerine yapılan zammı, yargı yoluyla iptal ettirmek isteyecek yurttaşlar, bu anayasanın onaylanması halinde, mahkemelere başvuramayacaklar." (7 Eylül)

"bu anayasa ile Danıştay'a başvuru hakkınız elinizden alınıyor." (8 Eylül)

"Otobüs biletlerine zam gelince vatandaş hak arayabiliyordu. Şimdi bu hakkın aranamayacağı bir anayasaya hangi sanatçı 'evet' diyecek" (9 Eylül)

"Anayasa değişiklik paketi içine kadınlara pozitif ayrımcılık yapılması yönünde konan maddenin bir 'aldatmaca' olduğunu kaydeden Kılıçdaroğlu" (11 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 22 Temmuz, 7 Eylül, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"iki konuya kilitlendiler. İkisi de yargıyla ilgiliydi; Anayasa Mahkemesi ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu" (22 Temmuz)

"Otobüs biletlerine, kamu hizmeti ücretlerine olağanüstü zam yapıldığında yurttaşlar idare mahkemesine başvurup haklarını arayabiliyorlardı. Şimdi hiç kimse mahkemeye başvuramayacak." (7 Eylül)

"Hangi demokrasiden bahsediyoruz. 12 Eylül'de paşaların bile almaya cesaret edemedikleri hakları bu anayasa değişikliği alıyor yurttaşın elinden." (8 Eylül)

3.2.1.1.3.Anayasaların Uzlaşmayla Hazırlanması

AKP'nin Meclis'te çoğunlukta olması ve oylamalarda çoğunluğun kararının etkili olması, muhalefet partilerinin anayasa değişikliğinin uzlaşma temelinde hazırlanmadığı eleştirilerine neden olmuştur.

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine yer verilmiştir. Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır. Bahçeli, anayasa değişikliğinin AKP'nin dayatması olduğunu ifade etmiş, 'AKP anayasası' olarak nitelendirmiştir. Kılıçdaroğlu da anayasa değişikliğinin halka dayatıldığını, uzlaşmanın olmadığını ve toplumda bölünmelere yol açtığını ifade etmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan referandum sonrasındaki söyleminde uzlaşı arayacaklarını ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu ise söyleminde anayasanın uzlaşmayla hazırlanmadığını ve topluma dayatıldığını belirtmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan anayasa değişikliği konusunda uzlaşma sağlanamaması konusunda muhalefeti eleştirmiştir.

Zaman gazetesinde temaya Erdoğan ve Kılıçdaroğlu söylemlerinde yer vermiştir. Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan referandum sonrasında, söyleminde en geniş uzlaşıyı arayacaklarını belirtmiştir. Kılıçdaroğlu da söyleminde tek bir partinin denetiminde hazırlanmamasını istemiştir.

3.2.1.1.3.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Bahçeli'nin söylemlerine 25 Temmuz, 26 Temmuz, 6 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"MHP olarak bir AKP anayasasına değil, Türk milletinin geleceğini belirleyecek yeni bir anayasada buluşmayı, 'evet' oyu tercihinden çok daha önemli görüyoruz." (25 Temmuz)

“Anayasa, bir partinin anayasası olmamalı, bir kişinin amacına göre düzenlenmemeli, onun çıkarları uğruna kurban edilmemelidir.” (26 Temmuz)
“AKP diğer partileri muhatap almadı 29 maddeyi TBMM’ye dayattığı için ret oyu kullandık.” (6 Ağustos)

3.2.1.1.3.2.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Radikal Gazetesi
Erdoğan’ın söylemine 13 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“yeni anayasa çalışmaları için nasıl bir yol izleyeceğimizi, nasıl bir yol haritası takip edeceğimizi kararlaştıracağız. Toplumun tüm kesimlerinin kanaatlerini ve düşüncelerini alarak, en geniş anlamda uzlaşı arayarak süreci devam ettireceğiz.” (13 Eylül)

Sabah Gazetesi
Erdoğan’ın söylemine 25 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“ ‘Uzlaşma komisyonu kuralım. Hep birlikte, elbirliğiyle bu anayasayı değiştirelim’ dedik. Komisyona üye vermediler.” (25 Temmuz)

Zaman Gazetesi
Erdoğan’ın söylemine 13 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“Bugünden itibaren çalışmalara başlayacaklarını kaydederek en geniş uzlaşıyı arayacaklarının mesajını verdi.” (13 Eylül)

3.2.1.1.3.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi
Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 26 Temmuz, 3 Ağustos, 10 Ağustos, 14 Ağustos, 29 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“anayasa değişikliğinin de halka dayatıldığını belirtti.” (26 Temmuz)

“Bu anayasa yüzde 51’le evet çıksa toplumun yüzde 49’u ‘benim anayasam değildir’ diyecek. Anayasaların bir uzlaşmayla çıkması lazım.” (3 Ağustos)
“Bir anayasa toplumsal uzlaşma metnidir. Bir anayasa toplumun bütün kesimini kucaklamak ve barış içinde olmak için hazırlanır.” (10 Ağustos)
“Anayasanın içerdiği değişiklikleri toplum yerinde bulmuyor.Toplum anayasa ile resmen bölünüyor.” (14 Ağustos)
“Oylanan 12 Eylül’le hesaplaşma değil tek parti dayatması.” (29 Ağustos)

Radikal Gazetesi
Kılıçdaroğlu’nun söylemine 26 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“Topluma dayatılan Anayasa değişikliğine ‘hayır’ deyin.” (26 Temmuz)

Zaman Gazetesi
Kılıçdaroğlu’nun söylemine 16 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“Ancak biz bir partinin mutfağında anayasa taslağı hazırlanmasını istemiyoruz.” (16 Eylül)

3.2.1.1.4.Demokrasi ve Özgürlükler

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli’nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söyleminde demokrasi ve özgürlüklerin önemini belirtmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde anayasa değişikliğinin kabul edilmesiyle özgürlüklerin kısıtlanacağını ve kuvvetler ayrılığının ortadan kalkacağını ifade etmiştir. Kutuplaşmanın yaratıldığını ve baskı ortamında objektif bir referandum yapılmadığını belirtmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli’nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde katılımcı demokrasiyi savunmuş, gerçek demokrasiyi göstermek istediklerini belirtmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde Erdoğan’ın TÜSİAD için yaptığı açıklamayı eleştirmiş ve demokrasi anlayışı açısından olumsuz olarak değerlendirmiştir. Soy

tartışmalarının da demokratik bir Anayasa getiremeyeceğini belirten Kılıçdaroğlu demokrasilerde dayatmanın olmayacağını ifade etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde referandumun demokrasi açısından çok önemli olduğunu ve ileri demokrasiye evet dediklerini belirtmiştir. Sonucun hayır çıkması halinde de demokrasinin ciddi bir travma geçireceğini ifade etmiştir. Seçimlerin boykot edilmesini de antidemokratik bir anlayış olarak nitelendirmiştir.

Zaman gazetesinde demokrasi ve özgürlükler temasına sadece Erdoğan'ın söylemlerinde yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde ileri demokrasi, adil hukuk sistemi ve milli irade kavramlarını kullanmıştır. Anayasa değişikliğinin ileri demokrasi için gerekli olduğunu ifade etmiştir.

3.2.1.1.4.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 4 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
"Özgürlüğün kıymetini o mahpus duvarları arasında daha fazla anladım. Demokrasiye olan ihtiyacı o zaman daha iyi hissettim." (4 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 30 Ağustos, 8 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
"Biz, katılımcı demokrasi istiyoruz." (30 Ağustos)
"Vesayet düzenlerini sürdürmek isteyenlere, yargının demokratikleşmesine direnenlere, gerçek demokrasi nedir gösterelim istiyoruz." (8 Eylül)
" 12 Eylül günü kazanan demokrasimiz olmuştur. Bugün bu akşam kaybeden darbeci anlayış olmuştur." (13 Eylül)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 22 Temmuz, 25 Temmuz, 26 Temmuz, 1 Ağustos, 6 Ağustos, 19 Ağustos, 26 Ağustos, 30 Ağustos, 3 Eylül, 4 Eylül, 5 Eylül, 6 Eylül, 7 Eylül, 8 Eylül, 9 Eylül, 10 Eylül, 11 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Referandumu kastederek) "Demokrasi açısından çok önemli." (22 Temmuz)

"Bunlar ileri demokrasiye hayır diyorlar." (25 Temmuz)

"Ülkenin demokrasisini gerilettiler." (26 Temmuz)

(Muhalefeti kastederek) "Bunlar demokrasiden kaçar, özgürlükten kaçar, milletin yararına olacak ne varsa ondan kaçarlar." (1 Ağustos)

"Biz de ileri demokrasiye 'evet' diyoruz. Özgürlüklere 'evet' diyoruz." (6 Ağustos)

"12 Eylül demokrasi, hukuk, adalet, sosyal devlet adına bir milat, daha kapsamlı bir anayasa için çok önemli bir adım olacak." (19 Ağustos)

"Demokrasi yolunda güçlü bir adım atıyoruz. Türkiye'yi darbelerin kuşağından kurtarıyoruz. Üstünlerin hukukundan hukukun üstünlüğüne geçiyoruz." (26 Ağustos)

"İşte biz katılımcı demokrasi diyoruz." (30 Ağustos)

"Sonuç hayır olursa dünyanın sonu değil. Ama demokrasi ciddi bir travma geçirir." (3 Eylül)

"Biz seçimlerin boykot edilmesini antidemokratik bir anlayış olarak görüyoruz." (4 Eylül)

"darbe anayasasına 'evet' demek suretiyle bu ülkede Allah korusun demokrasiyi bir travmayla, ekonomiyi de bir darbe yemeyle karşı karşıya bırakacağız." (5 Eylül)

"Her evet, demokrasiye, adalete, özgürlüğe bir davettir." (6 Eylül)

"Sandığa gitmemek çözümden kaçmaktır. Demokrasiden kaçmaktır." (7 Eylül)

"Hükümete laf yetiştirip yargının siyasallaşmasından bahsedenler çağdaş demokrasi nedir, hukuk devleti nedir, anlasın istiyoruz." (8 Eylül)

"Türk demokrasisi, özgürlükler noktasında karanlık bir Türkiye'den aydınlık bir Türkiye'ye çıkış olacaktır." (9 Eylül)

"Biz ileri demokrasiye geçiyoruz." (10 Eylül)

"Onun için demokrasi, onun için özgürlüklere, üstünlerin hukukundan hukukun üstünlüğüne geçiyoruz." (11 Eylül)

"Ne mutlu bizlere ki, demokrasinin, hukukun, adaletin çıtasını elbirliğiyle yükseltmiş bulunuyoruz." (13 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 21 Temmuz, 25 Temmuz, 6 Ağustos, 11 Ağustos, 3 Eylül, 4 Eylül, 5 Eylül, 6 Eylül, 8 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Türkiye'nin aydınlık geleceği, daha ileri bir demokrasi ve daha adil bir hukuk sistemi için herkesi bu büyük değişim hareketine omuz vermeye çağırıyorum." (21 Temmuz)

"Her 'evet' demokrasiye, adalete, özgürlüğe, hukuka davettir." (25 Temmuz)

"Demokrasiye 'evet' mi, özgürlüklere 'evet' mi, milli iradeye 'evet' mi, bir daha 27 Mayısların, 12 Eylüllerin yaşanmaması için 'evet'mi?" (6 Ağustos)

"Demokrasiye 'hayır' diyorlar." (11 Ağustos)

"Referandumda 'hayır' çıkması durumunda bunun 'dünyanın sonu' olmayacağını söyleyen Erdoğan, "Ama demokrasi bir ciddi travma geçirir onu söyleyeyim."" (3 Eylül)

"12 Eylül'de kazanan millet olacak, demokrasi olacak, özgürlükler olacak." (4 Eylül)

"İleri demokrasiler arasına gireceğiz." (5 Eylül)

"Türkiye bir kez daha demokraside, özgürlükte, hukukta adalette birleşti, evet diyor." (6 Eylül)

"yargının demokratikleşmesine direnenlere, gerçek demokrasi nedir gösterelim diyoruz." (8 Eylül)

"12 Eylül'de kazanan demokrasimiz olmuştur. Demokrasinin, siyasetin, milli iradenin gücü bugün kat be kat artmıştır." (13 Eylül)

3.2.1.1.4.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 10 Ağustos, 11 Ağustos, 22 Ağustos, 23 Ağustos, 24 Ağustos, 29 Ağustos, 3 Eylül, 7 Eylül, 13 Eylül, 14 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Bir anayasa demokrasiye özgürlükler getirmek için hazırlanır.” (10 Ağustos)
“12 Eylül’de efendim bu demokrasiyi getiriyormuş. Hangi demokrasiyi?” (11 Ağustos)
“Hayır derseniz demokrasiyi kurtarırsınız.” (22 Ağustos)
“12 Eylül’de hayır diyelim ki Türkiye özgür ve bağımsız olsun.” (23 Ağustos)
“Referanduma sunulan anayasa paketiyle hükümetin güçler ayrılığını fiilen ortadan kaldıracağını belirten Kılıçdaroğlu” (24 Ağustos)
“Kılıçdaroğlu, kuvvetler ayrılığına dayalı ve özgürlükleri genişleten bir anayasa gerektiğini söyledi.” (29 Ağustos)
“Hayır dediğiniz zaman değişimin önü açılacak. İnsan hakları ve demokrasi gelişecek.” (3 Eylül)
“Bu anayasayla özgürlükleri elimizden almak istiyorlar.” (7 Eylül)
(Halkoylamasının objektif yapılmadığını savunarak) “Kutuplaşmadan kurtulmadan demokrasi sağlıklı olamaz.” (13 Eylül)
“Dünyada hangi sağlıklı demokraside, her gün halkın önünde olan biri nüfus kayıtlarından silinir.” (14 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 28 Temmuz, 20 Ağustos, 23 Ağustos, 25 Ağustos, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“Önemli olan demokrasi kültürünü yerleştirmek.” (28 Temmuz)
(Erdoğan’ın TÜSİAD için yaptığı açıklamayı kastederek) “Böyle bir demokrasi anlayışı nerede var? ‘Tarafsız olan bitaraf olurmuş’ ” (20 Ağustos)
“Hem demokrasiden, özgürlükten bahsedeceksin sonra da işçiye, emekliye, memura ‘Bitaraf olmayacaksın taraf olacaksın, yoksa ben seni bertaraf ederim’ diyeceksin.” (23 Ağustos)
“Soy tartışması başlatan bir başbakan; bu ülkenin sorununu çözebilir mi? İnsanın soyuna, etnik kimliğine göre politika oluşturabilir mi? 21’inci yüzyılın Türkiye ’sinde çağdaş, demokrat, özgür bir Anayasa getirebilir mi?” (25 Ağustos)
“Her sorunda toplumsal uzlaşma arayacağız, demokrasilerde dayatma yoktur.” (8 Eylül)

3.2.1.1.5.Dokunulmazlıkların Kaldırılması

Referandum sürecinde dokunulmazlıkların kaldırılması teması Kılıçdaroğlu tarafından gündeme getirilmiştir. Erdoğan milletvekili dokunulmazlığını tümüyle kaldırmanın siyaseti yozlaştıracağını ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu ise dokunulmazlıkların kaldırılmasını savunmuştur.

Cumhuriyet gazetesinde dokunulmazlıkların kaldırılması temasına sadece Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde yer verilmiştir. Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu dokunulmazlıkların kaldırılarak siyasilerin yargılanması gerektiğini savunmuştur. Dokunulmazlıkların kaldırılmamasının nedeni olarak da yolsuzlukları göstermiştir.

Radikal gazetesinde dokunulmazlıkların kaldırılması temasını Kılıçdaroğlu söylemlerinde dile getirmiş ve Erdoğan'ın dokunulmazlıkların arkasına saklandığını iddia etmiştir. Radikal gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde dokunulmazlığın kaldırılması konusunda geçici 15. maddeyle dokunulmazlığa sahip olanların dokunulmazlıklarını kaldırmayı önermiş ve dokunulmazlığın kapsamının daha geniş olması gerektiğini ifade etmiştir.

Zaman gazetesinde Kılıçdaroğlu söyleminde dokunulmazlıkların kaldırılması şartıyla evet diyeceğini belirtmiştir. Zaman gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır.

3.2.1.1.5.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 29 Temmuz, 2 Eylül, 11 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Bizler bu oyuna gelmedik, gelmeyiz. Gelin önce en büyük dokunulmazlığı kaldıralım. 12 Eylül anayasasıyla dokunulmazlık zırhına bürünenlerin dokunulmazlığını kaldıralım.” (29 Temmuz)
“Tüm 657’ye tabi olanlar, TSK, yargı mensupları, parlamenterler, hepsini kapsayacak şekilde bir dokunulmazlıklar çalışmasını yapabiliriz.” (2 Eylül)
“milletvekili dokunulmazlığını tümüyle kaldırdığımız zaman siyaset yozlaşır, milletvekilinin özgüven içinde çalışma imkanı olamaz.” (11 Eylül)

3.2.1.1.5.2.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 26 Temmuz, 3 Ağustos, 4 Ağustos, 10 Ağustos, 11 Ağustos, 13 Ağustos, 15 Ağustos, 16 Ağustos, 23 Ağustos, 29 Ağustos, 3 Eylül, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“Ya dokunulmazlıkları kaldır ya milletten özür dile, ama bunlar özür de dilemezler” (26 Temmuz)
“Dokunulmazlıkları kaldır, anayasaya ‘evet’ diyeyim.” (3 Ağustos)
“Kılıçdaroğlu, “Yiğit adamın, halk için çalışan adamın dokunulmazlıkları kaldırarak ‘Ben de halk gibi olacağım’ demesi gerek” diye konuştu.” (4 Ağustos)
“Birileri dokunulmazlığı getirmiyorsa bir şeylerden korkuyor. Bilin ki kul hakkı yemiştir.” (10 Ağustos)
“bir adam yolsuzluklardan korkmuyorsa neden dokunulmazlıkları kaldırmaz?” (11 Ağustos)
“Dokunulmazlıkları, bakanların yargılanmaları önündeki engelleri kaldırsınlar.” (13 Ağustos)
“Sayın Başbakan dokunulmazlıkların arkasına saklanıyor. Yiğitsen kaldır dokunulmazlığı” (15 Ağustos)
“CHP iktidarında dokunulmazlıkları kaldıracağız.” (16 Ağustos)
“Anayasa değişikliği paketinde dokunulmazlıklara ilişkin de hiçbir madde olmadığını belirten Kılıçdaroğlu, Erdoğan’a “Adam gibi adamsan dokunulmazlıkları kaldırırsın.” diye seslendi.” (23 Ağustos)
“Recep bey dokunulmazlıkları kaldırmaya cesaret edemez.” (29 Ağustos)

“ ‘Dokunulmazlıkları kaldıracağım’ dedi. Kaldırdı mı? Kaldırmadı.” (3 Eylül)
“Gerçekten Kasımpaşalıysan kaldır dokunulmazlığı.” (6 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 26 Temmuz, 27 Temmuz, 11 Ağustos, 29 Ağustos, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
(Erdoğan’ı kastederek) “Seçilmeden önce ‘dokunulmazlıkları kaldıracağım’ diye söz verdi. Sözünü tutmadı.” (26 Temmuz)
“Recep bey niye dokunulmazlıkların arkasına saklanıyor?” (27 Temmuz)
(Erdoğan’ı kastederek) “Dokunulmazlıkların arkasına saklanan adama kusura bakmasın ‘adam’ denmez.” (11 Ağustos)
“Adam gibi adamsan, yiğit adamsan, verdiğin sözün arkasındaysan neden dokunulmazlıkları kaldırmıyorsun.” (29 Ağustos)
“Dokunulmazlığı kaldır ben de evet diyeyim.” (6 Eylül)

Zaman gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemine 6 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“dokunulmazlıkları kaldır, ben de ‘evet’ diyeceğim.” (6 Eylül)

3.2.1.1.6.Genel Af

Genel af temasını Kılıçdaroğlu söyleminde gündeme getirmiş, Bahçeli ve Erdoğan bu öneriye karşı çıkmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli’nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan genel affa karşı çıkarak buna Meclis’te izin vermeyeceklerini ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu ise söyleminde referandumda hayır oyu verilmesiyle genel affın yolunun açılacağını belirtmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli’nin söylemi bulunmamıştır. Gazetede Erdoğan söylemlerinde genel af önerisine karşı çıkmış, Meclis’te buna izin vermeyeceklerini

ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu ise söylemlerinde genel affın olması için hayır oyu istemiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde genel affa karşı çıkmış ve muhalefeti de bu konuda eleştirmiştir. Terör olaylarını hatırlatarak, Meclis'te çoğunluğa sahip oldukları için buna izin vermeyeceklerini belirtmiştir.

Zaman gazetesinde genel af temasına üç lider de söylemlerinde değinmiştir. Bahçeli ve Erdoğan söylemlerinde genel affa karşı çıkmıştır. Kılıçdaroğlu söyleminde referandumda hayır oyu kullanılmasıyla genel affın yolunun açılacağını ifade etmiştir.

3.2.1.1.6.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Zaman Gazetesi

Bahçeli'nin söylemine 27 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Böyle bir ortamda genel aftan bahsetmek bir gaflettir. Barajın aşağı çekilmesi ikinci bir gaflettir." (27 Ağustos)

3.2.1.1.6.2.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 29 Ağustos, 30 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Sen neyin genel affını çıkarıyorsun, bu bayrağımız kırmızı rengi şehitlerimizin kanından alıyor." (29 Ağustos)

"Bir genel affa biz yöneticilerin hakkı var mı?" (30 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 28 Ağustos, 29 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Bu şehitlerimizin anneleri, babaları, kardeşleri, onun, feryadını kulak ardı edebilir misin?” (28 Ağustos)

“Bir defa bu tür bir genel affa ilk defa ben karşı çıkarım.” (28 Ağustos)

“Parlamentonun yüzde 65’ine sahip olan AK Parti sana o yolda bir gıdım su içirmez, su. Sen neyin genel affını çıkarıyorsun.” (29 Ağustos)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 27 Ağustos, 29 Ağustos, 30 Ağustos, 2 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Bu tür bir genel affa ilk defa ben karşı çıkarım.” (27 Ağustos)

“Parlamentonun yüzde 65’ine sahip olan AK parti sana o konuda bir gıdım su içirmez su.” (29 Ağustos)

“AK Parti grubu böyle bir genel af talebinde, orda gıdım vermez gıdım.” (30 Ağustos)

“Genel af diyorsunuz, ondan sonra buna filanca dahil değildir diyorsunuz. Bunu gündeme getirdiyseniz A’dan Z’ye herkes buna dahildir.” (2 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 27 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“Bu tür bir genel affa önce ben karşı çıkarım. Böyle bir yetkiyi kendimde görmüyorum.” (27 Ağustos)

3.2.1.1.6.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 26 Ağustos, 28 Ağustos, tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Hayır deyin, toplumsal mutabakatla doğudan batıya kuzeyden güneye herkese genel affın yolu açılsın.” (26 Ağustos)

“af çıkabilmesi için toplumsal mutabakat sağlanmalıdır.” (28 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 26 Ağustos, 29 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Hayır deyin, toplumsal mutabakatla, kardeşçe, doğudan batıya, kuzeyden güneye herkese genel affın yolu açılsın." (26 Ağustos)

"Biz normalde barışın, huzurun egemen olduğu, çatışmanın olmadığı, PKK'nın koşulsuz silah bıraktığı, siyasi partilerin, toplumun, sivil toplum kuruluşlarının, meslek kuruluşlarının 'Artık yeter, bu ülkede devlet kin tutmaz, bir barış sağlandı, terör bitti, huzur içindeyiz' diye düşünürlerse biz de buna katkı vermeye hazırız diye açıklama yaptık." (29 Ağustos)

Zaman Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 26 Ağustos, 27 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Hayır, deyin. Doğudan batıya, kuzeyden güneye herkes için özgürce, kardeşçe genel affın yolu açılsın." (26 Ağustos)

"Referandumda 'hayır' deyin genel affın yolunu açalım." (27 Ağustos)

3.2.1.1.7.Muhalefet Partilerinin Tutumu

Referandum öncesindeki süreçte siyasi parti liderleri anayasa değişikliği konusunda uzlaşamamışlardır. Bu nedenle liderlerin diğer partileri eleştirileri söylemlerinde daha fazla yer almıştır. Referandumun kendi istedikleri doğrultuda sonuçlanması için muhalefet partileri ve liderlerinin söylemleri olumsuzlanmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde üç liderin de muhalefet partilerini eleştirilerine yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu referandumda 'hayır' çıkması yönünde bir kampanya yürüttüklerinden AKP'yi, Erdoğan ise CHP ve MHP'yi söylemlerinde eleştirmiştir. Bahçeli'nin eleştirileri milliyetçilik temelinde, AKP'nin terör örgütüne tutumuna yönelik olmuştur. Erdoğan söylemlerinde MHP'yi CHP'nin 'yedeği, vagonu' olarak nitelendirmiş, MHP'nin CHP'nin izinden gittiğini belirtmiştir. Erdoğan, CHP'yi, desteklemediği konularda Anayasa Mahkemesi'ne başvurduğu

için eleştirmiştir. Erdoğan terörle mücadele konularında da muhalefet partilerinden destek göremediğini ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde AKP'yi 'sorun yaratan ve kriz üreten hükümet' olarak nitelendirmiştir. AKP'yi darbeye gerekçe olarak gösterilen 35. maddenin kaldırılması, yargı bağımsızlığı, yolsuzluk, yoksulluk, terörle mücadele, demokrasi ve özgürlükler ve din istismarı konularında eleştirmiştir.

Radikal gazetesinde liderler söylemlerinde muhalefet partilerini eleştirmişlerdir. Bahçeli AKP'yi geçici 15. maddede değişiklik önerisini kabul etmediği ve ülkücüleri istismar ettiği için eleştirmiştir. Erdoğan söylemlerinde muhalefeti hayır cephesi olarak nitelendirmiş, devamlı Yüce Divan'dan bahsettikleri için ve AKP'nin terör örgütüyle görüştüğü iddiasını gündeme getirdikleri için eleştirmiştir. Erdoğan söylemlerinde CHP'nin genel af önerisine karşı çıkarken, CHP'nin Silivri'nin avukatlığını yaptığını belirtmiştir. Erdoğan muhalefetin başkanlık sistemine de karşı olduğunu belirterek başkanlık sisteminin hilafetle ilgisi olmadığını ve parlamenter demokrasinin yine işleyeceğini ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu da söylemlerinde darbe dönemindeki sorumlu paşaların yargılanmasında zamanaşımı olmasını eleştirmiştir. AKP'nin referandumu 12 Eylül askeri darbesi üzerine inşa ettiğini ve krizden beslendiğini belirtmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır Erdoğan söylemlerinde muhalefet partilerini hayır cephesinde yer almakla eleştirmiştir. Muhalefet partilerinin aynı dili kullandıklarını belirtmiştir. Referandum öncesinde Dörtyol ve İnegöl'de meydana gelen olumsuz olayları da muhalefet partilerinin kullandıklarını ifade etmiştir. Muhalefetin anayasa değişikliğini AK Parti projesi olarak nitelendirmesine de karşı çıkmıştır.

Zaman gazetesinde sadece Erdoğan'ın söylemlerine yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır Erdoğan söylemlerinde muhalefeti terör olaylarında sağduyulu olmamakla eleştirmiştir. CHP ve MHP'nin aynı safta yer aldığını belirtmiştir.

3.2.1.1.7.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Bahçeli'nin söylemine 1 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
"Bahçeli, AKP ile terör örgütünün aynı eksende olduğunu ileri sürdü." (1 Eylül)

Radikal Gazetesi

Bahçeli'nin söylemine 29 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
"Bahçeli, Meclis'teki görüşmeler sırasında Anayasa'nın 15'inci maddesinde değişiklik yapılması önerisini kabul etmeyen AKP'nin, şimdi ülkücüleri istismar etmeye kalkıştığını söyledi." (29 Ağustos)

3.2.1.1.7.2.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 21 Temmuz, 26 Temmuz, 1 Ağustos, 8 Ağustos, 11 Ağustos, 14 Ağustos, 22 Ağustos, 23 Ağustos, 24 Ağustos, 29 Ağustos, 30 Ağustos, 4 Eylül, 6 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
"CHP ve MHP 'hayır' derken kendini inkar ediyor." (21 Temmuz)
"CHP'nin MHP'nin "kuyruğuna takıldığını" ifade etti." (26 Temmuz)
"CHP'yi ararsanız Anayasa Mahkemesi'nin önünde bulursunuz. MHP'yi ararsanız ellerinde argo, hakaret sözlüğü, yeni hakaretler ararken bulursunuz." (26 Temmuz)
"Muhalefete sesleniyorum; siz tam tersine sokakları daha da kışkırtmanın peşindesiniz." (1 Ağustos)
(Muhalefet partilerini kastederek) "Bunlar nasıl oldu da bir araya geldi." (8 Ağustos)
"MHP de aynı CHP'nin ağzıyla konuşmaya başladı." (11 Ağustos)
"MHP yönetimi maalesef MHP'yi CHP'nin bir vagonu, yedeği haline getirdi." (14 Ağustos)
"MHP ve CHP'yi terörle mücadelede yanlarında olmamakla suçlayan Erdoğan" (22 Ağustos)

“Terör örgütü konuşuyor. CHP ve MHP onun tellallığını yapıyor.” (23 Ağustos)
“Biz bunlara teklif ettik ey CHP, gelin beraber yapalım; ey MHP, beraber yapalım. Parlamento başkanımız bunlara mektup yazdı. CHP, ‘hayır’ dedi, gelmedi.” (23 Ağustos)
“MHP ve CHP terör örgütünün yalanlarına sımsıkı sarılıyor.” (24 Ağustos)
(MHP’yi kastederek) “üç buçuk sene bu ülkeyi yönetemediniz ve bırakıp kaçtınız.”(29 Ağustos)
“ ‘hayır’ oyu, CHP üst yönetiminin şahsi beklentilerine cevap verecektir.” (30 Ağustos)
“Bahçeli, söyleyecek sözün varsa Diyarbakır’a gel, söyleyeceklerini Diyarbakır meydanında söyle.” (4 Eylül)
“Erdoğan, anayasa hazırlarken CHP’ye de MHP’ye de gittiklerini, CHP’nin daha kapağı açmadan “hayır” derken, MHP’nin “kahve, çay içmeye gelirsiniz” dediğini anımsattı.” (6 Eylül)
(MHP’yi kastederek) “siyaseti öğrenmeleri gerekiyor.” (13 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 21 Temmuz, 24 Temmuz, 25 Temmuz, 26 Temmuz, 31 Temmuz, 1 Ağustos, 6 Ağustos, 15 Ağustos, 16 Ağustos, 21 Ağustos, 22 Ağustos, 23 Ağustos, 25 Ağustos, 29 Ağustos, 1 Eylül, 6 Eylül, 7 Eylül, 10 Eylül, 11 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“Yıllarca 12 Eylül mağduru solcuları istismar eden CHP, 12 Eylül ile yüzleşemese de biz yüzleşeceğiz. Yıllarca 12 Eylül mağduru ülkücülerin sesine kulak vermeyen MHP 12 Eylül ile hesaplaşmasa da biz hesaplaşacağız.” (21 Temmuz)
“Madem 12 Eylül’de bedeller ödediniz. Neden bugün 12 Eylül’lerin yaşanmaması için Anayasa değişikliğine evet demiyorsunuz.” (24 Temmuz)
(Muhalefeti kastederek) “Sadece ‘Hayır’ oyu vermek için bir araya geliyorlar.” (25 Temmuz)
“bunlar Anayasa Mahkemesi’ne gitmekten millete gitmeye fırsat bulamıyorlar.” (25 Temmuz)
(CHP’yi kastederek) “MHP ile aynı dili, aynı üslubu, aynı çirkin hakaretleri, aynı yıkıcı kavram ve kelimeleri kullanıyor.” (26 Temmuz)

“Muhalefetin son dönemde artan terör olayları ve toplumsal gerilimden hükümeti sorumlu tutmasını da eleştiren Erdoğan” (31 Temmuz)
“Böyle hassas bir dönemde sağduyu çağrısı, sorumlu açıklamalar yapması gereken muhalefete sesleniyorum; siz tam tersine sokakları daha da kışkırtmanın peşindesiniz.” (1 Ağustos)
“CHP ve MHP sürekli olarak Yüce Divan’dan söz ediyor.” (6 Ağustos)
“Benim muhatabım CHP-MHP yönetimi değil.” (15 Ağustos)
“Onlar Anayasa değişikliğinden hiç bahsetmiyorlar.” (16 Ağustos)
(Terör örgütüyle pazarlık yapıldığı iddiası üzerine) “Son günlerde yeni bir çarpıtmayla karşı karşıyayız. Yine MHP’den geliyor.” (21 Ağustos)
“Terör örgütü Kandil’den konuşuyor, CHP, MHP, BDP Ankara’da onun hoparlörü oluyor.” (22 Ağustos)
“CHP, MHP, BDP, Kandil’in tellallığını yapıyor.” (23 Ağustos)
(Muhalefet partilerini kastederek) “Nasıl olur da siz Kandil’deki adamın sözüne inanırsınız ama bu ülkenin Başbakanı’nın sözüne inanmazsınız?” (25 Ağustos)
“İşte ‘genel affı çıkaralım’ diyen zihniyetle şu anda MHP’nin yönetici zihniyeti aynıdır.” (29 Ağustos)
“CHP Silivri’nin avukatlığına soyundu.” (1 Eylül)
(MHP’yi kastederek) “Milliyetçilik bu vatana hizmettir. Senden olsa olsa ancak kafatası milliyetçisi olur.” (6 Eylül)
“CHP gel-gitlerin partisidir. CHP şu anda tarihinin en tutarsız dönemini yaşıyor.” (7 Eylül)
“MHP’ye bakıyorsun, genel başkanı ülkücüler için ‘Bunlar uşak’ diyor. Niye ‘Hayır’ demiyorlar. Mamak cezaevinde Bahçeli o çileleri çekmedi ki onlar çekti.” (7 Eylül)
“Hayır cephesinde CHP , MHP , BDP , YARSAV, TKP , İşçi Partisi ve çeteler var.” (10 Eylül)
“muhalefet ‘bunlar hilafet getirecekler’ diyor. Başkanlık sisteminin hilafetle ne alakası var, parlamenter demokrasi yine işliyor.” (11 Eylül)

Sabah gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 21 Temmuz, 25 Temmuz, 26 Temmuz, 29 Temmuz, 31 Temmuz, 1 Ağustos, 6 Ağustos, 7 Ağustos, 8 Ağustos, 9 Ağustos, 11 Ağustos, 13

Ağustos, 14 Ağustos, 15 Ağustos, 16 Ağustos, 17 Ağustos, 21 Ağustos, 22 Ağustos, 23 Ağustos, 25 Ağustos, 29 Ağustos, 1 Eylül, 4 Eylül, 5 Eylül, 6 Eylül, 9 Eylül, 10 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(CHP, MHP ve BDP'yi kastederek) "ya kendi vicdanlarına ya da yakın arkadaşlarına 'Bu pakete karşı çıktıkları için büyük rahatsızlık duyduklarını' ifade ediyorlar." (21 Temmuz)

"Yıllardır bu anayasanın değişmesi gerektiğini söyleyen CHP yanaşmadı. Yıllardır 12 Eylül anayasasından şikayet eden MHP yanaşmadı." (25 Temmuz)

(CHP'yi kastederek) "MHP ile aynı dili, aynı üslubu, aynı çirkin hakaretleri, aynı yıkıcı kavram ve kelimeleri kullanıyor." (26 Temmuz)

(Terörü kastederek) "Hiç kimsenin 3-5 tane oy için kendi şahsi çıkarı için bu ülkenin huzurunu bozmaya hakkı yok. MHP, CHP, BDP, AK Parti'yi yıpratma uğruna sokakları gerginleştirdiğinin farkına varsın." (29 Temmuz)

(İnegöl ve Dörtyol'daki olayları kastederek) "muhalefet partileri maalesef bunu bir fırsat gibi değerlendirdiler." (31 Temmuz)

"Bizde ise muhalefet, 'iktidar yıpransın, ülke kaybetsin önemli değil, ama biz kazanalım' diye hesap soruyor." (1 Ağustos)

"Menderes'i ölümle tehdit eden, onu darağacına gönderen zihniyet bugün de bizi… Aynen bu ifadeyi kullanıyorlar. 'Tayyip Erdoğan, Menderes'in akıbetini biliyor musun' diyorlar." "Aynı şekilde CHP'siyle MHP'si ne diyor? 'Seni Yüce Divan'a göndereceğiz.'" (6 Ağustos)

"CHP Genel Başkanı, acaba 27 Mayıs darbesinde CHP'nin rolünü 27 Mayıs darbesi sonrasında genel başkanının darbecilere "Emrinizdeyiz" hitabını da hatırlayabilecek mi?" (7 Ağustos)

(CHP'yi kastederek) "Anayasa değişikliğine neden hayır dediğini henüz açıklayabilmiş değil." (8 Ağustos)

(MHP'yi kastederek) "Kimisi ırkçılık, kimisi de kafatasçılık yapıyor." (8 Ağustos)

"MHP yıllarca 12 Eylül edebiyatı yaptı. İdam edilmiş gençleri, 12 Eylül mağdurlarını istismar ettiler." (9 Ağustos)

"Bay Kemal ne diyorsa, Bay Bahçeli de aynı şeyi söylüyor." (11 Ağustos)

"Muhalefetin anlamsız direnişine rağmen paket Meclis'ten geçti." (13 Ağustos)

“MHP yönetimi, MHP’yi maalesef CHP’nin vagonu, yedeği haline getirdi.” (14 Ağustos)
“Ana muhalefet ve diğerleri televizyonlara çıktıklarında, aman gençleri, çocukları televizyonların karşısında tutmayın, yavrularımızın ahlakı bozulur, kötü örnek olurlar.” (15 Ağustos)
“Muhalefetin içinden sağduyulu milletvekilleri, belediye başkanları çıkıyor ve evet oyu kullanacağını açıklıyorlar.” (16 Ağustos)
“Muhalefetin hali bu. Bunlar her yasaya karşı çıkıyorlar.” (16 Ağustos)
(Anayasa değişikliğini kastederek) “Muhalefet zorla bunu bir AK Parti projesi olarak sunuyor.” (17 Ağustos)
“Muhalefet terörle mücadelede bizimle beraber olmadı.” (21 Ağustos)
“Terör örgütü Kandil’den konuşuyor. CHP, MHP ve BDP Ankara’dan ona hoparlör oluyor.” (22 Ağustos)
“CHP, MHP Genel Başkanları Kandil’in tellallığını, borazanlığını yapıyorlar. Başbakana inanmıyorlar.” (23 Ağustos)
“Bizi baskı yapmakla, mahalle baskısı yapmakla suçlayanlar; yani CHP, MHP, BDP asıl baskıyı millete kendileri yapıyorlar.” (25 Ağustos)
“Genel affı çıkaralım diyen zihniyetle MHP’nin yönetici zihniyeti aynıdır.” (29 Ağustos)
“Bunlar siyasi tarihlerinde ilk kez Ankara’dan dışarıya çıktılar” (1 Eylül)
“Sayın Bahçeli, söyleyecek sözün varsa, çözümün varsa buraya gel. Diyarbakır’a gel.” (4 Eylül)
“Sayın Bahçeli bana konuşma metni hazırlıyor, Diyarbakır’a gel” (5 Eylül)
“27 Nisan bildirisinin altına kim ‘İmzamızı atarız’ dedi? CHP” (6 Eylül)
“MHP’nin tabanında, BDP’nin tabanında isyan var. Bunların hepsi 12 Eylül’de ortaya çıkacak.” (9 Eylül)
“MHP, şimdi CHP ve Silopi’deki BDP ile Yarsav’la, çetelerle beraber oldu.” (10 Eylül)
“Siyaseti öğrenmeleri gerekiyor, bu vesileyle öğrenecekler.” (13 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 21 Temmuz, 25 Temmuz, 1 Ağustos, 6 Ağustos, 11 Ağustos, 25 Ağustos, 30 Ağustos, 3 Eylül, 4 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Muhalefeti kastederek) "Neden 'hayır' dediklerini kendilerine de millete de izah edemiyorlar." (21 Temmuz)

(Muhalefeti kastederek) "milletin hayrına olan herhangi bir konuda bir araya geldiklerini gördünüz mü? Hayır. Göremezsiniz. Bunlar sadece hayır oyu vermek için bir araya geliyorlar." (25 Temmuz)

"Böyle hassas bir dönemde sağduyu çağrısı yapması gereken muhalefete sesleniyorum: 'Siz tam tersine sokakları daha da kışkırtmanın peşindesiniz.' 'AK Parti kazanmasın da, ülkeye ne olursa olsun.'" (1 Ağustos)

"Ben onların konuştuklarını konuşmuyorum. Kirli iftiralara da cevap vermiyorum." (6 Ağustos)

"CHP'nin 27 Mayıs öncesi üstlendiği rolü, şimdi MHP üst yönetimi yüklenmiş." (11 Ağustos)

"Bizi mahalle baskısı ile suçlayanlar; yani CHP, MHP, BDP asıl baskıyı millete kendileri yapıyorlar." (25 Ağustos)

"MHP Genel Başkanı sen hangi maddeye hayır diyorsun onu söyle. Hayır diyebileceği bir madde yok ki; bunu dese kendisiyle çelişecek." (30 Ağustos)

"Çetelerin avukatlığını yapan CHP ile MHP aynı safta yer alıyor." (3 Eylül)

(Terör örgütüyle görüştükleri iddiasını kastederek) "Burada muhalefet, acaba evet oylarını nasıl eksiltirizin gayreti içindeler." (4 Eylül)

"Muhalefet partilerinden bir tanesi, 'Bu bir güven oylamasıdır' diyordu. Acaba bundan sonrasını neyle izah edecek merak ediyorum." (13 Eylül)

3.2.1.1.7.3.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 24 Temmuz, 1 Ağustos, 3 Ağustos, 6 Ağustos, 7 Ağustos, 8 Ağustos, 9 Ağustos, 14 Ağustos, 24 Ağustos, 25 Ağustos, 3 Eylül, 7 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Kılıçdaroğlu, 35. Maddenin AKP için samimiyet testi olduğunu belirtti.” (24 Temmuz)

“Kılıçdaroğlu, AKP’nin ülkenin sorunlarını çözmek için değil, sorunlara yenilerini katmak için iktidar olduğunu söyledi.” (1 Ağustos)

(CHP’li belediyeleri kastederek) “Kaynak aktarımında, kullanımında, sorunlarla ilgilenmede ayrımcılık yapılıyor.” (3 Ağustos)

“Dert yaratan, sorun yaratan hükümet bu.” (3 Ağustos)

(YAŞ kararlarıyla ilgili olarak) “Krizin olması, ülkenin iyi yönetilemediğini gösteriyor.” (6 Ağustos)

“AKP sadece krizlerden besleniyor.” (7 Ağustos)

“Ben onlara adaletten kaçanlar partisi diyorum.” (8 Ağustos)

“Adalet ve Kalkınma Partisi krizden beslenen bir parti.” (9 Ağustos)

“inanç sömürüsü. AKP’nin sık sık başvurduğu bir yöntem.” (14 Ağustos)

“AKP’nin dünya görüşüne uymayan insanlara çok fazla baskı yapılıyor.” (24 Ağustos)

“AKP’lilerin yoksulluğu sürekli kılmak için” (25 Ağustos)

“Onlar bu ülkenin sorunlarını çözmeye değil, kaymağına talip.” (3 Eylül)

“AKP Türkiye’nin sorunlarına değil, Türkiye’nin rantına taliptir.” (7 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 22 Temmuz, 31 Temmuz, 9 Ağustos, 5 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“CHP olarak 12 Eylül paşalarının yargılanması için insanlığa karşı suçlarda yasanın geriye dönük geçerli olması önergesi verdik, AKP oylarıyla reddedildi.” (22 Temmuz)

“AKP Anayasa referandumunu 12 Eylül darbesi üzerine inşa ediyor.” (31 Temmuz)

“AKP kriz yaratıyor.” (9 Ağustos)

“AKP’lilerin korkudan hayır lafını bile ağızlarına alamadığını iddia etti.” (5 Eylül)

3.2.1.1.8.Statükonun Devamı

Statükonun devamı teması sadece Erdoğan'ın söylemlerinde yer almıştır. Anayasa değişikliğine karşı çıkılmasını statükonun devamı olarak nitelendirmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde muhalefet partilerini değişime karşı oldukları için eleştirmiş ve 'statükocu zihniyet' olarak nitelendirmiştir.

Radikal gazetesinde statükonun devamı temasına liderlerden sadece Erdoğan değinmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde hayır oyu kullanacak olanları statükocu olarak nitelendirmiş ve CHP'nin statükocu olduğunu belirtmiştir.

Sabah gazetesinde Erdoğan söylemlerinde referandumda hayır oyu kullanılmasını statükonun devamı olarak nitelendirmiş ve değişime karşı çıkılmasını eleştirmiştir. CHP'yi statükocu zihniyet olarak ifade etmiştir. Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır.

Zaman gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde hayır oyu kullanmayı statükocu anlayış olarak değerlendirmiş, CHP'yi statükocu olarak nitelendirmiştir. Erdoğan söyleminde referandumu statüko ile gelecek arasında bir tercih olarak yorumlamıştır.

3.2.1.1.8.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 21 Temmuz, 11 Ağustos, 10 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"değişimin karşısında durduklarını kendilerine de, millete de izah edemiyorlar." (21 Temmuz)

"CHP'nin statükocu zihniyetinin, hatta partinin içindeki birilerinin memurusun." (11 Ağustos)

(1982 Anayasası'ndan yana olanları kastederek) "Statükodan yana olanlardır." (10 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 26 Temmuz, 11 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Statükocular 'hayır' diyor." (26 Temmuz)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "CHP'nin statükocu zihniyetinin memurusun." (11 Ağustos)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 31 Temmuz, 6 Ağustos, 11 Ağustos, 13 Ağustos, 11 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(CHP'yi kastederek) "Onlar statükocularla işbirliği yaparken, onlar çetelere avukatlık yaparken, onlar darbecilere çanak tutarken, onlar mafyayla elele dolaşırken AK Parti gücünü milletten aldı." (31 Temmuz)

"12 Eylül 2010 tarihi, 27 Mayıs'ta başlayan statükocu, vesayetçi, milli iradeyi küçümseyen, milleti yok sayan zihniyetin son bulacağı tarih olacaktır." (6 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Sen CHP'nin statükocu zihniyetinin memurusun." (11 Ağustos)

"Değişime direnen bürokratik elite karşı değişimi savunuyoruz." (13 Ağustos)

"Statükocular, oligarşinin her çeşidi, bunun içinde yargısı, bürokrasisi, işte bütün bunlara bu yeni düzenlemeyle benim milletim dur diyecek." (11 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 25 Temmuz, 6 Ağustos, 11 Ağustos, 1 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Bunlar statükonun, vesayetçi anlayışın devamı için aynı noktada buluşuyorlar." (25 Temmuz)

"12 Eylül 2010'un 27 Mayıs'ta başlayan statükocu, vesayetçi, milli iradeyi küçümseyen zihniyetin son bulacağı gün olduğunu dile getiren Başbakan" (6 Ağustos)

(MHP'yi kastederek) "CHP'nin statükocu ittifakına takılmak, partiyi CHP'nin destek kıtası haline getirmek size yakışıyor mu?" (11 Ağustos)
"Statükoyla geleceğiniz arasında tercih yapacaksınız." (1 Eylül)

3.2.1.1.9.Yargının Bağımsızlığı

Anayasa değişikliği paketinde Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın üye sayılarında ve yapılarında değişiklik yapılmasını öngören maddeler bulunmaktadır. Muhalefet yargının siyasallaşması tehdidine karşı değişiklikleri eleştirirken, iktidar yargıyı siyasallaşmaktan kurtardığını belirtmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli yandaş yargı düzenlemesi yapıldığını iddia etmiştir. Gazetede yargının bağımsız olması gerektiği, yargının siyasallaşmasının önüne geçilmesi Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde ifade edilmiştir. Liderler aynı şeyi savunmalarına karşın yargının bağımsızlığını sarstıkları iddiasıyla karşı tarafı sorumlu göstermişlerdir. Erdoğan demokrasi için yargıyı ideolojik ve küçük bir grubun kontrolünde olmaktan kurtardıklarını belirtmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde yargının bağımsızlığını yitirerek hükümete bağımlı hale getirildiğini, Erdoğan'ın Yüce Divan'a gönderilme kaygısıyla yandaş bir yargı düzenlemesi yaptığını belirtmiştir.

Radikal gazetesinde yargının bağımsızlığı temasını üç lider de söylemlerinde ifade etmiştir. Bahçeli söylemlerinde iktidarın kendisi için yandaş yargı yarattığını ve Anayasa Mahkemesi ile HSYK'nın AKP'lileşeceğini belirtmiştir. Erdoğan söylemlerinde hukukun üstünlüğüne geçileceğini dile getirmiştir. Referandumdan 'evet' çıkmasını da tarihi bir eşiği aşmak olarak nitelendirmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde yargı üzerinde hakimiyet kurulduğunu, siyasallaştırıldığını ve bu amaçla darbe söylemi geliştirildiğini ifade etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde yargının bağımsız olması gerektiğini belirtmiş, yargının birilerinin arka bahçesi olmaktan çıkarılması ve yargıdaki kast sisteminin sona erdirilmesi gerektiğini savunmuştur. Üstünlerin hukukundan hukukun üstünlüğüne geçileceğini ifade etmiştir.

Zaman gazetesinde yargının bağımsızlığı temasına sadece Erdoğan'ın söylemlerinde yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde yargının ideolojik davrandığını belirtmiş, hukukun üstünlüğü kavramını vurgulamıştır.

3.2.1.1.9.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Bahçeli'nin söylemine 22 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Başbakan, bütün ümidini Türk milletini son bir kez aldatarak referandumda evet çıkmasını sağlamaya ve kendisini koruma altına alacağını hesapladığı yandaş yargı düzenlemesini yaparak hazin akıbetten kurtulmaya bağlamıştır." (22 Temmuz)

Radikal Gazetesi

Bahçeli'nin söylemlerine 26 Temmuz, 5 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Bahçeli iktidarın yandaş ve yoldaşlarıyla yargı kurmak için ülkede, yargı, yürütme ve yasama arasında gerginlikler yarattıklarını savundu." (26 Temmuz)

"Değişiklik paketi referandumdan geçerse Anayasa Mahkemesi ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapılarının değiştirilerek AKP'lileşeceğini söyleyen Bahçeli" (5 Eylül)

3.2.1.1.9.2.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 8 Ağustos, 8 Eylül, 10 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Yargı kurumunun içerisinde vakıf, dernek kurulmasını kastederek) "Bağımsız olması gereken, tarafsız olması gereken bir yargı camiasının içerisinde bunların olmasının demokratik parlamenter sistem içerisinde yeri olabilir mi?" (8 Ağustos)

"yargının demokratikleşmesine direnenlere, gerçek demokrasi nedir gösterelim diyoruz." (8 Eylül)

“anayasa değişikliğinde üstünlerin hukukundan, hukukun üstünlüğüne geçişin var olduğunu ileri süren Erdoğan” (10 Eylül)
“ Yargıyı ideolojik bataktan kurtaracak, küçük bir grubun kontrolündeki kapalı devre işleyici, katılımlı bir demokrasiyle değiştiriyoruz.” (13 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 26 Temmuz, 9 Ağustos, 15 Ağustos, 19 Ağustos, 30 Ağustos, 2 Eylül, 6 Eylül, 8 Eylül, 10 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“YARSAV ‘hayır’ diyor.” (26 Temmuz)
“Yargı, artık birilerinin arka bahçesi olmayacak.” (9 Ağustos)
“Anayasa Mahkemesi ve Danıştay’ın kimi kararları bizi çıldırtmıştır.” (15 Ağustos)
“İnşallah 12 Eylül milat olacak. Hukuk, adalet, sosyal devlet adına yeni bir başlangıç olacak.” (19 Ağustos)
(HSYK atamalarını kastederek) “Dedelerden talimat alarak atamalar yapma dönemi bitiyor.” (30 Ağustos)
“Bir yargıç bir karar veriyor. Kararı verdikten hemen sonra, HSYK o yargıcı hemen görevden alıyor. Böyle bir şey olamaz.” (2 Eylül)
“Artık üstünlerin hukukuna değil hukukun üstünlüğüne gidiyoruz.” (6 Eylül)
“Yürütmeye seçim yasaklarını hatırlatıp kendileri ‘hayır’ propagandası yapan yargı bürokrasisi artık haddini de, hukukunu da bilsin istiyoruz.” (8 Eylül)
“Bir yargı devletine Türkiye’yi götürmek istiyorlar. Ayaklarımızda prangalar var.” (10 Eylül)
“Demokrasi ve hukukun üstünlüğü mücadelesinde tarihi bir eşiği aşmış bulunuyoruz.” (13 Eylül)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 26 Temmuz, 29 Temmuz, 8 Ağustos, 9 Ağustos, 19 Ağustos, 25 Ağustos, 26 Ağustos, 27 Ağustos, 6 Eylül, 8 Eylül, 10 Eylül, 11 Eylül, 13 Eylül, 15 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“YARSAV hayır diyor.” (26 Temmuz)
“Yargıda kast sistemi ortadan kalkıyor.” (29 Temmuz)

“Yargı artık kimsenin arka bahçesi olmayacak. Onlar yargıda kast sistemi sona erecek diye çekiniyorlar.” (8 Ağustos)
“Anayasa değişikliğine karşı çıkanlar, yargıda istedikleri gibi at oynatamayacakları için rahatsız oluyor.” (9 Ağustos)
“Artık ne Anayasa Mahkemesi, ne Danıştay, ne Yargıtay birilerinin arka bahçesi olmayacak.” (19 Ağustos)
“Yargının siyasallaşması tehlikelidir.” (25 Ağustos)
“Üstünlerin hukukundan hukukun üstünlerine geçiyoruz.” (26 Ağustos)
“Türkiye’de yasama yürütmenin üzerinde yargı gücü var, ben vali atayamıyorum. Ben bir yürütme olarak istediğim müdürü, istediğim yere atayamazsam nasıl icra yapacağım.” (27 Ağustos)
“Daha önce yargı onların arka bahçesiydi, şimdi milletin ön bahçesi olacak.” (6 Eylül)
“12 Eylül’de ‘hayır’ çıkması için İmralı’yla konuşalım diyen yargıçlara kimse ses etmiyor.” (6 Eylül)
“Sürekli kuvvetler ayrılığından bahsedip yürütme ve yasamayı kuşatma altına almak isteyen çarpık anlayış son bulsun istiyoruz.” (8 Eylül)
“Üstünlerin hukukundan hukukun üstünlüğüne geçiş var.” (10 Eylül)
“Onun için demokrasi, onun için özgürlüklere, üstünlerin hukukundan hukukun üstünlüğüne geçiyoruz.” (11 Eylül)
“evet artık üstünlerin hukuku değil, hukukun üstünlüğü” (13 Eylül)
(Referandumu kastederek) “hukukun üstünlüğü için önemli bir adımdı.” (15 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 25 Temmuz, 19 Ağustos, 30 Ağustos, 1 Eylül, 3 Eylül, 5 Eylül, 6 Eylül, 8 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“Her ‘evet’ demokrasiye, adalete, özgürlüğe, hukuka davettir.” (25 Temmuz)
(HSYK’yı kastederek) “Yine ideolojik yaklaşımlar devreye girdi. Bir anda bakıyorsunuz bir mahkemenin tamamını lağvedip oraya istedikleri bir yapıyı getiriyorlar. Bunlar hâkim ve savcı arkadaşlarına güvenmiyorlar.” (19 Ağustos)

“Birilerinin arka bahçesi artık milletin ön bahçesi oluyor. Bunu halledeceğiz, artık durmayacağız.” (30 Ağustos)

(HSYK atamalarını kastederek) “Artık telefonla filancayı filanca yere atayalım mı süreci bitiyor. Dedelerden talimat alarak atama yapma dönemi bitiyor.” (30 Ağustos)

“Kralların değil, kuralların hukuku için evet bekliyoruz.” (1 Eylül)

“22-23 kere bir müdürü yerine iade eden bir yargı anlayışı ne getirebilir size?” (3 Eylül)

“Geçen dönemde biz yasama ve yürütme olarak iyi çalıştık. Yargı ise prangayı vurdu.” (5 Eylül)

“Biz kendimiz için adalet değil, herkes için, ülkemiz için istiyoruz. Yargı ideolojik davranmayacak.” (6 Eylül)

“Üstünlerin hukukuna değil, hukukun üstünlüğüne gidiyoruz.” (6 Eylül)

“Yürütmeye seçim yasaklarını hatırlatıp, kendileri ‘hayır’ propagandası yapan yargı bürokrasisi artık haddini de, hukukunu da bilsin istiyoruz.” (8 Eylül)

“İleri demokrasi ve hukukun üstünlüğü mücadelesinde tarihi bir eşiğin milletçe aşıldığını dile getiren Başbakan” (13 Eylül)

3.2.1.1.9.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 7 Ağustos, 13 Ağustos, 15 Ağustos, 16 Ağustos, 21 Ağustos, 29 Ağustos, 2 Eylül, 3 Eylül, 7 Eylül, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Yargı hükümete tam bağımlı hale getiriliyor.” (7 Ağustos)

“İktidar kendi kullanacağı yargıyı onaylatmak için anayasa değişikliğini yapıyor.” (13 Ağustos)

“Kılıçdaroğlu hükümetin anayasa değişikliğiyle “yargıyı ele geçirmeyi” amaçladığını belirterek” (15 Ağustos)

“AKP’nin anayasa değişikliği ile yargıyı ele geçirmeye çalıştığını belirten Kılıçdaroğlu” (16 Ağustos)

“Siyasetin emrinde bir yargı düzeni var. Bu düzeni sürdürmek istiyorlar.” (21 Ağustos)

“Yargının kantarı bozulursa o kantar bir gün gelir seni de tartar Recep Bey, bunu unutma.” (29 Ağustos)

(Erdoğan’ı kastederek) “ ‘ben kendi hakimlerimi atayayım da beni beraat ettirsinler’ diyor.” (2 Eylül)

“Erdoğan’ın Yüce Divan’a gönderileceğini anladığını, bunun için Anayasa’yı değiştirip Anayasa Mahkemesi’ne kendi hakimini atamak istediğini ifade eden Kılıçdaroğlu” (3 Eylül)

“Hakim atayabilmek için anayasayı değiştiriyorlar.” (7 Eylül)

(Erdoğan’ı kastederek) “‘Yargıya müdahale edeceğim, yargıdan hesap soracağım’ diyor.” (8 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 22 Temmuz, 28 Temmuz, 31 Temmuz, 29 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Erdoğan’ı kastederek) “Gerçek gündeminde yargı üzerinde hakimiyet kurmak var.” (22 Temmuz)

“Yargıyı siyasallaştırırsanız sizi de aşan kararlar ortaya çıkar ve siyasal iktidar zor durumda kalır.” (28 Temmuz)

(AKP’yi kastederek) “Yargıyı ele geçirmek için darbe söylemi geliştiriyor.” (31 Temmuz)

“Siyasallaşan yargının faturasını halk öder.” (29 Ağustos)

3.2.1.1.10.YÖK’ün Kaldırılması

“Yükseköğretim, 1981’de çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile akademik, kurumsal ve idari yönden yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu kanunla ülkemizdeki tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanmış, akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş ve konservatuvarlar ile meslek yüksekokulları üniversitelere bağlanmıştır. Böylece, söz konusu kanun hükümleri ve Anayasa’nın 130. ve 131. maddeleriyle kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluş olan Yükseköğretim Kurulu, tüm yükseköğretimden sorumlu tek kuruluş haline gelmiştir”[16]

[16] http://www.yok.gov.tr/content/view/343/219/ Erişim tarihi:12 Ağustos 2012.

"Yükseköğretim Kurulu, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası ile belirlenen yükseköğretim sisteminin temel esaslarına göre oluşturulan Anayasal bir kuruluştur." [17]

YÖK'ün kaldırılması temasını Cumhuriyet gazetesinde sadece Kılıçdaroğlu söylemlerinde ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu YÖK'ün hükümete bağımlı olmasını eleştirmiştir. Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır.

Radikal gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde YÖK'ün değiştirilmesinden yana olduğunu ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu ise söylemlerinde YÖK'ün iktidar tarafından ele geçirildiğini belirtmiştir.

Sabah gazetesinde sadece Erdoğan'ın söylemine yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan YÖK'ün mevcut sisteminin kaldırılmasından yana olduğunu ifade etmiştir.

Zaman gazetesinde temaya yer verilmemiştir.

3.2.1.1.10.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 11 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur: "YÖK'ün mevcut sisteminin değiştirilmesinden yanayım. Niçin üniversiteler kendi öğrenci alımlarını yapmasın? Niçin böyle merkeziyetçi bir sistem? Kaldıralım bu sistemi." (11 Eylül)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 11 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur: "YÖK'ün mevcut sisteminin değiştirilmesinden yanayım." (11 Eylül)

[17] http://www.yok.gov.tr/content/view/343/219/ Erişim tarihi:12 Ağustos 2012.

3.2.1.1.10.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 21 Temmuz, 2 Ağustos, 7 Ağustos, 13 Ağustos, tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

" 'YÖK'ü kaldıracağız' diyordun. Niye YÖK'ü kaldırmaktan vazgeçtin?" (21 Temmuz)

"YÖK'e ilişkin düzenlemenin olmamasını eleştiren Kılıçdaroğlu, "Çünkü YÖK'ü ele geçirdiler" diye konuştu." (2 Ağustos)

"YÖK'ü nasıl ele geçirerek kendilerine bağımlı, ses çıkarmayan, eleştirmeyen bir kurum haline getirdilerse orduyu da öyle yapmak istiyorlar." (7 Ağustos)

"12 Eylül Anayasası'nı değiştirmek istiyorlarsa YÖK'ü kaldırsınlar." (13 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemine 22 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemi şudur:

"Ele geçirene kadar YÖK için her şeyi söylediler. Ama ele geçirdikten sonra YÖK'ten gayet memnunlar." (22 Temmuz)

3.2.1.1.11.Yüce Divan

Cumhuriyet gazetesinde sadece Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine yer verilmiştir. Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu söylemlerinde Erdoğan'ın Yüce Divan'a gönderileceğini anladığı için Anayasa Mahkemesi'ne kendi hakimini atamak istediğini belirtmiştir.

Radikal gazetesinde Erdoğan söylemlerinde Yüce Divan'la tehdit edilmesini ve Menderes'in akıbetini hatırlatmalarını eleştirmiş ve Yüce Divan'dan korkmadığını söylemiştir. Kılıçdaroğlu söyleminde ülkeye ihanet edenleri Yüce Divan'a çıkaracaklarını belirtmiştir. Gazetede Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde muhalefetin kendisini Yüce Divan'a göndermekle tehdit etmesini

eleştirmiştir. Menderes’in akıbetiyle tehdit edilmesini de eleştiren Erdoğan söylemlerinde çoğu kez beyaz kefenle yola çıktıklarını ifade etmiştir.

Zaman gazetesinde Erdoğan söyleminde, anayasa değişikliğini Yüce Divan’a gönderilmesini engellemek için hazırladıkları iddiası üzerine bunun değişen üye sayısıyla da mümkün olacağını ifade etmiştir. Gazetede Bahçeli ve Kılıçdaroğlu’nun söylemi bulunmamıştır.

3.2.1.1.11.1.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Radikal Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 26 Temmuz, 6 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Çıkmışlar Yüce Divan’la, Anayasa Mahkemeleri ile tehdit ediyorlar.” (26 Temmuz)

“Bazıları bize Adnan Menderes’in akıbetini hatırlatıyor. Ben Yüce Divan’la korkmam.” (6 Ağustos)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 21 Temmuz, 26 Temmuz, 6 Ağustos, 7 Ağustos, 11 Ağustos, 23 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Bizi sürekli Yüce Divan’la tehdit ediyorlar.” (21 Temmuz)

“Çıkmışlar Yüce Divan’la, Anayasa mahkemeleriyle tehdit ediyorlar.” (26 Temmuz)

“Aynı şekilde CHP’siyle MHP’si ne diyor? ‘Seni Yüce Divan’a göndereceğiz’”(6 Ağustos)

“bugün AK Parti’yi yüce divanla tehdit eden, Menderes’in, Polatkan’ın, Zorlu’nun akıbetiyle tehdit eden zihniyet aynı zihniyettir.” (7 Ağustos)

(Muhalefeti kastederek) “Beni Yüce Divan’a göndereceklermiş.” (11 Ağustos)

“şu 26 madde içinde AK Parti’yi Yüce Divana götürmeyi engelleyen bir madde çıkarın ben bu işi bırakırım.” (23 Ağustos)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 5 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“Yüce Divan’a gidilecekse 17 üyeyle de bunun mümkün olduğunu söyledi.”(5 Eylül)

3.2.1.1.11.2.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 28 Temmuz, 3 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Dubai’de imzalandığını iddia ettiği antlaşmayı kastederek) “Başbakan, bu anlaşmadan ötürü Yüce Divan’a gidecektir.” (28 Temmuz)

“CHP lideri, Başbakan Erdoğan’ın Yüce Divan’a gönderileceğini anladığı için Anayasa Mahkemesi’ne kendi hakimini atamak istediğini söyledi.” (3 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemine 27 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“Bize yetki verin, izin verin bu ülkeye ihanet edenleri Yüce Divan’a çıkaralım.” (27 Temmuz)

3.2.1.2.Dolaylı Olarak Referandumla İlgili Temalar

Referandum sürecinde liderlerin söylemlerinde dolaylı olarak referandumla ilgili temalar olarak 12 Eylül’le hesaplaşma, cemaat ve tarikat liderlerinin siyasete etkisi, medya, önceki darbelere atıf, referandum sürecinde devletin olanaklarını kullanma ve referandumun güvenoyu olarak algılanması belirlenmiştir.

3.2.1.2.1.12 Eylül’le Hesaplaşma

Anayasa değişikliği paketinde Geçici 15. Maddenin kaldırılması da yer almaktadır. Maddenin kaldırılmasıyla darbeyi gerçekleştirenlerin yargılanmasının önü açılmaktadır. Geçici 15. Madde:

“12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan,2356 sayılı kanunla kurulu

Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.

Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır." [18]

Cumhuriyet gazetesinde, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle hesaplaşma temasına liderlerden Erdoğan ve Kılıçdaroğlu değinmiştir. Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan'ın grup toplantısında referandumla ilgili olarak 12 Eylül'den sonra asılanları anması, 'Şafak Türküsü' şiirini okuması ve ardından idam edilen Mustafa Pehlivanlıoğlu'nun mektubunu okurken gözlerinin dolmasını Cumhuriyet gazetesi "Gözü yaşlı kampanya" başlığıyla vermiştir. Kılıçdaroğlu söyleminde 12 Eylül'le hesaplaşamayacaklarını belirtmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde 12 Eylül'le hesaplaşacaklarını ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu ise söylemlerinde AKP'nin 12 Eylül ürünü bir parti olduğunu, 12 Eylül'le hesaplaşamayacağını belirtmiştir. AKP'nin darbe yapanların yargılanması konusunda zamanaşımını gündeme getirmesini de eleştirmiştir.

Sabah gazetesinde Erdoğan söylemlerinde referandumu 12 Eylül'le hesaplaşma ve darbe zihniyetiyle yüzleşme olarak nitelendirmiştir. Erdoğan muhalefeti 12 Eylül'le hesaplaşamadığı için eleştirmiştir. Gazetede Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır.

Zaman gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde referandumu 12 Eylül askeri darbesi ile hesaplaşma olarak nitelendirmiştir.

[18] http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.maddeler?p3=215 Erişim tarihi:12 Ağustos 2012.

3.2.1.2.1.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın 12 Eylül'le hesaplaşılacağı söylemine 21 Temmuz, 24 Temmuz, 9 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait Erdoğan'ın söylemleri şunlardır:

"12 Eylül'le onlar hesaplaşmasa da biz hesaplaşacağız." (21 Temmuz)

"Madem 12 Eylül'ün acısını yaşadınız neden bugün 12 Eylül ile hesaplaşmıyorsunuz? (24 Temmuz)

"12 Eylül ile bir yüzleşmedir bu" (9 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 21 Temmuz, 24 Temmuz, 7 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Tam 30 yıl sonra, yine bir 12 Eylül günü, işte bu işkenceler, zulümlerle, bu insanlık dışı uygulamalarla milletçe hesaplaşacağız." (21 Temmuz)

"Geçmişle yüzleşmeyenler, aydınlık gelecek inşa edemezler." (24 Temmuz)

(CHP'yi kastederek) "12 Eylül'ü istismar ettiler ama 12 Eylül'le hesaplaşamadılar." (7 Eylül)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 21 Temmuz, 24 Temmuz, 23 Ağustos, 4 Eylül, 7 Eylül, 15 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Çocuk yaştakileri yağlı ipe taşıyan zihniyetle 12 Eylül'de hesaplaşacağız." (21 Temmuz)

"Gencecik yaşında haksız bir şekilde idam edilen Mustafa'nın 'Allah'tan bulurlar' dediği gün işte 12 Eylül 2010 günüdür." (21 Temmuz)

"12 Eylül'ün acısını yaşadınız, neden bugün hesaplaşmıyorsunuz?" (24 Temmuz)

"12 Eylül 2010 iade-i itibarların yapılacağı gündür. Darbe zihniyetiyle yüzleşme günüdür." (23 Ağustos)

"Anayasa'nın geçici 15'inci maddesinin kaldırılmasının halka iade-i itibar olacağını söyledi." (4 Eylül)

"12 Eylül'le hesaplaşamadılar." (7 Eylül)

"27 Mayıs'la, 12 Eylül'le, 28 Şubat'la bir yüzleşme idi." (15 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 21 Temmuz, 3 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Muhalefeti kastederek) "Onlar 12 Eylül ile hesaplaşmasa da biz hesaplaşacağız." (21 Temmuz)

"Tam 30 yıl sonra, yine bir 12 Eylül günü, işte bu işkenceler, zulümlerle, bu insanlık dışı uygulamalarla milletçe hesaplaşacağız." (21 Temmuz)

"Kim kiminle iş tutuyor, kim hangi amaca hizmet ediyor, daha iyi anlaşılıyor. İşte 12 Eylül bunun hesabını sorma günüdür." (3 Eylül)

3.2.1.2.1.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemine 7 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"12 Eylül'ü yapan paşalardan hesap soracaklarını söylüyorlar. Soramazlar." (7 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 21 Temmuz, 22 Temmuz, 28 Temmuz, 31 Temmuz, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"12 Eylül ürünü olan bir parti, 12 Eylül'le hesaplaşamaz." (21 Temmuz)

(Erdoğan'ı kastederek) "Halka gösterdiği gündem ise, 12 Eylül ile hesaplaşmak." (22 Temmuz)

"Eğer Başbakan 12 Eylül'le hesaplaşmak istiyorsa, özel yetkili mahkemeler kaldırılsın." (22 Temmuz)

"Geçici 15 için 'getirin destekleyelim' dedik. Kabul etmediler." (28 Temmuz)

"Biz 12 Eylül darbesini yapanlardan hesap soralım dedik. AKP reddetti." (31 Temmuz)

"12 Eylül darbecileri yargılanamayacak, zamanaşımı söz konusu. Biz açık bir madde ilave edilip yargılayalım diye teklif yaptık, kabul etmediler." (8 Eylül)

3.2.1.2.2.Cemaat ve Tarikat Liderlerinin Siyasete Etkisi

Fettullah Gülen'in referandum sürecinde *"Değil sadece kadını erkeğiyle, çoluğu çocuğuyla ve dünyanın dört bir yanına dağılmışıyla hayatta olan insanları, imkan olsa mezardakileri bile kaldırarak o referandumda 'Evet' oyu kullandırmak lazım. Mezardakiler bile kalksın. Ben zannediyorum kalkarlar da… ben zannediyorum ruhları koşar da. Çünkü demokrasi adına çok önemli bir adımdır"*[19] açıklamasına muhalefet parti liderleri söylemlerinde tepki göstermişlerdir.

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli, Gülen'in Amerika'dan gelip oy kullanması gerektiğini söylemiş, yapılanları kara propaganda olarak nitelendirmiştir. Erdoğan referandumun ertesi günü Fettullah Gülen'i kastederek destek için teşekkür etmiştir. Kılıçdaroğlu da bu açıklamaya tepki göstermiş, Türkiye'de gelip oy kullanmasını istediğini belirtmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan referandum sonrasında söyleminde Fettullah Gülen'i kastederek desteği için teşekkür etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan referandum sonrasında Fettullah Gülen'i kastederek destek için kutlamıştır.

Zaman gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan referandum sonrasında söyleminde Fettullah Gülen'i kastederek destek için kutlamış, Kılıçdaroğlu da bu durumu evet oyu kullanılması dileği olarak belirtmiştir.

3.2.1.2.2.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Bahçeli'nin söylemlerine 3 Ağustos, 1 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Sayın Fettullah Gülen Bey, mezardan kaldırıp oy kullandıracağına, 12 Eylül'de Amerika'dan gelip oy kullanması daha hayırlı olur diye düşünüyorum." (3 Ağustos)

---

[19] http://www.haberturk.com/polemik/haber/537886-fethullah-gulenin-referandum-yorumu Erişim tarihi:12 Ağustos 2012.

“Bahçeli, Gülen’i kastederek “bazı hürmet duyulan şahsiyetlerin”, AKP ile birlikte “kara propaganda yaptığı” uyarısında bulundu.” (1 Eylül)

3.2.1.2.2.2.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 13 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur: (Fettullah Gülen’i kastederek) “Okyanus ötesinden destek veren arkadaşlara teşekkür ederim.” (13 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 13 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur: “Dünyanın dört bir yanından, okyanus ötesinden bu sürece destek veren tüm kardeşlerimi kutluyorum.” (13 Eylül)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 13 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur: “Dünyanın dört bir yanından, okyanus ötesinden bu sürece destek veren tüm kardeşlerimi kutluyorum.” (13 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 13 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur: “Dünyanın dört bir yanından, okyanus ötesinden bu sürece destek veren tüm kardeşlerimi kutluyorum.” (13 Eylül)

3.2.1.2.2.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemine 4 Ağustos, 7 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Ben Sayın Gülen’in gelip Türkiye’de oy kullanmasını isterim.” (4 Ağustos)

“Bunlara ilk tokadı halk atacak ve bu tokadın sesi okyanus ötesinden duyulacak.” (7 Eylül)

Zaman Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemine 16 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“Sonuçta anayasa referandumunda evet oyu kullanılması için bir dileği olmuştu Sayın Gülen’in. Sanıyorum Başbakan da o dileğin gereği olarak teşekkürünü gönderdi.” (16 Eylül)

3.2.1.2.3.Medya

Cumhuriyet gazetesinde medya teması üç liderin de söylemlerinde olumsuz bir anlamla ifade edilmiştir. Bahçeli söyleminde ‘yandaş gazete’ nitelemesini kullanmış, medyada Silahlı Kuvvetler’in yansıtılışını da eleştirmiştir. Erdoğan söyleminde Kılıçdaroğlu’nun medya desteği almasını eleştirmiş, Kılıçdaroğlu’nu ‘medyanın üfürmesiyle şişen yelken’ olarak nitelendirmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde AKP’nin kendi medyası ifadesiyle medyayı eleştirirken, bazı yayın kuruluşlarının da iktidarın baskısı altında olduğunu ifade etmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan söylemlerinde medyanın taraflı davrandığını ifade etmişlerdir. Erdoğan söylemlerinde medyanın dürüst davranmadığını iddia etmiş, bir kısım medyanın hayır oyu kullanacak olanlarla bir araya toplandığını ifade etmiştir. Gazetede Kılıçdaroğlu’nun söylemi bulunmamıştır.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu’nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan ise söylemlerinde medyayı eleştirmiştir. Erdoğan medyanın dürüst davranmadığını iddia etmiştir.

Zaman gazetesinde sadece Erdoğan’ın söylemine yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu’nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söyleminde bir kısım medyayı hayır cephesinde olmakla eleştirmiştir.

3.2.1.2.3.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Bahçeli'nin söylemine 6 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Bazı yandaş gazeteler Başbakan kazandı diyor, öbürü ise Silahlı Kuvvetler yerinde durdu diyor şimdi ne demek bu." (6 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Bahçeli'nin söylemine 29 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Bazı eski ülkücülerin, yandaş medyaya çıkıp 'evet' oyu kullanacaklarını açıkladıklarını belirten Bahçeli" (29 Ağustos)

3.2.1.2.3.2.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 26 Temmuz, 1 Ağustos, 14 Ağustos, 23 Ağustos, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Kılıçdaroğlu için) "Medyanın üfürmesi ile şişen yelken, açık denizde alabora olup gider." (26 Temmuz)

"CHP, MHP, BDP, bir kısım medya, YARSAV, terör örgütü hepsi bir araya toplanmışlar. Kime karşı milletin anayasasına evet diyenlere karşı." (1 Ağustos)

"CHP Genel Başkanı aynaya bakmıyor. Kendisine yoldaşı olan o malum medyanın ekranlarından, sayfalarından bakıyor." (14 Ağustos)

"Biz hesabını bir kısım medyaya verenlerden değiliz." (23 Ağustos)

"Satılık gazeteler var. Sabrediyoruz." (6 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 26 Temmuz, 1 Ağustos, 26 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Medyaya da sesleniyorum. Niye? Çünkü onlar da dürüst davranmıyor tabii bir kısım medya” (26 Temmuz)
“Patronlarını, genel yayın yönetmenlerini uyarıyorum.” (26 Temmuz)
“CHP, MHP, BDP, bir kısım medya, YARSAV(Yargıçlar ve Savcılar Birliği), terör örgütü hepsi bir araya toplanmışlar.” (1 Ağustos)
(Türban konusunda) “ertesi gün malum medya Türkiye’nin en çok satan gazetesi bir başlık attı neydi o başlık? ‘411 el kaosa kalktı’” (26 Ağustos)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 26 Temmuz, 6 Ağustos, 19 Ağustos, 23 Ağustos, 4 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“Medyaya sesleniyorum, niye? Çünkü onlar da dürüst davranmıyor. Tabii bir kısım medya. Ben buradaki arkadaşlarımı tenzih ederim. Patronlarını, genel yayın yönetmenlerini uyarıyorum.” (26 Temmuz)
“27 Mayıs öncesinde atılan manşetlerin, bir kısım medyada, tıpa tıp aynısını bugün de atıyorlar.” (6 Ağustos)
“Hani bize muhtar bile olamazsınız diyenler nerede? O başlığı atan medya nerede?” (19 Ağustos)
“Biz hesabını bir kısım medyaya verenlerden, tuzu kuru kaymak tabakalara verenlerden değiliz.” (23 Ağustos)
“Kimi gazeteler muhtar bile olamaz diye manşet attılar.” (4 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 3 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“Anayasa değişikliğine de CHP, MHP, BDP, Türkiye Komünist Partisi, İşçi Partisi, YARSAV, bir kısım medya ve çetelerin karşı çıktığını ifade eden Erdoğan” (3 Eylül)

3.2.1.2.3.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 9 Ağustos, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"AKP kriz yaratıyor. O krizin arkasına geniş kitleleri sürüklüyor. Kendi medyasıyla hep beraber bunu yapıyor." (9 Ağustos)
"Recep Bey konuşuyor, bütün kanallar canlı veriyor. Medya baskı altında, vatandaş baskı altında." (8 Eylül)

3.2.1.2.4.Önceki Darbelere Atıf

Referandum sürecinde liderler darbeler nedeniyle mağdur olduklarını dile getirmişlerdir.

Cumhuriyet gazetesinde Erdoğan önceki darbelere atıfta bulunmuştur. Gazetede Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır.

Radikal gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde darbelerden etkilendiklerini, 1980'de yaşanan gerilimlerin bugün de yaratıldığını belirtmiş, darbelerin yaşanmaması için 'evet' oyu verilmesini söylemiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde önceki darbeler dönemindeki idamları hatırlatırken, AKP'yi 12 Eylül askeri darbesinin iktidar yaptığını ifade etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde önceki darbelere atıf yapmış, özellikle 27 Mayıs ile bugünü kıyaslamış ve benzerlikler kurmuştur. Referandumu da önceki darbelerle hesaplaşma olarak nitelendirmiştir.

Zaman gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söyleminde referandum tarihini Adnan Menderes'in vasiyetinin yerine getirileceği tarih olarak nitelendirmiştir.

3.2.1.2.4.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 24 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Bizi sadece 12 Eylül vurmadı. 27 Mayıs'ı da, 28 Şubat'ı da, 27 Nisan'ı da biz yaşadık." (24 Temmuz)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 21 Temmuz, 24 Temmuz, 6 Ağustos, 18 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"12 Eylülcüler, kendi ifadeleriyle asılan bir solcuyla denge kurmak için bir de sağcı idam etmek istediler." (21 Temmuz)

"Biz 27 Mayıs'ı da, 28 Şubat'ı da yaşadık. 27 Nisan'ı da biz yaşadık." (24 Temmuz)

"bir daha 27 Mayıs, 12 Eylül'lerin yaşanmaması için 'evet'mi?" (6 Ağustos)

(İnegöl ve Dörtyol olaylarını kastederek) "Tıpkı 1980'de Çorum'da olduğu gibi, bugün de hassas yerlerde milleti galeyana getirip buradan rant sağlamak istiyorlar." (18 Ağustos)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 24 Temmuz, 6 Ağustos, 7 Ağustos, 11 Ağustos, 18 Ağustos, 24 Ağustos, 30 Ağustos, 1 Eylül, 4 Eylül, 6 Eylül, 7 Eylül, 15 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"12 Eylül zulmünü de yaşadık, 12 Eylül sonrasının baskılarını da bedenimizde hissettik. 27 Mayıs'ı da biz yaşadık. 28 Şubat'ı da biz yaşadık. 27 Nisanı da." (24 Temmuz)

"27 Mayıs öncesinde şehirleri kargaşaya sürükleyen, milleti gerginliğe sevk eden ülkede kaos provaları yapan o kirli eller, aynı şekilde kirli oyunları tezgaha sürüyorlar." (6 Ağustos)

"Türkiye tam 40 yıl boyunca 27 Mayıs'la yüzleşmedi. 27 Mayıs 1960'da bu ülkenin seçimle gelmiş Başbakanını asan zihniyet hiç değişmedi." (7 Ağustos)

"Merhum Menderes'in milleti egemenliğin sahibi gören demokrasi aşkını hazmedemediler. İşte bugün de aynısını yapıyorlar." (11 Ağustos)

"Erdoğan, Danıştay saldırısı ile 1980'de Çorum'da halkı kışkırtan zihniyetin aynı olduğunu belirterek" (18 Ağustos)

"12 Eylül'de gençlere nasıl işkence yaptılar, gençlere nasıl kan kusturuldu o duvarların dili olsa da anlatsa." (24 Ağustos)

(Menderes'in idam edilmesini kastederek) "işte biz 12 Eylül 2010'da bunun hesabını soruyoruz." (30 Ağustos)

"Rahmetli Adnan Menderes geldi, tamtakır durumdaki hazineyi doldurdu. Bunlar darbe ile gelip merhumu malum idam ettiler, sonra da hazineyi boşalttılar." (1 Eylül)

"1960'ta üç demokrasi kahramanını darağacına gönderdiler." (4 Eylül)

"27 Mayıs 1960'ta seçimle gelmiş bir başbakanı ve bakanları idam ettiler, siyasetin üzerine çöktüler. 12 Mart'ta ve 12 Eylül'de demokrasiyi kesintiye uğrattılar, yetmedi 28 Şubat'ta yine müdahale ettiler." (6 Eylül)

"27 Mayıs'a bunlar çanak tuttular." (7 Eylül)

"27 Mayıs'la, 12 Eylül'le, 28 Şubat'la bir yüzleşme idi." (15 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 6 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"12 Eylül 2010, merhum Adnan Menderes'in vasiyetinin yerine getirileceği tarihtir. 12 Eylül 2010, Adnan Menderes'in uğruna canını verdiği milli iradenin demokrasi mücadelesinin güç kazanacağı gündür." (6 Ağustos)

3.2.1.2.4.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 28 Temmuz, 31 Temmuz, 29 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"27 Mayıs'ta mahkemeler kuruldu, insanlar idam edildi, sonra ne oldu? Belli süre sonra aynı toplum aynı parlamentoda idamları kaldırdı." (28 Temmuz)

"AKP'yi iktidar yapan 12 Eylül'dür." (31 Temmuz)

"Geçmişte siyasallaşan yargının sonucunda Menderesler idam edildi." (29 Ağustos)

3.2.1.2.5.Referandum Sürecinde Devletin Olanaklarını Kullanma

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu referandum mitinglerinde Erdoğan'ın devletin olanaklarını kullandığını ifade etmiştir. Vali ve kaymakamların AKP için çalıştığını belirtmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli söyleminde iktidarı referandum sürecinde devletin olanaklarını yasal olmayan bir şekilde kullandığı için eleştirmiştir. Kılıçdaroğlu da iktidarı devletin olanaklarını kullandığı için eleştirmiştir. Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde referandum sürecinde devletin olanaklarını kullanmalarını yasanın verdiği hak olarak nitelendirmiştir.

Zaman gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu söyleminde Erdoğan'ı referandum sürecinde devletin olanaklarını kullanmakla eleştirmiştir. Erdoğan söylemlerinde bu eleştirileri diğer partilerinde Hazine'den yardım aldıklarını söyleyerek yanıtlamıştır.

3.2.1.2.5.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Radikal Gazetesi

Bahçeli'nin söylemine 5 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur: "Bahçeli, halkoylamasına giderken iktidarın devletin tüm olanaklarını yasal olmayan şekilde kullandığını, kamu görevlilerinin baskı altına alınarak referandumdan 'evet' çıkması için her yolun denendiğini öne sürdü." (5 Eylül)

3.2.1.2.5.2.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 6 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“Devletin arabasıyla geziyorum, ‘evet’, bugüne kadar böyleydi. Bu bana yasanın verdiği bir hak. Bunu bile saptırıyorlar, ‘Devletin imkanlarını kullanıyorlar’ diyorlar.” (6 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 6 Eylül, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“BDP, CHP, MHP sen hazineden para alıyor musun? Ben de alıyorum. Hazineden aldığımız parayla bunları yapıyoruz. Sen hazineden aldığın paraları nerede harcıyorsun bilemem.” (6 Eylül)

“Bizim her gün sitemizde ne kadar para girer, ne kadar para çıkar hepsi yayınlanıyor. Biz nasıl hazine yardımı alıyorsak, CHP de, MHP de, BDP de alıyor.” (8 Eylül)

3.2.1.2.5.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 26 Temmuz, 14 Ağustos, 26 Ağustos, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Devletin uçağını, helikopterini, kaymakamını, valisini kullanmıyorum. Bazı kaymakamlar AKP’nin bir neferi gibi çalışıyor.” (26 Temmuz)

“Valiler ve kaymakamlar kendilerini AKP’nin memuru olarak görüyorlar.” (26 Temmuz)

“Devletin otobüsünü, uçağını, arabasını kullanıyor.” (14 Ağustos)

“Recep Bey’in altında otobüsü var. Üzerinde Türkiye Cumhuriyeti yazıyor. Yani devletin imkanlarıyla geziyor.” (26 Ağustos)

“Sen de ahlak varsa önce devletin uçağını kullanmaya son ver.” (6 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 26 Temmuz, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Devletin uçağını, helikopterini, kaymakamını, valisini kullanmıyorum.” (26 Temmuz)

“Sen de ahlak varsa önce devletin uçağını kullanmaya son ver.” (6 Eylül)

Zaman Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemine 26 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“Recep Bey'in altında otobüsü var. Üzerinde Türkiye Cumhuriyeti yazıyor. Yani devletin imkanlarıyla geziyor.” (26 Ağustos)

3.2.1.2.6.Referandumun Güvenoyu Olarak Algılanması

Cumhuriyet gazetesinde referandumun güvenoyu olarak algılanması temasına liderlerden sadece Erdoğan söyleminde değinmiştir. Erdoğan referandumun güven oylaması olmadığını vurgulamıştır. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu’nun söylemi bulunmamıştır.

Radikal gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu’nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söyleminde referandum sonrasında sonucun herhangi bir partiye verilmiş güven oyu olmadığını ifade etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu’nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde referandumun güven oylaması olmadığını belirtmiştir. Erdoğan referandumda partilerin oylanmadığını ifade etmiştir.

Zaman gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu’nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde muhalefeti referandumu güven oylamasına çevirmeye çalışmakla eleştirmiş, evet oylarını AKP’ye verilmiş oylar olarak değerlendirmeyeceklerini ifade etmiştir.

3.2.1.2.6.1.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 29 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“Erdoğan’ın referandumun güven oylaması olmadığını vurgulaması dikkat çekti.” (29 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 13 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“Çıkan sonuç herhangi bir partiye verilmiş bir destek bir güven oyu değildir.” (13 Eylül)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 14 Ağustos, 2 Eylül, 6 Eylül, 10 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“CHP Genel Başkanı 12 Eylül’de yapılacak, anayasa halk oylamasını kendisi için, kendi şahsı için, kendi ikbali için bir sınav olarak görüyor.” (14 Ağustos)
“Referandumda evet-hayır oranı değil, önemli olan evet çıkmasıdır.” (2 Eylül)
“Bu bir güven oylaması değil, 12 Eylül’den sonra hesaplaşırız.” (6 Eylül)
“buna ben güven oylaması olarak bakmıyorum. O nedenle oran üzerinde durmuyorum.” (10 Eylül)
“referandumda partilerin oylanmadığının altını çizerek, partiler arasında bir hesaplaşma yaşanmadığına dikkat çekti.” (13 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 1 Eylül, 5 Eylül, 6 Eylül, 13 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“CHP-MHP referandumu güven oylamasına, genel seçime çevirmeye çalışıyor.” (1 Eylül)
“Erdoğan, sandıktan ‘evet’ çıkması halinde sonucu ‘AK Parti oyları’ olarak yorumlamayacaklarının teminatını verdi.” (5 Eylül)
“Ben ve arkadaşlarım ‘evet’leri asla AK Parti’ye verilmiş oylar olarak değerlendirmeyeceğiz.” (6 Eylül)
“Çıkan sonucun, AK Parti için bir güvenoyu anlamına gelmediğini tekrarlayan Erdoğan” (13 Eylül)

3.2.1.3.Referanduma Yönelik Olmayan Temalar

Referandum sürecinde liderlerin söylemlerinde referanduma yönelik olmayan temalar olarak cumhurbaşkanlığı seçimi, Dersim, ekonomi, Ergenekon, faili meçhul cinayetler, hükümet icraatları, KPSS sorularının çalınması, ordu, tarım, terör, türban, yoksulluk ve yolsuzluk belirlenmiştir.

3.2.1.3.1.Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Cumhuriyet gazetesinde Kılıçdaroğlu söyleminde geleceğe dönük olarak AKP'de cumhurbaşkanlığı adaylığı konusunda kriz yaşanabileceğini dile getirmiştir. Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır.

Radikal, Sabah ve Zaman gazetelerinde temaya yer verilmemiştir.

3.2.1.3.1.1.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemine 3 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"AKP ve AKP'li seçmenler için yaşanabilecek en büyük kriz, kimin cumhurbaşkanı adayı olacağıdır." (3 Eylül)

3.2.1.3.2.Dersim

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Dersim temasını Erdoğan söylemlerinde gündeme getirmiştir. Konu köken araştırması boyutuna gelmiştir. Erdoğan Dersim köylerini CHP'nin bombaladığını ifade ederek, soy konusunu gündeme getirmiş, Kılıçdaroğlu'nu Nazimiye'den geldiğini gizlemekle eleştirmiştir. Kılıçdaroğlu insanların soyuyla uğraşılmasını kafatasçılık olarak nitelendirmiş ve Hitler benzetmesini kullanmıştır.

Radikal gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan CHP'nin Dersim katliamını yaptığını ve kendi tarihiyle yüzleşmesi gerektiğini belirtmiştir.

Kılıçdaroğlu söylemlerinde Erdoğan'ı etnik kökene dayalı siyaset yaptığı için eleştirmiş ve Erdoğan'ın Büyük Ortadoğu Projesi'nin eş başkanı olduğunu ifade etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde Dersim katliamını CHP'nin yaptığını söylemiş, Kılıçdaroğlu'nu nereli olduğunu söyleyemediği için eleştirmiştir. Konu soy tartışması haline gelmiştir.

Zaman gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu soy tartışmasında 'Ben insanım', 'Ben sizin Kemal'inizim' ifadelerini kullanmıştır.

3.2.1.3.2.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 15 Ağustos, 16 Ağustos, 22 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Dersim köylerini kim bombaladı? Zamanın, o zaman ki Cumhurbaşkanı'nın emriyle…Kimdi? İsmet İnönü, CHP'nin başındaydı. Yani CHP bombaladı." (15 Ağustos)

"Ben buradan muhaliflere sesleniyorum; önemli olan boy değil, önemli olan soy." (16 Ağustos)

" 'Tunceli Nazimiye'den geldim' de. Niye gizliyorsun?" (22 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 9 Ağustos, 15 Ağustos, 18 Ağustos, 22 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Dersim katliamını kime anlatacaksınız? Dersim'de 'itaat etmeyen' diye anılan, vergi vermedi diye bombalanan köyleri... O zaman cumhurbaşkanı kimdi? İnönü" (9 Ağustos)

"Dersim'i kim bombaladı? Zamanın o zamanki Cumhurbaşkanı'nın emriydi. Kimdi? İsmet İnönü. Yani CHP bombaladı." (15 Ağustos)

"Dersimlileri CHP zihniyeti katletti." (18 Ağustos)

" 'Tunceli Nazımiye'denim' de." (22 Ağustos)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 7 Ağustos, 9 Ağustos, 15 Ağustos, 18 Ağustos, 19 Ağustos, 22 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Dersim'i, Tunceli'yi uçaklar bombalarken bu ülkenin başında kim vardı? Bu CHP'nin bu ülkede insanlık adına, demokrasi adına, hayır adına, özgürlükler adına bu ülkenin çıkarları adına dikili bir şey yoktur." (7 Ağustos)

"CHP önce kendi tarihi ile yüzleşmelidir. Dersim katliamını kime anlatacaksınız?" (9 Ağustos)

"Dersimli olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun Dersim'le ilgili söylediklerini biliyorsunuz değil mi? Vergi vermediler diye Dersim'in köylerini o zaman ki Cumhurbaşkanı'nın emriyle kim bombaladı? Kimdi? İsmet İnönü CHP'nin başındaydı." (15 Ağustos)

"Dersim katliamının altında ne yatıyor? Kim katletti, hangi zihniyet katletti? CHP zihniyeti katletti." (18 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Dersim katliamında ben doğmadım diyor. Bunların yapısı bu işlerine geldiklerinde ya ölüler ya da doğmamışlar, dürüst ol." (19 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Nereli olduğunu söyleyemiyor." (22 Ağustos)

3.2.1.3.2.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 16 Ağustos, 21 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"İnsanların soyuyla uğraşıyorsun, eline bir pergel-cetvel al kafatasımı ölç." (16 Ağustos)

"Hiç kimsenin soyu nedir diye sormadık; onu Hitler sormuştur." (21 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 16 Ağustos, 25 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Dersim deniyor. BOP'un eş başkanı Recep beydir." (16 Ağustos)

"Soy tartışması başlatan bir başbakan; bu ülkenin sorununu çözebilir mi? İnsanın soyuna, etnik kimliğine göre politika oluşturabilir mi?" (25 Ağustos)

Zaman Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemine 26 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Ben Tunceliliyim, Hakkariliyim, Edirneliyim, Cizreliyim, Yozgatlıyım. Ben insanım insan. Ben sizin Kemal'inizim." (26 Ağustos)

3.2.1.3.3.Ekonomi

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Referandum sürecinde söylemlerine yer verilen liderler ekonomiyle ilgili olarak genel seçimlerdeki gibi vaatlerde bulunmuşlardır. Erdoğan, kendi iktidarları döneminde dünyadaki ekonomik krizin Türkiye'yi etkilemediğini ifade etmiştir. Erdoğan faiz müjdesi verirken, kendi dönemlerindeki ekonomiyi de anlatmıştır. TOKİ'de faiz arttırıldığı iddiasının da gerçek olmadığını belirtmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde fiyatlarda ve vergilerde indirim yapacaklarını ifade etmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde Danıştay'ın verdiği kararların devleti zarara uğrattığını, mevcut anayasa ile ekonominin ilerleyemeyeceğini belirtmiştir. İşsizliğin Türkiye'de azaldığını ve faizlerin düşürüleceğini söylemiştir. Kılıçdaroğlu söyleminde Erdoğan'ın memurlara zam yapmasının Anayasa'da yeri olmadığını dile getirmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde ekonominin referandum sonucunun hayır çıkması halinde travma geçireceğini ve küresel sermayenin ülkeye girişinin erteleneceğini ifade etmiştir. Danıştay'ın özelleştirme ihalelerini oyalayarak zarara neden olduğunu ve HES'lere karşı çıkılmasıyla da enerji yatırımına karşı çıkıldığını belirtmiştir. Referandum öncesinde faizlerin düşürüleceğini ve esnafın vergi ve prim borçlarının yeniden yapılandırılacağını söylemiştir.

Zaman gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde hayır sonucunun ekonomide travma yaratacağını belirtmiştir. Referandum sonucunun evet

olması halinde ekonomide sıçrama yapacaklarını, küresel sermayenin Türkiye'ye akacağını ifade etmiştir. Danıştay'ın verdiği kararların ekonomide zarara neden olmasını eleştirmiştir. Kılıçdaroğlu söyleminde fabrikalar kuracakları vaadinde bulunmuştur.

3.2.1.3.3.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 16 Ağustos, 26 Ağustos, 29 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Gelin faiz bindirildiğini ispat edin, o gün ben TOKİ'deki arkadaşımı görevden alayım." (16 Ağustos)

"Esnafa referandum öncesi faiz müjdesi veren Erdoğan" (26 Ağustos)

"ekonomik kriz nedeniyle dünyanın her yerinde bankalar batmasına karşın Türkiye'de bir tane bile bankanın batmadığını söyledi." (29 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 1 Ağustos, 12 Ağustos, 15 Ağustos, 19 Ağustos, 26 Ağustos, 29 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"İzmir Limanı'yla ilgili Danıştay kararının 30 ay gecikmeyle verilmesi nedeniyle özelleştirmede uğranan zararı dile getiren Erdoğan" (1 Ağustos)

"En ucuz işletme noktasında HES'ler ve termik santralleri arttıracağız." (12 Ağustos)

(HES'leri kastederek) "Çıkardığımız yasa ile sadece ve sadece suların kullanım hakkı, değerlendirme hakkı devrediliyor." (12 Ağustos)

"Danıştay'ın bizim dönemimizde bazı yatırımlara karşı takındığı ideolojik tavır, ülkemize ciddi miktarda kaynak kaybettirdi." (15 Ağustos)

"Türkiye bu Anayasa ile yoluna devam edemez. Dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasında yer alamaz." (19 Ağustos)

"esnaf ve sanatkarımıza Halk Bankası'nın uygulayacağı faiz oranını, yüzde 13'ten yüzde 10'a çekiyoruz. Bu yüzde 10'luk faizin de yüzde 5'ini Hazine karşılayacak." (26 Ağustos)

“İşsizlik tüm dünyada artıyor, bizde ise azalıyor. Şimdi yüzde 11’e düştü.” (29 Ağustos)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 1 Ağustos, 6 Ağustos, 12 Ağustos, 26 Ağustos, 27 Ağustos, 3 Eylül, 4 Eylül, 5 Eylül, 10 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Danıştay’ın tamamen ideolojik bir yaklaşımla 6 özelleştirme ihalesini bu şekilde oyalayarak Türkiye’ye ödettirdiği fatura, dikkatinizi çekiyorum tam 2.6 milyar dolar.” (1 Ağustos)

“Yedi buçuk yılda sadece Türkiye ekonomisini büyütmedik, Türkiye’nin itibarını, etkinliğini, gücünü büyüttük.” (6 Ağustos)

“Bazı çevreci adı altında tipler çıkıyor, gruplar çıkıyor. Bu HES’lere karşı çıkıyorlar. Her türlü enerji yatırımına karşı çıkıyorlar.” (12 Ağustos)

“1 Eylül’den itibaren Halkbank’ın kredi faiz oranı yüzde 13’den 10’a çekilecek. Bunun 5 puanını da Hazine üstlenecek.” (26 Ağustos)

(Esnafın vergi ve prim borçlarının yeniden yapılandırılmasını kastederek) “Nasıl borç yapılandırılmasına gidilir, maliye, SGK ile oturmak suretiyle yapılandırmasını yaparız.” (27 Ağustos)

“Sonuç hayır olursa dünyanın sonu değil. Ama demokrasi ciddi bir travma geçirir. Ekonomide de ciddi bir travma olur.” (3 Eylül)

“Demokrasi olmayan yerde ekonomi gelişmez, adalet olmaz.” (4 Eylül)

“darbe anayasasına ‘evet’ demek suretiyle bu ülkede Allah korusun demokrasiyi bir travmayla, ekonomiyi de bir darbe yemeyle karşı karşıya bırakacağız.” (5 Eylül)

(Hayır sonucu çıkmasını kastederek) “Saygı duyarım, ancak küresel sermayenin Türkiye’ye girişi maalesef ertelenmiş olur.” (10 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 3 Eylül, 5 Eylül, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Referandumda ‘hayır’ çıkması durumunda bunun ‘dünyanın sonu’ olmayacağını söyleyen Erdoğan, “Ama demokrasi bir ciddi travma geçirir onu söyleyeyim. Ekonomide bir travma olur.” ” (3 Eylül)
“Ekonomik alanda da sıçrama yapacağız.” (5 Eylül)
“Küresel sermayenin Türkiye’ye daha çok akacağını, güven ve istikrarın sağlanacağını ifade eden Erdoğan” (5 Eylül)
“Levent’teki araziye 1 milyar teklif geldi. Yargı oyaladığı için alıcı vazgeçti. Şimdi orayı 500 milyona da satamazsın.” (6 Eylül)

3.2.1.3.3.2.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi
Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 10 Ağustos, 3 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“CHP iktidarında, mazot özel tüketim vergisini kaldıracağız.” (10 Ağustos)
“Kılıçdaroğlu, çiftçiye yarı fiyatına mazot vaadinde bulundu.” (3 Eylül)

Radikal Gazetesi
Kılıçdaroğlu’nun söylemine 16 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
(Erdoğan’ı kastederek) “Eğer sen memur aylığına zam yapacaksan bunun Anayasa’da yeri yok ki.” (16 Ağustos)

Zaman Gazetesi
Kılıçdaroğlu’nun söylemine 26 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“Buraları fabrikalarla donatacağız.” (26 Ağustos)

3.2.1.3.4.Ergenekon

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli’nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söyleminde 12 Eylül’den rahatsız olanların Ergenekon avukatlığı yapmasını eleştirmiştir.

Kılıçdaroğlu Ergenekon davasını hükümetin güdümünde giden bir dava olarak nitelendirmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu söyleminde Ergenekon davasının yargılama sürecinin siyasal olduğunu belirtmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söyleminde 12 Eylül'ü eleştirenleri Ergenekon avukatlığı yapmakla eleştirmiştir.

Zaman gazetesi temaya yer vermemiştir.

3.2.1.3.4.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 24 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"12 Eylül'den gerçekten rahatsız olanlar kalkıp da Ergenekon'a avukatlık yapar mı?" (24 Temmuz)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 24 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"12 Eylül'den rahatsız olanlar Ergenekon avukatlığı yapar mı?" (24 Temmuz)

3.2.1.3.4.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 4 Ağustos, 7 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Ergenekon davasını kastederek) "Bu davanın savcısı Sayın Başbakan." (4 Ağustos)

"Hükümetin güdümünde devam eden bir dava" (7 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemine 25 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Ergenekon soruşturması incelemesinin, yargılama sürecinin bir siyasal dava olduğunu biliyorum." (25 Temmuz)

3.2.1.3.5.Faili Meçhul Cinayetler

Faili meçhul cinayetler temasına Erdoğan ve Kılıçdaroğlu söylemlerinde yer vermiştir.

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan faili meçhullerin acısını çok iyi bildiklerini ifade etmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu söylemlerinde dile getirmiş, faili meçhul cinayetleri aydınlatacaklarını belirtmiştir.

Sabah gazetesinde temaya yer verilmemiştir.

Zaman gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu söyleminde faili meçhul cinayetlerin aydınlatılacağı sözünü vermiştir.

3.2.1.3.5.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 4 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Faili meçhullerin acısını çok iyi biliriz." (4 Eylül)

3.2.1.3.5.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 25 Ağustos, 26 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"CHP iktidarında tüm faili meçhulleri aydınlatacağız." (25 Ağustos)

“Kılıçdaroğlu, CHP iktidarında bütün faili meçhul cinayetlerin aydınlatılacağını da vaat etti.” (26 Ağustos)

Zaman Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemine 26 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“CHP iktidarında bütün faili meçhullerin aydınlatılacağı sözünü verdi.” (26 Ağustos)

3.2.1.3.6.Hükümet İcraatları

Cumhuriyet, Sabah ve Zaman gazetelerinde Erdoğan söylemlerinde iktidarları dönemindeki icraatlarını anlatmıştır. Diğer liderlerin söylemleri bulunmamıştır. Radikal gazetesi temaya yer vermemiştir.

3.2.1.3.6.1.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 24 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

“Doğu ve Güneydoğu illerimizde üniversitesi olmayan şehir bırakmadık.” (24 Ağustos)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 1 Ağustos, 22 Ağustos, 4 Eylül, 9 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Tam gün yasasını kastederek) “kardeşim hastaneye gidiyor, çaresiz kalmış derdine çare arıyor. Kendisine deniliyor ki muayenehaneme gel. Bıçak parası ver, ameliyat parası ver.” (1 Ağustos)

“İstediğiniz hastaneye gidiyorsunuz değil mi?, İlaçlarınızı istediğiniz eczaneden alıyorsunuz değil mi?” (22 Ağustos)

“Göreve geldiğimizde Diyarbakır’da 44 kilometre yol vardı, 8 yılda 243 kilometre bölünmüş yol yaptık biz.” (4 Eylül)

“Gittikleri yolları biz yaptık.” (9 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemine 1 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“Tekirdağ limanını ve şehir merkezini bütün Trakya’ya ve Avrupa’ya ulaştıran bu 31 kilometrelik hat tümüyle iktidarımızın bir eseridir.” (1 Eylül)

3.2.1.3.7.KPSS Sorularının Çalınması

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan’ın söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu referandum öncesinde meydana gelen bu olayı söylemlerinde gündeme getirmiş ve iktidarı eleştirmiştir. Diğer gazetelerde temaya yer verilmemiştir.

3.2.1.3.7.1.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 2 Eylül, 3 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“KPSS sınav sorularını birileri yürüttü. Recep Bey’den ses çıkıyor mu?” (2 Eylül)
“Bunlar KPSS hırsızlığının üzerine gidebildi mi? Gidemediler çünkü çalınan soruları kendi yandaşlarına peşkeş çektiler.” (3 Eylül)

3.2.1.3.8.Ordu

Eski Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt ve Başbakan Erdoğan’ın Dolmabahçe’de yaptıkları görüşme referandum sürecinde gündeme getirilmiş, muhalefet partilerinin liderleri tarafından görüşmenin içeriğinin açıklanması istenmiştir. Erdoğan bu konuda kimseye hesap vermeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Büyükanıt’a zırhlı araç alınması da muhalefet liderlerinin söylemlerinde dile getirilmiştir. Referandum öncesinde ‘Balyoz’ davası kapsamında askerlerin tutuklanması ve Yüksek Askeri Şura’da terfiler konusunda uzlaşmada sorunlar yaşanması nedeniyle liderler söylemlerinde iktidarı eleştirmişlerdir.

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli, tutuklamaların zamanını eleştirmiş, ordunun zayıflatılmasını, ordu ile iktidar arasında yaşanan gerilimi söylemlerinde eleştirmiştir. Erdoğan, Dolmabahçe görüşmesiyle ilgili olarak kimseye hesap vermeyeceğini söylemiştir. Muhalefeti de 'askere davetiye çıkarmakla' eleştirmiştir. Kılıçdaroğlu Dolmabahçe'de yapılan görüşmede çıkar işbirliği olduğunu ifade etmiş, Büyükanıt'a zırhlı araç alınmasını ve üstün hizmet madalyası verilmesini eleştirmiştir. YAŞ toplantısında da terfiler konusunda siyasetin çok fazla karışmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde Büyükanıt'la işbirliği yaptığı iddiasını milleti aşağılamak olarak nitelendirmiş ve Silahlı Kuvvetler ile hükümet arasında gerginlik yaratıldığını ifade etmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde ordunun yeniden dizayn edilmek istendiğini belirtmiş, Başbakan'ın Yaşar Büyükanıt'la görüşmesinin çıkar görüşmesi olduğunu iddia etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde muhalefetin orduyu gündeme getirmesini eleştirmiştir. Muhalefetin Büyükanıt'la görüşmesini gündeme getirmesi konusunda da görüşmelerinin içeriğinin mezara kadar gideceğini belirtmiştir. Referandum öncesinde YAŞ toplantılarında yapılan atamalar konusunda da yasaların etkili olduğunu ifade etmiştir.

Zaman gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söyleminde ordu ile hükümet arasında gerginlik yaratıldığını iddia etmiştir. Kılıçdaroğlu söyleminde Yaşar Büyükanıt'a üstün hizmet madalyası verilmesini eleştirmiştir.

3.2.1.3.8.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Bahçeli'nin söylemlerine 25 Temmuz, 3 Ağustos, 6 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır

"Badem bıyıklı orduyu mu kurmaya çalışıyorsun?" (25 Temmuz)

(Balyoz davası kapsamındaki tutuklamaları kastederek) “YAŞ kararlarının öncesinde bunu niçin yapıyorsun? Bunu iki kişinin açıklaması lazım. Birisi emekli olmuş, altına en son model zırhlı araba alınmış olan Yaşar Büyükanıt Paşa ve Dolmabahçe’de, o paşayla baş başa konuşan Başbakan.” (25 Temmuz)

(Dolmabahçe görüşmesini kastederek) “Siyasi hayata girmiş bu görüşme açıklanmalıdır.” (3 Ağustos)

(YAŞ kararlarını kastederek) “İktidarla Silahlı Kuvvetler’in savaşı haline dönüştürülmüş.” (6 Ağustos)

3.2.1.3.8.2.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 24 Temmuz, 8 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Madem 12 Eylül’ün acısını yaşadığınızı, bedelini ödediğinizi söylüyorsunuz niçin her sıkıştığınızda askere davetiye çıkaran yorumlar yapıyorsunuz.” (24 Temmuz)

“Ben başbakan olarak, bütün genel kurmay başkanlarıyla baş başa görüşürüm, bunun da hesabını kimseye vermem.” (8 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 31 Temmuz, 6 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Büyükanıt’la işbirliği yaptığı iddiası üzerine) “AK Parti birileriyle işbirliği yaptı demek, alenen, milleti aşağılamaktır.” (31 Temmuz)

“Kimse bizi Silahlı Kuvvetler ile hükümetimiz arasında, kendilerine göre gerginlik yaratma gayreti içine girmesin.” (6 Ağustos)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 24 Temmuz, 31 Temmuz, 8 Ağustos, 12 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Niçin her sıkıştığınızda askere davetiye çıkartan demeçler veriyorsunuz?” (24 Temmuz)

“ ‘Ordu göreve’ pankartının altında kim vardı? Yine CHP vardı.” (31 Temmuz)
“Başbakan olarak Genelkurmay Başkanı’yla baş başa görüşürüm. Bunun da hesabını kimseye vermem. Baş başa yaptığım görüşmeler de benimle mezara kadar gider.” (8 Ağustos)
(YAŞ atamalarını kastederek) “Teamüller başka, yasalar başka bir şeydir. TSK’yı teamüllerle yönetemeyiz.” (12 Ağustos)

Zaman Gazetesi
Erdoğan’ın söylemine 6 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“Kimse ordu ile Silahlı Kuvvetler ile hükümetimiz arasında, kendilerine göre bir gerginlik yaratmanın gayreti içine girmesin.” (6 Ağustos)

3.2.1.3.8.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi
Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 24 Temmuz, 26 Temmuz, 28 Temmuz, 1 Ağustos, 2 Ağustos, 4 Ağustos, 7 Ağustos, 8 Ağustos, 16 Ağustos, 21 Ağustos, 26 Ağustos, 29 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“E-muhtıra veren komutan için ne yaptınız ? Altına kurşun geçirmez, zırhlı araç aldınız. Bu mudur sizin darbelerle mücadeleniz.” (24 Temmuz)
(Balyoz davasını kastederek) “siyasal yargılama süreci içerisinde bu tür operasyonların yapılmasını fazla yadırgamıyorum.” (26 Temmuz)
“Sayın Büyükanıt ile Sayın Başbakan işbirliği yapmıştır o olayda. Halkından gizli, kapalı kapılar ardında yapılan görüşmeler devletin arşivine yansımıyorsa orada çıkar işbirliği vardır.” (28 Temmuz)
“Ordu belli kesimler tarafından yeniden dizayn edilmek isteniyor.” (28 Temmuz)
“Büyükanıt’a Üstün Hizmet madalyası vereceksiniz Bakanlar Kurulu kararı ile… Bu çıkar birliği değil de nedir?” (1 Ağustos)
“Muhtırayı verdi, kendilerini iktidara taşıdı, AKP’nin minnet borcu vardı ve ona üstün hizmet madalyası verildi.” (2 Ağustos)

"Öteden beri askerlerin terfilerinde ve emeklilik sistemlerinde teamülleri var. Kurumları kurum yapan da bu teamülleridir. Bu teamüllere siyasetin çok fazla burnunu sokmaması gerekiyor." (4 Ağustos)
(YAŞ toplantılarında uzlaşma sağlanamamasını kastederek) "Yaşananlar AKP'nin kendi ordusunu dizayn etme arzusunun bir sonucu." (7Ağustos)
(Dolmabahçe görüşmesini kastederek) "Devlet sırrı mezarda saklanmaz, devletin arşivinde olur." (8 Ağustos)
"Kılıçdaroğlu, "Erdoğan'ın kendisine e-muhtıra veren paşaya madalya için Bakanlar Kurulu'nu toplamasına karşın memura zam için Bakanlar Kurulu'nu toplamadığını" söyledi." (16 Ağustos)
(Genelkurmay Başkanı'nın hükümete bilgi vermediği iddiasını kastederek) "Hangi Genelkurmay Başkanı niçin hükümete bilgi vermiyorsa ortaya koysunlar." (21 Ağustos)
"Kendine muhtıra verene üstün hizmet madalyası veriyor." (26 Ağustos)
"Muhtıra verseydi belki Başbuğ'a madalya verirlerdi." (29 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 22 Temmuz, 28 Temmuz, 30 Temmuz, 9 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
"Eğer Başbakan, 12 Eylül'le, müdahaleci anlayışla hesaplaşmak istiyorsa, Yaşar Büyükanıt ile neden hesaplaşmıyor?" (22 Temmuz)
"Ordu yeniden belli güçler tarafından dizayn edilmek isteniyor." (28 Temmuz)
"E-muhtıra AKP'nin tekrar iktidara gelmesi için, mağdur edebiyatı için konmuştur oraya. Sayın Büyükanıt ile Başbakan iş birliği yapmıştır." (28 Temmuz)
"Eğer bir ülkede bir Genelkurmay Başkanı ile bir Başbakan özel görüşüyorsa ve bu tutanaklara girmiyorsa, arşive girmiyorsa bu farklı bir görüşmedir, işbirliği görüşmesidir, çıkar görüşmesidir." (30 Temmuz)
"Bugün orduyla aralarında yaşanan kriz, aslında halkın gündemini halkın elinden çalmak demektir. Nasıl olsa siz, üç-beş gün sonra zaten uzlaşacaksınız. Ama niye kriz yaratıyorsunuz?" (9 Ağustos)

Zaman Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemine 26 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Bunlar kendilerine muhtıra veren paşaya üstün hizmet madalyası verdiler." (26 Ağustos)

3.2.1.3.9.Tarım

Cumhuriyet gazetesinde tarım temasına sadece Kılıçdaroğlu söylemlerinde değinmiş, üretici fiyatlarının artmamasını ve sulama yapılamamasını eleştirmiştir. Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır.

Radikal gazetesinde tarım temasına sadece Kılıçdaroğlu söyleminde yer vermiştir. Ürünlerin fiyatlarının açıklanmamasını eleştirmiştir. Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır.

Sabah ve Zaman gazetelerinde temaya yer verilmemiştir.

3.2.1.3.9.1.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 2 Ağustos, 10 Ağustos, 26 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Recep Bey'e sesleniyorum, çaya sahip çık yoksa çay üreticisi CHP'ye sahip çıkacak!" (2 Ağustos)

" "Mazotun, ilacın fiyatı artarken buğday fiyatlarının niye artmadığını" soran Kılıçdaroğlu" (10 Ağustos)

"Elazığ'da 32 köy topraklarını sulayamıyor." (26 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemine 27 Temmuz tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Niye fiyatı açıklamıyorlar? Fiskobirlik'i niye ayağa kaldırmıyorlar." (27 Temmuz)

3.2.1.3.10.Terör

Cumhuriyet gazetesinde liderlerin terör konusunda mücadele etme ve sorunu çözme yönündeki söylemleri benzerdir. Erdoğan'ın terör sorununu çözmek için 'açılım' ifadesini kullanması muhalefet partisi liderlerinden tepki çekmiştir. Hükümetin terör örgütü ile pazarlık yaptığı iddiaları referandum sürecinde gündeme getirilmiştir. Bahçeli, Erdoğan'ın 'açılım' ifadesini eleştirmiştir. Erdoğan söylemlerinde terör örgütü ile pazarlık yaptıkları iddiasını eleştirmiştir. Kılıçdaroğlu da açılım politikasını eleştirmiştir. Hükümetle pazarlığa girildiği iddiasını gündeme getirmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli söylemlerinde hükümetin terörü siyasallaştırdığını söylemiş, demokratik açılımı yıkım projesi olarak nitelendirmiştir. Erdoğan söylemlerinde terör örgütüyle görüştükleri iddiasını eleştirmiş, 'tek bayrağımız var' ifadesini kullanmıştır. Kılıçdaroğlu söylemlerinde AKP'nin PKK'yı terör örgütü olarak görmediğini, terörü bitireceklerini ifade etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan söylemlerinde terörle mücadelede muhalefetle birlikte hareket etmeleri gerektiğini belirtmiş, daha önceki dönemlerdeki provokasyonların bugün de yapıldığını ifade etmiştir. Terör örgütüyle masaya oturdukları iddiasını da eleştirmiştir. Kılıçdaroğlu akan kanı durduracaklarını ifade etmiştir.

Zaman gazetesinde terör temasına liderlerden Erdoğan'ın söylemlerinde yer verilmiştir. Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır Erdoğan söylemlerinde referandum öncesinde yaşanan olayları hayır kampanyası olarak nitelendirmiştir. Terör örgütüyle görüştükleri iddiasının doğru olmadığını ifade etmiştir.

3.2.1.3.10.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Bahçeli'nin söylemlerine 3 Ağustos, 1 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Sayın Başbakan’ın ‘açılım’ diye nitelendirdiği, bizimse ‘yıkım’ diye adlandırdığımız proje” (3 Ağustos)
“PKK’nın siyasallaştırma süreciyle AKP’nin anayasa değişikliği arasında aynı eksen üzerinde birlikte yürüme vardır.” (1 Eylül)

Radikal Gazetesi

Bahçeli’nin söylemlerine 26 Temmuz, 5 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“Hükümeti terörü siyasallaştırarak teşvik etmekle suçlayan Devlet Bahçeli” (26 Temmuz)
“Erdoğan’ın hem yaptıklarının hesabını vermekten kurtulmayı hem de kendilerinin ‘yıkım projesi’ dediği ‘Demokratik açılım’ı uygulamayı planladığını söyledi.” (5 Eylül)

3.2.1.3.10.2.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 22 Ağustos, 25 Ağustos, 4 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“Bizim PKK ile 4 kez birlikte oturduğumuzu söyleyenlerle, bu şerefsizliği yapanlarla hesaplaşacağız. Eğer bu iddianızı ispatlamazsanız müfterisiniz.” (22 Ağustos)
“AK parti iktidarı hiçbir terör örgütüyle masaya oturmaz, pazarlık yapmaz, müzakere etmez.” (25 Ağustos)
“Oğlunu şehit vermiş Çorumlu anne gözyaşını benim yüreğime bırakır.” (4 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 21 Temmuz, 31 Temmuz, 1 Ağustos, 21 Ağustos, 22 Ağustos, 25 Ağustos, 5 Eylül, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:
“Akşamdan sabaha, eğer ‘bir çözüm’ deniliyorsa böyle bir sihirli değnek yok.” (21 Temmuz)

“Eğer, bu ülkede, benim vatanımda eğer terör bizim iktidardan çekilmemizle bitiyorsa çekiliriz.” (31 Temmuz)

(Dörtyol’da dört polisin şehit edilmesini kastederek) “Türkiye’de çok önemli bir halk oylamasının arifesinde bu olaylar yaşanıyor.” (1 Ağustos)

“Terör örgütünün, eylemlerini geçici olarak durdurduğunu açıklaması hükümetimizle ilişkilendirilmeye çalışılıyor. Bu alçakça bir iftiradır.” (21 Ağustos)

“Bizim dört kez bunlarla (terör örgütü) bir araya oturduğumuzu söyleme şerefsizliğini yapanlar bu alçakça iftirada bulunanlar, bunun hesabını her yerde vereceklerdir.” (22 Ağustos)

“Biz siyasi iktidar olarak, siyasi hükümet olarak hiçbir zaman bir terör örgütüyle veya temsilcileriyle masaya oturup görüşme yapmayız.” (25 Ağustos)

“Tek bayrağımız var, tek bayrağız.” (5 Eylül)

“Ana muhalefet lideri diyor ki, ‘Bunlar İmralı’yla anlaştı.’ Benim ya da arkadaşlarımın bir terörist başıyla masaya oturduğunu ispat edemezseniz şerefsizsiniz.” (6 Eylül)

Sabah Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 21 Temmuz, 25 Temmuz, 29 Temmuz, 31 Temmuz, 1 Ağustos, 9 Ağustos, 13 Ağustos, 18 Ağustos, 21 Ağustos, 22 Ağustos, 24 Ağustos, 30 Ağustos, 3 Eylül, 4 Eylül, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Akşamdan sabaha, eğer ‘bir çözüm’ deniliyorsa böyle bir sihirli değnek yok.” (21 Temmuz)

“Çetelerle, mafyayla, terörle gözümüzü kırpmadan, boynumuzu bükmeden mücadele ediyoruz.” (25 Temmuz)

“terör örgütünün nihai hedefi kardeşliğimizi, dayanışmamızı sabote etmek, insanları birbirine hasım etmek. Lütfen bu tuzağa düşmeyelim.” (29 Temmuz)

“Terörle mücadele sadece AK Parti’nin işi mi? Bunu hep beraber yapacağız.” (31 Temmuz)

“Şehidimin bir damla kanına, bir karış vatan toprağına bırakınız iktidarı, bütün varlığımızı feda etmeye hazırız.” (1 Ağustos)

“Kirli bazı eller kalabalığın içine giriyor, galeyana getiriyor, karakollara, dükkanlara, evlere yönlendiriyor.” (9 Ağustos)

“Halkoylaması öncesinde artan terör olaylarını biz, terör örgütü tarafından süreci sabote etme çabası olarak görüyoruz.” (13 Ağustos)

(Dörtyol ve İnegöl olaylarını kastederek) “Dün nasıl Kahramanmaraş, Çorum’da kirli senaryolar hayata geçirilmek istendiyse, bugün de bir kısım senaryolar yazılıyor ama uygulamaya geçmede deşifre ediliyor.” (18 Ağustos)

“Terör örgütünün eylemlerini geçici olarak durdurduğunu açıklaması hükümetimizle ilişkilendirilmeye çalışılıyor. Açık söylüyorum. Bu alçakça bir iftiradır.” (21 Ağustos)

(Terör örgütüyle görüştükleri iddiası üzerine) “Bunu söyleme şerefsizliğini yapanlar, bu alçakça iftirada bulunanlar, bunun hesabını her yerde vereceklerdir.” (22 Ağustos)

“Siyasal irade olarak hiçbir zaman terör örgütüyle ya da temsilcileriyle masaya oturup görüşme yapmayız.” (24 Ağustos)

“Sayın Bahçeli eğer dürüstsen, mertsen o zaman ben kiminle görüşme yaptım, kime söz verdim. Açıklamazsan namertsin.” (30 Ağustos)

“terörün beslendiği bataklıkları da tek tek sizlerle beraber kurutuyoruz, kurutacağız.” (3 Eylül)

“Oğlunu şehit vermiş Çorumlu annenin gözyaşı benim yüreğime akar.” (4 Eylül)

“ ‘Terörü konuşalım’ dedik. Randevu istedik, ‘evet’ demediler.” (6 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan’ın söylemlerine 1 Ağustos, 11 Ağustos, 25 Ağustos, 3 Eylül, 4 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Dörtyol’da 4 polisin şehit edilmesi olayını kastederek) “Türkiye, geleceği adına, demokrasi adına, özgürlük adına çok önemli bir kararın arifesindeyken, birileri sokakları tahrik etmeye çalışıyor.” (1 Ağustos)

“Terör örgütünün bu kanlı saldırısı esasen bir ‘hayır’ kampanyasıdır.” (11 Ağustos)

“Erdoğan, hükümetin terör örgütüyle masaya oturduğu iddialarını da bir kez daha yalanladı.” (25 Ağustos)

“Bu ülkede çetelerin beslendiği kirli bataklıkları nasıl kurutuyorsak, terörün beslendiği bataklıkları da tek tek sizlerle beraber kurutuyoruz, kurutacağız” (3 Eylül)

“Terörü çözmek için devlet bu adımları atar. Ama Silahlı Kuvvetler, ama istihbarat. Devlet bu görüşmeleri yapar. Ancak siyasi kurum, bizler, bu işin içinde asla bulunmayız.” (4 Eylül)

3.2.1.3.10.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 21 Temmuz, 1 Ağustos, 4 Ağustos, 13 Ağustos, 21 Ağustos, 24 Ağustos, 25 Ağustos, 26 Ağustos, 28 Ağustos tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

“Eğer terörü sıfır sorunla aldıysanız ve bu noktaya getirdiyseniz, Recep Bey’in dönüp arkasına bakması lazım” (21 Temmuz)

(Erdoğan’ı kastederek) “Sen açılım politikasıyla ülkeyi bölmedin mi?” (1 Ağustos)

“terörün yoğunlaştığını herkes biliyor. Sorumlusu, sorumsuz bir açılım politikası ile ülkeyi bu hale getiren siyasal iktidardır.” (4 Ağustos)

“Terörün artmasının en önemli nedenlerinden biri açılım politikasıdır.” (13 Ağustos)

“Terör örgütünden gelen açıklamalarda da hükümetle doğrudan pazarlığa girildiği ifade ediliyor.” (21 Ağustos)

“Onlar yapıcı bir çözümü istemeyen teröristlerdir.” (24 Ağustos)

“akan kanı durduracağız.” (25 Ağustos)

“Türkiye barışı ve huzuru istiyor.” (26 Ağustos)

“PKK koşulsuz silah bırakmalı” (28 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 22 Temmuz, 1 Ağustos, 21 Ağustos, 23 Ağustos, 25 Ağustos, 26 Ağustos, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Erdoğan’ı kastederek) “Oysa teröre karşı siyaset üretmesi gereken kendisi olduğunun farkında değil.” (22 Temmuz)

“Teröre destek vermiyoruz. ‘Terör konusunda aklını başına al sayın Başbakan’ diyoruz.” (1 Ağustos)

“AKP, PKK’yı artık terör örgütü olarak görmemeye başladı. Bu da pazarlığın somut göstergesidir.” (21 Ağustos)
“Kardeş kavgasını, terörü biz engelleyeceğiz.” (23 Ağustos)
“Size söz veriyorum biz şiddeti engelleyeceğiz, akan kanı durduracağız, barışı ve hoşgörüyü, kardeşliği bu topluma egemen kılacağız.” (25 Ağustos)
“Terör bitecekse, terörün bitmesiyle ilgili olarak gidilir alt düzeyde, şu düzeyde bu düzeyde görüşmeler yapılır ve yapılmış da zaten.” (26 Ağustos)
“21 Eylül’den itibaren PKK koşulsuz silah bırakacaksa bundan memnuniyet duyarız.” (8 Eylül)

Sabah Gazetesi
Kılıçdaroğlu’nun söylemine 25 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:
“Biz şiddeti engelleyeceğiz. Akan kanı durduracağız.” (25 Ağustos)

3.2.1.3.11.Türban

Referandum öncesinde “Müslüman kadınların rahibe gibi giyinmesi için evet” yazan bir afiş asılması AKP ve CHP arasında gerileme neden olmuştur. Söylemlerine yer verilen iki lider de türban sorununu çözmek istediklerini ifade etmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli’nin söylemi bulunmamıştır Erdoğan türban yerine başörtü sözcüğünü kullanmıştır. Erdoğan türban sorununu çözmek için Meclis’e getirdiklerini fakat CHP’nin Anayasa Mahkemesi’ne başvurduğunu belirtmiştir. Erdoğan afişi de eleştirmiş, yapılanları ‘CHP zihniyeti’ olarak nitelendirmiştir. Kılıçdaroğlu türban sorununu kendilerinin çözeceğini ifade etmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli’nin söylemi bulunmamıştır Erdoğan söylemlerinde Kılıçdaroğlu’nun türban sorununu çözeceğini söylemesini eleştirmiş, Meclis’ten geçtiği halde CHP’nin Anayasa Mahkemesi’ne götürdüğünü söylemiştir. Afişlerdeki rahibe benzetmesini de eleştirmiştir. Kılıçdaroğlu söylemlerinde türban sorununu toplumsal mutabakatla çözeceklerini ifade etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır Erdoğan söylemlerinde türban konusunda CHP'yi değişikliği Anayasa Mahkemesi'ne götürmekle, Kılıçdaroğlu'nu da türban konusunun çözümünde samimi olmamakla eleştirmiştir.

Zaman gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır Erdoğan söylemlerinde türban konusunun Anayasa Mahkemesi'ne götürülmesini eleştirmiş, Kılıçdaroğlu'nun türban sorununun çözümü için söylemleri üzerine 'birlikte karar verelim ve adım atalım' ifadesini kullanmıştır. Kılıçdaroğlu söyleminde referandum sürecinde türbanlı kadınları rahibeye benzeten afiş için 'özür dilemesini biliriz' ifadesini kullanmıştır.

3.2.1.3.11.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 14 Ağustos, 26 Ağustos, 30 Ağustos, 4 Eylül, 6 Eylül, 10 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Parlamento'da eğitim özgürlüğü mücadelesi veren başörtülü kızlarımız için bir anayasa değişikliği yaptık mı? 411 oyla Meclis'ten geçirdik mi? Geçirdik. Peki bunu Anayasa Mahkemesi'ne kim götürdü? CHP götürdü." (14 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'na yönelik olarak) "Peki Meclis'ten bu geçtiği zaman niçin bunu alıp da CHP olarak Anayasa Mahkemesi'ne götürdünüz? Bunu çözmeye senin takatin, gücün yetmez." (26 Ağustos)

"Meclis'te başörtülü öğrencilerin üniversiteye gitmesindeki engeli kaldırmak için yasa çıkarıldığını, buna DSP'yi de yanına alarak CHP'nin engel çıkardığını söyledi." (30 Ağustos)

"Yani benim başörtülü bacımın kıyafetini rahibe kıyafetiyle özdeşleştiren anlayış. İşte CHP zihniyeti bu." (4 Eylül)

"Sayın Kılıçdaroğlu bize dürüstlük dersi verme. Bu ülkede başörtülü bacılarımı tuttun rahibelere benzettin." (6 Eylül)

(Kılıçdaroğlu'nun türban sorununu çözme konusunda söyledikleri üzerine) "Keşke halletse. Yollarını gülle döşerim." (10 Eylül)

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 26 Temmuz, 9 Ağustos, 26 Ağustos, 28 Ağustos, 1 Eylül, 5 Eylül, 6 Eylül, 7 Eylül, 10 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Parlamentoda, genç kızlarımızın üniversitelere başörtülü olarak gitmelerine, eğitim özgürlüğünü sağlamalarına yönelik 411 oy çıktığı zaman onu Anayasa Mahkemesi'ne kim götürdü? Onun altında senin imzan vardı." (26 Temmuz)

"CHP bir çarşaf açılımı başlatmıştı. Sahi ne oldu o iş? Müşteri bulamadılar. Müşteri bulamadılar, çarşafa dolandılar." (9 Ağustos)

"Meclis'ten bu geçtiği zaman ertesi gün niçin bunu alıp da CHP olarak Anayasa Mahkemesi'ne götürdünüz?" (26 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Madem çözerdin de niye Anayasa Mahkemesi'ne gittin." (28 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Eğer dürüst ve samimiysen 13 Eylül'den daha erkeni yok. Biz hazırız. Hemen birlikte oturalım, kararı verelim, adımı atalım." (1 Eylül)

"Yani benim örtülü giyinen vatandaşlarımın kıyafetini rahibe kıyafetine benzetecek kadar bunlar saptılar, sapıttılar." (5 Eylül)

"Sen kalkacaksın bu ülkede benim başörtülü bacıma rahibe benzetmesi yapacaksın. Şimdi çıkmış 'başörtü meselesini ben hallederim' diyor." (6 Eylül)

"Bakın biz mecliste yasa çıkardık eğitim özgürlüğü; inanç özgürlüğü için. 411 oyla meclisten geçti ne yaptı CHP Anayasa Mahkemesi'ne götürdü." (7 Eylül)

"Şimdi çıktılar diyorlar ki 'başörtü meselesini ben hallerim'. Keşke halletse. İnanın yollarını gülle döşerim." (10 Eylül)

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 26 Temmuz, 6 Ağustos, 9 Ağustos, 18 Ağustos, 22 Ağustos, 23 Ağustos, 26 Ağustos, 1 Eylül, 2 Eylül, 3 Eylül, 4 Eylül, 6 Eylül, 7 Eylül, 10 Eylül, 11 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Parlamento'da, genç kızlarımızın üniversitelere başörtülü olarak gitmelerine, eğitim özgürlüğünü sağlamalarına yönelik 411 oy çıktığı zaman onu Anayasa Mahkemesi'ne kim götürdü? Onun altında senin imzan vardı" (26 Temmuz)

(MHP'yi kastederek) "411 oy içinde o zaman bunun hazırlanmasına 'evet' diyenler, şimdi bakıyorsunuz buna 'hayır' diyor." (6 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Bunu Anayasa Mahkemesi'ne kim götürdü. Şu andaki beyefendinin bunun altında imzası yok muydu?" (6 Ağustos)

"Çarşaf açılımı yaptılar. Çarşafı satamadılar, müşteri bulamadılar, çarşafa dolandılar." (9 Ağustos)

"Değişikliği CHP Anayasa Mahkemesi'ne götürdü. Sayın Kılıçdaroğlu sizin de bunun altında imzanız yok mu?" (18 Ağustos)

"Birlikte 411 oyla başörtüsü özgürlüğünü parlamentodan geçirdik. Hemen bunun arkasından CHP ne yaptı? Şimdi CHP lideri ne diyor?" (22 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Yapamayacağın bir şeyi niçin kalkıp da benim halkıma meydanlarda bu şekilde anlatıyorsun." (23 Ağustos)

"Meclis'ten geçtiği zaman ertesi gün niçin bunu alıp da CHP olarak Anayasa Mahkemesi'ne götürdünüz." (26 Ağustos)

(Kılıçdaroğlunu kastederek) "Eğer dürüstsen ve samimiysen 13 Eylül gününden daha erkeni yok. Gel bu işi halledelim." (1 Eylül)

"Bırakın milletin kıyafetiyle, eğitim özgürlüğüyle oynamayı, işinize bakın işinize." (2 Eylül)

(Kılıçdaroğlunu kastederek) "Anayasa Mahkemesi'nde başörtüsüne hayır diyor, Kayseri'de biz çözeriz diyor." (3 Eylül)

"başındaki örtüden dolayı dışlanmanın ne olduğunu biz çok iyi biliriz." (4 Eylül)

"Başörtülü kadınlarımızı rahibelere benzettiler, bunun bizimle ilgisi yok dediler." (6 Eylül)

"411 oyla Meclis'ten anayasa değişikliği geçti. Bunu Anayasa Mahkemesi'ne kim götürdü? CHP götürdü." (7 Eylül)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Samimi isen hodri meydan geliyorum. Ayın 13'ünde TBMM'ye müracaat et." (10 Eylül)

"CHP daha önce başörtüsü sorununu çözen düzenlemeyi 110 oyla Anayasa Mahkemesi'ne taşıyarak iptal ettirdi." (11 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 6 Ağustos, 1 Eylül, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Erdoğan, TBMM'de 411 oyla kabul edilen başörtüsüne ilişkin anayasa değişikliğine MHP'nin 'evet' dediğini, CHP'nin itirazıyla Anayasa Mahkemesi'nin bunu iptal ettiğini hatırlattı." (6 Ağustos)

"Eğer samimiysen, 12 Eylül'den daha önce biz hazırız. Birlikte karar verelim ve adım atalım." (1 Eylül)

"Bu ülkede başörtülü bacılarımı tuttun rahibelere benzettin." (6 Eylül)

3.2.1.3.11.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemine 23 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Türbanı biz özgür kılacağız." (23 Ağustos)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 23 Ağustos, 29 Ağustos, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Söz veriyorum türbanı da biz özgür kılacağız." (23 Ağustos)

"Nitekim sayın Başbakan Tokat'ta miting sırasında 'Türban olayını Kemal Kılıçdaroğlu'nun çözeceğine inanıyor musunuz' dediği zaman oradaki kitle de 'evet' demiştir." (29 Ağustos)

"Türban sorunu toplumsal mutabakatla çözülür." (8 Eylül)

Zaman Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemine 6 Eylül tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

(Afişi kastederek) "Birileri çıkıp bizim adımıza birilerini üzüp kırarsa, kırılan herkesten gönül rahatlığı içinde özür dilemesini biliriz." (6 Eylül)

3.2.1.3.12.Yoksulluk

Cumhuriyet gazetesinde yoksulluk temasına sadece Kılıçdaroğlu söylemlerinde değinmiştir. Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır Kılıçdaroğlu işsizliğin olmasını, çiftçi, emekli, esnaf ve sanayicinin durumunun istenilen düzeyde olmamasını eleştirmiştir. Yoksullukla ilgili olarak Erdoğan'ı da vatandaşın durumunu bilmemekle eleştirmiştir.

Radikal gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır Erdoğan söyleminde işçi alınması önerisinin reddedilmesi nedeniyle uyguladığı boykotu anlatmıştır. Kılıçdaroğlu söylemlerinde işsizliği ve yoksulluğu eleştirmiştir.

Sabah ve Zaman gazetelerinde temaya yer verilmemiştir.

3.2.1.3.12.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Radikal Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 30 Ağustos tarihinde yer verilmiştir. Bu tarihe ait söylemi şudur:

"Erdoğan 'Birer işçi alın' önerisini reddeden TOBB'a (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) boykot uyguladığını anlattı." (30 Ağustos)

3.2.1.3.12.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 25 Temmuz, 29 Ağustos, 3 Eylül, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"işsizlikten yana, çiftçiden yana, emekliden, esnaftan, sanayiciden yana şikayetlerimiz var." (25 Temmuz)

"halkın iktidarında yoksulluğu tarihe gömeceğiz." (29 Ağustos)

"Fabrikalarda bacalar tütsün. Açlık, yokluk bitsin." (3 Eylül)

"Eğer o vatandaşın durumunu bilseydi, altın kaplamalı musluktan akan suyla yüzünü yıkamazdı. Çocukların yatağa aç girdiğini bile bile böyle yapmazdı." (6 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine 1 Ağustos, 5 Eylül, 6 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Erdoğan'ı kastederek) "Bir sor bakalım, 'işsizler ne yapıyor?'" (1 Ağustos)

"Recep Bey'in düzeni bu, açlık, yoksulluk hiç önemli değil." (5 Eylül)

"Eğer vicdanı olsaydı, bu coğrafyada yatağa bir çocuk aç girerken o altın kaplamalı musluktan akan suyla yüzünü yıkamazdı." (6 Eylül)

3.2.1.3.13.Yolsuzluk

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu yolsuzlukla ilgili olarak 'kul hakkı yemek' deyimini çoğu kez kullanmıştır. Sabah-ATV ihalesine iki bankanın kredi vermesini, hükümetin Dubai'de anlaşma imzaladığı iddiasını, Erdoğan'ın bir işadamıyla ortak olduğu iddiasını söylemlerinde gündeme getirmiştir. Erdoğan'ın Bağ-Kur'a borcu olduğunu iddia ederek, borcuna sadık olmadığını söylemiştir. Yolsuzluk dosyalarının fazlalığına söylemlerinde değinmiştir.

Radikal gazetesinde yolsuzluk temasını liderlerden sadece Kılıçdaroğlu dile getirmiştir. Bahçeli ve Erdoğan'ın söylemi bulunmamıştır Kılıçdaroğlu Dubai'de imzalandığı iddia edilen antlaşmayı ve devlet bankalarının 750 milyon dolar kredi vermesini gündeme getirmiş, Erdoğan'ın ihaleye fesat karıştırdığını iddia etmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır Erdoğan söylemlerinde yolsuzlukları görmezden gelmediklerini belirtmiştir.

Zaman gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamıştır Erdoğan söylemlerinde iktidarları döneminde yolsuzluk olmadığını ifade etmiştir. CHP'nin Hazine'den aldığı yardımla yolsuzluk yaptığını iddia etmiştir.

3.2.1.3.13.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Sabah Gazetesi

Erdoğan'ın söylemlerine 11 Ağustos, 15 Ağustos, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Hangi yüzle bizi yolsuzlukla suçluyorsun? Tertemiz bir İstanbul bıraktım. Sütü bozukların iktidarı değildi iktidarımız." (11 Ağustos)

"Hırsızlığa göz yummuyoruz, statükoya aldanmıyoruz, 'Böyle gelmiş, böyle gider demiyoruz'" (15 Ağustos)

"Bu iktidarda bir kalpazanlar çetesi yoktur." (8 Eylül)

Zaman Gazetesi

Erdoğan'ın söylemine 11 Ağustos, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

"Sütü bozukların oluşturduğu bir iktidar değildi bizim iktidarımız. Biz yolsuzluklara fırsat vermedik, çetelere, hortumculara fırsat vermedik." (11 Ağustos)

"Hazinenin CHP'ye yaptığı yardımdan bir trilyon yolsuzluğun hesabını versin CHP." (8 Eylül)

3.2.1.3.13.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Cumhuriyet Gazetesi

Kılıdaroğlu'nun söylemlerine 28 Temmuz, 1 Ağustos, 8 Ağustos, 11 Ağustos, 13 Ağustos, 14 Ağustos, 15 Ağustos, 29 Ağustos, 6 Eylül, 7 Eylül, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Dubai'de imzalandığını iddia ettiği antlaşmayı kastederek) "Bir ekonomik anlaşmanın içine siyasi koşul koymak vatana ihanettir." (28 Temmuz)

"Biz Dubai'ye gidip 1 milyar doların altına imza atıp, ülkemizi pazarlamayız. Bizim adımız Recep bey değil." (1 Ağustos)

"Hükümetin Dubai'de 1 milyar dolara Irak'a girmeme şartıyla anlaşma imzaladığını ifade eden Kılıçdaroğlu "1 milyar dolara kendi ülkesini pazarlayan başka bir Başbakan var mı dünyada?"" (8 Ağustos)

“Sabah-ATV ihalesinde damadının şirketine iki bankadan 750 milyon dolar kredi aldın mı almadın mı?” (11 Ağustos)

“Dubai anlaşmasını sordum. Buna neden cevap vermiyor.” (13 Ağustos)

“Kılıçdaroğlu, Erdoğan’ın Bağ-Kur’a 3 bin lira borçlu olduğunun ortaya çıkmasıyla ilgili olarak “Normalde bu borcun ödenmesi ve aradaki ihtilafın giderilmesi gerekiyor. Demek ki Sayın Başbakan borcuna sadık değil.” dedi.” (14 Ağustos)

“Sayın Başbakan ben sana kalpazan demiyorum. Bu ülkenin savcısı diyor.” (15 Ağustos)

“Kılıçdaroğlu, yolsuzluk dosyalarının Başbakan’ın boyunu aştığını söyleyerek “boy” tartışmasına da yeni bir boyut kazandırdı.” (29 Ağustos)

“Sayın Başbakan’a sorayım; Sen bir işadamından Amerika’daki kızına 25-30 bin dolar parayı nasıl istedin? O sana borç mu verdi, yoksa sen onun ortağı mısın?” (6 Eylül)

“Bunlar Sümerbank’ı 4 trilyona özelleştirdiler, sonra da 52 trilyona sattılar. Dindar, ahlaklı geçiniyorlar. Soruyorum, hangi ahlakta var bu yaptıkları?” (7 Eylül)

“anayasa değişikliği kabul görürse Türkiye’de yolsuzluklar meşrulaşacak.” (8 Eylül)

Radikal Gazetesi

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine 27 Temmuz, 28 Temmuz, 9 Ağustos, 11 Ağustos, 8 Eylül tarihlerinde yer verilmiştir. Bu tarihlere ait söylemleri şunlardır:

(Erdoğan’ı kastederek) “Sen 1 milyar dolara ülkeyi pazarlamaya kalkıyor sonra da ihanetten bahsediyorsun.” (27 Temmuz)

(Dubai’de imzalandığını iddia ettiği antlaşmayı kastederek) “Bir ekonomik anlaşmanın içine siyasi koşul koymak vatana ihanettir.” (28 Temmuz)

“Recep bey de aynaya baksın. Kalpazanları görecek, ihaleye fesat karıştıranları görecek.” (9 Ağustos)

“damadının çalıştığı Sabah-ATV grubuna devlet bankalarından 750 milyon dolar verdin mi vermedin mi?” (11 Ağustos)

“bu başbakanı götüreceğim, gidecek bu. Tüyü bitmemiş yetimin hakkını yiyenlerin bu ülkede demokratik yollarla nasıl gideceğini göstereceğim.” (8 Eylül)

3.2.2.ÖTEKİLEŞTİRME

Siyasette ideolojiler farklı fikirleri ötekileştirerek, olumsuz yansıtmakta ve böylece kendi ideolojilerini doğru ve kabul edilir olarak sunmaktadırlar. Referandum sürecinde de liderler evet-hayır karşıtlığı yaratmış, karşı taraf olumsuz söylemlerle ötekileştirilmiştir.

3.2.2.1.Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamış, Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine yer verilmiştir.

3.2.2.1.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Erdoğan söylemlerinde CHP ve MHP'yi öteki olarak sunmuş, evet-hayır karşıtlığında hayır oyu kullanacak olanları darbeci olarak nitelendirmiştir. 'Başörtülü bacım' ifadesinde de 'biz' vurgusu vardır. Yok sayıldıklarını, hizmet tarzlarının küçümsendiğini söyleyerek de kendilerinin öteki olarak görüldüğünü ve yaptıklarının olumsuz olarak yansıtıldığını ifade etmiştir. Erdoğan hayır diyenleri, Ergenekon sözcüleri, Ergenekon avukatları, hukuk kaçkınları, meclis kaçkınları, demokrasi kaçkınları, 12 Eylül ile yüzleşemeyenler olarak nitelendirmiştir. Erdoğan'ın söylemleri şunlardır:

"Benim aziz milletim hukuk kaçkınlarına, Meclis kaçkınlarına, demokrasi kaçkınlarına en güzel cevabı verecek." (25 Temmuz)
"CHP, MHP, BDP, bir kısım medya, YARSAV, terör örgütü hepsi bir araya toplanmışlar. Kime karşı milletin anayasasına evet diyenlere karşı." (1 Ağustos)
"MHP de aynı CHP'nin ağzıyla konuşmaya başladı." (11 Ağustos)
"Biz, hesabını millete tepeden bakan seçkinlere verenlerden değiliz." (23 Ağustos)
"Birileri darbe anayasasından yana ama bu topluluk milletin anayasasından yana." (23 Ağustos)
"Bizi yok saymak istediler. Hizmet tarzımızı küçümsediler." (4 Eylül)
"Başörtülü bacım" (4 Eylül)

“Referandumda ‘hayır’ diyenler bana göre darbe anayasasını savunduklarına göre darbecidir.” (9 Eylül)
“Darbe anayasaları ayaklar altına alınsın ve bu ülkede milletin anayasası egemen olsun istiyoruz.” (10 Eylül)
“referandumda ‘hayır’ oyu kullanılması çağrısında bulunan siyasi parti ve meslek örgütlerine ‘çete yakıştırması’ yaptı.” (10 Eylül)

3.2.2.1.2.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Kılıçdaroğlu söylemlerinde, Erdoğan’ı seçkinci olarak nitelendirirken, ‘Halkın Kemaliyim’, ‘Biz Anadolu çocuğuyuz’ ifadelerini kullanarak kendisinin, halktan farklı olmadığını belirtmiştir. Recep Bey ifadesiyle seçkinciliğe gönderme yaparken, seçkinciliğin karşısında kendisini memur olarak konumlandırmış ve Erdoğan’ın memurları hakir gördüğünü ifade ederek, seçkinciliğin karşısına memur olma konumunu koymuştur. Dersim tartışması nedeniyle de Erdoğan’ı Hitler’e benzetmiştir. ‘Kenan Evren’in yetiştirmesi’ ifadesiyle Erdoğan’ı darbe yapanlar tarafında olmakla ötekileştirmiştir. Fakir edebiyatı yapanlar, din sömürüsü yapanlar ifadesiyle de ötekini olumsuz olarak yansıtmıştır. AKP’yi dert yaratan, krizden beslenen bir parti olarak ötekileştirmiş, adaletten kaçanlar partisi olarak nitelemiş, olumsuz bir şekilde sunmuştur. Kılıçdaroğlu’nun söylemleri şunlardır:

“Sayın başbakan yaşantısıyla seçkinciliğe bir örnek oluşturuyor.” (26 Temmuz)
(Erdoğan’ı kastederek) “Sen Kenan Evren’in yetiştirmesisin.” (26 Temmuz)
“Dert yaratan, sorun yaratan hükümet” (3 Ağustos)
“Halkın Kemaliyim” (8 Ağustos)
“Adalet ve Kalkınma Partisi krizden beslenen bir parti.” (9 Ağustos)
“Adaletten Kaçanlar Partisi” (9 Ağustos)
“Recep Bey memuru hakir görüyor.” (9 Ağustos)
“Fakir fukara edebiyatı yapanlar, Allah, peygamber diyerek din sömürüsü yapanlar” (9 Ağustos)
(Irak’taki olayları kastederek) “Recep Bey’in sesi çıktı mı? Niye, çünkü eşbaşkan.” (16 Ağustos)

(Erdoğan'ı kastederek) "Hiç kimsenin soyu nedir diye sormadık; onu Hitler sormuştur." (21 Ağustos)
"Biz Anadolu çocuğuyuz." (3 Eylül)
"Erdoğan'ın halkın durumunu bilmediğini söyleyen Kılıçdaroğlu, "Eğer bilse, altın kaplamalı musluktan akan suyla yüzünü yıkamazdı" diye konuştu." (6 Eylül)

3.2.2.2.Radikal Gazetesi

Radikal gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamış, Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine yer verilmiştir.

3.2.2.2.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Erdoğan söylemlerinde hayır oyu kullanacak olanları hayır cephesi olarak ötekileştirmiştir. Darbe anayasası ve milletin anayasası karşıtlığını yaratmıştır. Sendikalar, TOBB ve TÜSİAD'ı da eleştirmiştir. 'Bitaraf olan bertaraf olur' ifadesini kullanmıştır. Kılıçdaroğluğu'nu SSK müdürü olduğu dönemde bölgecilik yapmakla eleştirmiştir. Türban konusunda afiş tartışmaları sırasında 'başörtülü bacım' ifadesini kullanmıştır. Erdoğan'ın söylemleri şunlardır:

"Ülke hayrına hiçbir konuda biraraya gelemeyenler bugünlerde 'hayır' oyunda bir araya geldiler." (26 Temmuz)
"medya 'hayır' diyor. YARSAV 'hayır' diyor." (26 Temmuz)
"CHP, MHP, BDP, bir kısım medya, YARSAV(Yargıçlar ve Savcılar Birliği), terör örgütü hepsi bir araya toplanmışlar." (1 Ağustos)
"12 Eylül'e darbe anayasasına karşı olduğunu söyleyen bazı odalar, kaymak takım şimdi buna sessiz kalıyor." (9 Ağustos)
"Senin paran olduğu kadar benim de arkamda milletim var. Anadolu sermayesini daha samimi görüyorum. TÜSİAD kendisini çek etsin." (18 Ağustos)
(Sendikaları kastederek) " 'Biz hayır diyoruz' diyorlar. Madem ki toplu iş sözleşmesi bu kadar güzel, o zaman niye oyunu vermiyorsun? Kusura bakmasınlar arkadaşlarım kendileriyle görüşmeyi yapacaklar. Bu görüşmede gereği kendileriyle konuşulacak." (18 Ağustos)

"(TOBB'u kastederek) Ülkemin menfaati gündeme geldiği zaman bitaraf olanlar yarın bertaraf olurlar." (18 Ağustos)
"Bu seçimde iki şey var. Bir darbe anayasasından yana olanlar, iki milletin anayasasından yana olanlar." (19 Ağustos)
(TOBB ve TÜSİAD'ı kastederek) "Anayasamızın bu halini onlarla birlikte hazırladık. Bunu istediysen, ben nasıl evet diye meydanlarda dolaşıyorsam, sen de bir sivil toplum kuruluşu olarak 'evet' diye meydanda konuşman lazım." (21 Ağustos)
"Bitaraf olanlar, bertaraf olur." (21 Ağustos)
"CHP, MHP, BDP, Türkiye Komünist Partisi, İşçi Partisi, Yarsav hepsi bir arada. Bu cephede başka destek kıtası olarak kimler var? Kandil Dağı var. Bu oylamaya katılmayacağız diyenler kimler? Hayır cephesi, bunlar sizinle işbirliği halinde." (22 Ağustos)
(Kılıçdaroğlu'nun SSK Genel Müdürü iken işe alımlarını kastederek) "İşin çoğunluğuna, kahir ekseriyetine baktığınız zaman ciddi manada bir bölgecilik ve mezhepçilik yatıyor." (28 Ağustos)
(TÜSİAD'ı kastederek) "Görüştüğümüzde çok farklıydılar, daha önce yaptıkları çalışma var. Daha sonra bunların bir sessizliğe bürünmüş olmaları, farklı açıklamalar yapmaları rahatsız edici." (30 Ağustos)
"Sen kalkacaksın bu ülkede benim başörtülü bacıma rahibe benzetmesi yapacaksın." (6 Eylül)
"Hayır cephesinde CHP, MHP, BDP, YARSAV, TKP , İşçi Partisi ve çeteler var." (10 Eylül)
" 'Evet' cephesinde kimler var, millet var millet. Niye millet? Çünkü 'hayır' cephesi darbe anayasasını destekliyor. 'Evet' cephesi, milletin anayasasını destekliyor." (10 Eylül)

3.2.2.2.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Kılıçdaroğlu söylemlerinde AKP'yi inancı siyasete alet ettiği için ötekileştirmekte ve fakir olduğunu devamlı dile getirenlerin ve din sömürüsü yapanların zenginleştiğini belirtmektedir. 'Halkın Kemal'iyim' ifadesiyle de kendinin halktan kopuk olmadığını

ifade etmiştir. Tartışmaktan kaçtıklarını söyleyerek de Kenan Evren ve Recep Tayyip Erdoğan arasında benzerlik kurmuştur. Kılıçdaroğlu'nun söylemleri şunlardır:

"Fakir-fukara edebiyatı yapanlar, Allah, peygamber diyerek din sömürüsü yapanlar, hepsi han hamam sahibi oldu." (9 Ağustos)
"Ben halkın memuru, işçisi, köylüsü olurum. Gerekirse hamalı da olurum. Ben çünkü halkım, 'milletin Kemal'iyim.'" (9 Ağustos)
"Halkın Kemal'iyim" (23 Ağustos)
"İki kişi tartışmaktan kaçar, biri Kenan Evren, diğeri Recep Tayyip Erdoğan." (29 Ağustos)
(AKP'yi kastederek) "İnsanın inancını siyasete alet edenlerden memlekete hayır gelmez." (5 Eylül)

3.2.2.3.Sabah Gazetesi

Sabah gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu'nun söylemi bulunmamış, Erdoğan'ın söylemlerine yer verilmiştir.

3.2.2.3.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Erdoğan söylemlerinde hayırcılar ve millet, darbe anayasası ve milletin anayasası olarak bir karşıtlık yaratmış, hayır oyu kullanacak olanları hukuk kaçkınları, meclis kaçkınları, demokrasi kaçkınları ve darbeci olarak niteleyerek ötekileştirmiştir. Ötekileştirdiklerini seçkinci davranmakla eleştirmiştir. Kendilerinin dışlandığını, fikirlerinin ve siyasetlerinin küçümsendiğini ifade etmiştir. Erdoğan söylemlerinde 'benim polisim', 'MHP'li kardeşlerim' ifadelerini kullanarak da diğerlerini ötekileştirmiştir. Erdoğan'ın söylemleri şunlardır:

"Ya darbecilerin anayasasından yana olacağız. Ya milletten yana olacağız." (24 Temmuz)
"12 Eylül'de benim aziz milletim, hukuk kaçkınlarına, meclis kaçkınlarına, demokrasi kaçkınlarına en güzel cevabı verecek." (25 Temmuz)
"bir tarafta hayırcılar var. Bir tarafta da millet var, millet." (26 Temmuz)

“Bir tarafta darbe anayasası var, bir tarafta da milletin anayasası var.” (26 Temmuz)
(CHP’yi kastederek) “Bunlar her zaman seçkinci davrandılar. Bugün de seçkinci davranıyorlar.” (31 Temmuz)
(CHP’yi kastederek, türban konusunda) “Bunlar özgürlükçü değil, bunlar demokrat değil.” (31 Temmuz)
CHP, MHP, BDP, YARSAV, terör örgütü hepsi bir araya toplanmışlar, kime karşı, milletin anayasasına evet diyenlere karşı.” (1 Ağustos)
(Hayır oyu konusunda) “Özellikle MHP’li kardeşlerimin iki kere düşünmesini rica ediyorum.” (1 Ağustos)
“Benim polisime silah sıkan el ne derece hainse, alçaksa” (1 Ağustos)
“12 Eylül’de ya darbe anayasası ya millet anayasası diyeceğiz.” (6 Ağustos)
“Nasıl ki DP’yi sivil diktatörlükle, sivil darbeyle suçladılarsa bugün de aynı şekilde AK Parti’yi sivil diktatörlükle suçluyor milletin emanetini gasp etmek istiyorlar.” (6 Ağustos)
“Bu ülkede artık bürokratik oligarşinin, tuzu kuru seçkinlerin, çetelerin, mafyanın değil milletin dediği olacak.” (6 Ağustos)
“Darbe anayasası mı milletin anayasası mı?” (17 Ağustos)
(Sendikaları kastederek) “Senin oyun ne diyoruz ‘hayır’ diyorlar. İdeolojik davranmak olmaz. Bu yolda olanlara boynumuz kıldan ince, bu yolda olmayanlara haddini bildirmek benim milletimin görevi.” (18 Ağustos)
“Bu seçimde 2 şey var. Bir, darbe anayasasından yana olanlar. İki, milletin anayasasından yana olanlar.” (19 Ağustos)
“Birileri darbe anayasasından yana, bu topluluk ise milletin anayasasından yana.” (23 Ağustos)
“Genel affı çıkaralım diyen zihniyetle MHP’nin yönetici zihniyeti aynıdır.” (29 Ağustos)
“Bizi dışlamak, tecrit etmek istediler. Fikirlerimizi siyasetimizi küçümsediler.” (4 Eylül)
“Sen kalkacaksın bu ülkede başörtülü kardeşime rahibe benzetmesi yapacaksın.” (6 Eylül)
“ “Hayır” diyen darbe anayasasını savundukları için darbecidir.”(8 Eylül)

“Statükocular, oligarşinin her çeşidi, bunun içinde yargısı, bürokrasisi, işte bütün bunlara bu yeni düzenlemeyle benim milletim dur diyecek.” (11 Eylül)

3.2.2.4. Zaman Gazetesi

Zaman gazetesinde Bahçeli ve Kılıçdaroğlu’nun söylemi bulunmamış, Erdoğan’ın söylemlerine yer verilmiştir.

3.2.2.4. 1.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Erdoğan söylemlerinde hayır oyu kullanacak olanları hayır cephesi olarak nitelendirmiş ve ötekileştirmiştir. Hayır oyu kullanacak olanları kardeşliği bozanlar olarak ifade etmiştir. Darbeci anlayış ifadesinde de ötekileştirme vardır. BDP Türkiye’nin partisi olamamakla ötekileştirilmiştir. Referandum sonrasında milli irade kavramı ile sonucun küçümsenmemesi ve yok sayılmaması gerektiğini belirtmiştir. Erdoğan’ın söylemleri şunlardır:

“Anayasa değişikliğine de CHP, MHP, BDP, Türkiye Komünist Partisi, İşçi Partisi, YARSAV, bir kısım medya ve çetelerin karşı çıktığını ifade eden Erdoğan” (3 Eylül)
“Mahalle baskısını ‘hayır’ diyenler çok iyi başarırlar.” (3 Eylül)
“Biz kardeşiz. Bu kardeşliğimizi bozmak isteyenlere karşı 12 Eylül bir manifestodur.” (4 Eylül)
(BDP’yi kastederek) “Bunlar maalesef bir türlü Türkiye’nin partisi olamadılar.” (5 Eylül)
“Sayın Kılıçdaroğlu bize dürüstlük dersi verme. Bu ülkede başörtülü bacılarımı tuttun rahibelere benzettin.” (6 Eylül)
“Milletimizin iradesi hangi yönde olursa olsun saygındır, makbuldür, kıymetlidir. Hiç kimsenin bu iradeyi küçümseme, yok sayma, görmezden gelme hakkı yoktur, olamaz.” (13 Eylül)
“Bugün kaybeden, darbeci anlayış olmuştur. Değişime ve değişimin getireceklerine direnen anlayış kaybetmiştir.” (13 Eylül)

3.2.3.ÖZNELLEŞTİRME

Referandum öncesi yapılan mitinglerde liderler kişisel konuları da gündeme getirmişlerdir.

3.2.3.1.Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesinde üç liderin de söylemlerine yer verilmiştir.

3.2.3.1.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Bahçeli söyleminde Erdoğan'ın grup toplantısında gözlerinin dolmasını riyakarlık olarak ifade etmiştir. Bahçeli'nin söylemleri şunlardır:

"Siyasi tarihimize kara bir ilkesizlik, riyakarlık, siyasi sahtekarlık ve münafıklık örneği olarak geçecektir." (22 Temmuz)
"Bu sahte gözyaşı Recep Tayyip Erdoğan'a başbakanlıktan sonra yeni bir çalışma alanı bulur, o da AKP tiyatrosu olur." (26 Temmuz)

3.2.3.1.2.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Erdoğan söylemlerinde Kılıçdaroğlu'nun Deniz Baykal'a ihanet ettiğini belirtmiş, Kılıçdaroğlu da buna karşılık Erdoğan'ın Erbakan'a ihanet ettiğini söylemiştir. Kılıçdaroğlu'nun kaset skandalından sonra genel başkan olmasına gönderme yaparak 'kaset olayının mimarı' ifadesini kullanmıştır. Erdoğan Kılıçdaroğlu'nun SSK'da çalıştığı süreçte kurumu zarara uğrattığını söylemiş ve memur olmasına gönderme yapmıştır. Dersim tartışmalarıyla da Kılıçdaroğlu'nu kastederek 'soy' konusunu gündeme getirmiştir. 'Bay Kemal'in babası' ifadesinde de kişiselleştirme vardır. Erdoğan söylemlerinde Bahçeli için 'kafatasçı', Kılıçdaroğlu için 'cibiliyetsiz' ifadelerini kullanmıştır. Terör örgütüyle masaya oturdukları iddiası üzerine, 'bu iftirayı söyleme şerefsizliğini yapanlar' ifadesini kullanmıştır. Erdoğan'ın söylemleri şunlardır:

"İhanetle gelen ihanetle gider." (26 Temmuz)

“Memur Kemal Efendi” (8 Ağustos)
“SSK Genel Müdürlüğü verdiler, memur Kemal Efendi’ye. O görevi yaptığın zaman SSK’yı batırdın.” (8 Ağustos)
“Skandaldan sonra kim genel başkan oldu?” (8 Ağustos)
“Bay Kemal”, “Bay Bahçeli” (11 Ağustos)
“Bay Kemal’in babası ona CHP Genel Başkanı olmuşsun ammaaa… demez miydi” (11 Ağustos)
(Kılıçdaroğlu’nu kastederek) “samimiyetsiz, ilkesiz, tutarsız ve popülist” (14 Ağustos)
“önemli olan boy değil, önemli olan soy” (16 Ağustos)
(Terör örgütü ile masaya oturdukları iddiası üzerine) “Bunlarla bir araya oturduğumuzu söyleme şerefsizliğini yapanlar, alçakça iftira atanlar bunun hesabını verecekler. Bu iftirayı atanlara söylüyorum, ey Kılıçdaroğlu, ey Bahçeli bizim masaya oturduğumuzu söylüyorsanız, bu iddianızı ispatla siz mükellefsiniz siz.” (22 Ağustos)
“Orhan Veli o meşhur şiirini tam da CHP Genel Başkanı için yazmış biliyor musunuz. “Bir elinde cımbız bir elinde ayna umurunda mı dünya”” (23 Ağustos)
“Kılıçdaroğlu’nun SSK Genel Müdürü olduğu sırada terör örgütü üyelerini işe aldığı yönündeki iddiaları tekrarlayan Erdoğan” (25 Ağustos)
“Erdoğan Kılıçdaroğlu’na “cibiliyetsiz” Bahçeli’ye de “kafatasçı” dedi.” (6 Eylül)
“Darbeci zihniyeti” (9 Eylül)

3.2.3.1.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Kılıçdaroğlu söylemlerinde Erdoğan’ın havuzlu villası olduğunu, 30 korumasıyla halktan koptuğunu, siyasetle zenginleştiğini, memur, işçi, çiftçi ve emekliyi hakir gördüğünü ifade etmiştir. Erdoğan ile villalarını takas edebileceklerini belirtmiştir. Erdoğan’ın evinde altın kaplamalı musluk olduğunu iddia ederken, küçüklüğünde de limon sattığını söylemiştir. Aylık gelirinin ne kadar olduğunu söylemiş, geçinemediğini iddia etmiştir. Söylemlerinde Erdoğan’ın Emekli Sandığı numarasını vereceğini de belirtmiştir. Bunun üzerine Cumhuriyet gazetesinde Erdoğan’ın Emekli Sandığı numarası yayınlanmış, Bağ-Kur’a 3 bin lira borcu olduğu haberleri çıkmıştır.

Kılıçdaroğlu söylemlerinde Erdoğan'ı televizyonda tartışmaya davet etmiş, 'Bir başbakan tartışmaktan korkmaz' diyerek cesur olup olmamasını gündeme getirmiştir. Kılıçdaroğlu'nun söylemleri şunlardır:

"Sayın başbakan çıkıp önce o Üsküdar Kısıklı'daki havuzlu villaların hesabını versin millete" (21 Temmuz)
"Ben hiçbir zaman seçkinci olmadım ama Sayın başbakan yaşantısıyla seçkinciliğe bir örnek oluşturuyor. Gerek konutu, gerek 30 korumasıyla halktan koptu." (26 Temmuz)
(Deniz Baykal'a ihanet ettiği iddiası üzerine) "Git bu soruyu Erbakan'a sor, yanıtını o versin." (26 Temmuz)
"Ama havuzlu villadan hiç söz etmiyor. Başbakan halk gibi yaşamalıdır." (1 Ağustos)
"Recep Bey duysun diye söylüyorum" (3 Ağustos)
"Ben memur Kemalim, işçi Kemalim, emekli Kemalim. Ama hiç kimse bana kalpazan Kemal, hayali ihracatçı, ihaleye fesat karıştıran memur demedi." (8 Ağustos)
(Erdoğan'ı kastederek)"Sen damdan düştün ama havuzlu villaya düştün." (8 Ağustos)
"Recep Bey memuru hakir görüyor, işçiyi, çiftçiyi, emekliyi hakir görüyor." (9 Ağustos)
"vatandaşın hakkını ye, yolsuzluk yap, din iman edebiyatı yap, köşeyi dön, han hamam sahibi ol" (11 Ağustos)
"Sabah-ATV ihalesinde damadının şirketine iki bankadan 750 milyon dolar kredi aldın mı almadın mı?" (11 Ağustos)
"Ben size Recep Bey'in Emekli Sandığı numarasını vereceğim." (11 Ağustos)
"Eğer üstüne para istemezlerse olabilir. Ama normalde Sayın Başbakan'ın villasıyla bizim evin takası zor olabilir." (14 Ağustos)
(Erdoğan'ın Bağ-Kur'a 3 bin lira borcu olduğu iddiası üzerine) "Normalde bu borcun ödenmesi ve aradaki ihtilafın giderilmesi gerekiyor." (14 Ağustos)
(Erdoğan'ı kastederek) "beyefendi kirada oturuyormuş. Şimdi soruyorum kimden kiraladın, kaça kiraladın?" (15 Ağustos)

“Recep Bey’in bir unvanı daha var: Şantajcı. Kral mısın? Padişah mısın?” (23 Ağustos)
“O villa konusunda daha çok bilinmeyenler var. Ama öncelikle bu kiraların banka dekontlarını göstersin bakalım.” (28 Ağustos)
(Erdoğan’ı kastederek) “Ayda 10 bin liraya geçinemiyormuş.” (29 Ağustos)
“Bir Başbakan tartışmaktan korkmaz.” (29 Ağustos)
“Eğer yüreğin varsa ve adam gibi adamsan istediğin kanalda istediğin gazetecilerle karşıma çıkarsın” (6 Eylül)
(Erdoğan’ı kastederek) “Kasımpaşalı” (6 Eylül)
“Recep malikanesinin muslukları altın kaplamaymış.” (7 Eylül)
“Recep Bey küçükken limon satarmış, su satarmış. Şimdi altın kaplamalı musluğu olan malikanelerde oturuyor.” (8 Eylül)
“Ben takasa hazırım. Takas olursa o malikaneyi Kızılay’a bağışlarım.” (9 Eylül)

3.2.3.2.Radikal Gazetesi

Radikal gazetesinde üç liderin de söylemlerine yer verilmiştir.

3.2.3.2.1.Devlet Bahçeli’nin Söylemleri

Bahçeli söylemlerinde Erdoğan’ı ‘omuzu düşük, sözde delikanlı’ olarak nitelendirmiş, Gürcü olmasını gündeme getirmiştir. Meclis’te ağlamasını da eleştirmiştir.

(Erdoğan’ı kastederek) “Ağlayacağını bilsem kendisine 50 kamyonetle mendil gönderirdim.” (26 Temmuz)
(Erdoğan’ı kastederek) “12 Eylül’de idamlar yapılırken sen bizim tespitlerimize göre İETT Spor’da top oynuyordun. Omuzu düşük, sözde delikanlı gibi Kasımpaşa’da dolaşıyordun.” (5 Eylül)
(Erdoğan’ı kastederek) “Eşin Arap, sen Gürcüsün de peki oğlun Bilal ne oluyor.” (5 Eylül)

3.2.3.2.2.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Erdoğan söylemlerinde Kılıçdaroğlu'nun Deniz Baykal'a ihanet ettiğini iddia etmiştir. Kılıçdaroğlu'nun SSK'da çalıştığı dönem kurumu zarara uğrattığını, nereli olduğunu söylemediğini ifade etmiş, soy tartışmasını gündeme getirmiştir. Bahçeli için de 'Diyarbakır'a gel' ifadesini kullanmıştır. Erdoğan'ın söylemleri şunlardır:

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Kendi arkadaşlarına, dostlarına, kendi liderlerine ihanet edenler başka ihanetlerin mağduru olurlar." (26 Temmuz)

" 'Eğer partim genel seçimlerde ikinci olursa genel başkanlığı bırakırım' dedim. 'Yüreğiniz yetiyorsa, cesaretiniz varsa, siz de açıklayın' dedim. Hiçbirisi açıklamadı." (31 Temmuz)

"CHP Genel Başkanı bizim dindarlığımızı, imanımızı, ahlakımızı da ölçecek kalibrede değildir." (9 Ağustos)

"Memur olduğun dönemde, Genel Müdürü olduğun dönemde SSK, sekiz-dokuz yıl hep zarar etti." (9 Ağustos)

"Sen memur emeklisisin, ben işçi emeklisi. İkimizin de maaşı aynı." (11 Ağustos)

"O muhterem babası, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'na 'kalpazan' diyecek kadar edebi çiğneyen oğluna, 'eline diline beline sahip ol' demez miydi? Yoksa bay Kemal'in merhum babası, 'Evladım, CHP'ye genel başkan olmuşsun amma'" (11 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Kaset olayından sonra, çıktı açıklama yaptı; 'Adayım' dedi." (11 Ağustos)

"Benim partim ikinci olursa ben genel başkanlığından çekilirim. Ana muhalefet-yavru muhalefet siz çekilebilir misiniz?" (11 Ağustos)

"önemli olan boy değil, önemli olan soy, soy" (16 Ağustos)

"Neden göğsünü gere gere 'Ben Dersimliyim' diyemiyor?" (18 Ağustos)

"Şimdi, sayın Kılıçdaroğlu gittiği her yerde bol keseden atıyor, ama dürüstçe atışlar değil." (22 Ağustos)

"Ya nereden gelirsen gel ama doğrusunu söyle. 'Tunceli Nazimiye'denim' de." (22 Ağustos)

"Boyumla posumla da uğraşma. 1.85…Buna da gerek yok." (22 Ağustos)

“CHP Genel Başkanı’nın haline bak. İki aydır bozuk plak gibi aynı şeyleri tekrarlıyor.” (23 Ağustos)
“Orhan Veli meşhur şiirini CHP Genel Başkanı için yazmış. ‘Bir elimde cımbız bir elimde ayna, umurumda mı dünya.’” (23 Ağustos)
“Tunceli’de genel aftan bahset, İstanbul’a gelince ben onu demek istememiştim de, manevra yap. Bizim kitabımızda manevra yok, ilke var.” (2 Eylül)
“Sayın Bahçeli bana konuşma metni hazırlıyor, sen, Diyarbakır’a gel, Mersin’de takılıp kalma.” (5 Eylül)
“Son gece kaset oyunlarıyla bize fatura kesmek istediler. Aday değilim dediler. Genel Başkanı’yla (Baykal) evinde kol kola fotoğraf çektirdiler. Ama aradan 24 saat geçti. Bir de baktık ki adayım dediler.” (6 Eylül)
“Sayın Bahçeli’nin yapısında bu var. O bildiğini okuyor milletim de bildiğini okuyacak.” (11 Eylül)

3.2.3.2.3.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Kılıçdaroğlu söylemlerinde Erdoğan’ı inanç sömürüsü yapmakla eleştirmiş, Erdoğan’ı kastederek ‘yalanlarından ansiklopedi yazarız’ ifadesini kullanmıştır. Havuzlu villada oturmasını ve evinde altın kaplamalı musluk olmasını gündeme getirmiştir. Erdoğan’ın Emekli Sandığı numarasını açıklayacağını söylemiş, ağlamasını timsah gözyaşı olarak nitelendirmiştir. Soy tartışmasının faşist düşünce olduğunu belirtmiş, Erdoğan için şantajcı ve zam ifadelerini kullanmıştır. Kılıçdaroğlu’nun söylemleri şunlardır:

“Başbakan’ın bir özelliği var, her şeyi istismar eder” (21 Temmuz)
“12 Eylül’de işkence görmüş herkesi istismar eder.” (21 Temmuz)
(Erdoğan’ı kastederek) “duygu sömürüsü, inanç sömürüsü yapmaktan çekinmiyor.” (22 Temmuz)
“İhaneti merak ediyorsan, git Erbakan’a sor sana cevap versin.” (26 Temmuz)
(Tozlu ayakkabılarının fotoğrafının çekilmesi üzerine) “Beş gündür aynı ayakkabıyı giydim. Zaten üç çift ayakkabım var, sırayla giyiyordum.” (26 Temmuz)

(Erdoğan'ı kastederek) "Bizim yalan bir tek cümlemizi bile söyleyemez, ama biz senin yalanlarından ansiklopedi yazarız." (26 Temmuz)
"Recep bey yalan dünyası üzerine kurulu. Onun yalanlarından ansiklopedi çıkaracağım." (27 Temmuz)
"Evet fındık dalda, kurdu Ankara'da. Ankara'da beyefendi oturuyor ama havuzlu villada." (27 Temmuz)
(Bülent Arınç'ın 'Şu kadarcık boyuyla konuşuyor' eleştirisi üzerine) "İşi boyla çözmek, boyu uzun olanın aklının kısa olduğunu gösterir." (1 Ağustos)
"Başbakanlara havuzlu villada oturmak yakışıyor mu?" (1 Ağustos)
"Ama sayın Başbakan öfkeyi hitabet sanatı olarak gören bir kişi." (9 Ağustos)
(Erdoğan'ı kastederek) "Allah gözünü doyursun. Biraz da millet yesin." (9 Ağustos)
"Rahmetli babam derdi ki, 'Oğlum sen doğru dur eğri belasını bulur.'" (11 Ağustos)
"İşçi emeklisi diyerek garibanlık taslıyor. Yemezler, Recep bey, ben senin emekli sandığı numaranı açıklıyorum." (11 Ağustos)
(Erdoğan'ı kastederek) "Beni küçümsemek için 'memur Kemal efendi' diyor." (11 Ağustos)
"Recep bey yeri gelince timsah gözyaşları döküyor." (16 Ağustos)
(Erdoğan'ı kastederek) "Kalkıp bana din iman edebiyatı yapmasın, maskesini aşağı indireceğim onun." (16 Ağustos)
"sen insanların soyuyla uğraşıyorsan, eline bir cetvel pergel al. Gel benim kafatasımı da ölç." (16 Ağustos)
"Başbakan yine aynı şekilde soy soptan başladı. Faşist düşüncedir." (20 Ağustos)
(Terör örgütüyle pazarlık yaptığı iddiasını kastederek) "Recep bey namuslu adamsan pazarlıkları anlat." (21 Ağustos)
"Recep beyin eline pergeli vereceğim, kalemi vereceğim; yüreği yetiyorsa gelip benim kafatasımı ölçer." (21 Ağustos)
"Sen bırak tarihi, erkeksen benimle uğraş, çık karşıma konuşalım seninle. Yalnızca Anayasa'yı konuşacağız." (23 Ağustos)
"Şantajcı Recep, 'bitaraf olan bertaraf olur' diyor. Kimsin sen? Kendini ne sanıyorsun, sen kral mısın, padişah mısın, imparator musun?" (23 Ağustos)
"Adam gibi adamsan çıkarsın karşıma, millet ne olduğunu anlar. Bir başbakan tartışmaktan korkmaz." (29 Ağustos)

"Başbakan'ın bir başka adı daha var, zam, zam, zam, zam." (29 Ağustos)

"Recep Bey benim karşıma çıkmaya cesaret edebilir mi? Çünkü benim karşıma çıkacak adamda mangal gibi yürek lazım." (6 Eylül)

"Eğer vicdanı olsaydı, bu coğrafyada yatağa bir çocuk aç girerken o altın kaplamalı musluktan akan suyla yüzünü yıkamazdı." (6 Eylül)

(Erdoğan'ı kastederek) "Kimse sana 'Başbakan olamazsın' demedi adam olamazsın adam." (7 Eylül)

"Dini duyguları sömürmedik, sömürmeyeceğiz. Recepleşmeyeceğiz." (7 Eylül)

"Başbakan evini 3.5 milyon dolara satabileceğini söyledi. Böylelikle benim kooperatif hissemle, 3.5 milyon dolarlık villa arasındaki fark netleşti." (8 Eylül)

"Dün akşam Recep Bey, bir TV kanalında ağlamış. Niye acaba? Borç içinde intihar eden işadamı için mi ağladın? Manisa'da yatağında açlıktan ölen gazi için mi ağladın? Toprağa düşen şehitler için mi ağladın? Yatağa aç giren çocuklar için mi ağladın? Oy almak için ağladın." (11 Eylül)

3.2.3.3. Sabah Gazetesi

Sabah gazetesinde Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemine yer verilmiştir.

3.2.3.3.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

Erdoğan söylemlerinde Kılıçdaroğlu için 'dürüst ol' ifadesini kullanmış, memur olmasına gönderme yapmış, görev yaptığı kurumu zarara uğratmakla eleştirmiştir. Kılıçdaroğlu'nun kaset skandalından sonra genel başkan olduğunu belirterek "Kasetin mimarı kim?" diye sormuştur. Erdoğan maaşının ve boyunun gündeme getirilmesini eleştirmiş, soy tartışmasını başlatmış ve Kılıçdaroğlu'nun Dersimli olduğunu söyleyemediğini belirtmiştir. Deniz Baykal için de 'bir kasetle duman oldun' ifadesini kullanmıştır. Kılıçdaroğlu'nu samimiyetsiz ve ilkesiz olarak nitelendirmiştir. Erdoğan'ın söylemleri şunlardır:

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Doğru ol, doğru. Dürüst ol." (26 Temmuz)

“ ‘eğer partim genel seçimlerde ikinci olursa genel başkanlığı bırakırım, yüreğiniz yetiyorsa, cesaretiniz varsa siz de açıklayın’ dedim.” (31 Temmuz)

“Kaset olayından kim kazanç sağladı. O zaman bu kasetin mimarı kim?” (8 Ağustos)

“Memur Kemal Efendi” (8 Ağustos)

“Memur Kemal efendiye bir SSK görevi verdiler. SSK’yı batırdın be. Her yıl zarar.” (8 Ağustos)

“Sen CHP zihniyetinin memurusun.” (9 Ağustos)

“CHP’nin genel başkanı, bizim imanımızı da ahlakımızı da ölçecek kalibrede değildir.” (9 Ağustos)

“Bay Kemal’in rahmetli babası Türkiye Başbakanı’na kalpazan diyen oğluna, edebi çiğneyen oğluna, ‘eline diline beline sahip ol’ demez miydi.” (11 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu’nu kastederek) “Her yerde benim maaşımı anlatıyor. İkimiz de aynı maaşı alıyoruz. Sen memur, ben işçi emeklisiyim.” (11 Ağustos)

“Zaten o koltukta bulunduğun zamanda da 8-9 yıl SSK’yı iflasa götürdün. Demek ki sen başarılı bir bürokrat da olamamışsın.” (11 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu’nu kastederek) “samimiyetsiz, ilkesiz, tutarsız ve popülist şekilde bize iftiralar atıyor.” (14 Ağustos)

“Bunlar bakıyorsunuz Tayyip Erdoğan’ın boyu ile uğraşıyorlar. Benim boyum 1,85.” (14 Ağustos)

“Tutturmuşlar Başbakanın boyu ne kadar?” (16 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu’nu kastederek) “Neden göğsünü gere gere ‘Ben Dersimliyim’ demekte zorlanıyorsun.” (18 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu’nu kastederek) “Bir elinde cımbız bir elinde ayna, umurunda mı bu dünya?” (23 Ağustos)

“CHP Genel Başkanı 2 aydır bozuk plak gibi gittiği yerlerde aynı şeyleri tekrarlayıp duruyor.” (23 Ağustos)

(Recep Bey hitabı için) “Ben Recep ayında doğmuşum, babam Recep adını vermiş. Bunlar benim şerefimdir.” (24 Ağustos)

“Ana muhalefet liderinin yaptığı gibi nabza göre şerbet ver, Tunceli’ye git aftan bahset, Ankara’ya gelince hemen manevra yap. Bizim kitabımızda manevra yok.” (2 Eylül)

“Erdoğan CHP liderine “Siyaset omurga ister” diye yüklendi.” (3 Eylül)

“Bu kardeşiniz 1997’de Siirt’te bir şiir okuduğu için yargılandı.” (4 Eylül)
“Kaset oyunuyla bizi engellemek istediler, aday değilim deyip 24 saatte aday oldular. Bu nasıl dürüstlük?” (6 Eylül)
“Gelsin evi ziyaret etsin. Altın musluk var mı görsün. Yoksa bulunduğu makamı bıraksın.” (8 Eylül)
(Baykal’ı kastederek) “Bir kasetle, CD’yle duman oldun gittin.” (9 Eylül)
“Ne yazık ki Sayın Bahçeli’nin yapısında bu var. O bildiğini okuyuversin milletim de bildiğini okuyacak.” (11 Eylül)

3.2.3.3.2.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

Kılıçdaroğlu söylemlerinde Deniz Baykal’a ihanet ettiği iddiası üzerine ‘bizim kitabımızda ihanet yok’ demiştir. Mitingler sırasında ayakkabılarının fotoğraflarının çekilmesi üzerine de ‘üç çift ayakkabım var’ ifadesini kullanmıştır. Kılıçdaroğlu’nun söylemleri şunlardır:

(Baykal’a ihanet ettiği iddiası üzerine) “Kimi kastetti bilmiyorum. Ama bizim kitabımızda ihanet yok.” (26 Temmuz)
(Ayakkabılarının fotoğraflarını çekmeleri üzerine) “Zaten 3 çift ayakkabım var.” (26 Temmuz)
“İl, ilçe, belde, köy derken ayakkabılarımın böyle tozlu olası normal.” (26 Temmuz)

3.2.3.4. Zaman Gazetesi

Zaman gazetesinde Bahçeli’nin söylemi bulunmamıştır. Erdoğan ve Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine yer verilmiştir.

3.2.3.4.1.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Erdoğan söylemlerinde ‘Bay Kemal’, ‘Bay Bahçeli’ hitaplarını kullanmıştır. Kılıçdaroğlu’nu CHP’nin statükocu zihniyetinin memuru olarak nitelendirmiş, SSK’da çalıştığı dönem kurumu zarara uğrattığını iddia etmiştir. Bahçeli’nin terör örgütüyle görüştükleri iddiasını eleştirmiştir. Kılıçdaroğlu’nu da türban konusunda

samimi olmamakla eleştirmiştir. Deniz Baykal için ‘Bir kasette duman oldun gittin’ ifadesini kullanmıştır. Kılıçdaroğlu’nun Erdoğan’ın evini gündeme getirmesi üzerine ‘yarın gelsin evimi gezsin’ ifadesini kullanmıştır. Erdoğan’ın söylemleri şunlardır:

“Bay Kemal ne diyorsa, Bay Bahçeli de aynı şeyi söylüyor.” (11 Ağustos)
“ Sen millet hizmetkârı olacağına CHP’nin statükocu zihniyetinin memurusun.” (11 Ağustos)
“O muhterem babası, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı’na ‘kalpazan’ diyecek kadar edebi çiğneyen oğluna acaba, ‘eline, diline, beline sahip ol’ demez miydi? Din, iman, ahlak istismarı yapan, sonra da başkalarını bununla suçlayan oğluna ‘Sen doğru dur, eğri belasını bulur’ nasihatini hatırlatmaz mıydı acaba? Yoksa Bay Kemal’in merhum babası, ‘Evladım, CHP’ye genel başkan olmuşsun amma...’ mı derdi?” (11 Ağustos)
“Zaten o koltukta bulunduğun zamanda da 8-9 yıl SSK’yı iflasa götürdün. Zarar, zarar, zarar.” (11 Ağustos)
“Kılıçdaroğlu'nun SSK genel müdürlüğü döneminde terör örgütü mensuplarını işe aldığını öne sürdü.” (25 Ağustos)
“Sayın Kılıçdaroğlu’nun bir huyu var. Doğuda başka batıda başka, Tunceli’de başka İstanbul’da başka konuşuyor.” (27 Ağustos)
(Kılıçdaroğlu’nu kastederek) “Siyasette böyle liderlik olunmaz. Emrolunduğun gibi dosdoğru olacaksın.” (30 Ağustos)
(Bahçeli’yi kastederek, terör örgütüyle anlaşma yaptıkları iddiası üzerine) “Eğer dürüstsen, eğer mertsen ben kiminle görüşmüşüm, kime söz vermişim, bunu açıkla. Açıklamazsan namertsin.” (30 Ağustos)
(Türban konusunda Kılıçdaroğlu’nu kastederek) “Eğer samimiysen, 12 Eylül’den daha önce biz hazırız. Birlikte karar verelim ve adım atalım. Dürüst ol dürüst.” (1 Eylül)
(Kılıçdaroğlu’nun canlı yayında tartışma önerisi üzerine) “Tartışma başka bir şey, kompleksli bir düello başka bir şey.” (3 Eylül)
“Sen Silivri’de avukat, İstanbul’da demokrat olamazsın.” (6 Eylül)
(Deniz Baykal’ı kastederek) “Bir kasette duman oldun gittin. Söylemeyecektim, konuşmayacaktım en sonunda konuşturdu.” (8 Eylül)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "Eğer samimiyse kendisini davet ediyorum, yarın gelsin evimi gezsin." (8 Eylül)

3.2.3.4.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

Kılıçdaroğlu söylemlerinde Erdoğan'ın havuzlu villasını gündeme getirmiş, soy tartışmasına cevap olarak da 'Ben insanım insan' ifadesini kullanmıştır. Erdoğan'ı canlı yayında tartışmaya davet ederken de 'bilgin kültürün varsa çık televizyonda tartışalım' ifadesini kullanmıştır. Kılıçdaroğlu'nun söylemleri şunlardır:

"O zaman Başbakan Üsküdar'daki havuzlu villasının içini de kameralarını gönderip çeksin, benimkisini de. Bir Kemal'i görsünler bir Recep Bey'i görsünler. Recep Bey olduğu daha çok ortaya çıkacak." (12 Ağustos)
"Ben Tunceliliyim, Hakkariliyim, Edirneliyim, Cizreliyim, Yozgatlıyım. Ben insanım insan. Ben sizin Kemal'inizim." (26 Ağustos)
"Adam gibi adamsan, yürekli adamsan, sözüne güveniyorsan, bilgin kültürün varsa çık televizyona tartışalım diyorum." (26 Ağustos)

3.2.4.EĞRETİLEME VE DÜZDEĞİŞMECE

Liderlerin söylemlerindeki ifadeler tespit edilerek karşılarına asıl ifade edilmek istenen anlamları yazılmıştır.

3.2.4.1.Cumhuriyet Gazetesi

3.2.4.1.1.Eğretilemeler

Cumhuriyet gazetesinde üç liderin de söylemlerinde eğretilemeler bulunmuştur.

3.2.4.1.1.1.Devlet Bahçeli'nin Söylemleri

Siyasi **sahtekarlık tiyatrosunun aktörü**-Erdoğan (22 Temmuz)
Badem bıyıklı ordu-hükümet yanlısı ordu (25 Temmuz)
üç bilinmeyenli üç denklem-bilinmeyen, açıklanmayan üç konu (3 Ağustos)

(Erdoğan'ı kastederek) "Önündeki **samimiyet testi** budur." - savunduğu konularda ne kadar gerçekçi olduğu (1 Eylül)

3.2.4.1.1.2.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

"CHP'nin MHP'nin '**kuyruğuna takıldığını'** ileri sürdü". -CHP'nin tutumunu benimsemek (26 Temmuz)

Taşıma su-medya desteği, **Değirmen**- Kılıçdaroğlu "Taşıma su ile değirmen işte bu kadar döner." (26 Temmuz)

Medyanın üfürmesi ile şişen yelken-Kılıçdaroğlu (26 Temmuz)

"Kaset olayı kimin **ekmeğine yağ sürdü**."-birinin işine yaramak (8 Ağustos)

Ruh üçüzü-CHP, MHP, BDP (8 Ağustos)

Kirli bir senaryo-durumu olumsuz bir yöne çekmek için gerçek dışı plan hazırlamak (8 Ağustos)

"Biz **beyaz kefenimizi** alarak yola çıktık."-her zorluğu bilerek siyasete başlamak (11 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu'nu kastederek) **Freni patlamış**[20] **kamyon gibi**-denetimden çıkmış (14 Ağustos)

CHP'nin **vagonu**, yedeği-MHP (14 Ağustos)

Ülkenin **kaymak takımı**-zenginler (15 Ağustos)

"**Tuzu kuru**[21] **kaymak tabakalar**"-bir işten zarar görmeyen zenginler (23 Ağustos)

"AK Parti sana orada **bir gıdım su içirmez** su."-Genel af konusunda çıkarılmasına izin vermemek (29 Ağustos)

(Baykal'ı kastederek) "Bir kasette **duman oldun**, gittin." -yok olmak (8 Eylül)

Korku toplumu-toplumda baskı olması (9 Eylül)

3.2.4.1.1.3.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

AKP için bir **samimiyet testi**-savunduğu konularda ne kadar gerçekçi olduğu (24 Temmuz)

---

[20] http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=freni+patlamak&hng=tam Erişim Tarihi:25 Ağustos 2012.

[21] "tuzu kuru", http://tdkterim.gov.tr/bts/ Erişim Tarihi:25 Ağustos 2012.

“evet ve hayır **başa baş gidiyor**.” -evet ve hayır oy oranlarının birbirine yakın olması (3 Ağustos)

“sen doğru dur, **eğri** belasını bulur.” -Erdoğan (3 Ağustos)

“hayır deyin milletin **yakasından bir an önce düşerler**.”-halktan, iktidardan uzaklaşma (3 Ağustos)

Din tüccarları-dini sömürenler, kullananlar (4 Ağustos)

Mağdur edebiyatı-devamlı mağdur olduğunu ifade etmek (6 Ağustos)

Temiz siyaset, düzgün siyaset-kuralına uygun siyaset yapmak (9 Ağustos)

Uzaktan kumandalı hükümet-başkaları tarafından yönlendirilen hükümet (11 Ağustos)

“benim istediğim **gözlükle** baksınlar”-bakış açısı (21 Ağustos)

“Aydınların, yiğitlerin **harman** olduğu yer”-çok fazla bulunduğu yer (22 Ağustos)

“Onların sırtı Kenan Paşa tarafından **sıvazlandı.”-**destek olmak (23 Ağustos)

Korku toplumu-toplumda baskı olması (23 Ağustos)

“Başbakan Erdoğan, **çanak**[22] sorular sorulsun ister.”-göstermelik, önceden belirlenmiş sorular (23 Ağustos)

“**akan kanı durduracağız.”-**sorunu çözmek (25 Ağustos)

“barışın , kardeşliğin **adresi** CHP olacaktır.”-toplumsal barışı sağlayacak parti (26 Ağustos)

“Kılıçdaroğlu, yolsuzluk dosyalarının Başbakan’ın **boyunu aştığını** söyleyerek”-yolsuzluk dosyalarının çok fazla olması (29 Ağustos)

(Erdoğan’ı kastederek) “**zemini kayıyor**”-bulunduğu konumun olumsuz anlamda değişmesi (29 Ağustos)

“halkın iktidarında yoksulluğu **tarihe gömeceğiz**.”-çözüm getirip, bitirmek (29 Ağustos)

“Yargının **kantarı bozulursa** o kantar bir gün gelir seni de tartar Recep Bey”-yargının siyasallaşması, bağımsızlığını yitirmesi (29 Ağustos)

(Erdoğan’ı kastederek) “**mangal gibi yüreği** olması lazım.” -cesur olmak (3 Eylül)

“Bildiğimizi söyleriz, arkasında da **kapı** gibi dururuz.” -savunduğu fikir konusunda sağlam durmak (3 Eylül)

[22] “çanak”, http://tdkterim.gov.tr/bts/ Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2012.

Bukalemun yöntemi- yapacağını söyleyip yapmamak (3 Eylül)

Değirmen-AKP, **Su**-para "Bu değirmenin suyu nereden geliyor." (6 Eylül)

Zehirli hap-anayasa değişiklik paketi (6 Eylül)

Adaletin kantarı-yargı (8 Eylül)

Anayasal zırh-yasa güvencesi (8 Eylül)

"Hiç kimse devleti **babasının çiftliği gibi** yönetemez."-hukuk devleti olması (8 Ağustos)

"tek **kumandanımız** halk olacak."-halkın iktidarı belirlemesi (22 Ağustos)

3.2.4.1.2.Düzdeğişmeceler

Cumhuriyet gazetesinde Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde düzdeğişmeceler yer almıştır. Bahçeli'nin söylemlerinde düzdeğişmece bulunmamıştır.

3.2.4.1.2.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

12 Eylül-askeri darbe (21 Temmuz)

12 Eylülcüler-12 Eylül askeri darbesini gerçekleştirenler (21 Temmuz)

12 Eylül Anayasası-1982 Anayasası (25 Temmuz)

Kaset olayının mimarı-Kılıçdaroğlu (8 Ağustos)

Etnik unsurun partisi-BDP (4 Eylül)

Kumsalların partisi-CHP (4 Eylül)

Satılık gazeteler-aleyhinde yayın yapan gazeteler (6 Eylül)

3.2.4.1.2.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

12 Eylül-askeri darbe (21 Temmuz)

Hayırsızlar-evet oyu kullanacaklar (25 Temmuz)

Adaletten Kaçanlar Partisi-AKP (25 Temmuz)

Padişah-Erdoğan "Ferman padişahınsa dağlar bizimdir." (26 Temmuz), (3 Eylül)

Telekulak hükümeti-AKP (1 Ağustos)

"Siyasete yırtık ayakkabı ile atılıp sonradan havuzlu villalarda oturan siyasetçiler"-Erdoğan (10 Ağustos)

Hitler-Erdoğan "Hitler, gel vatandaşın kafatasını ölç bakalım." (22 Ağustos)
Firavun-AKP "milletin başına firavun olmak istiyorlar." (2 Eylül)
Telekulak hükümeti-AKP (6 Eylül)
Adalet ve Kalkınma Bankası-AKP (6 Eylül)
"Bunun adı **Recep demokrasisidir**." -anayasa değişikliğinin kabul edilmesi (6 Eylül)

3.2.4.2. Radikal Gazetesi

3.2.4.2.1.Eğretilemeler

Radikal gazetesinde Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde eğretilemeler yer almıştır. Bahçeli'nin söylemlerinde eğretileme bulunmamıştır.

3.2.4.2.1.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

"Akşamdan sabaha, eğer 'bir çözüm' deniliyorsa böyle bir **sihirli değnek** yok."-çözüm (21 Temmuz)
"Eğer terör örgütünü, teröristleri vatandaşlarımızdan ayırabilir, araya o **perdeyi** gerebilirsek, işimiz çok daha kolay olacaktır." -mesafe koymak (21 Temmuz)
"27 Mayıs'a **çanak tutanlar**" -hazırlayanlar (24 Temmuz)
"28 Şubat'a **alkış tutanlar"** -destekleyenler (24 Temmuz)
"27 Nisan'da **dut yemiş bülbüle dönenler**" -susanlar (24 Temmuz)
"Biz onların 12 Eylül'den sonra yaptıkları gibi **mağduriyet edebiyatına** sığınmadık."-devamlı mağdur olduğunu ifade etmek (24 Temmuz)
"Darbeleri şahsi çıkarlarımız için **ranta çevirmedik**.", "Darbelerden **nemalanmadık**."-çıkar sağlamak (24 Temmuz)
"Bizi **samimiyet testine** tabi tutanlara Yalova'dan sesleniyorum."-savunduğu konularda ne kadar gerçekçi olduğu (24 Temmuz)
Genç fidanlar-genç yaşta idam edilenler (24 Temmuz)
"CHP, MHP'nin **kuyruğuna takılmış** gidiyor." -CHP'nin tutumunu benimsemek (26 Temmuz)
Taşıma su-medya desteği, **Değirmen**-Kılıçdaroğlu "Taşıma su ile değirmen işte bu kadar döner." (26 Temmuz)

“Medyanın üfürmesiyle şişen yelken açık denizde alabora olup gider.”-Kılıçdaroğlu (26 Temmuz)

“Biz bu yola **beyaz kefenle** çıktık.”-her zorluğu bilerek siyasete başlamak (26 Temmuz)

Tuzu kuru[23] **bürokratlar**-bir işten zarar görmeyen (1 Ağustos)

(Dörtyol olaylarında vatandaşa seslenerek) “**Kirli oyuna figüran** olmayın.”-planlanmış olumsuz olaylara karışmamak (1 Ağustos)

“27 Mayıs öncesinde şehirleri **kargaşaya sürükleyen eller**, bugün de **kirli oyunlarını** devreye sokuyor.” -kaos yaratanlar, planlanmış olumsuz olaylar (6 Ağustos)

“Biz bu yola **beyaz gömleğimizi** giyerek çıktık.” -her zorluğu bilerek siyasete başlamak (6 Ağustos)

Kaymak takım-12 Eylül’e karşı olduğunu söyleyen bazı odalar (9 Ağustos)

“**Çevreci tipler** vatandaşları yalan yanlış bilgilendiriyor.” -çevre konusunda duyarlı insanlar (12 Ağustos)

“İçeride sanal tehditler, dışarıda **düşmanlar üretildi**.”-düşman yaratmak (16 Ağustos)

“12 Eylül Anayasası’na hep karşı olduğunu söyleyen bazı odalar, hatta **kaymak takım**, şimdi sesiz kalıyor.” -zenginler (18 Ağustos)

“Anayasa değişikliğinin daha kapsamlı bir anayasanın **kilidi** olacağını söyledi.”-yeni açılım (19 Ağustos)

“Terör örgütü Kandil’den konuşuyor, CHP, MHP, BDP Ankara’da onun **hoparlörü** oluyor.” -söylediklerini duyurmak (22 Ağustos)

“CHP, MHP şimdi de Kandil’in **ipine sarıldı**.” -bu konuyu kullanmak (23 Ağustos)

“Terör örgütü konuşuyor, CHP ile MHP **tellallığını, borazanlığını** yapıyor.”-söylemlerini dile getirmek (23 Ağustos)

(Türban konusunda Kılıçdaroğlu’nu kastederek) “Bunlar anlaşılıyor ki **amatör şeyhülislamlığa** soyunuyorlar.” -dini işlerinden sorumlu gibi bilgi vermek (28 Ağustos)

[23] “tuzu kuru”, http://tdkterim.gov.tr/bts/ Erişim Tarihi:25 Ağustos 2012.

(Kılıçdaroğlu'nun SSK Genel Müdürü iken bazı PKK'lıları kuruma yerleştirdiği iddiası üzerine Kılıçdaroğlu'nun 'Ben onları mahkum kadrosundan koydum' savunmasını kastederek) "O bu şekilde işi **ambalajlamaya** çalışıyor ama işin aslı çok farklı." -işi farklı göstermeye, kapatmaya çalışmak (28 Ağustos)

"Bu şehitlerimizin anneleri, babaları, kardeşleri, onun, feryadını **kulak ardı edebilir misin?"-**dikkate almamak (28 Ağustos)

(Genel af konusunda) "Düşünce, fikir suçu, bu başka ama bunun içine katilleri, teröristleri **paketlemeye** kalkarsanız başka bir şey." -af kapsamına almak (28 Ağustos)

(Türban konusunda Kılıçdaroğlu'nu kastederek) "İnsanın ağzından söz bir kere çıkar, sonra **patinaj** yapmaya başlamaz" -tekrar gündeme getirmek ama çözümlememek (1 Eylül)

"Tek vatan, 780 bin kilometrekareyle asla **ameliyat** yaptırmayız." -ülkeyi böldürmemek (5 Eylül)

"Son gece kaset oyunlarıyla bize **fatura kesmek** istediler." -kaset skandalından sorumlu tutmak (6 Eylül)

"Bu Anayasa değişikliğinin önünde **tank olanlar**, hiçbir şeyin önünde duramazlar." -engel olmak (7 Eylül)

"Bir yargı devletine Türkiye'yi götürmek istiyorlar. Ayaklarımızda **prangalar** var." -engeller (10 Eylül)

(Anayasa Mahkemesi ve HSYK konusunda) "Kurdukları **saltanat zinciri** bozuluyor"-kurdukları düzenin değişmesi (10 Eylül)

3.2.4.2.1.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

(12 Eylül dönemini kastederek) "onların **sırtı sıvazlandı**." -desteklemek (21 Temmuz)

"12 Eylül **faturasını bizler çektik**"-bedel ödemek (21 Temmuz)

"Bu Anayasa değişikliği **AKP mutfağında** hazırlandı."-bir partinin tekelinde hazırlanması (22 Temmuz)

"O **eğri** duruyor, halkın oylarıyla belasını bulacak." **-**Erdoğan (26 Temmuz)

"Fındık dalda **fındık kurdu** Ankara'da"-Erdoğan (27 Temmuz)

Uzaktan kumandalı hükümet-AKP- başkaları tarafından yönlendirilen hükümet (1 Ağustos)

Üçkağıtçı, köşeyi dönen bir hükümet-AKP (1 Ağustos)

"Rahmetli babam derdi ki, 'Oğlum sen doğru dur **eğri** belasını bulur.'" -Erdoğan (11 Ağustos)

(Erdoğan'ı kastederek) "Kalkıp bana **din iman edebiyatı** yapmasın" -devamlı dinden söz etmek (16 Ağustos)

(Faili meçhuller konusunu kastederek) "AKP **dut yemiş bülbül gibi**" -susmak (25 Ağustos)

"**Yargının kantarı** bozulursa o bozulan kantar, Recep bey bir gün gelir seni de tartar." -adalet düzeninin bozulması (29 Ağustos)

"Hükümet 12 Eylül anayasasının üstüne **kaçak kat** çıkıyor."-1982 Anayasası'nı pekiştirmek (5 Eylül)

(Erdoğan'ı kastederek) "Elindeki bütün **silahları** aldım."-kullanabileceği kozları (5 Eylül)

(Erdoğan'ı kastederek) "benim karşıma çıkacak adamda **mangal gibi yürek** lazım."-cesur olmak (6 Eylül)

(Erdoğan'ı kastederek) "**Kefen** mefen ayaklarına yatmasın. **Mağdur edebiyatı** yapmasın." -idamı gündeme getirerek mağdur olduğunu devamlı dile getirmek (7 Eylül)

3.2.4.2.2.Düzdeğişmeceler

Radikal gazetesinde Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde düzdeğişmeceler yer almıştır. Bahçeli'nin söylemlerinde düzdeğişmece bulunmamıştır.

3.2.4.2.2.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

12 Eylülcüler-12 Eylül darbesini gerçekleştirenler (21 Temmuz)

12 Eylül Anayasası-1982 Anayasası (21 Temmuz)

Çocukları yağlı urgana taşıyan zihniyet-idamı gerçekleştiren düşünce (21 Temmuz)

Darbe anayasası-1982 Anayasası (9 Ağustos)

"CHP Silivri'nin **avukatlığına** soyundu." -Silivri'de görülen davalardaki düşünceleri savunmak (1 Eylül)

Darbe döneminin nöbetçi hükümeti-CHP (7 Eylül)

Darbeci zihniyet-hayır oyu kullanacak olanlar (10 Eylül)

3.2.4.2.2.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

12 Eylül ürünü olan bir parti-AKP (21 Temmuz)

Evren'in yetiştirmesi-Erdoğan (26 Temmuz)

"Ferman **padişahınsa**, dağlar bizimdir." -Erdoğan (26 Temmuz)

12 Eylül anayasası-1982 Anayasası (5 Eylül)

Adalet ve Kalkınma Bankası-AKP (6 Eylül)

Telekulak hükümeti-AKP (6 Eylül)

Recep'in adaleti-anayasa değişikliği (7 Eylül)

3.2.4.3.Sabah Gazetesi

3.2.4.3.1.Eğretilemeler

Sabah gazetesinde Erdoğan'ın söylemlerinde eğretilemeler yer almıştır. Bahçeli'nin söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde eğretileme bulunmamıştır.

3.2.4.3.1.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

"Akşamdan sabaha, eğer 'bir çözüm' deniliyorsa böyle bir **sihirli değnek** yok."-çözüm (21 Temmuz)

"Biz onların 12 Eylül'den sonra yaptıkları gibi **mağduriyet edebiyatına** sığınmadık." -devamlı mağdur olduğunu ifade etmek (24 Temmuz)

"27 Mayıs'a **çanak tutanlar**"-hazırlayanlar (24 Temmuz)

"28 Şubat'a **alkış tutanlar**"-destekleyenler (24 Temmuz)

"27 Nisan'da **dut yemiş bülbüle dönenler**"-susanlar (24 Temmuz)

"Darbeleri **ranta çevirmedik**.", "Darbelerden **nemalanmadık**."-çıkar sağlamak (24 Temmuz)

"Bugün tek tek ortaya çıkan o **kirli senaryoların** üzerine neden bizim kadar gitmiyorsunuz?"-geçmişte kötü sonuçlara yol açmış planlar (24 Temmuz)

Gencecik fidanlar-genç yaşta idam edilenler (24 Temmuz)

"**AK Parti'nin hamuru** da aşkla ve sevdayla karıldı."-partinin yapısı (25 Temmuz)

"CHP MHP'nin **kuyruğuna takılmış** gidiyor." -CHP'nin tutumunu benimsemek (26 Temmuz)

Taşıma su-medya desteği, **Değirmen**-Kılıçdaroğlu "Taşıma su ile değirmen işte bu kadar döner." (26 Temmuz)

Medyanın üfürmesi ile şişen yelken-Kılıçdaroğlu (26 Temmuz)

Dürüst siyaset-söyledikleriyle yaptıklarının aynı olması (26 Temmuz)

"Türkiye'yi **zincirlerinden, prangalarından** kurtarıyoruz."-özgürlükleri getirmek (26 Temmuz)

Mahşerin dört atlısı-CHP, MHP, BDP, medya (26 Temmuz)

"Milletle devleti buluşturmak için **dağları deldik**." -her zorluğu aşarak milletle bir araya gelmek (26 Temmuz)

(Yüce Divan'la tehdit edilmelerini kastederek) "Biz bu yola **canımızı, bedenimizi koyduk**." -tehditleri dikkate almamak (26 Temmuz)

(Diğer liderleri kastederek) "bunlara **koltuk** rahat geliyor, rahat. Bırakamazlar"-liderlik konumu (31 Temmuz)

"CHP'nin şu andaki genel başkanı her gün geliyor, **bir kuyuya bir taş atıyor**, bizim gidip çıkarmamızı istiyor."-sorun çıkarmak (31 Temmuz)

"Onlar darbecilere **çanak tutarken**" -destek vermek (31 Temmuz)

Gözü dönmüş karanlık odaklar-27 Mayıs 1960 müdahalesi öncesinde ülkeyi kaosa sürükleyenler (6 Ağustos)

Ülkede kaos provaları yapan **kirli eller**-27 Mayıs öncesinde şehirleri kargaşaya sürükleyenler (6 Ağustos)

"Biz bu yola **beyaz gömleğimizi** giyerek çıktık"-her zorluğu bilerek siyasete başlamak (6 Ağustos)

"Anayasa değişikliğine karşı çıkanlar, yargıda **istedikleri gibi at oynatamayacakları** için rahatsız oluyor." -istedikleri gibi davranamamak (9 Ağustos)

Demokrasi aşkı-demokrasiye bağlılık (11 Ağustos)

"**Sütü bozukların** iktidarı değildi iktidarımız."-yolsuzluk yapmamak (11 Ağustos)

(HES’lere karşı çıkılması üzerine) “Biz **doğa aşığıyız, doğa delisiyiz**.”-doğayı korumak (12 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu’nu kastederek) **Freni patlamış**[24] **kamyon gibi**-denetimden çıkmış (14 Ağustos)

CHP’nin **vagonu,** yedeği-MHP (14 Ağustos)

Ruh ikizi-CHP, MHP (14 Ağustos)

(Kılıçdaroğlu’nu kastederek) “**Koltuk sevdası** içinde”-makam isteği (14 Ağustos)

Kaymak takımı-zenginler (15 Ağustos)

(Muhalefet partilerini kastederek) “Bunlar daha çok **patinaj** yaparlar.”-ilerleyememek (16 Ağustos)

“Türkiye’nin **şahlanışını** bir kez daha engellemek istiyorlar.” -kalkınmasını (16 Ağustos)

“**Düşman üretme politikasından** yarar değil, zarar gördüğümüz ortaya çıktı.” -düşman olmayanları düşman olarak kabul etme (16 Ağustos)

“12 Eylül’deki referandumun daha geniş anayasa değişikliği için **“kapı aralaması”** olduğunu belirterek” -başlangıç (17 Ağustos)

“**Gizli eller, kirli eller,** karanlık bir takım odaklar”-1980’de Çorum’da yaşanan olayları planlayanlar (18 Ağustos)

(HSYK’yı kastederek) “**tezgahı** kurmuşlar, şimdi tezgah bozuluyor.”-kendi düzenleri (19 Ağustos)

“Artık ne Anayasa Mahkemesi, ne Danıştay, ne Yargıtay birilerinin **arka bahçesi** olmayacak.” -yargının belirli bir kesime ait olması (19 Ağustos)

(Sendikaları kastederek) “Bunların derdi üzüm yemek değil, **bağcıyı** dövmek.” -AKP (19 Ağustos)

“AK Parti bu ülkede bir daha kirli oyunlar oynanmasın diye **göğsünü siper ediyor**.”-mücadele etmek (21 Ağustos)

“**Kirli düzen, kirli zihniyet, kirli kışkırtma**”-ülkenin düzenini bozanlar (21 Ağustos)

“CHP Genel Başkanı 2 aydır **bozuk plak gibi** gittiği yerlerde aynı şeyleri tekrarlayıp duruyor.” -aynı şeyleri söylemek (23 Ağustos)

---

[24] http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=freni+patlamak&hng=tam Erişim Tarihi:25 Ağustos 2012.

“Sayın Devlet Bahçeli bugün bu zihniyetin arkasında nasıl **vagon** oluyorsun.” -aynı düşünceyi takip etmek (23 Ağustos)

“Biz hesabını bir kısım medyaya verenlerden, **tuzu kuru**[25] **kaymak tabakalara** verenlerden değiliz.” -bir işten zarar görmeyen zenginler (23 Ağustos)

“Bu değişiklikle Türkiye **şaha kalkacak**. Ayağındaki **prangaları atacak**.” -yükselmek, engellerden kurtulmak (26 Ağustos)

“Darbe senaryolarına bunların **çanak tutması** boşuna değil.”-hazırlamak (1 Eylül)

“Bizde araziye uymak yok. O **bukalemun** tavrıdır.”-şartlara göre tavır değiştirmek (3 Eylül)

“terörün beslendiği **bataklıkları** da tek tek sizlerle beraber kurutuyoruz, kurutacağız.” -terörü destekleyenler (3 Eylül)

“Erdoğan CHP liderine “Siyaset **omurga** ister” diye yüklendi.” -siyasette kararlı davranmak (3 Eylül)

(CHP ve MHP’yi kastederek) “Bunların derdi üzüm yemek değil, **bağcıyı** dövmek. Ama bu bağcı sizin dayağınızı yiyecek değil” -AKP (6 Eylül)

“Bu anayasanın önünde **tank olanlar** hiçbir tankın önünde duramaz. Olsa olsa selam verirsiniz.”-engel olmak (7 Eylül)

(HSYK’yı kastederek) “Kurdukları **tezgah** bozuluyor.”-düzen (10 Eylül)

(Türban konusunda CHP’yi kastederek) “biz vagon olalım, sen **lokomotif** ol.”-önder olmak (11 Eylül)

3.2.4.3.2.Düzdeğişmeceler

Sabah gazetesinde Erdoğan ve Kılıçdaroğlu’nun söylemlerinde düzdeğişmeceler yer almıştır. Bahçeli’nin söylemlerine yer verilmemiştir.

3.2.4.3.2.1.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

Darbecilerin anayasası-1982 Anayasası (24 Temmuz)

Askere davetiye çıkartan demeçler-askeri göreve çağıran açıklamalar (24 Temmuz)

---

[25] “tuzu kuru”, http://tdkterim.gov.tr/bts/ Erişim tarihi: 25 Ağustos 2012.

“milletim, **hukuk kaçkınlarına, meclis kaçkınlarına, demokrasi kaçkınlarına** en güzel cevabı verecek.” -demokrasi ve hukuk karşısında olmak (25 Temmuz)

12 Eylül anayasası-1982 Anayasası (25 Temmuz)

Millet projesi-anaysa değişikliği paketi (25 Temmuz)

Milletin anayasası-anayasa değişikliği (17 Ağustos)

3.2.4.3.2.2.Kemal Kılıçdaroğlu'nun Söylemleri

“Ferman **padişahınsa** dağlar bizimdir.” -Erdoğan (26 Temmuz)

3.2.4.4. Zaman Gazetesi

3.2.4.4.1.Eğretilemeler

Zaman gazetesinde Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde eğretilemeler yer almıştır. Bahçeli'nin söylemlerinde eğretileme bulunmamıştır.

3.2.4.4.1.1.Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemleri

“Türkiye'nin aydınlık geleceği, daha ileri bir demokrasi ve daha adil bir hukuk sistemi için herkesi bu büyük değişim hareketine **omuz vermeye** çağırıyorum.”-destek olmak (21 Temmuz)

(Dörtyol olaylarını kastederek) “Bu bir senaryodur sevgili Hataylı kardeşlerim, bu **kirli bir oyundur.**” -olumsuz plan (1 Ağustos)

(Dörtyol olaylarını kastederek) “Referandum öncesi **kirli bir tezgahın** sahnelenmek istendiğinin altını çizerek sağduyu çağrısı yaptı.”-olumsuz plan (1 Ağustos)

“Biz bu yola ‘**beyaz gömleğimizi**’ giyerek çıktık, bu yola başımızı koyduk.” -her zorluğu bilerek siyasete başlamak (6 Ağustos)

“MHP, CHP'nin **vagonu** oldu.”-MHP'nin tutumunu benimsemek (11 Ağustos)

“Bunlar kendi hakim ve savcı arkadaşlarına güvenmiyorlar. Bunların hepsi **tezgah**.”-gerçek olmayan planlanmış şeyler (19 Ağustos)

“HSYK'da bir **kaymak tabaka** olduğunu söyleyen Erdoğan”-istediklerini yapan kişiler (19 Ağustos)

“Milletin üzerinde ne tür **kirli tezgâhlar** kurulduğunu herkesin bildiğini vurgulayan Başbakan”-olumsuz planlar (3 Eylül)

“hiçbir **kirli senaryonun** parçası olmayın.”-planlanmış olumsuz olaylar (3 Eylül)

“Bu ülkede çetelerin beslendiği **kirli bataklıkları** nasıl kurutuyorsak, terörün beslendiği bataklıkları da tek tek sizlerle beraber kurutuyoruz, kurutacağız”-destek gördükleri çevreler (3 Eylül)

“Biz **nabza göre şerbet verenlerden** olmadık.”-duruma göre tavır almak (3 Eylül)

“30 yıl bu ülkede silahların konuştuğunu, **ocaklara ateş düştüğünü** dile getiren Erdoğan” -üzülmek (3 Eylül)

“Biz **prangalarla** çalışıyoruz.”-engeller (3 Eylül)

“Benim uzlaşmamak gibi bir şey **kitabımda** yok.”-düşüncemde, yapımda (3 Eylül)

“Geçen dönemde biz yasama ve yürütme olarak iyi çalıştık. Yargı ise **prangayı vurdu**.”-engellemek (5 Eylül)

“**Tuzu kuru**[26] olanlar artık Türkiye’nin önünden çekilsin.” -bir işten zarar görmeyen (6 Eylül)

3.2.4.4.1.2.Kemal Kılıçdaroğlu’nun Söylemleri

“Ancak biz bir partinin **mutfağında** anayasa taslağı hazırlanmasını istemiyoruz.”- bir partinin isteği doğrultusunda (16 Eylül)

3.2.4.4.2.Düzdeğişmeceler

Zaman gazetesinde Erdoğan’ın söylemlerinde düzdeğişmeceler yer almıştır. Bahçeli’nin ve Kılıçdaroğlu’nun söylemlerinde düzdeğişmece bulunmamıştır.

3.2.4.4.2.1.Recep Tayyip Erdoğan’ın Söylemleri

“Bunlar **‘hukuk kaçkınları’, ‘Meclis kaçkınları’, ‘demokrasi kaçkınları’** yakıştırmasında bulundu.” -hayır oyu kullanacak olanlar (25 Temmuz)

12 Eylül Anayasası-1982 Anayasası (25 Temmuz)

Demokrasi şehidi-Adnan Menderes (6 Ağustos)

Millet projesi- Anayasa değişikliği (6 Eylül)

[26] “tuzu kuru”, http://tdkterim.gov.tr/bts/ Erişim tarihi:25 Ağustos 2012.

3.2.5. GAZETELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

İncelenen gazetelerde doğrudan referandumla ilgili temalarda anayasa değişikliği paketindeki maddelere fazla değinilmemiştir. Dolaylı olarak referandumla ilgili temalar ve referanduma yönelik olmayan temalar lider söylemlerinde doğrudan referandumla ilgili temalara göre daha fazla yer bulmuştur. Referandumla ilgili haberlere ilk sayfada en fazla yer veren gazete Sabah olmuştur. Sabah gazetesini Cumhuriyet, Radikal ve Zaman gazeteleri izlemiştir. Referandum haberlerini manşet ya da sürmanşetten Cumhuriyet 3, Radikal 10, Sabah 11, Zaman 6 defa vermiştir. Cumhuriyet gazetesinde Kılıçdaroğlu'nun söylemleri, Sabah ve Zaman gazetelerinde Erdoğan'ın söylemleri daha fazla yer almıştır. Sabah gazetesinde Erdoğan'ın büyük boyutlu fotoğraflarına yer verilmesi de dikkat çekicidir. Radikal gazetesinde Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine yakın oranlarda yer verilmiştir. Bahçeli'nin söylemleri gazetelerde çok az yer bulmuştur. Sabah gazetesinde Bahçeli'nin söylemine yer verilmezken Kılıçdaroğlu'nun söylemine çok az yer verilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde üç liderin de söylemlerine yer verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimi ve KPSS sorularının çalınması temalarını sadece Cumhuriyet gazetesi yansıtmıştır. Anayasaların uzlaşmayla hazırlanması, cemaat ve tarikat liderlerinin siyasete etkisi, dokunulmazlıkların kaldırılması, Ergenekon, medya, ordu, yolsuzluk temalarını lider söylemlerinde en fazla aktaran gazete olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde Kılıçdaroğlu'nun söylemleri diğer liderlere göre daha fazla yer bulmuştur. Kılıçdaroğlu'nun söylemleri olumlanarak verilmiştir. Bahçeli'nin söylemlerine en fazla yer veren gazete Cumhuriyet olmuştur.

Radikal gazetesinde üç liderin de söylemlerine yer verilmiştir. 12 Eylül'le hesaplaşma, terör, yargının bağımsızlığı temalarını lider söylemlerinde en fazla Radikal gazetesi aktarmıştır. Gazete Cumhurbaşkanlığı seçimi, hükümet icraatları, KPSS sorularının çalınması temalarına yer vermemiştir. Radikal gazetesinde muhalefet partilerinin tutumu, terör, türban, yargının bağımsızlığı temalarına ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Bahçeli'nin söylemleri daha az yer alırken, Erdoğan ve Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine daha fazla yer verilmiştir. Kılıçdaroğlu'nun söylemleri olumlanarak verilmiştir.

Sabah gazetesinde Bahçeli'nin temalara ilişkin söylemi bulunmamıştır. Kılıçdaroğlu'nun terörle ilgili bir söylemi verilmiştir. Gazetede Erdoğan'ın söylemleri aktarılmıştır. Gazete Cumhurbaşkanlığı seçimi, KPSS sorularının çalınması, tarım, yoksulluk temalarına yer vermemiştir. Anayasa değişikliği ve anayasa maddeleri, demokrasi ve özgürlükler, ekonomi, muhalefet partilerinin tutumu, önceki darbelere atıf, referandumun güvenoyu olarak algılanması, statükonun devamı, türban, Yüce Divan temalarını lider söylemlerinde en fazla aktaran gazete olmuştur.

Zaman gazetesinde üç liderin de söylemlerine yer verilmiştir. Bahçeli'nin bir söylemine yer verilmiştir. En fazla Erdoğan'ın söylemlerine yer vermiştir. Gazete Cumhurbaşkanlığı seçimi, Ergenekon, KPSS sorularının çalınması, tarım, YÖK'ün kaldırılması, yoksulluk temalarına yer vermemiştir. Ordu temasına en az yer veren gazete olmuştur. Gazetede demokrasi ve özgürlükler, muhalefet partilerinin tutumu, yargının bağımsızlığı temalarına ağırlıklı olarak yer verilmiştir.

Temalar bağlamında lider söylemleri değerlendirildiğinde, liderlerin söylemlerinde dikkat çekici bazı ifadeler referandumun asıl amacı hakkında ipucu vermektedir.

Kılıçdaroğlu'nun 14 Ağustos tarihli Cumhuriyet gazetesindeki söylemi "Bizim bilmediğimiz ama Başbakan'ın kafasında oluşturduğu kendine göre bir planı var. Cumhurbaşkanlığına hazırlandığı izlenimi uyandırıyor."

Erdoğan'ın 19 Ağustos tarihli Radikal gazetesindeki söylemi "Türkiye bu Anayasa ile yoluna devam edemez. Dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasında yer alamaz."

Erdoğan'ın 11 Eylül tarihli Radikal gazetesindeki söylemi "Başkanlık sisteminin hilafetle ne alakası var, parlamenter demokrasi yine işliyor. ABD Kongresi'nin ne kadar güçlü olduğunu biliyorsunuz, bir silah alımı yapmak için bile ABD Başkanı, Kongre müsaadesi olmadan bir silah alımı yapamaz."

13 Eylül tarihli Radikal gazetesindeki referandum sonrası haber "Başbakan Erdoğan'ı telefonla arayan ABD Başkanı Obama, halkoylamasından çıkan sonucun Türk demokrasisini daha da güçlendireceğine inandığını söyledi."

Erdoğan'ın 3 Eylül tarihli Sabah gazetesindeki söylemi "Sonuç hayır olursa dünyanın sonu değil. Ama demokrasi ciddi bir travma geçirir. Ekonomide de ciddi bir travma olur."

Erdoğan'ın 4 Eylül tarihli Sabah gazetesindeki söylemi "Demokrasi olmayan yerde ekonomi gelişmez, adalet olmaz."

Erdoğan'ın 10 Eylül tarihli Sabah gazetesindeki söylemi (Hayır sonucu çıkmasını kastederek) "Saygı duyarım, ancak küresel sermayenin Türkiye'ye girişi maalesef ertelenmiş olur."

Erdoğan'ın 11 Eylül tarihli Sabah gazetesindeki söylemi "Cumhurbaşkanlığının yetkileri fazla. Başkanlık sistemi üzerinde geniş çalışma yapabiliriz."

Erdoğan'ın 3 Eylül tarihli Zaman gazetesindeki söylemi "Referandumda 'hayır' çıkması durumunda bunun 'dünyanın sonu' olmayacağını söyleyen Erdoğan, "Ama demokrasi bir ciddi travma geçirir onu söyleyeyim. Ekonomide bir travma olur." "

Erdoğan'ın 5 Eylül tarihli Zaman gazetesindeki söylemi "Küresel sermayenin Türkiye'ye daha çok akacağını, güven ve istikrarın sağlanacağını ifade eden Erdoğan"

Erdoğan söylemlerinde referandumda evet sonucunun çıkmasının ekonomiyi geliştireceğini, küresel sermayenin ülkeye girmesini sağlayacağını ve Başkanlık sisteminde de parlamenter demokrasinin yine işleyeceğini vurgulamıştır. Söylemlerinde demokrasi ve ekonomi arasında doğrudan bir bağlantı kurmaktadır.

Söylemlerde muhalefet partilerinin tutumu en fazla yansıtılan tema olmuştur. Liderler karşıtlık yaratarak farklı fikirleri olumsuzlamak adına muhalefet partilerini ve liderlerini eleştirmişlerdir. Demokrasi ve özgürlükler, terör, türban, yargının bağımsızlığı temaları ağırlıklı olarak yansıtılan temalar olmuşlardır.

Lider söylemlerinde ötekileştirmeler yapılmış, karşı düşünceler olumsuzlanmıştır. Erdoğan söylemlerinde hayır cephesi, darbeci zihniyet kavramlarını kullanmış, darbe

anayasası ve milletin anayasası karşıtlığı yaratmıştır. Erdoğan söylemlerinde TOBB ve TÜSİAD'ın tavırlarını da eleştirerek ötekileştirmiştir. Kurduğu karşıtlıkta seçkinciliği gündeme getirerek dışsallaştırmıştır. Erdoğan'ın söylemlerinde 'başörtülü bacım', 'benim polisim', diğer partililere karşı 'kardeşlerim' ifadelerini kullanması da dikkat çekicidir. Siyasetlerinin küçümsendiği ifadesiyle de dışsallaştırıldıklarını vurgulamıştır.

Kılıçdaroğlu söylemlerinde fakir edebiyatı yapanlar, mağdur edebiyatı yapanlar, din sömürüsü yapanlar ifadeleriyle ötekileştirmiştir. Memur olduğu vurgusuyla da Erdoğan'ın söylemleriyle bir karşıtlık oluşturmuştur. Söylemlerinde Kenan Evren ve Erdoğan benzerliği kurarak dışsallaştırmıştır.

Liderler söylemlerinde referandum sürecini, kişisel konulara değinerek öznelleştirmişlerdir. Bahçeli Erdoğan'ın ağlamasını riyakarlık olarak yorumlamıştır. Erdoğan'ın Gürcü olmasını gündeme getirmiştir.

Erdoğan söylemlerinde Kılıçdaroğlu'nu ihanet etmekle suçlamış, SSK'da çalıştığı süreçte kurumu zarara uğrattığını iddia etmiş, memur olmasına göndermede bulunmuştur. Kılıçdaroğlu'nun Dersimli olmasını dile getirerek soy tartışmasını gündeme getirmiştir. Erdoğan söylemlerinde muhalefet liderleri için de kişiselleştirici, olumsuz sıfatlar kullanmıştır.

Kılıçdaroğlu söylemlerinde Erdoğan'ın havuzlu villasını gündeme getirmiştir. Siyasetin zenginleşme aracı olarak kullanılmasını eleştirmiştir. Erdoğan'ın Bağ-Kur'a borcu olduğunu söylemiş ve emekli sandığı numarasını vereceğini belirtmiştir. Soy tartışmasını faşist düşünce olarak nitelendirmiştir.

SONUÇ

Lider söylemlerinin çözümlenmesinde düşüncenin somut hali olan dilin kullanımı önemlidir. Dil bireyin düşüncelerini aktararak kendini var kılmasının aracıdır. Dil ideolojiyi aktaran bir araç olarak tanımlandığından liderin dili kullanma becerisi kendini kitlelere anlatmasında ve ideolojisini meşrulaştırmasında etkili olmaktadır. İdeoloji düşüncelere bağlılık olarak tanımlandığından, liderin bu bağlılığı oluşturmasında kullandığı söylemler belirleyici olmaktadır. Belirli bir gruba özgü olabilen ideolojiler bağlılık yaratmak için üretilmiş yanlış bir bilinç olabildiği gibi düşünce üretimi de olabilmektedir. Her ideolojik düşüncenin amacı kendi savının doğru olduğuna dair çoğunluk üzerinde bir kanaat oluşturmaktır. İdeolojiler bireyi sisteme uyumlu hale getirmek için var olan değerleri meşrulaştırarak etkin olmaktadırlar. Sisteme uyumlu hale getirilen birey de ideolojinin devamlılığını sağlamaktadır. Yönetime rıza gösterilmesi ideolojik araçlarla olduğu gibi ekonomik araçlarla da sağlanabilmektedir. Hem ideolojik hem ekonomik araçlarla zihinler yönlendirilebilmektedir. Zihinlerin yönlendirilmesinde ideolojinin bir birlik kurduğu inancı yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu da hegemonyanın kurulmasıdır. İdeoloji bunu sağlamak için bazı gerçekleri maskelemekte, bireysellik yaratmakta ve kendi istediği doğrultuda bir birlik kurmak için karşıtlık yaratarak birliğin karşısındakileri ötekileştirmektedir. İdeoloji bir gösterge sistemi olduğundan ideolojinin bu işleyişini ortaya çıkarmak için göstergelerin düzenlendiği sistemlerin açımlanması gerekmektedir. Gösteren ile gösterilen arasındaki bağıntı anlamı verdiğinden bu anlamı ortaya çıkarmak yorumlayıcıya görev yüklemektedir. Anlam her zaman aşikar olan düzanlam düzeyinde işlememektedir. Yananlamlar, mitler ve simgeler anlamlandırma sürecinde etkili olmaktadır. Farklı gazetelerde aynı temaların farklı sunulması da anlamlandırmanın ikinci düzeyiyle ilgilidir. L. Grossberg'in metinsel siyaset kavramı bu durumu açıklamaktadır. Düzanlam ile yananlamlar arasındaki bağ okur tarafından kurulmaktadır. Yananlamların baskın olmasıyla da mitler ortaya çıkmaktadır. Liderlerin söylemlerinde aynı temalarla ilgili yananlamları devamlı tekrar etmeleri bu temalarla ilgili söylemlerini mit haline getirmektedir. Haberler de mit olarak görülmektedir.

Söylem ideolojiyi aktardığından, bu anlamların ortaya çıkarılmasında araç söylem olmaktadır. Söylem sadece dil ile ilgili olmadığından söylemin aktörü, aktörün ideolojisi etkilidir. Söylemi önemli kılan söylemi dile getiren aktördür. Siyasi liderin toplumu yönlendirebilmesi için söyleminde etkili olması gerekmektedir. Liderlerin söylemlerinin etkisini arttırmak için anlamları sabitlemeleri, tekrar etmeleri söz konusudur. Siyasette liderlerin söylemleri onları bulundukları konuma taşımakta ve devamlılığını getirmektedir. İktidarın ele geçirilmesinde söylem bir araç olmaktadır. Yöneten yönetilen ilişkisinde, yönetilenler yönetenlerin kullandıkları söylemle yapılanlardan haberdar olmaktadırlar.

Liderliği ortaya çıkaran da lideri yaratan topluluk olmaktadır. Yönlendiriciye ihtiyaç duyan topluluk karar verme yetkisini lidere devretmektedir. Parti bağlarının zayıflaması, partilerin benzeşmesi, parti içi demokrasinin olmaması liderlik konumunu güçlendirmiştir. Liderlik ayrıştırıcı unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Seçim çalışmalarında lider imajları üzerine çalışmalar da, siyasetin lider üzerinden işlediğinin bir göstergesi olmaktadır.

Türkiye'de lider değişmezliği bir fenomen haline gelmiş, iktidar algısı liderle özdeşleşmiştir. Bu gelişmede darbeler ve 1980 sonrasında yaşanan depolitizasyon süreci etkili olmuştur. Parti örgütlenmelerinin zayıflatılması lideri partinin görünür öznesi, vitrini haline getirmiştir. Parti bağlarının zayıflığı kadroların oluşturduğu partileri değil, kitle partilerini ortaya çıkarmıştır. Merkezde toplanan partilerde lider farklılık yaratan unsur olarak algılanmıştır. Siyaset parti değil, lider ekseninde dönünce küreselleşmenin de etkisiyle Amerikanvari siyaset anlayışı hakim olmuş, liderlik yarışında iki kutuplu bir düzen işler hale gelmiştir. Küresel yeni dünya düzeni aynı kalıplara farklı içerikleri koyarak biçimlendirmektedir. Partilerin programlarında küreselleşme, uluslar üstü politikalar ve dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi gündeme getirmeleri de bununla ilintilidir. Yeni dünya düzeni içinde konumlanmak isteyen partilerin iç siyasetteki politikaları ve liderlerinin söylemlerinde bu politikaları ifade etmeleri asıl gerçekleştirilmek istenen planların anlaşılması açısından ipucu vermektedir. Politikaları uygulamaya geçiren partilerin

iktidara gelmelerini sağlayan oyların verilmesinde liderin söylemi belirleyici olmaktadır. Liderin bu etkisi karizmatik liderlik kavramıyla açıklanmaktadır.

Liderlik de gelişmiş toplumlar açısından istenen bir durum olmamakta, az gelişmiş toplumlarda hakim olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde lider sistemin memuru gibi çalışmakta, yerine bir başkası geçtiğinde sorun çıkmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise lidere kurtarıcı gözüyle bakıldığından beklentiler fazla olmaktadır. Liderler gücün sembolü gibi algılanmakta adeta putlaştırılmaktadırlar. Demokratik sistemlerde karizmatik liderler değiştirilemedikleri için liderlik istenen bir durum olmamaktadır. Sistemin işlemesi için karizmatik liderlere değil, sistem yöneticilerine ihtiyaç vardır. Sistemi yönetenlerin değişmesi sistemin işleyişini etkilemezken, sistemlerin zayıf olduğu yapılarda ortaya çıkan karizmatik liderlerin, yeri doldurulamaz olarak görüldüğünden, geçici kriz dönemlerinin yaşanması sistemin işleyişini sekteye uğratmaktadır. Sistemin lidere bağlı olması varlığını sürdürememesine, yok olmasına neden olmakta ve sistemde standartlaşmanın oluşmasını engellemektedir. Bu standartlaşmanın olmaması, liderlerin değişmesi halinde, her liderin kendinden önceki sistemi yok edip, kendi sistemini kurmasını gerektirmektedir. Bu da sistemin devamlılığını ortadan kaldıracağından düzenin kalıcılığının ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

Liderin değişmezliği algısı ve liderin eleştirilemez bir konuma gelmesi demokratik sistemle bağdaşmamaktadır. Zaman içerisinde iktidar ve muhalefetin değişmesi durumu demokrasinin olduğunu somut olarak ortaya koymaktadır. Seçim sonucu belirlenen kişiye itaat demokrasinin devamında işlemez hale geldiğini göstermektedir. Demokrasi liderliği değil, sistem yöneticiliğini kalıcı kıldığı sürece varlığını sürdürebilmektedir. Güçlü bir liderin olması, liderin vazgeçilmez, tartışılmaz olması, demokrasinin işleyiş sürecinde var olmaması gereken bir durumdur. Gerçek bir demokrasinin olmaması lider söylemlerini siyasette belirleyici kılarak, söylemlerin siyasete yön vermesine ve siyasetin söylemler üzerinden yürümesine neden olmaktadır. Liderin güçlü söylemi lideri karizmatik hale getirerek uhrevi bir hal almasına neden olmaktadır. Keskin, uç söylem geçişkenlik taşımadığından demokrasiyle çelişkili bir ilişki sürdürmektedir. Demokrasi azınlığın

haklarının da korunmasını gerektirmektedir. Toplumun sahip olduğu kültürün siyasete yansıması ‘liderlik sultasını’ hakim kılmıştır. Partinin görünür unsuru olan liderin imajı da onun yüceltilmesinde etkili olmaktadır.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde lidere itaat vardır, bu itaat de otorite aracılığıyla işlemektedir. Lider olmak topluluğa hükmetmek olarak algılanmaktadır. Toplumdaki biat kültürü lidere yerinin doldurulamazlığı vasfını yüklemektedir. Liderliğin bu derece belirleyici olması liderlerin kişiliklerinin konumlarından daha etkili olmasına neden olmuştur. Siyaset demokrasi açısından değil, kişiselleştirmeler üzerinden devam etmektedir.

Demokrasinin işlevsiz hale getirilmesi de siyasi istikrarsızlığı ortaya çıkarmaktadır. Siyasi istikrarsızlık, politikaları süreksiz hale getirmekte, ekonomide de bunalım yaşanmasına neden olmaktadır. Yaşananlar dünya düzeninde ülkeyi güçsüz konuma getirdiğinde ise dış güçlerin etkisine ve yönlendiriciliğine açık olmaktadır. Bu değişimler sonucu darbeler yaşanabilmekte ve devamında kabul edilen anayasalar yeterli görülmediği halde yıllarca geçerli olmaktadır. Her iktidar sistemi kurulu olmayan düzende kendi sistemini yaratmak ve politikaları doğrultusunda yeni dünya düzenine entegre olmak istediğinde ise halka değişim olarak sunulan anayasa değişiklik paketi aslında sistemini yaratarak kalıcı kılmak isteyenlerin politikalarını yürürlüğe koymakta kullandıkları bir araç olmaktadır. Düzen adına yapılanlar otorite adı altında yürüyen bir kaos ortamının sürmesine neden olmaktadır. Görünüşteki düzen de her zaman büyük bir yıkıcılığı içinde taşıyarak varlığını sürdürmektedir. Rollerin değiştiği ve oyununun senaryosunun düzenin dışındakilerce belirlendiği bir durumda yıkıcılığı ortaya çıkaracak gücü taşıyanlar da oyunu sahneleyenler olmaktadır. Kendilerine sunulan rolleri oynayarak sistemini kurmaya çalışanlar da sistemin belirleyicisi değil, ürünü olmaktadırlar.

Söylem aktörüne güç kazandırdığından siyasette söylemin duyurulduğu kitle iletişim araçlarının önemi artmaktadır. Medya söylemleri aktarırken dördüncü güç olduğu iddiasıyla siyasette gücün sınırsız kullanımını engellemeye çalışmakta ve demokrasinin işlemesine katkı sağlamaktadır. Bu da medya siyaset ilişkisinde zaman zaman siyasilerin medyayı eleştirmelerine neden olmaktadır. Sermayenin de medya

alanına girmesiyle medya alanındaki siyasetin etkinliği yerini zamanla ekonomiye bırakmıştır. Depolitizasyon sürecinin siyasette ideolojileri silikleştirmesi gibi, sermaye de medya alanında ideolojileri silik hale getirmiştir. Mücadele siyasetten ekonomik alana kaymıştır. Zihinleri yönlendiren de sermayenin belirleyiciliği olmuştur. Siyasetçiler ve medya holdingleri arasındaki ekonomik ilişkiler haberlerin içeriklerini etkilemiştir. Yandaş basın kavramı gündeme getirilmiştir. İdeolojik bir aygıt olarak algılanan medya dönüşüme uğramıştır. Haber verme işlevi kar getiren bir kuruluş olmasıyla gölgelenmiştir. Medya çeşitliliği değil, çıkarın meşru kıldığını yansıtmaya başlamıştır.

Referandum sürecinde de gazetelerin lider söylemlerini aktarmasında yayın politikaları etkili olmuştur. Liderlerin savundukları düşüncelere yakın olan gazeteler liderlere daha fazla yer vermiştir.Cumhuriyet gazetesi Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine daha fazla yer ayırmıştır. O dönemde Erdoğan'a yakın bir gazete olarak görülen Sabah gazetesinde Erdoğan'ın söylemleri aktarılmıştır. Liderlerin söylemleri de olumlanarak verilmiştir. Radikal gazetesi liderlere eşit oranda yer vermeye çalışsa da anlamların aktarılması sürecinde, Doğan yayın grubuna ait bir gazete olduğundan Kılıçdaroğlu'nun söylemleri olumlanarak, Erdoğan'ın söylemleri olumsuzlanarak verilmiştir. Zaman gazetesi ideolojik olarak muhafazakar kesimi temsil ettiğinden Erdoğan'ın söylemlerini olumlayarak, Kılıçdaroğlu'nun söylemlerini olumsuzlayarak vermiştir.

Referandum sürecinde anayasa değişiklik paketinin içeriği hakkında bilgi verilmemiş, liderler söylemlerinde karşı tarafı ötekileştirerek, kişisel konuları gündeme getirip öznelleştirerek referandumun dışında kalmışlardır. Seçim havasında sürdürülen referandum mitingleri bilinçlendirme amacı taşımamış, liderlerin söz düelloları mitinglere damgasını vurmuştur.

Söylemlerde referandum ve sunulan maddeler ayrıntılı olarak liderler tarafından anlatılmamış, kutuplaşma yaratılarak referandum süreci evet-hayır olarak yansıtılmıştır. Erdoğan'ın söylemlerinde evet çıkması ve hayır çıkması halinde karşılaşılabilecekler aktarılmış, özellikle ekonomi, küresel sermayenin ülkeye girişi ve Başkanlık sistemi konuları üzerinde durulmuştur. Erdoğan'ın söylemlerinin asıl

odak noktasını da bu konular oluşturmuştur. Referandum sürecinde dile getirilen ilgisiz temalar tekrarlanmış, hükümet icraatları anlatılmış, ötekileştirilerek karşı taraf olumsuzlanmış, öznelleştirmelerle referandum konusu maskelenmiş ve ardındaki asıl odak noktası olan konular görmezden gelinmiştir.

Küresel sermayenin girişi, ekonomisi sağlam temellere oturmayan bir ülke için sakıncalı olmaktadır. Rekabet koşullarına sahip olmayan bir ekonomi ancak küresel düzenin güdümünde ve çıkarları doğrultusunda ilerleyebilmektedir. Bu ilerleyiş de gelişme anlamı taşımamakta ancak güçlüyü güçlendirip, zayıfı daha da zayıflatmaktadır. Küresel düzene entegre olmak ekonominin güçlü olmasını gerektirdiği gibi, toplumsal koşulların da buna hazır olması gerekmektedir. Ulusal yapıları yok ederek gücüne güç katmak isteyen yeni dünya düzeni dirençlerle karşılaşmaktadır. Fakat bu dirençlerin ortaya çıkması için de kurulmaya çalışılan düzenin farkına varılması, bilinçli bir şekilde karşı durulması gerekmektedir.

Gündeme getirilen başkanlık sistemi ise Türkiye'nin idari yapısına uygun değildir. Başkanlık sistemi adem-i merkeziyetçi ve federal yapıları öngörmekte ve bu yapılarda uygulanabilmektedir. Türkiye'nin merkeziyetçi ve üniter bir yapıya sahip olması nedeniyle başkanlık sistemi ülkenin idari yapısıyla bağdaşmamaktadır. Başkanlık sistemi, üniter yapıdaki parlamenter sisteme uygun değildir. Üniter yapıda Başkanlık sisteminin uygulanmak istenmesi demokrasi açısından çıkmazlar yaratabilmektedir. Kalıcı bir sistem kurulmadığından, lider sultası ve devletin 'baba' figürüyle ataerkil bir yapı olarak sunulması Türkiye özelinde totaliter bir yapının egemen olması durumunu da içinde barındırmaktadır.

Kuruluşundan itibaren kısa aralıklarla üç askeri darbe yaşamış bir ülkede demokrasinin tamamen işlevsiz hale getirilmesi, farklılıkların bütünlüğü içinde yaşayan bir ülkede hassas konularda uzlaşmanın sağlanamaması iç çatışmaların ortaya çıkmasında itici güç olacaktır. Politikaları daha bilinçli olarak takip etmek ve verilen kararlarda daha etkin olabilmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ADAIR, John: **Kışkırtıcı Liderlik**, Çev:Pelin Ozaner, Alteo Yayıncılık, Bursa, 2005.

ADAKLI, Gülseren: **Türkiye'de Medya Endüstrisi,** Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006.

AKKOYUN, Füsun: "Liderlik Gücünün Psikolojik Dinamikleri", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu,** Cilt:2, Deniz Harp Okulu Komutanlığı Basım Evi, İstanbul, 1997.

AKMAN, Haşim(Haz.): **Otuz Yıldır 12 Eylül,** Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

ALATLI, Alev: "İdeolojisizlik İdeolojisi ve Basın", **Karizma Dergisi**, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak/Şubat/Mart/2001.

ALEMDAR, Korkmaz: **Öteki Kuram**, Erk yayınları, Ankara, 2002.

ALTHUSSER, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev:Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2008.

ALTUNTAŞ, Nezahat: "Yıldızı Sönmeyen Bir İdeoloji: Milliyetçilik", **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:30, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, Aralık 2004.

ARKLAN, Ümit: "Siyasi Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, Konya, 2006.

AŞIK, Melih: "Basın Muhalefet Partisi mi?", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, Yıl:2 Sayı:11, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Eylül-Ekim 1996.

ARISTOTELES, **Politika,** Çev:Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, 4.Baskı, İstanbul,1993.

ARON, Raymond: **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev:Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1994.

BARTHES, Roland: **Göstergebilimsel Serüven**, Çev:Mehmet Rifat, Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2009.

BAYRAK, Sabahat: "Değişen Liderlik Anlayışı ve Türkiye Gerçeği", **21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu**, Cilt:2, Deniz Harp Okulu Komutanlığı Basım Evi, İstanbul, 1997.

BEKTAŞ, Arsev: **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi,** Bağlam Yayınları, 3.Baskı, İstanbul,2007.

BENNIS, Warren: **Bir Lider Olabilmek,** Çev:Utku Teksöz, Sistem Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2003.

BİLİCİ, Mücahit, "Muhafazakarlık Neyi Muhafaza Ediyor?", **Karizma Dergisi**, Yıl:5 Sayı:17, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 2004.

BİRAND, Mehmet Ali;
Hikmet BİLA;
Rıdvan AKAR: **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, Doğan Kitap, 6.Baskı, İstanbul, 2010.

BOURDIEU, Pierre: "Politikanın Krizi, Entellektüeller, Medya", Çev:Tanıl Bora, **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Aralık 1994-Ocak 1995.

BORATAV, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2005.

BURTON, Graeme: **Görünenden Fazlası**, Çev:Nefin Dinç, Alan Yayıncılık, İstanbul, t.y.

CENGİZ, Ayşe;
Şebnem, ÇAĞLAR: Anlatı Olarak Haber, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Basımevi, Sayı: 18, İstanbul, 2003.

CEVİZCİ, Ahmet: **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, 3.Baskı, İstanbul,1999.

COŞKUN, Alev: **Türkiye'nin İkinci 12 Eylül'ü Anayasayla Sivil Darbe**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

ÇAKMAK KILIÇASLAN,
Emine: **Siyasal İletişim İdeoloji ve Medya İlişkisi**, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2008.

ÇELİK, Kadir: "Siyaset-Medya İlişkileri", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, Yıl:2 Sayı:11, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Eylül-Ekim 1996.

ÇELİK, Nur Betül: **İdeolojinin Soykütüğü I:Marx ve ideoloji**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005.

ÇOBANOĞLU, Ahmet: **12 Eylül'ün Getirdikleri ve Götürdükleri ve CHP'nin Serüveni**, Ülkü Basımevi, Konya, 1992.

DANZİKYAN, Yetvart: "AKP:Çevre de Biziz, Merkez de; Gaddar da Biziz, Mağdur da…", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008.

___________, "Doğan-Erdoğan Kavgası:Sermaye ve İktidar Bölüşümünde Son İtişmeler…" **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Ekim2008.

DEMİR, Vedat: **Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi**, Beta Basım Yayım, İstanbul,2007.

DEVLETOĞLU, Jan: **İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

DOĞAN, Gürkan: "Söylemin Yorumlanması", **Söylem Üzerine**, Haz::Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2009.

DOĞANAY, Ülkü: "AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık: Muhafazakar Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, Ocak-Mart 2007.

DURAN, Burhanettin: "AKP ve Dönüşümün Aracı Olarak Politika", **AK Parti ve Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Ed:Hakan Yavuz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.

DURSUN, Çiler: **TV Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara,2001.

DUVARGER, Maurice: **Sosyal Bilimlere Giriş**, Çev:Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 2002.

EAGLETON, Terry, **İdeoloji**, Çev:Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

ERİNÇ, Orhan, "Medya ve Politika", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, Yıl:2 Sayı:11, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Eylül-Ekim 1996.

EVREN, Süreyya, "Kutuplar Eriyor: Siyasette Küyerel Isınma", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Mayıs 2009.

FAIRCLOUGH, Norman, "Söylemin Diyalektiği", Çev:Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji,** Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003.

FAIRCLOUGH, Norman; GRAHAM Phil: "Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx:Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi ile Bağlantısı",Çev: Zeynep Özarslan, Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji**, Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003.

FISKE, John, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev:Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003.

GEVGİLİLİ, Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, 2.Baskı, İstanbul,1987.

GİRİTLİ İNCEOĞLU, Yasemin;
Nebahat AKGÜN ÇOMAK: "Teun A. Van Dijk" **Metin Çözümlemeleri**, Der: Yasemin Giritli İnceoğlu,Nebahat Akgün Çomak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2009.

GÖKA, Erol, **Türklerde Liderlik ve Fanatizm**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

GÖKÇE, Orhan, **İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

GÖLE, Nilüfer: **Mühendisler ve İdeoloji**, Metis Yayınları, 2.Baskı, İstanbul,1998.

GÜRER, Çetin: "Aydınlanmanın Diyalektiği Türkiye ve Seçimler", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Ağustos-Eylül 2007.

GÖRMÜŞ, Alper: "Medya-İktidar: Ne Olmuştu, Ne Olmakta", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Ekim 2008.

HACKETT, Robert A.: "Bir Paradigmanın Önemini Yitirişi: Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik", Çev:Ayşe İnal, **Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1997-1998.

HALL, Stuart: "İdeoloji ve İletişim Kuramı",Çev:Ahmet Gürata, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der:Süleyman İrvan, Alp yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2002.

HECK, Marina Camargo: "Medya İletilerinin İdeolojik Boyutu", Çev:Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji**, Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003.

HEPER, Metin: "Sonuç", **Türkiye'de Liderler ve Demokrasi**, Ed:Metin Heper, Sabri Sayarı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

IŞIK, Metin: "Medya ve Siyaset", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, Yıl:2 Sayı:11, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Eylül-Ekim 1996.

___________, "Türkiye'deki İletişim Sisteminin Medya Siyaset İlişkilerine Yansımaları", **Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine**, Ed:Zülfikar Damlapınar,Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

İNAL, Ayşe: **Haberi Okumak**, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996.

___________, "Medya, Dil ve İktidar Sorunu", **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, Gazi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, 1999/3.

___________, "Televizyon, Tür ve Temsil", **Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999.

___________, "Yazılı Basın Haberlerinde Yapısal Yanlılık Sorunu", **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı:67, İstanbul, 1995.

JEANNENEY, Jean-Noel: **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Çev:Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.

KABOĞLU, İbrahim Ö.; **Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

KANBUR, Yaşar: "12 Eylül'ü Unutmak İçin Onunla Yüzleşmeyi Göze Almalıyız", **Birikim Dergisi,** Birikim Yayınları, İstanbul, Ekim 2005.

KAPANİ, Münci: **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 13.Baskı, Ankara, 2001.

KAPUCINSKİ, Ryszard: "Medya Gerçeği Yansıtıyor mu?", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Kasım 1999.

KARAHAN USLU, Zeynep: "Siyasetin Sıcak Temas Alanı Seçimler; 22 Temmuz ve AK Parti", **Siyasetin İletişimi**, Ed:Abdullah Özkan, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009.

KAYNAK, Mahir: **Darbeli Demokrasi,** Timaş Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2006.

KEANE, John: **Medya ve Demokrasi,** Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul,2010.

KIŞLALI, Ahmet Taner: **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, Ankara, 2010.

KOCAMAN, Ahmet: "Dilbilim Söylemi", **Söylem Üzerine**, Haz:Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2009.

KONGAR, Emre: **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 43.Baskı, İstanbul, 2010.

KÖKER, Eser: **Politikanın İletişimi İletişimin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

LAÇİNER, Ömer: "AKP ve MHP'nin "Kürt Sorunu" Üzerinden Milliyetçilik Mücadelesi", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Aralık 2008-Ocak 2009.

LUNDBY, Knut ve RONNING, Helge: "Medya-Kültür-İletişim:Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanışı", Çev:Nilgün Gürkan, **Medya, Kültür, Siyaset,** Der:Süleyman İrvan, Alp Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2002.

MILLS, Sara: "Söylem ve İdeoloji", Çev:Zeynep Özarslan, **Söylem ve İdeoloji**, Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003.

MUMCU, Uğur: "Bundan Sonra…", **Darbeli Kalemler**, Der:Mine Söğüt, Getto Basın Yayın, İstanbul, 2010.

MUTLU, Erol: **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları, Ankara, 1994.

ODABAŞI, Yavuz: "Siyasal Pazarlama Uygulamalarına Yön Veren Dönüşüm ve Açılımlar" , **Siyasetin İletişimi**, Ed: Abdullah Özkan, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009.

OKTAR, Selim: "Bir Liderin Özellikleri", **Yeni Türkiye Dergisi Türk Siyaseti Sayısı**, Sayı:9, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Mayıs-Haziran 1996.

ÖZGEN, Murat: "1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu", **2.Uluslararası İletişim Sempozyumu**, İstanbul, 17-19 Mart 2004.

ÖZEL, Mustafa: **Liderlik Sanatı**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

ÖZEL, Zühal: "Siyasi Lider İmajları: Gerçekliğin Yeniden Üretilmesi", **Siyasetin İletişimi**, Ed:Abdullah Özkan, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009.

ÖZERKAN, Şengül;
Yasemin, İNCEOĞLU: **İletişimde Etkileme Süreci**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1997.

ÖZKAN, Abdullah: **Siyasal İletişim Stratejileri**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2007

ÖZKAN, Necati: **Seçim Kazandıran Kampanyalar**, Medicat Kitapları, 2.Baskı, İstanbul, 2004.

ÖZSOY, Osman: "Propagandanın Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi", **Siyasetin İletişimi**, Ed:Abdullah Özkan, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009.

POLAT, Veli: **Politik Konuşma ve Politik Söylenme**, Derin Yayınları, İstanbul, 2008.

POYRAZ, Bedriye: **Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2002.

RAMONET, Ignacio: **Medyanın Zorbalığı**, Çev:Aykut Derman, Om Yayınevi, İstanbul, 2000.

ROUSSEAU, Jean Jacques: **Toplum Sözleşmesi**, Çev:Vedat Günyol, Adam Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, 2001.

RUHİ, Şükriye: "Söylem ve Birey", **Söylem Üzerine**, Haz:Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2009.

SANCAR, Serpil: **İdeolojinin Serüveni**, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2008.

SARAÇOĞLU, Zeki;
KURTDERELİ, Alperen: **Liderlik Üzerine**, Ortadoğu Yayınları, İstanbul, 2004.

SAYARI, Sabri: "Giriş", **Türkiye'de Liderler ve Demokrasi**, Ed:Metin Heper, Sabri Sayarı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

SCHILLER, Herbert: **Zihin Yönlendirenler**, Çev:Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2005.

SHOEMAKER, Pamela;
REESE, Stephen D.: "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", **Medya, Kültür, Siyaset**, Der:Süleyman İrvan, Alp yayınevi, 2. Baskı, 2002.

SHOLLE, David J.: "Eleştirel Çalışmalar:İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Der. ve Çev:Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2005.

SÖNMEZ, Mehmet: **Filler ve Çimenler, Medya ve Finans Sektöründe Doğan/Anti-Doğan Savaşı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

SÖZEN, Edibe: **Söylem, Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite,** Paradigma Yayınları, İstanbul,1999.

ŞENDUR ATABEK, Gülseren: "İletişim Çalışmalarında Göstergebilimsel Yönetem", **Medya Metinlerini Çözümlemek,** Der: Gülseren Şendur Atabek, Ümit Atabek, Siyasal Kitabevi,Ankara, 2007.

TAŞKIN, Yüksel: "Asabiye'nin Haşarı Çocuğu AKP Barış Çubuğunu Uzatırken…", **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, Ağustos-Eylül 2007.

TEPE, Sultan: "İslami Eğilimli Bir Parti Olarak Adalet ve kalkınma Partisi'nin Değişim Vaatleri, Çelişkileri ve Sınırları", **AK Parti ve Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Ed:Hakan Yavuz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.

TOKGÖZ, Oya: **Siyasal İletişimi Anlamak**, İmge Kitabevi,Ankara, 2008.

___________, **Temel Gazetecilik**, İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2003.

URAS, Ufuk: **İdeolojilerin Sonu mu?,** Chiviyazıları Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul,2004.

UZTUĞ, Ferruh: **Siyasal İletişim Yönetimi**, Mediacat Kitapları, 3. Baskı,İstanbul, 2007.

VARDAR, Berke: "Ferdinand de Saussure", **Yirminci Yüzyıl Dilbilimi**, Der. ve Çev:Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1999.

VAN DIJK, Teun: "Söylem ve ideoloji:Çok Alanlı Bir Yaklaşım" Çev:Nurcan Ateş, **Söylem ve İdeoloji,** Haz:Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003.

___________, "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Der. ve Çev:Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2005

YAVAŞGEL, Emine: "Habermas Dersleri", **Metin Çözümlemeleri**, Der: Yasemin Giritli İnceoğlu,Nebahat Akgün Çomak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2009.

___________, **Siyasal İletişim Kavramlar ve Ardındakiler**, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004.

YILMAZ, Aytekin: "Siyasal Liderlik ", **Yeni Türkiye Dergisi Türk Siyaseti Sayısı**, Sayı:9, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, Mayıs-Haziran 1996.

YILDIZ, Ahmet: "Muhafazakarlığın Yerlileştirilmesi ya da AKP'nin "Yeni Muhafazakar Demokratlığı", **Karizma Dergisi**, Yıl:5 Sayı:17,Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 2004.

YILDIZ, Nuran: **Türkiye'de Siyasetin Yeni Biçimi Liderler, İmajlar ve Medya**,Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002

YÜCEL, Tahsin: **Göstergeler,** Can Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2006

___________, **Yapısalcılık**, Can Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008.

ZEYREK, Deniz: "Söylem ve Toplum", **Söylem Üzerine**, Haz::Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2009.

ZEL, Uğur: **Kişilik ve Liderlik**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001.

ELEKTRONİK KAYNAK

AZRAK, A. Ülkü: “Hazırlanmakta Olan Anayasa Tasarısına İlişkin Bazı Düşünceler” httpwww. mulkiyedergi. orgindex.phpoption=com_rokdownloads&view=file&Itemid=2&id=1130hazrlanmakta-olan-anayasa-tasarsna-ilikin-baz-dueuenceler-a Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

EKŞİ, Oktay: “Lidervekilleri...”, 9 Ocak 1999 http://hurarsiv. hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-57232&yazarid=1 Erişim Tarihi:14 Temmuz 2012.

GÜNEŞ, Hurşit: “Başkanlık sistemi ve 'lidervekilliği'”, 12 Haziran 2007,http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetayArsiv&KategoriID=3&ArticleID=201950&PAGE=1 Erişim Tarihi:14 Temmuz 2012.

ODABAŞI, Yavuz: “ 'Ben seçmenim, hem akıllıyım hem de duygusal'”, 13/07/2007 http://www.radikal. com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=819703&CategoryID=99) Erişim Tarihi:11 Temmuz 2012.

ÖZKAN, Abdullah: “Referandumda Siyasi Partilerin İletişim Stratejileri...” 15 Ağustos 2010,http:// www.siyasaliletisim.org/ariv/yorum/662-referandumda-partilerin-letiim-stratejileri.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

ÖZKAN, Abdullah: “Referandumda Seçmenin Oyunun Rengini Neler Belirleyecek?”, 26 Ağustos 2010,

http://www.siyasaliletisim.org/ariv/analiz/664-referandumda-secmenin-oyunun-rengini-neler-belirleyecek.html. Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

ÖZKAN, Abdullah: "Referandumun Siyasal İletişim Karnesi..." 18 Eylül 2010, http://www.siyasaliletisim.org/ariv/yorum/665-referandumun-letiim-dersleri.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

ÖZKAN, Necati: "22 Temmuz Ve "Demokrasinin Zaferi"" 17.01.2008 http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/763/22_temmuz_ve_demokrasinin_zaferi Erişim Tarihi:11 Temmuz 2012.

RAMONET, Ignacio; "Devlet Yalanları", Çev: Olcay Kunal, Eylül 2003,http://www.kozmopolit.com/Druck/eylul03/iramonettr.html Erişim Tarihi:12 Temmuz 2012.

ŞENSOY, Süleyman: "Yeni Bir Anayasa Nasıl Yazılmalı?" 12 Haziran 2009, http://www.siyasaliletisim.org/suleyman sensoy-kose-yazileri/559-yeni-bir-anayasa-nasl-yazlmal.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

TEKELİOĞLU, Tulûhan: "Reklamı politikacılar sevdirdi", 15 Aralık 1997 http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1997/12/15/19616.asp Erişim Tarihi:13 Temmuz 2012.

UZGEL, İlhan: "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", httpwww.mulkiyedergi.orgindex.phpoption=com_rokdownloads&view=file&Itemid=2&id=1061akp-neoliberal-doenueuemuen-yeni-aktoerue-ilhan-uzgel Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

UZTUĞ, Ferruh: "Siyasal İletişimde Hikaye: Profesyonelleşme ve İmaj Yönetimi", 15 Haziran 2011, http://www.siyasaliletisim.org/ariv/analiz/717-siyasal-letiimde-hikaye-profesyonelleme-ve-maj-yoenetimi.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

ÜNAL ERZEN, Meltem: "Siyasi Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi ", httpwww.siyasaliletisim.orgpdfsiyasiliderimaji.pdf Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

YÜKSEL, Erkan: "Siyasiler Medyayı Nasıl Yönetir; Başarılı Siyasal İmaj Nasıl Üretilir?", 21 Ocak 2009, "http://www.siyasaliletisim.org/ dr-bahadr-kaleaas/doc-dr-erkan-yueksel/505-siyasiler-medyay-nasl-yoenetir-baarl-siyasal-maj-nasl-ueretilir-2.html Erişim Tarihi:10 Ağustos 2011.

"AKP kimliksizliğe mahkum", 12.10.2003, http://haber.gazetevatan.com /0/15666/1/Haber Erişim Tarihi:20 Temmuz 2012

"Cuntacılara 'bizim çocuklar' diyen ajan öldü", http://dunya.milliyet.com.tr/ cuntacilara-bizim-cocuklar-diyen-ajan oldu/dunya/dunyadetay/04.06.2011/1398393/ default.htm Erişim Tarihi:30 Temmuz 2012

"Darbe Yapacağımızı ABD'ye Bildirdik", http://www.trthaber.com/haber/gundem/ darbe yapacagimizi-abdye-bildirdik-1.html Erişim Tarihi:30 Temmuz 2012

"İktidar karizmanın ucundaydı" http://arsiv.sabah.com.tr/2002/11/07/s0507.html Erişim Tarihi:12 Temmuz 2012

"Kılıçdaroğlu Önder Sav'a meydan okudu",http://www.milliyet.com.tr/kilicdaroglu-onder-sav-a-meydan-okudu/siyaset/sondakika/03.11.2010/1309775/default.htm Erişim Tarihi:1 Ağustos 2012

“ Oy da gelmesin ama cenaze de gelmesin”,http://siyaset.milliyet.com.tr/oy-da-gelmesin-ama-cenaze-de-gelmesin/siyaset/siyasetdetay/20.07.2012/1569396/default.htm Erişim Tarihi:20 Temmuz 2012

http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/SEÇİM%20beyanname-KISALTILMIŞ Erişim Tarihi:20 Temmuz 2012.

http://www.anayasa.gen.tr/5982.htm Erişim tarihi: 4 Ağustos 2012.

http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf Erişim Tarihi:29 Temmuz 2012

http://www.chp.org.tr/?page_id=67&page=21 Erişim Tarihi:29 Temmuz 2012

http://www.haberturk.com/polemik/haber/537886-fethullah-gulenin-referandum-yorumu Erişim tarihi:12 Ağustos 2012

http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/438.html Erişim Tarihi: 23 Eylül 2012

http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1044.html Erişim tarihi:10 Eylül 2011

http://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf Erişim Tarihi:29 Temmuz 2012

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.maddeler?p3=215 Erişim tarihi:12 Ağustos 2012

http://tdkterim.gov.tr/bts/ Erişim tarihi:25 Ağustos 2012

http://tdkterim.gov.tr/atasoz/?kategori=atalst&kelime=freni+patlamak&hng=tam Erişim Tarihi:25 Ağustos 2012.

http://www.yok.gov.tr/content/view/343/219/ Erişim tarihi:12 Ağustos 2012

http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2010Referandum/KesinSonuc/Sonuc.pdf Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2012

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi 21 Temmuz 2010

Cumhuriyet Gazetesi 22 Temmuz 2010

Cumhuriyet Gazetesi 24 Temmuz 2010

Cumhuriyet Gazetesi 25 Temmuz 2010

Cumhuriyet Gazetesi 26 Temmuz 2010

Cumhuriyet Gazetesi 28 Temmuz 2010

Cumhuriyet Gazetesi 1 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 2 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 3 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 4 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 6 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 7 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 8 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 9 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 10 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 11 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 13 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 14 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 15 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 16 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 21 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 22 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 23 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 24 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 25 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 26 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 28 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 29 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 30 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 31 Ağustos 2010

Cumhuriyet Gazetesi 1 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 2 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 3 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 4 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 6 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 7 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 8 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 9 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 10 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 11 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 13 Eylül 2010

Cumhuriyet Gazetesi 14 Eylül 2010

Radikal Gazetesi 21 Temmuz 2010

Radikal Gazetesi 22 Temmuz 2010

Radikal Gazetesi 24 Temmuz 2010

Radikal Gazetesi 25 Temmuz 2010

Radikal Gazetesi 26 Temmuz 2010

Radikal Gazetesi 27 Temmuz 2010

Radikal Gazetesi 28 Temmuz 2010

Radikal Gazetesi 30 Temmuz 2010

Radikal Gazetesi 31 Temmuz 2010

Radikal Gazetesi 1Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 6 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 9 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 11 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 12 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 15 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 16 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 18 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 19 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 20 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 21 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 22 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 23 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 25 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 26 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 28 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 29 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 30 Ağustos 2010

Radikal Gazetesi 1Eylül 2010

Radikal Gazetesi 2 Eylül 2010

Radikal Gazetesi 5 Eylül 2010

Radikal Gazetesi 6 Eylül 2010

Radikal Gazetesi 7 Eylül 2010

Radikal Gazetesi 8 Eylül 2010

Radikal Gazetesi 10 Eylül 2010

Radikal Gazetesi 11 Eylül 2010

Radikal Gazetesi 13 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 21 Temmuz 2010

Sabah Gazetesi 22 Temmuz 2010

Sabah Gazetesi 24 Temmuz 2010

Sabah Gazetesi 25 Temmuz 2010

Sabah Gazetesi 26 Temmuz 2010

Sabah Gazetesi 29 Temmuz 2010

Sabah Gazetesi 31 Temmuz 2010

Sabah Gazetesi 1Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 6 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 7 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 8 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 9 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 11 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 12 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 13 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 14 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 15 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 16 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 17 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 18 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 19 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 21 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 22 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 23 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 24 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 25 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 26 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 27 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 29 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 30 Ağustos 2010

Sabah Gazetesi 1Eylül 2010

Sabah Gazetesi 2 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 3 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 4 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 5 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 6 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 7 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 8 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 9 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 10 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 11 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 13 Eylül 2010

Sabah Gazetesi 15 Eylül 2010

Zaman Gazetesi 21Temmuz 2010

Zaman Gazetesi 25 Temmuz 2010

Zaman Gazetesi 1 Ağustos 2010

Zaman Gazetesi 6 Ağustos 2010

Zaman Gazetesi 11 Ağustos 2010

Zaman Gazetesi 12 Ağustos 2010

Zaman Gazetesi 19 Ağustos 2010

Zaman Gazetesi 25 Ağustos 2010

Zaman Gazetesi 26 Ağustos 2010

Zaman Gazetesi 27 Ağustos 2010

Zaman Gazetesi 30 Ağustos 2010

Zaman Gazetesi 1 Eylül 2010

Zaman Gazetesi 3 Eylül 2010

Zaman Gazetesi 4 Eylül 2010

Zaman Gazetesi 5 Eylül 2010

Zaman Gazetesi 6 Eylül 2010

Zaman Gazetesi 8 Eylül 2010

Zaman Gazetesi 13 Eylül 2010

Zaman Gazetesi 16 Eylül 2010

EK 1

CUMHURİYET GAZETESİ (20 Temmuz-20 Eylül 2010)									
	Devlet Bahçeli			Kemal Kılıçdaroğlu			Recep Tayyip Erdoğan		
Temalar	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr
12 Eylül'le hesaplaşma					1		2	1	
35.maddenin kaldırılması				3			1		
Anayasa değişikliği ve anayasa maddeleri					6		3		
Anayasaların uzlaşmayla hazırlanması	2	1		2	3				
Cemaat ve tarikat liderlerinin siyasete etkisi		2			2		1		
Cumhurbaşkanlığı seçimi					1				
Demokrasi ve özgürlükler				5	5		1		
Dersim					2			3	
Dokunulmazlıkların kaldırılması				11	1				
Ekonomi				2			2	1	
Ergenekon					2			1	
Faili meçhul cinayetler							1		
Genel af				2				2	
Hükümet icraatları							1		
KPSS sorularının çalınması					2				
Medya		1			2			5	
Muhalefet partilerinin tutumu		1			12			14	

	Devlet Bahçeli			Kemal Kılıçdaroğlu			Recep Tayyip Erdoğan		
Temalar	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr
Ordu		3			12			1	1
Önceki darbelere atıf								1	
Referandum sürecinde devletin olanaklarını kullanma					4				
Referandumun güvenoyu olarak algılanması								1	
Statükonun devamı								3	
Tarım					3				
Terör		2		3	6			3	
Türban				1			4	2	
Yargının bağımsızlığı		1			10		3	1	
Yoksulluk				2	2				
Yolsuzluk					11				
YÖK'ün kaldırılması				4					
Yüce Divan					2				

EK 2

RADİKAL GAZETESİ (20 Temmuz-20 Eylül 2010)									
	Devlet Bahçeli			Kemal Kılıçdaroğlu			Recep Tayyip Erdoğan		
Temalar	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr
12 Eylül'le hesaplaşma				3	2		2	1	
35.maddenin kaldırılması				3			1		
Anayasa değişikliği ve anayasa maddeleri		1			3		8		
Anayasaların uzlaşmayla hazırlanması					1		1		
Cemaat ve tarikat liderlerinin siyasete etkisi							1		
Cumhurbaşkanlığı seçimi									
Demokrasi ve özgürlükler				2	3		3		
Dersim					2			4	
Dokunulmazlıkların kaldırılması				1	4				
Ekonomi					1		3	3	
Ergenekon					1				
Faili meçhul cinayetler				2					
Genel af				2				2	
Hükümet icraatları									
KPSS sorularının çalınması									
Medya		1						3	
Muhalefet partilerinin tutumu		1			4			19	

	Devlet Bahçeli			Kemal Kılıçdaroğlu			Recep Tayyip Erdoğan		
Temalar	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr
Ordu					4		1	1	
Önceki darbelere atıf					3		1	3	
Referandum sürecinde devletin olanaklarını kullanma		1			2				
Referandumun güvenoyu olarak algılanması								1	
Statükonun devamı								2	
Tarım					1				
Terör		2		4	3		2	6	
Türban				3			5	4	
Yargının bağımsızlığı		2			4		5	5	
Yoksulluk					3			1	
Yolsuzluk					5				
YÖK'ün kaldırılması				1			1		
Yüce Divan				1				2	

EK 3

SABAH GAZETESİ (20 Temmuz-20 Eylül 2010)									
	Devlet Bahçeli			Kemal Kılıçdaroğlu			Recep Tayyip Erdoğan		
Temalar	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr
12 Eylül'le hesaplaşma							4	2	
35.maddenin kaldırılması							1		
Anayasa değişikliği ve anayasa maddeleri							18	3	
Anayasaların uzlaşmayla hazırlanması							1		
Cemaat ve tarikat liderlerinin siyasete etkisi							1		
Cumhurbaşkanlığı seçimi									
Demokrasi ve özgürlükler							12	6	
Dersim								6	
Dokunulmazlıkların kaldırılması							2	1	
Ekonomi							3	6	
Ergenekon								1	
Faili meçhul cinayetler									
Genel af								4	
Hükümet icraatları							3	1	
KPSS sorularının çalınması									
Medya								5	
Muhalefet partilerinin tutumu								28	

	Devlet Bahçeli			Kemal Kılıçdaroğlu			Recep Tayyip Erdoğan		
Temalar	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr
Ordu							1	2	1
Önceki darbelere atıf							2	10	
Referandum sürecinde devletin olanaklarını kullanma							1		
Referandumun güvenoyu olarak algılanması								5	
Statükonun devamı								5	
Tarım									
Terör				1			6	9	
Türban							5	10	
Yargının bağımsızlığı							12	2	
Yoksulluk									
Yolsuzluk							3		
YÖK'ün kaldırılması							1		
Yüce Divan								6	

EK 4

ZAMAN GAZETESİ (20 Temmuz-20 Eylül 2010)									
	Devlet Bahçeli			Kemal Kılıçdaroğlu			Recep Tayyip Erdoğan		
Temalar	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr
12 Eylül'le hesaplaşma							2		
35.maddenin kaldırılması							1		
Anayasa değişikliği ve anayasa maddeleri							6		
Anayasaların uzlaşmayla hazırlanması					1		1		
Cemaat ve tarikat liderlerinin siyasete etkisi						1	1		
Cumhurbaşkanlığı seçimi									
Demokrasi ve özgürlükler							8	2	
Dersim				1					
Dokunulmazlıkların kaldırılması				1					
Ekonomi				1			1	2	
Ergenekon									
Faili meçhul cinayetler				1					
Genel af		1		2				1	
Hükümet icraatları							1		
KPSS sorularının çalınması									
Medya								1	
Muhalefet partilerinin tutumu								10	

	Devlet Bahçeli			Kemal Kılıçdaroğlu			Recep Tayyip Erdoğan		
Temalar	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr	Olumlu	Olumsuz	Nötr
Ordu					1		1		
Önceki darbelere atıf							1		
Referandum sürecinde devletin olanaklarını kullanma					1		2		
Referandumun güvenoyu olarak algılanması								4	
Statükonun devamı								4	
Tarım									
Terör							1	4	
Türban				1			2	1	
Yargının bağımsızlığı							6	3	
Yoksulluk									
Yolsuzluk							1	1	
YÖK'ün kaldırılması									
Yüce Divan							1		

EK 5:

Türk Anayasa Hukuku Sitesi
(www.anayasa.gen.tr)
Hazırlayan: Kemal Gözler

Anahtar Terimler: 2010 Anayasa Değişikliği, 12 Eylül 2010 Halkoylaması, Referandum, Halkoylamasında Oylanacak Metin, Referanduma Sunulan Metin, 7 Mayıs 2010 Tarihli Anayasa Değişikliği Kanunu. 7 Mayıs 2010 tarih ve 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu

---

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASININ BAZI MADDELERİNDE DEĞİŞİKLİK YAPILMASI HAKKINDA KANUN*

Kanun No. 5982 **Kabul Tarihi: 7/5/2010**

*Halkoylamasına sunulmak üzere 13 Mayıs 2010 tarih ve 27580 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Yüksek Seçim Kurulu, 13 Mayıs 2010 tarih ve 317 sayılı Kararıyla halkoylamasının 12 Eylül 2010 Pazar günü yapılmasına karar vermiştir. YSK'nın bu kararı 13 Mayıs 2010 tarih ve 27580 sayılı Mükerrer *Resmî Gazete*de yayınlanmıştır. KG.

MADDE 1- 7/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10 uncu maddesinin ikinci fıkrasına "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." cümlesi ve maddeye bu fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz."

MADDE 2- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 20 nci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir."

MADDE 3- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 23 üncü maddesinin beşinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir."

MADDE 4- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 41 inci maddesinin kenar başlığı "I. Ailenin korunması ve çocuk hakları" şeklinde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

"Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır."

MADDE 5- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 51 inci maddesinin dördüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 6- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 53 üncü maddesinin kenar başlığı "A. Toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı" olarak değiştirilmiş, üçüncü ve dördüncü fıkraları yürürlükten kaldırılmış ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

"Memurlar ve diğer kamu görevlileri, toplu sözleşme yapma hakkına sahiptirler.

Toplu sözleşme yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde taraflar Kamu Görevlileri Hakem Kuruluna başvurabilir. Kamu Görevlileri Hakem Kurulu kararları kesindir ve toplu sözleşme hükmündedir.

Toplu sözleşme hakkının kapsamı, istisnaları, toplu sözleşmeden yararlanacaklar, toplu sözleşmenin yapılma şekli, usulü ve yürürlüğü, toplu sözleşme hükümlerinin emeklilere yansıtılması, Kamu Görevlileri Hakem Kurulunun teşkili, çalışma usul ve esasları ile diğer hususlar kanunla düzenlenir."

MADDE 7- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 54 üncü maddesinin üçüncü ve yedinci fıkraları yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 8- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 74 üncü maddesinin kenar başlığı "VII. Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı" şeklinde değiştirilmiş, maddenin üçüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmış ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

"Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler.

Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur.

Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir."

MADDE 9- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 84 üncü maddesinin son fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 10- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 94 üncü maddesinin üçüncü fıkrasının ikinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"İlk seçilenlerin görev süresi iki yıldır, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi ise o yasama döneminin sonuna kadar devam eder."

MADDE 11- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 125 inci maddesinin ikinci fıkrasına "Ancak, Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır." şeklindeki cümle eklenmiş ve dördüncü fıkrasının birinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz."

MADDE 12- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 128 inci maddesinin ikinci fıkrasına aşağıdaki cümle eklenmiştir.

"Ancak, malî ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri saklıdır."

MADDE 13- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 129 uncu maddesinin üçüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz."

MADDE 14- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 144 üncü maddesi kenar başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"G. Adalet hizmetlerinin denetimi

MADDE 144- Adalet hizmetleri ile savcıların idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığınca denetimi, adalet müfettişleri ile hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçiler; araştırma, inceleme ve soruşturma işlemleri ise adalet müfettişleri eliyle yapılır. Buna ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir."

MADDE 15- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 145 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 145- Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler; asker kişiler tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür.

Savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askerî mahkemelerde yargılanamaz.

Askerî mahkemelerin savaş halinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adlî yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin görevli bulundukları komutanlıkla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir."

MADDE 16- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 146 ncı maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 146- Anayasa Mahkemesi onyedi üyeden kurulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay, bir üyeyi Askerî Yargıtay, bir üyeyi Askerî Yüksek İdare Mahkemesi genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer.

Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurulları ile Yükseköğretim Kurulundan Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde, her boş üyelik için, *[bir üye ancak bir aday için oy kullanabilir]*;* en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday için yapılacak seçimde [*de her bir baro başkanı ancak bir aday için oy kullanabilir ve]** en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

Anayasa Mahkemesine üye seçilebilmek için, kırkbeş yaşın doldurulmuş olması kaydıyla; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin profesör veya doçent unvanını kazanmış, avukatların en az yirmi yıl fiilen avukatlık yapmış, üst kademe yöneticilerinin yükseköğrenim görmüş ve en az yirmi yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış, birinci sınıf hâkim ve savcıların adaylık dahil en az yirmi yıl çalışmış olması şarttır.

Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve iki başkanvekili seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri aslî görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar."

** [ ] içindeki ibare Anayasa Mahkemesinin 7.7.2010 tarih ve E.2010/49, K.2010/87 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (Resmi Gazete, 1.8.2010 Sayı 27659 Mükerrer)*

MADDE 17- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 147 nci maddesinin kenar başlığı "2. Üyelerin görev süresi ve üyeliğin sona ermesi" şeklinde, birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Anayasa Mahkemesi üyeleri oniki yıl için seçilirler. Bir kimse iki defa Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemez. Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar. Zorunlu emeklilik yaşından önce görev süresi dolan üyelerin başka bir görevde çalışmaları ve özlük işleri kanunla düzenlenir.”

MADDE 18- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 148 inci maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesinin sonuna “ve bireysel başvuruları karara bağlar” ibaresi, üçüncü fıkrasındaki “Cumhurbaşkanını,” sözcüğünden sonra gelmek üzere “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını,” ibaresi eklenmiş, beşinci fıkrası “Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir.” şeklinde değiştirilmiş, maddeye ikinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkralar ve üçüncü fıkradan sonra gelmek üzere “Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar.” şeklinde yeni bir fıkra eklenmiştir.

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”

MADDE 19- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 149 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“MADDE 149- Anayasa Mahkemesi, iki bölüm ve Genel Kurul halinde çalışır. Bölümler, başkanvekili başkanlığında dört üyenin katılımıyla toplanır. Genel Kurul, Mahkeme Başkanının veya Başkanın belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en az oniki üye ile toplanır. Bölümler ve Genel Kurul, kararlarını salt çoğunlukla alır. Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi için komisyonlar oluşturulabilir.

Siyasî partilere ilişkin dava ve başvurulara, iptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara Genel Kurulca bakılır, bireysel başvurular ise bölümlerce karara bağlanır.

Anayasa değişikliğinde iptale, siyasî partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu şarttır.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, Genel Kurul ve bölümlerin yargılama usulleri, Başkan, başkanvekilleri ve üyelerin disiplin işleri kanunla; Mahkemenin çalışma esasları, bölüm ve komisyonların oluşumu ve işbölümü kendi yapacağı İçtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, bireysel başvurularda duruşma yapılmasına karar

verilebilir. Mahkeme ayrıca, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir ve siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasî partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler."

MADDE 20- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 156 ncı maddesinin son fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir."

MADDE 21- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 157 nci maddesinin son fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir."

MADDE 22- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 159 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 159- Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yirmiiki asıl ve oniki yedek üyeden oluşur; üç daire halinde çalışır.

Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabiî üyesidir. Kurulun, dört asıl üyesi, nitelikleri kanunda belirtilen; yükseköğretim kurumlarının hukuk,*[iktisat ve siyasal bilimler]** dallarında görev yapan öğretim üyeleri, *[üst kademe yöneticileri]** ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca, üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca, bir asıl ve bir yedek üyesi Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca kendi üyeleri arasından, yedi asıl ve dört yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adlî yargı hâkim ve savcıları arasından adlî yargı hâkim ve savcılarınca, üç asıl ve iki yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idarî yargı hâkim ve savcıları arasından idarî yargı hâkim ve savcılarınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.

Kurul üyeliği seçimi, üyelerin görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde yapılır. Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelerin görev süreleri dolmadan Kurul üyeliğinin boşalması durumunda, boşalmayı takip eden altmış gün içinde, yeni üyelerin seçimi yapılır. Diğer üyeliklerin boşalması halinde, asıl üyenin yedeği tarafından kalan süre tamamlanır.

Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için her üyenin, birinci sınıf adlî ve idarî yargı hâkim ve savcıları arasından seçilecek Kurul üyeliği için her hâkim ve savcının; *[ancak bir aday için]** oy kullanacağı seçimlerde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilir. Bu seçimler her dönem için bir defada ve gizli oyla yapılır.

** [ ] içindeki ibareler Anayasa Mahkemesinin 7.7.2010 tarih ve E.2010/49, K.2010/87 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (Resmi Gazete, 1.8.2010 Sayı 27659 Mükerrer)*

Kurulun, Adalet Bakanı ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı dışındaki asıl üyeleri, görevlerinin devamı süresince; kanunda belirlenenler dışında başka bir görev alamazlar veya Kurul tarafından başka bir göreve atanamaz ve seçilemezler.

Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanına aittir. Kurul Başkanı dairelerin çalışmalarına katılamaz. Kurul, kendi üyeleri arasından daire başkanlarını ve daire başkanlarından birini de başkanvekili olarak seçer. Başkan, yetkilerinden bir kısmını başkanvekiline devredebilir.

Kurul, adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar; Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar; ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Hâkim ve savcıların görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemleri, ilgili dairenin teklifi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Başkanının oluru ile Kurul müfettişlerine yaptırılır. Soruşturma ve inceleme işlemleri, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırılabilir.

Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

Kurula bağlı Genel Sekreterlik kurulur. Genel Sekreter, birinci sınıf hâkim ve savcılardan Kurulun teklif ettiği üç aday arasından Kurul Başkanı tarafından atanır. Kurul müfettişleri ile Kurulda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcıları, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Kurula aittir.

Adalet Bakanlığının merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarında geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılar ile adalet müfettişlerini ve hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçileri, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Kurul üyelerinin seçimi, dairelerin oluşumu ve işbölümü, Kurulun ve dairelerin görevleri, toplantı ve karar yeter sayıları, çalışma usul ve esasları, dairelerin karar ve işlemlerine karşı yapılacak itirazlar ve bunların incelenmesi usulü ile Genel Sekreterliğin kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir."

MADDE 23- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 166 ncı maddesinin kenar başlığı "I. Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey" şeklinde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında hükümete istişarî nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir.”

MADDE 24- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının geçici 15 inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 25- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aşağıdaki geçici maddeler eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 18- Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Anayasa Mahkemesinin mevcut yedek üyeleri asıl üye sıfatını kazanır.

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren otuz gün içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi bir üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun ve bir üyeyi de baro başkanlarının gösterecekleri üçer aday içinden seçer.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yapacağı üye seçimi için aday göstermek amacıyla;

a) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde, Sayıştay Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren beş gün içinde adaylar Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren beş gün içinde Sayıştay Genel Kurulunca seçim yapılır. Her Sayıştay üyesinin *[ancak bir aday için]** oy kullanabileceği bu seçimde en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

b) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde, Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren beş gün içinde adaylar Türkiye Barolar Birliği Başkanlığına başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren beş gün içinde Türkiye Barolar Birliği Başkanlığının ilanında gösterilen yer ve zamanda baro başkanları tarafından seçim yapılır. Her bir baro başkanının *[ancak bir aday için]** oy kullanabileceği bu seçimde, en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

** [ ] içindeki ibareler Anayasa Mahkemesinin 7.7.2010 tarih ve E.2010/49, K.2010/87 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (Resmi Gazete, 1.8.2010 Sayı 27659 Mükerrer)*

c) (a) ve (b) bentleri uyarınca yapılan seçimlerin sonucunda aday gösterilmiş sayılanların isimleri seçimin yapıldığı günü takip eden gün Sayıştay ve Türkiye Barolar Birliği başkanlıklarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bildirilir.

ç) (c) bendi uyarınca yapılan bildirimden itibaren on gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde seçim yapılır. Her boş üyelik için yapılacak seçimde, ilk oylamada üye tamsayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır; ikinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı, birer üyeyi Yargıtay ve Danıştay kontenjanlarından olan ilk üyeliklerin boşalmasından sonra Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden seçer.

Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday gösteren kurumların halen mevcut üyeleri ile kendi kontenjanlarından seçilmiş yedek üyeler, tamamlama seçiminde göz önünde bulundurulur.

Anayasa Mahkemesinde halen belli görevlere seçilmiş olanların bu sıfatları seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte üye olanlar yaş haddine kadar görevlerine devam ederler.

Bireysel başvuruya ilişkin gerekli düzenlemeler iki yıl içinde tamamlanır. Uygulama kanununun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bireysel başvurular kabul edilir.

GEÇİCİ MADDE 19- Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren otuz gün içinde aşağıda belirtilen esas ve usuller dahilinde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeleri seçilir:

a) Cumhurbaşkanı, hâkimlik mesleğine alınmasına engel bir hali olmayan; yükseköğretim kurumlarının hukuk, *[iktisat ve siyasal bilimler]** dallarında en az onbeş yıldan beri görev yapan öğretim üyeleri, *[üst kademe yöneticileri]** ile meslekte fiilen onbeş yılını doldurmuş avukatlar arasından dört üye seçer. *[Cumhurbaşkanı, üst kademe yöneticileri arasından seçeceği Kurul üyesini, bakanlık, müsteşarlık, müsteşar yardımcılığı, valilik, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, kamu kurum ve kuruluşlarında genel müdürlük veya teftiş kurulu başkanlığı görevlerini yapanlar arasından seçer].*

** [ ] içindeki ibareler Anayasa Mahkemesinin 7.7.2010 tarih ve E.2010/49, K.2010/87 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (Resmi Gazete, 1.8.2010 Sayı 27659 Mükerrer)*

b) Yargıtay Genel Kurulu, Yargıtay üyeleri arasından üç asıl ve üç yedek üye seçer. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi gün içinde Yargıtay Birinci Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren yedi gün içinde adaylar Birinci Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren onbeş gün içinde Yargıtay Genel Kurulu seçim yapar. Her Yargıtay üyesinin *[sadece bir aday için]** oy kullanabileceği seçimde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.

c) Danıştay Genel Kurulu, Danıştay üyeleri arasından iki asıl ve iki yedek üye seçer. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi gün içinde Danıştay Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren yedi gün içinde adaylar Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren onbeş gün içinde Danıştay Genel Kurulu seçim yapar. Her Danıştay üyesinin *[sadece bir aday için]** oy kullanabileceği seçimde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.

ç) Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulu, kendi üyeleri arasından, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna bir asıl ve bir yedek üye seçer. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi gün içinde Türkiye Adalet Akademisi Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren yedi gün içinde adaylar Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren onbeş gün içinde Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulu seçim yapar. Her üyenin *[sadece bir aday için]** oy kullanabileceği seçimde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.

** [ ] içindeki ibareler Anayasa Mahkemesinin 7.7.2010 tarih ve E.2010/49, K.2010/87 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (Resmi Gazete, 1.8.2010 Sayı 27659 Mükerrer)*

d) Yedi asıl ve dört yedek üye birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş olan adlî yargı hâkim ve savcıları arasından, adlî yargı hâkim ve savcıları tarafından Yüksek Seçim Kurulunun yönetim ve denetiminde seçilir. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde Yüksek Seçim Kurulu adaylık başvurularını ilân eder. İlân tarihinden itibaren üç gün içinde adaylar Yüksek Seçim Kuruluna başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren iki gün içinde Yüksek Seçim Kurulu adayların başvurularını inceler ve aday listesini belirleyerek ilân eder. Takip eden iki gün içinde bu listeye karşı itiraz edilebilir. İtiraz süresinin sona erdiği günden itibaren iki gün içinde itirazlar incelenir, sonuçlandırılır ve kesin aday listesi ilân edilir. Yüksek Seçim Kurulunun kesin aday listesini ilân ettiği tarihten sonraki ikinci Pazar günü her ilde, il seçim kurulunun yönetim ve denetimi altında yapılacak seçimlerde, o ilde ve ilçelerinde görev yapan hâkim ve savcılar oy kullanır. İl seçim kurulları o ilde oy kullanacak hâkim ve savcıların sayısına göre sandık kurulları oluşturur. Sandık kurullarının işlem, tedbir ve kararlarına karşı yapılan şikâyet ve itirazlar il seçim kurulunca karara bağlanır. Adaylar propaganda yapamazlar; sadece, Yüksek Seçim Kurulu tarafından belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde özgeçmişlerini bu iş için tahsis edilmiş bir internet sitesinde yayımlayabilirler. *[Bu seçimlerde her seçmen sadece bir aday için oy kullanabilir.]**Seçimlerde en çok oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur. Kullanılacak oy pusulalarıyla ilgili diğer hususlar Yüksek Seçim Kurulu tarafından belirlenir. Yüksek Seçim Kurulu, oy pusulalarını kendisi bastırabileceği gibi gerektiğinde uygun göreceği il seçim kurulları vasıtasıyla bastırmaya da yetkilidir. Yapılacak seçimlerde, 26/4/1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun bu bende aykırı olmayan hükümleri uygulanır.

** [ ] içindeki ibareler Anayasa Mahkemesinin 7.7.2010 tarih ve E.2010/49, K.2010/87 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (Resmi Gazete, 1.8.2010 Sayı 27659 Mükerrer)*

e) Üç asıl ve iki yedek üye birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idarî yargı hâkim ve savcıları arasından, idarî yargı hâkim ve savcıları tarafından Yüksek Seçim Kurulunun yönetim ve denetiminde seçilir. Bölge idare mahkemelerinin bulunduğu illerde, il seçim kurulunun yönetim ve denetimi altında yapılacak bu seçimlerde, o bölge idare mahkemesinde ve yargı çevresi içerisinde kalan yerlerde görev yapan idarî yargı hâkim ve savcıları oy kullanır. Bu seçimler hakkında da (d) bendi hükümleri uygulanır.

Birinci fıkranın (a), (ç), (d) ve (e) bentleri uyarınca seçilen Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun asıl üyeleri bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonraki otuzuncu günü takip eden iş günü görevlerine başlarlar.

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun Yargıtay ve Danıştaydan gelen asıl ve yedek üyelerinin görevleri, seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder. Bunlardan, Yargıtaydan gelen üyelerden görev süresini tamamlayanların yerine birinci fıkranın (b) bendi uyarınca seçilenler; Danıştaydan gelen üyelerden görev süresini tamamlayanların yerine birinci fıkranın (c) bendi uyarınca seçilenler, sırayla göreve başlarlar.

Birinci fıkranın (b) ve (c) bentleri uyarınca seçilen üyelerden, üçüncü fıkra uyarınca göreve başlayanların görev süresi, birinci fıkranın (a), (ç), (d) ve (e) bentleri uyarınca seçilen diğer Kurul üyelerinin görev süresinin bittiği tarihte sona erer.

İlgili kanunlarda gerekli düzenlemeler yapılıncaya kadar, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna seçilen asıl üyeler, Yargıtay daire başkanı için ilgili mevzuatında öngörülen tüm malî ve sosyal haklar ile emeklilik hakkından aynen yararlanırlar. Ayrıca, Kurulun Başkanı dışındaki asıl üyelerine, (30000) gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan katsayı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda aylık ek tazminat ödenir.

İlgili kanunlarda düzenleme yapılıncaya kadar, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu;

a) Anayasa hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla, yürürlükteki kanun hükümlerine göre Kurul şeklinde çalışır.

b) İkinci fıkra uyarınca asıl üyelerinin göreve başladığı tarihten itibaren bir hafta içinde Adalet Bakanının başkanlığında toplanır ve bir geçici Başkanvekili seçer.

c) En az onbeş üye ile toplanır ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile karar verir.

ç) Sekreterya hizmetleri Adalet Bakanlığı tarafından yürütülür.

Kurul müfettişleri ile adalet müfettişleri atanıncaya kadar, mevcut adalet müfettişleri, Kurul müfettişi ve adalet müfettişi sıfatıyla görev yaparlar.

Bu madde hükümleri, ilgili kanunlarda gerekli düzenlemeler yapılıncaya kadar uygulanır."

MADDE 26- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer ve halkoyuna sunulması halinde tümüyle oylanır.

** [ ] içindeki ibareler Anayasa Mahkemesinin 7.7.2010 tarih ve E.2010/49, K.2010/87 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (Resmi Gazete, 1.8.2010 Sayı 27659 Mükerrer)*

*Halkoylamasına sunulmak üzere 13 Mayıs 2010 tarih ve 27580 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Yüksek Seçim Kurulunun 13 Mayıs 2010 tarih ve 317 sayılı Kararıyla halkoylamasının 12 Eylül 2010 Pazar günü yapılmasına karar verilmiştir (Resmi Gazete, 13 Mayıs 2010, Sayı 27580, Mükerrer).[1]

(Yukarıdaki metne Anayasa Mahkemesi kararları Kemal Gözler tarafından işlenmiştir).

---

[1] http://www.anayasa.gen.tr/5982.htm Erişim tarihi: 4 Ağustos 2012.